
HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

S. V. Rasmussen

16/10 07

Den

Augsburgske Confession,

oversat og belyst

ved historisk-dogmatisk Udvikling.

Af

Dr. H. N. Clausen.

Kjöbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1851.

Fortale.

Udgaverne af den Augsburgske Confession i de forskjellige Tungemaal, deels uden deels med Apologien, udgjöre en heel Litteratur[1]). Ogsaa paa Textkritiken har, siden Weber's grundige Undersögelse[2]), Opmærksomheden været henvendt[3]). Med stor Interesse er derhos Confessionens Historie bleven

---

[1]) I Rotermund's Gesch. des auf dem Reichstage zu Augsb. 1530 übergebenen Glaubensbekenntnisses findes S. 162—192 en flittigt samlet Fortegnelse. Deriblandt findes Polyglotter (i det tydske, latinske, græske og hebraiske Sprog), Oversættelser paa Nygræsk og i det georgiske eller iberiske Sprog (S. 191), ja selv en Bearbeidelse i latinske og tydske Vers. I index libr. prohibitorum blev Conf. först optaget i A. 1667 under Pave Alexander 7. — Af danske Oversættelser skulle her fölgende anföres: 1. Then christelig Troes oc lærdoms bekjendelsse, som bleff indförd for Höybornste Stoermechtig Keyser Karl V i Augsborg MDCXXX. Udsatt till Otthenss wed Jörgen Jenssen af Wiberg (d. e. Biskop Sadolin i Fyen) 1533. — 2. Den rætte Augsb. Confession eller christelige Troisbekjendelse ... met sin Apologia eller Forsvar. Nylig tilsammen udsætte paa danske af Oluf Jacobsön Kiöbingh. Kbh. 1618. — 3. C. Lassen Tychonii hist. aug. conf. danica cum nova versione. Haun. 1730. — 4. Den Augsb. Troesbekjendelse, paa ny fordansket af Biskop Dr. N. E. Balle (1808), udg. af J. Möller 1817. — 5. Den rette Augsb. Troesbekjendelse med sammes Apologie, paa Dansk oversatte med hist. Indledning og oplysende Anmærkninger af Dr. A. G. Rudelbach, 1825.

[2]) Kritische Geschichte der Augsb. Conf. aus archivalischen Nachrichten, v. G. G. Weber, Stiftsprediger in Weimar. 2 Thle. 1783.

[3]) fornemmelig i Dr. K. E. Förstemann's Urkundenbuch zu des Gesch. des Reichstages zu Augsb. 2 Thle. 1833—35.

behandlet: fra de förste Forberedelser og Forarbeidelser til Affattelsen indtil Stridighederne, foranledigede ved dens senere Omarbeidelse[1]). Og endelig ere Forhandlingerne angaaende symbolske Bögers Berettigelse i den evangelisk-protestantiske Kirke blevne förte med særligt Hensyn til det Augsburgske Bekjendelsesskrift[2]).

Det samme kan ikke siges med Hensyn til Forklaring og Udvikling af Confessionens Indhold. Vel mangler det ikke i tidligere Tid paa talrige Skrifter, i hvilke den dogmatiske Polemik imod Katholikerne er bleven fortsat under Form af Forsvar for den lutherske Kirkes oprindelige Bekjendelsesskrift[3]), og senere ligesaa lidt paa Commentarer, der ikke sjeldent i Vidtlöftighed overgaae Commentarerne over den hellige Skrift, fordi det hist blev endnu mere end her gjort til Opgave at bringe den hele kirkelige Lærebygning med alle dens senere Ud- og Tilbygninger ind i og ud af

---

1) Som de vigtigste af disse historiske Bearbeidelser kunne nævnes: D. Chyträus: Hist. der A. C. 1576. — N. Selnecceri hist. de initiis, causis et progressu aug. conf. 1590. — G. Coelestini hist. comitiorum 1530 celebrat. 1597. — E. S. Cyprian's Hist. der A. C. 1730. — C. G. Salig's vollst. Hist. der A. C. u. derselben Apologie. 1730. — H. W. Rotermund's Gesch. des zu Augsb. übergebenen Glaubensbekenntnisses (med kortfattet Levnetsbeskrivelse af de vigtigste, paa Rigsdagen tilstedeværende, Personer). — A. G. Rudelbach: die Augsb. Conf., historische Darstellung. 1830. — M. Facius: Gesch. des Reichst. zu Augsb. 1530 und der dazu hörenden Documente. 1830.

2) Hertil de tvende Hovedskrifter af Dr. J. C. G. Johannsen: Unters. der Rechtmässigkeit der Verpflichtung auf symb. Bb. überhaupt und die Augsb. Conf. insbesondere. 1833. — Die Anfänge des Symbolzwanges unter den deutschen Protestanten, geschichtlich dargestellt. 1847.

3) Saaledes exempelviis: Barthol. Battus (Prof. i Giessen): disputatt. theol. pro conf. aug. 1609 — Balth. Menzler (Prof. sammesteds): exegesis c. a. 1615 — Joh. Müller (Præst i Hamburg): die A. C. aus h. Schr. erkläret, mit nothw. Vertheidigung wider das Pabstthum u. andere Irrthümer. 1630 — A. Varenius (Prof. i Rostock): exegesis c. a. 1664 — Abr. Calov: exegema c. a. 1665.

Confessionens Artikler[1]). Men, ligesom der i disse Skrifter er at finde hvad man mindst skulde söge deri, saaledes söger man forgjeves, hvad der snarest burde være at finde. Fra disse bindstærke, besværlige Værker ere de Skrifter, som fra den nyere Tid slutte sig om samme Gjenstand, höist forskjellige i Anlæg og Form; men der er iblandt dem neppe noget, som har stillet sig Opgaven höiere end til at ledsage enkelte Dele med enkelte historiske Oplysninger eller dogmatiske Betragtninger[2]).

Fra sin förste Fremtræden af, förend Begrebet om Anvendelsen som symbolsk Bog havde fæstnet sig, er den Augsb. Confession bleven betragtet som Grundbekjendelse og Hovedhjörnesteen for den evangeliske Kirke[3]). Den staaer saaledes

---

[1]) t. Ex. J. G. Reinbeck (Cons. Rd. og Provst i Berlin): Betracht. über die in der A. C. enthaltenen göttl. Wahrheiten. 1733 (9 Dele i 4) — P. Ahlwardt (Adj.) i Greifswald): Gründl. Betracht. über die A. C. u. die damit verknüpften göttl. Wahrheiten. (1742 7 D. i 4) — C. Wolle (Archidiak. i Leipzig): Betr. über die in der A. C. enthaltene Sittenlehre J. C. von dem innerlichen Verderbnisse der menschl. Seele. 1745. (4).

[2]) t. Ex. P. Wieselgren: „Hvilken er Sweriges Religion?" Anhang. 1827. C. H. Schott: die A. C. . . . m. hist. Einleitungen u. erläuternden Anmerkungen. 1828 — J. A. H. Tittmann: die A. C. deutsch. u. lat. 1830 — K. Mann: die A. C. erklärt durch ihre Apologie. 1842 — H. N. Eberhard: die A. C. verdeutscht m. Anm. 1845 — O. Rosenthal: die A. C. m. gesch. Einl. u. den nothw. Anm. 1849.

[3]) For her at indskrænke os til Exempler, hentede fra de offenlige Kirkeforhandlinger: ved Fornyelsen af det Schmalkaldiske Forbund (1536) bestemtes: at Optagelsen i Forbundet gjaldt dem, som sluttede sig til denne Confession; — paa de forskjellige Conventer, Colloquier og Rigsdage (i Hagenau og Worms 1540, i Regensburg 1541 o. f.) er det den Augsb. Conf., hvortil de Evangeliske slutte sig i gjentagen Bekjendelse, og som lægges til Grund for alle Forhandlinger med Katholikerne; — i Religionsfreden i Augsburg (1555) tilsiges de Evangeliske Religionsfrihed som „hörende til den augsb. Confession"; — paa Rigsdagen i Frankfurt (1557) bliver Confessionen og Apologien, „som det korte Indbegreb af den protest. Lære, taget til Grundlag for Forhandlingen", hvorom de Evangeliske „eenstemmig erklære, at de holde fast ved den af den Grund, at den er bygget paa den guddommelige

som kirkehistorisk Monument af förste Rang, og har Krav paa en fuldstændig og omfattende historisk Belysning. Hertil hörer deels at lade de kirkelige Forhold træde frem i beskuelig Klarhed, som ikke alene have foranlediget Confessionens Affattelse, men ogsaa have havt væsenlig Indflydelse paa dens Affattelsesform, deels at före de kirkelige og dogmatiske Bestemmelser og Antydninger i Confessionens enkelte Artikler tilbage til den dogmatiske Hovedretning, den kirkelige Livsanskuelse, hvoraf de ere fremgaaede. Det Förste er saameget mere nödvendigt, som det hörer til det Eiendommelige i Confessionens Form, at den ikke sjeldent lader Modsætningerne, som ligge til Grund, kun skinne igjennem i dunkelt Halvlys; og hvad det Sidste angaaer, fölger det af den kort sammentrængte, ofte blot skizzerende Behandling, at en Udvikling ikke kan savnes, naar de opstillede Theses skulle fattes i deres fulde Betydning.

Hermed er Opgaven betegnet for nærværende Skrift. I förste Henseende er Confessionen, i dens oprindelige Skikkelse og dens dobbelte (latinske og tydske) Textform, heelt igjennem sammenholdt deels med den senere, mere udförte Bearbeidelse, deels med de övrige officielle kirkelige Skrifter: de schwabachske Artikler, Apologien, de tvende Katechismer, confessio saxonica (repetitio confessionis), de schmalkaldiske Artikler, ogsaa oftere med Luthers og Melanchthons Privatskrifter. Concordieformelen er, som længere bortfjernet i Tiden og henhörende til et andet Slægttrin af Reformationens Aarhundrede, kun undtagelsesviis taget i Betragtning. I

Skrifts Fundament, saa længe, indtil man overbeviser dem om Afvigelse fra Skriften". Lignende Yttringer ere fornyede paa Fyrstedagen i Naumburg (1561), paa Rigsdagen i Augsburg (1566) og oftere. S. Johannsen: Untersuchung der .. Verpflichtung auf symb. Bb. S. 388—450. Die Anfänge des Symbolzwanges, S. 27—63. Jvf. Bekjendelsen i Concordieformelen: „den augsburgske, oprindelige og uforandrede, Confession antage vi, ikke af den Grund at den er affattet af vore Theologer, men fordi den er taget af Herrens Ord og opfört med Grundighed af den hellige Skrifts Fundamenter".

sidste Henseende er Confessionens og Reformationens Forhold til de tvende forskjellige Sider lagt til Grund: til den katholske Kirke, det streng historiske Objectivitets-System, og til den ukirkelige, subjective Yderligheds-Retning, repræsenteret i de gjendöberske Partier. Saavel de katholske Læreformer som de anabaptistiske Sværmerier, hvortil Confessionen tager Hensyn, ere derfor fremsatte med störst mulig Nöiagtighed. For den theologiske Fortaaelse og Vurdering endelig har jeg bestræbt mig, ved overalt at lade Hovedpunkterne, om hvilke Modsætningen bevæger sig, træde frem i den praktiske Betydning, i den forskjellige Stilling til det religiöse Enkeltliv og det kirkelige Samfundsliv. Oversættelsen er givet efter den latinske, i vor Kirke gjældende Text, men med stadig Jevnförelse af den tydske Text i tilföiede Anmærkninger.

Anledningen ligger nær til at gaae dybere ind paa de Sider af den kirkelige Lære og det kirkelige Liv, som findes berörte i de enkelte af Confessionens Artikler, at forfölge videre fremad den Udviklingsgang, hvortil Sporene her findes anviste og indslaaede; og denne Anledning er ved de nærværende Forhold og Bevægelser i det kirkelige Liv mangengang endogsaa bleven mig til en fristende Opfordring. Man vil imidlertid, mener jeg, erkjende en stadig Bestræbelse efter en saadan Begrændsning i Behandlingen af Stoffet, at det historiske Udgangspunkt er bleven holdt i Sigte som bestemmende Omfang og Udstrækning af den givne Udvikling.

Den danske Kirke, betragtet som særligt Led i det store Kirkesamfund, er saa lykkelig at hvile paa et historisk Grundlag, hvor den evangeliske og den protestantiske Charakteer træder frem i lige Reenhed og Klarhed, idet Indsigelsen imod menneskelig Myndighed i Troens Anliggender netop hviler paa den troende Hengivelse under Aabenbaringens Myndighed. Og dersom det er udenfor al Tvivl, at den Stemning, der i vore Dage yttrer sig fra forskjellige Sider imod Kirken som ydre Samfund, de Bestræbelser, der i höist forskjellig Retning synes at ville forene sig i Arbeiden paa dette Samfunds Udstykning og Oplösning, ere grundede i Miskjendelse af

den evangelisk-protestantiske Kirkes sande Væsen, tildeels i den synderlige Misforstaaelse, at den skulde bære Ansvaret for det Tvangsystem, der er bleven opstillet og anvendt i Statskirkens Navn, uden at den deri har havt anden Skyld, end forsaavidtsom den ikke har formaaet at værge sig imod den skjeve, unaturlige Stilling, i hvilken den lidt efter lidt er bleven skruet ind ved den verdslige Magts Jernhaand: da turde en historisk Tilbagegaaen til Kirkens oprindelige Bekjendelser være en paalidelig Vei til at see Misforstaaelsen opklaret, Misstemningen overvundet. Og navnlig til det ædle Mindesmærke, hvori den frigjorte og frimodige evangeliske Aand har udpræget sig först og renest, maa en alvorlig og eftertænksom Betragtning önskes henvendt. Til at fremme og understötte en saadan Betragtning skulde det nærværende Skrift være et Bidrag.

Kjöbenhavn, Luthersdag, den 31te October 1851.

Forfatteren.

Indhold.

Historisk Indledning.

1. Bekjendelsens Affattelse og Overlevering.

Med Forhandlingerne paa Rigsdagen i Augsburg (20. Juni — 22. September 1530) sluttes et Tidsafsnit, der er af stor Betydning for Reformationsværkets Udvikling og indre Befæstelse. Allerede i det paafölgende Aar (1531) see vi de politiske Forhold antage en saa truende Skikkelse, at de evangeliske Fyrster og Stænder fandt Opfordring til at være betænkte paa at sætte Magt imod Magt, ved Oprettelse af det Schmalkaldiske Forbund. I de ni Aar derimod, som vare gaaede forud (efter Rigsdagen i Worms 1521), havde Begivenheder, Forviklinger og Spændinger af anden Art stillet sig imellem de kirkelige, og trængt sig forrest frem paa Skuepladsen: de langvarige Krige angaaende Besiddelsen af Mailand og Neapel imellem de tvende Hoved-Magthavere i den katholske Verden, Keiser Carl den 5te og Frants den 1ste af Frankerig. I disse Bevægelser lod Paven sig drage ind, og Clemens den 7de maatte opleve at see sin Hovedstad stormet og plyndret (6 Mai 1527) og sig selv beleiret i Engelsborg af den keiserlige Hær. Hertil kom endnu truende Anlöb af Christen-

hedens Arvefjende, den tyrkiske Magt, som efter Erobringen af Rhodos (25 Dec. 1522) væltede sig frem igjennem Ungarn lige til Wiens Mure, fra hvilke dog Sultan Solyman efter en Maaneds Beleiring (13 Sept. — 16 Oct. 1529) blev slaaet tilbage.

Under saadanne Farer og saadanne Spaltninger i den katholske Leir maatte det kirkelige Anliggende en Tid-lang træde i Baggrunden. Der indtraadte saaledes en Periode, som lod de Evangeliske en höist velkommen Ro til at vende Opmærksomheden til de indre Forhold; og vi finde de mellemliggende Aar betegnede ved en Række af Arbeider og Foranstaltninger fra Reformatorernes Side af den höieste Betydning. Den hellige Skrift kom, ved Luthers Oversættelse (det N. Test. i 1521—22) i Folkets Hænder, og med den Reformationens bedste Anbefaling og paalideligste Værn; Grundlaget for den evangeliske Gudstjeneste blev givet i Luthers „deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes" (1526); til Gjenfödelse og Omordning af det offenlige Liv i Kirke og Skole og af dertil knyttede milde Stiftelser og Forsörgelsesanstalter blev Veien anviist og banet ved den i A. 1528 og 29 foranstaltede Visitation i Sachsen, i Henhold til Melanchthons „Unterricht der Visitatoren", hvorved tillige den nærmeste Anledning blev givet til Udarbeidelsen af Luthers mindre og större Katechismus (1529); endelig traadte den förste Frugt af Reformationen for den videnskabelige Theologie for Lyset i Melanchthons „loci communes rerum theologicarum" (1521 og 1525), som Luther gav det Vidnesbyrd, at „en bedre Bog gaves ikke næstefter den hellige Skrift".[1]) Den Holdning og Bestemthed, hvormed de

---

1) Walch, XXII. S. 1068. Allerede Reformationens Aarhundrede oplevede 67 Udgaver og 32 Oversættelser af denne Bog, som snart

Evangeliske optraadte paa Rigsdagene, som faldt i dette Tidsrum — i Nürnberg 1522, hvor Stænderne overrakte deres „centum gravamina nationis germanicæ"; i Speier 1526, hvor de erklærede sig imod Iværksættelsen af det wormsiske Edict imod Luther, hans Skrifter og Lære; i Speier 1529, hvor de evangeliske Fyrster og Stænder nedlagde den höitidelige Protest imod Afgjörelse af Troes- og Saligheds-Anliggender efter Stemmefleerhed — vidner om en stigende selvbevidst Udvikling. Samtidigt hermed udvidedes den reformerede Kirkes Grændseskjel over Nord- og Mellem-Tydskland: i Hessen, Brunsvig, Anhalt, Mechlenburg, Preussen, Brandenburg, Pfaltz, og i de fleste frie Rigsstæder, ligeledes over flere Dele af Schweitz: Zürich, Bern, Basel o. fl. I Sverrig indförtes Reformationen ved Rigsdagen i Vesterås 1527, og i det samme Aar holdtes i Danmark, under Frederik den 1ste, Rigsdagen i Odense, hvor der blev tilstaaet Lutheranerne fri Religionsövelse. Det var saaledes et Tidsrum, hvori Meget blev opnaaet og Mere blev forberedet; ikkun Gjendöber-Urolighederne, Bondekrigen og de altid paa ny tilbagevendende Stridigheder imellem Lutheranere og Zwinglianere tærede paa den indre Kraft.

Hvad den offenlige Forkyndelse af Læren angaaer, da var vistnok det fælleds og uforanderlige Udgangspunkt givet i den hellige Skrift som den christelige Sandheds-Regel, staaende over al kirkelig Overleverings-Autoritet, og ikke mindre var den dogmatiske Hovedretning anviist ved Tilslutning til den bibelske Lære om Retfærdiggjörelse ved Troen som „den christelige fornemste Artikel". Melanchthons loci theol. og Luthers Katechismer maatte

---

erholdt en næsten kanonisk Anseelse. S. Augusti's Fortale til Udg. 1821.

ogsaa tjene til at fæstne Lærebegrebet, og forskjellige Stridigheder, som bragte Reformationen til at gaae dybere ind paa enkelte Dogmer, kunde ikke blive uden Indflydelse i denne Henseende; saaledes, foruden Sacramentstridighederne, Luthers Strid med Erasmus om Villiens Frihed, Oppositionen imod den mystisk-spiritualistiske Retning hos Anabaptisterne og deres Tilhængere, navnlig i Opfattelsen af det kirkelige og borgerlige Samfunds og Samfundslivs Væsen m. m. Paa en kirkelig Selvcharakteristik derimod ved et Bekjendelsesskrift, en Sammenfatning af de christelige Hovedlærdomme med udtrykkeligt Hensyn til den dogmatiske Stilling deels overfor den katholske Kirke, deels overfor de secteriske Partier, var der endnu ikke tænkt. Det var Tilskyndelse og Opfordring udenfra, der maatte give Stödet hertil. En almindelig Opfordring laae vistnok allerede i den Forurettelse, for hvilken de Evangeliske vare udsatte, som Fölge af det almindelige Ubekjendtskab med deres Lære og kirkelige Skik. Det hörte til Dagens Orden, at de Evangeliske sattes i Klasse med saadanne Frafaldne og Gjenstridige, hvis Særkjende skulde være at söge i religiös Fornægtelse og sædelig Lovlöshed, og den ilde Omtale blev pleiet og fremmet med omhyggelig Travlhed*). Men en Anledning af mere særlig Natur maatte

---

[1]) I et Brev fra Augsburg til Luther i Coburg (10 Mai 1530) skriver Melanchthon: „Eck har udspredt giftige og djævelske Bespottelser imod os, hvilke jeg herved (ved Confessionens Affattelse) har villet afvise." Ligesaa beretter Spalatin om den lærde spanske Kantsler Alphons Valdes's Samtale med Melanchthon, hvorledes det i Spanien heed om Lutheranerne, at „de ikke troede paa Gud eller paa Treenigheden, eller holdt fast ved Christus og Maria, saa at de meente at gjöre Gud en större Tjeneste ved at ihjelslaae en Lutheraner end en Tyrk". Walch, XVI S. 913. Ogsaa Luther melder, i Fortalen til

komme til, og en saadan kunde ikke gives mere opfordrende og paatrængende, end naar en offenlig Forhandling eller Undersögelse forestod, hvor det kirkelige Schisma skulde söges endelig hævet ad retlig Vei.

Hertil kom det omsider i Aaret 1529. Freden imellem Keiser og Pave blev sluttet i Barcellona den 29de Juni, imellem Keiseren og Kongen af Frankerig i Cambray den 5te August. Neppe var denne Enighed tilveiebragt, förend den verdslige og geistlige Magt i Forening vendte Öiet til de kirkelige Forhold i Tydskland, der antoge en stedse mere truende Skikkelse. Under et Ophold i Bologna, som Gjæst hos Paven, modtog Carl den 5te af Dennes Haand Kronen som Keiser og Konge i Italien (paa sin Födselsdag, den 24de Febr. 1530), og besvor ved denne Leilighed at ville være den pavelige Höiheds og den romerske Kirkes bestandige Beskytter. Det nærmeste og naturligste Middel til at söge de kirkelige Stridigheder undersögte og bragte til Afgjörelse syntes givne i en Kirkeforsamling, og der var fra Keiserens Side först bleven andraget herpaa. Men paa en Kirkeforsamling — saadan som den blev forudsat og forlangt af Reformatorerne: christelig, almindelig og fri — kunde Paven ikke være sindet at gaae ind, og ved de Betænkeligheder, som reistes af den romerske Curie, blev Keiseren omsi-

---

de Schmalkaldiske Artikler, om „en Doctor fra Frankcrig, som har udsagt offenligt, at hans Konge holdt sig aldeles forvisset om, at der hos os hverken findes Kirke eller Övrighed eller Ægteskab, men at Alt gaaer imellem hinanden som Qvæg, og at Enhver gjör, hvad han finder for godt". I Confessionen selv (Overgangen til de reformatoriske Artikler) hedder det ligeledes: „det er en falsk Bagvakelse, at alle Ceremonier, alle gamle Indretninger skulle være afskaffede i vore Kirker".

der stemt til at foretrække en Rigsdag[1]). Under 21de Januar blev fra Bologna Rigsdagen udskreven til Augsburg til 8de April (senere udrykket til 1ste Mai), for „at fornemme, fatte og overveie Enhvers Godtbefindende, Omdömme og Formening i Kjærlighed og Mindelighed, at bringe og udjevne dem til een christelig Sandhed, at

---

1) De mærkelige Forhandlinger om denne Sag, charakteristisk for begge Parter, ere optagne af Walch, XVI S. 734—747. Imod den keiserlige Storkantsler Gattinara's Andragende om en Kirkeforsamling stiller Paven en meget bestemt Vægring. De paagjældende Lærdomme erklæres deels for „grundfalske og absurde", deels for „forvirrede og uoplöselige", og „det vilde drage slemme Fölger efter sig, dersom man vilde lade disputere derover." Men, „ligesom ved opkommen Ildebrand Enhver strax löber til for at slukke, saaledes havde alle Övrigheder skullet vise sig virksomme for at undertrykke disse Stridsspörgsmaal i deres förste Begyndelse. — Af et Anarchie ville Vi ikke vide at sige; man henvende sig paa behörig Maade til den romerske Stol angaaende Forbedringer; men den Anseelse og den Magt, som denne har modtaget fra den gamle Kirke, lade Vi ikke tage fra den — der er altsaa intet andet tilbage, end at tilveiebringe Freden ved de keiserlige Vaaben", hvad der vilde være en let Sag. Keiseren gjentager sin Begjering: „Ikke Alt, hvorom der nu disputeres, er absurdt, og der gives i Kirken ingen Spörgsmaal angaaende nödvendige Troesanliggender, som skulde være uoplöselige. Vi holde fast ved det gode Ordsprog: hvor der er fælleds Fare, der maa man ogsaa raadslaae i Fælledskab; og Vi skulle ikke svigte med Vor Tjeneste, efter Undersögelse af Sagens Beskaffenhed. — Begge Parter maae afhöres mod hinanden, og derefter maa Kjendelsen falde, ikke efter et tyrannisk Godtbefindende, men efter den Lov og den Lære, som Gud har givet os." Uden Tvivl er det Keiserens foran nævnte Kantsler Mercurinus Gattinara, hvis Aand og Raad lyder igjennem disse Actstykker. Melanchthon omtaler ham i sine Breve og i sin Beretning om Rigsdagen i Augsburg som „en anden Ulpian, en fortræffelig, viis og retfærdig, fredelskende Mand", som „Keiserens fortroligste Ven", som staaer derpaa, at „Keiseren bör ordenligt höre Parterne, og afhjælpe Misbrugene i Kirken", og erindrer om, „at man i Worms har seet, at der intet Godt kommer ud af voldsomme Forholdsregler" (Melanchtons Werke, udg. af Koethe, I. S. 228. 270). Destoværre döde denne Mand paa Reisen til Augsburg, i Inspruck d. 4de Juni. Efter hans Död skulde der „ikke være nogen Mand af Anseelse ved Hoffet, der raader til Fred" (S. 230).

afskaffe Alt hvad der til begge Sider ikke er rettelig udlagt eller handlet, med os Alle at antage og fastholde en eneste sand Religion, og Alle leve i eet Samfund, een Kirke og Enighed" o. s. v.[1]).

Til en saadan Forhandling maatte det for de Evangeliskes Vedkommende være den förste Fornödenhed, at kunne fremlægge Hovedpunkterne af deres Lære og Cultusform i klare og bestemte Træk, som Grundlag for den bebudede Undersögelse og Afgjörelse. „Efterdi — saaledes rescriberer Churfyrste Johan den Bestandige under 14de Marts til sine Theologer: Luther, Melanchthon, Bugenhagen og J. Jonas — denne Rigsdag maaskee vil blive holdt istedetfor et Concilium eller en Nationalforsamling, saa udfordrer den stærke og uundgaaelige Nödvendighed, at vi angaaende alle de Artikler, om hvilke Striden har reist sig, baade i Troen og i ydre Kirkeskikke og Ceremonier, blive saa snart skee kan saaledes udrustede, at vi för Rigsdagens Begyndelse kunne være fast og grundigt besluttede derpaa, om og paa hvad Maade og hvorvidt vi, med Gud, Samvittighed og göd Skjel og uden stor Forargelse, kunne lade forhandle[2]). De nævnte Mænd beskikkes til at indfinde sig med dette Arbeide i Torgau, hvor Churfyrsten residerede, den 20de Marts. Til den egenlig dogmatiske Deel havdes allerede det fornödne Forarbeide i de 17 saakaldte schwabachske Artikler, i hvis Affattelse Luther har havt Deel[3]), og som

---

[1]) Walch, XVI. S. 753.

[2]) Sammest. S. 763 f.

[3]) Disse Artikler (som findes hos Walch, XVI S. 681—686) udkom i A. 1530 under fölgende Titel: „Die Bekentnus Martini Luthers auf den itzigen angestelten Reichstag zu Augsburgk eynzulegen". Men i et Skrift af samme Aar („Auf das Schreien etlicher Papisten über die 17 Artikel") yttrer Luther sig i Fortalen saaledes: „Der er nylig ud-

vare blevne fremlagte paa Conventet i Schwabach, hvor der i forrige Aar var bleven forhandlet angaaende et Religionsforbund imellem Lutheranerne. Derimod stod det tilbage at sammendrage de vigtigste Modsætningspunkter til Katholikerne „i ydre Kirkeskikke og Ceremonier". Af Luthers Skrivelse af 14de Marts til Justus Jonas, som var fraværende fra Wittenberg, fremgaaer, at de ufortövet have taget fat paa Arbeidet[1]); og der er i det weimarske Archiv fundet en Række theologiske Betænkninger, som uden Tvivl er Frugten af hiint Arbeide, der er bleven forelagt Churfyrsten i Torgau[2]). De handle „om nogle Misbrug, som ere blevne indförte ved Menneskers Lære og Bestemmelser, om hvilke vi ville gjöre

---

gaaet 17 trykte Artikler under mit Navn, med en Titel, som om jeg vilde fremlægge dem paa den nuværende Rigsdag, hvorom jeg aldrig har havt nogen Tanke. Sandt er det, at jeg har hjulpet med til at stille saadanne Artikler; thi de ere ikke stillede af mig alene" o. s. v. S. Weber's krit. Gesch. der A. C. I. S. 12 f.

1) „idag og imorgen ville vi tre, uagtet din Fraværelse, arbeide saameget vi formaae; men du maa, for at efterkomme Churfyrstens Villie, overlade de andre Arbeider til de Övrige, og indfinde dig hos os imorgen; thi der hastes med Alt" (de Wette, Luthers Briefe, III. S. 564.

2) De ere udgivne förstegang i Förstemann's Urkundenbuch zur Gesch. der A. C. 1833 I. S. 68 ff. Tidligere har man almindeligt antaget, at det i Torgau fremlagte Skrift ikke skulde have været andet end de allerede færdigliggende schwabachske Artikler, som derfor ogsaa skulde gaae under Navn af „de Torgauske Artikler". Men allerede Weber (anf. Skr. I. S. 16—19) har bemærket, at der udtrykkeligt omtales et nyt Arbeide, som de wittenbergske Theologer havde under Hænder, og at heller ikke det reen dogmatiske Indhold af de schwabachske Artikler svarer til den af Churfyrsten stillede Opgave. Han yttrer derhos den Formodning, at Skriftet maa henligge i det weimarske Archiv, — en Formodning, som senere er gaaet i Opfyldelse ved Förstemann's Fund af de foranförte Betænkninger, der udgjöre Bilag til en haandskreven Beretning af den chursachsiske Kantsler Brück om Forhandlingerne paa Rigsdagen i Augsburg. S. Urkundenbuch I. S. 41. 67.

ordenlig Beretning, og angive, af hvilke Aarsager min naadigste Herre er bevæget til at lade nogle Misbrug falde." De danne saaledes et Sidestykke til det andet Afsnit af den Augsb. Confession, og frembyde ved Sammenligning öiensynlig Overeenstemmelse i det Enkelte. I de schwabachske Artikler og disse Betænkninger tör man fölgelig söge det förste Grundlag til Confessionen.

I det foranförte Rescript vare Luther, Melanchthon, J. Jonas, og foruden dem Spalatin og Agricola, udseete til at ledsage Churfyrsten — for det förste til Coburg, indtil det bragtes i Erfaring, hvorledes Ordene i det keiserlige Edict skulde være at forstaae: at „Enhver skulde foredrage sin Opinion og Mening paa Rigsdagen i Augsburg". Den tredie April bröd Churfyrsten op med et talrigt Fölge af fyrstelige, ridderlige og lærde Mænd, og ankom, efter et Ophold i Coburg — hvor Luther, der endnu var undergivet den keiserlige Achts-Erklæring, blev ladet tilbage[1] —, til Augsburg den 2den Mai, tidligere end nogen af de andre Fyrster. Landgreve Philip den höimodige indtraf ti Dage senere. I Ugerne, som forlöbe inden Keiserens Ankomst, falder Affattelsen af den augsburgske Bekjendelse, eller, som den fra först af kaldtes,

---

[1]) Luther til Nik. Hausmann (30 April): „Fyrsten har befalet mig, da de Andre ere dragne til Rigsdagen, at blive tilbage i Coburg, jeg veed ikke af hvilke Grunde" (de Wette, IV. S. 1). Under 25 Juni skriver J. Jonas til Luther: „Vi haabe endnu altid, at, naar Hans keis. Majestæt i Naade vil undersöge Sagen, I, kjæreste Fader! vil blive kaldt herhid ved en Herold. Jeg kan ikke sige, hvormange Taler af kjödelig Klogskab der bliver holdt her, som om I ikke skulde være sikker for hemmelige Efterstræbelser og Vold; men, da Gud tilforn har gjort store Undere, saa ville vi ogsaa nu ikke lade Modet synke; ihvorvel jeg selv ikke gjerne vilde, at I i en saa vanskelig Sag skulde komme noget til og tiltræde den farlige Reise. Men Herren vil styre Alt". (Walch, XVI. S. 974.)

efter gammel-kirkelig Sprogbrug, Apologien. Under 9de Mai melder Melanchthon Luther til Coburg: „jeg har stillet Fortalen til vor Confession noget anseeligere (scheinlicher) og pynteligere, end jeg havde skrevet i Coburg; men inden föie Tid vil jeg selv bringe den, eller — dersom Churfyrsten ikke vil tilstede det — sende den"[1]). Under 10de Mai skriver han: „Vor Apologie, der dog snarere er en Confession — thi Keiseren har ikke Tid til at höre paa lange Disputationer — vil blive tilsendt eder; jeg har imidlertid der opsat det, sem jeg formener at være gavnligst eller tjenligst at lære, og sammenfattet noget saa nær alle Troens Artikler; .... I maa efter eders Aand dömme om det hele Skrift"[2]), — og under 22de Mai: „i Apologien forandre vi meget hver Dag; Artiklen om Löfterne (de votis monachorum) har jeg taget ud, fordi den var noget mager, og i dens Sted har jeg sat en anden udförlig Forklaring; nu opsætter jeg Artiklen om Kirkemagten (de potestate ecclesiastica). Jeg beder, at I vil gjennemgaae Troesartiklerne; dersom I ikke finder noget at udsætte paa dem, ville vi gjöre Udkast til de övrige; thi man maa altid forandre noget deri, og skikke sig efter Leiligheden"[3]). Til Camerarius skriver Melanchthon (Dagen efter Overleveringen, den 26de Juni): „jeg forandrede og forbedrede hver Dag meget deri, og jeg vilde endnu have forandret mere, dersom de, vi havde paa Raad med, havde tilstedet det"[4]).

---

1) Melanchthon's Werke udg. af Koethe, I. S. 224.
2) Sammest. S. 225.
3) Sammest. S. 228 f.
4) Sammest. S. 231. — I Förstemann's Urkundenbuch (II. S. 310 og 343) findes aftrykt tvende Haandskrifter af Dele af Confessionen (den ene en egenhændig Afskrift af Spalatin), som give Texten efter en

Det fremgaaer heraf, hvad ogsaa fölger af Gjenstandens og Forholdenes Natur, at der er bleven arbeidet paa Confessionen med forenede Kræfter, ihvorvel **Melanchthon** ligefuldt kan gjælde som dens egenlige Forfatter; — foruden de foranförte Theologer vare ogsaa Erhard Schnepf (Prof. i Marburg, senere General-Superintendent i Stuttgart, endelig Prof. i Tübingen), og Joh. *Brenz* (Præst i Schwäbisch Hall, senere Prof. i Tübingen, endelig Provst i Stuttgart) tilstede. Navnlig er det dog Luther, hvis Stemme i denne Sag er bleven agtet höiest og vigtigst. Under 11te Mai tilskriver Churfyrsten ham: „Efterat I og vore andre Lærde i Wittenberg have, efter vor naadige Begjering, optegnet de stridige Religionsartikler, saa ville Vi ikke fordölge for eder, at Mag. Philip Melanchthon her har nærmere overseet de stridige Religionsartikler, og bragt dem i en anden Form. Dem oversende Vi eder hermed, og er det Vor naadige Begjering, at I ville have Uleighed med fremdeles at gjennemgaae og overveie dem, og anmærke det derhos, hvor I maatte finde noget at tage fra eller at föie til, .. og ufortövet sende Os det tilbage, vel forvaret og forseglet"[1]). Herpaa svarer Luther (under 15de Mai): „jeg har læst Mag. Philip's Apologie; den behager mig heel vel, og jeg veed intet at forbedre eller forandre deri; hvad heller ikke vilde skikke sig; thi jeg kan ikke træde saa sagte og lempeligt (so sanft und leise)[2]), — og senere (i Skr. til

---

ældre Form för Oplæsningen, og saaledes lære os at kjende Beskaffenheden af de efterhaanden foretagne Forandringer.

[1]) Sammest. S. 17.

[2]) Jvf. hermed Luther's Skr. til Melancht. af 29de Juni (de Wette, IV. S. 53): „For min Person er der givet alt for meget efter i Apologien; ville de ikke tage imod den, saa veed jeg ikke, hvad videre jeg skulde

Melanchthon af 3die Juli): „jeg har igjen læst din Apologie heel igjennem; den behager mig saare"[1]). Derimod har Luther paa det Bestemteste fralagt sig enhver Adkomst til Forfatternavnet: „hvad mig synes lidet om i eders Brev" — skriver han til Melanchthon under 29de Juni — „er, at I skriver, at I har i denne Sag fulgt mig som Autor. Jeg vil i denne Sag ikke kaldes Autor. Og kunde det endogsaa forstaaes paa lempeligere Maade, saa skjötter jeg dog ikke om dette Ord. Er Sagen ikke tillige eders, og gaaer den ikke eder ligesaavel an som mig, saa skal man ikke sige, at den er min og paalagt eder af mig, men jeg vil selv före den, naar det er min Sag alene"[2]).

Efter en langsom sex Ugers Reise gjennem Lombardiet, Tyrol og Baiern, holdt Keiser Carl tilligemed Sönnen Kong Ferdinand af Ungarn og Böhmen sit Indtog med stor Pomp i Augsburg den 15de Juni. Rigsdagen, som bivaanedes af 53 Fyrster geistlige og verdslige, Gesandter fra 45 Fri- og Rigsstæder, foruden en Mængde Rigs-Grever og anseelige Herrer[3]), aabnedes den 20de Juni, efter en höitidelig Messe, paa Raadhuset med en latinsk Tale af den keiserlige Kantsler, Pfalzgreve Fre-

---

kunne give efter." Anderledes dömte Melanchthon selv: „Apologien er, saavidt jeg skjönner, gjort skarp nok; jeg har deri afmalet Munkene med levende Farver" (Skr. til Luther, 26 Juni. Koethe, I. S. 231), og til Camerarius skriver han samme Dag: „jeg er saa langt fra at mene, at den skulde være skrevet altfor lempeligt, at jeg snarere frygter for, at man skal tage os vor Frihed ilde op; thi förend den blev afgivet, har den keiserlige Secretair Valdes seet den, og hans Mening var, at den var meget for bitter og bidende, til at Modstanderne skulde kunne taale den" (sammest.).

[1]) de Wette, Luthers Briefe, IV. S. 68.

[2]) Sammest. IV. S. 53.

[3]) Fortegnelsen findes hos Walch XVI. S. 864 ff.

derik, der sluttede med en Opfordring til Churfyrster, Fyrster og Stænder: „skriftligt at ville fremsætte paa Tydsk og Latin og overlevere Enhver sin Formening angaaende den kirkelige Bevægelse og Splid og de Misbrug, som finde Sted af Geistlige mod Verdslige eller af Verdslige mod Geistlige". I Overeensstemmelse hermed udbade de Evangeliske sig i det næste Rigsdagsmöde den 24de Juni, efterat den pavelige Legat Cardinal Campegius havde holdt en vidtlöftig Tale, Tilladelse til at maatte foredrage og derefter afgive deres Troesbekjendelse. Dette blev bevilget efter nogen Forhandling — da Keiseren först begjerede Troesbekjendelsen tilstillet ad skriftlig Vei til Prövelse og Besvarelse[1]); — Oplæsningen blev berammet til den næste Dag[2]), ikke paa Raadhuset, men i den biskoppelige Residents, hvor Keiserens Bolig var: „for at ikke ret mange Folk skulle kunne være tilstede derved", skriver Churfyrsten (samme Dag, den 25de Juni) til Luther[3]).

Til denne Handling havde imidlertid de evangeliske Fyrster og Stænder forberedt sig som til en hellig Gjerning, med fuld Bevidsthed om dens store Betydning. Efter Keiserens Ankomst den 20de Juni havde Churfyrste Johan havt sine Troesfæller samlede hos sig, for at opmuntre dem til Standhaftighed i den store Sag. Den næste Dag berettes han at have tilbragt i Eensomhed

---

[1]) Walch, XVI. S. 978—983.

[2]) „Kong Ferdinand" — skriver Justus Jonas til Luther, den 25de Juni — „havde i dette Möde (den 24de) snart det Ene snart det Andet, som han bragte paa Bane, hviskede de Andre i Öret, og hvilede ikke, förend han fik Oplæsningen hindret paa denne Dag. Dog idag Kl. 2, da Forsamlingen vel ikke vil blive talrig, skulle nogle Artikler oplæses for nogle Fyrster i det keiserlige Gemak". (Walch, S. 975.)

[3]) Walch, S. 894.

med Bön og Læsning i Davids Psalmer, indtil han om Eftermiddagen atter lod sine Troesforbundne kalde til sig og forelagde dem den keiserlige Opfordring til alvorlig Overveielse[1]; og endnu den 23de Juni blev Confessionen, efter at være reenskreven, forelæst for Churfyrsten og de övrige Evangeliske.

L ö v e r d a g e n d e n 25de J u n i Kl. 4 om Eftermiddagen foregik Oplæsningen i Keiserens „Capelstue", i Overværelse af Kongen af Ungarn, Churfyrster, Fyrster, Gesandter og Stænder. Bekjendelsesskriftet blev fremlagt i tydsk og latinsk Text; Oplæsningen skete efter den tydske Text ved den sachsiske Kantsler Bayer, „saa lydeligt og tydeligt, at det kunde höres ikke alene i Salen, men endogsaa nede i Biskoppens Gaard"[2], og — skriver Melanchthon Dagen efter til Camerarius — "man siger, at deriblandt Fyrsterne har været en uventet Stilhed og Opmærksomhed"[3]. Efter skeet Oplæsning lod Keiseren ved sin Kantsler, Pfalzgreve Frederik meddele sit Svar: at, „saasom det angik en höivigtig Sag af stor Betydenhed, som vel maatte overveies, vilde H. k. M. tage den nærmere i Eftertanke, med al Flid overlægge og raadslaae, og derefter, naar H. M. var kommen til Beslutning, atter tilsige de evangeliske Fyrster til at modtage hans Svar". De evangeliske Fyrster aflagde fra deres Side "underdanig og venlig Taksigelse for det naadige og velvillige Tilhör", og ansögte i al Underdanighed H. Maj., „som naadig, christelig Keiser", at han med al mulig Flid vilde overveie den höivigtige Sag, hvorpaa deres

---

[1] S a l i g, Gesch. d. Augsb. C. I. S. 195. M a r h e i n e k e, Gesch. d. Reform. II. S. 493.

[2] S p a l a t i n's Beretning, Walch, XVI. S. 1041.

[3] hos Koethe, I. S. 231.

Sjels Vel og Salighed beroede"[1]). Derefter modtog Keiseren begge Exemplarer i egen Haand, beholdt selv det latinske, og overgav det tydske til Rigskantsleren, Churfyrste Albrecht af Mainz.

Confessionen — overskrevet med Psalmistens velvalgte Ord: "et loquebar de testimoniis in conspectu regum, et non confundebar" ps. 119 — var undertegnet af Churfyrste Johan af Sachsen, Markgreve Georg af Brandenburg, Hertug Ernst af Lüneburg, Landgreve Philip af Hessen[2]), Hertug Johan Frederik af Sachsen, Hertug Frants af Lüneburg, Fyrst Wolfgang af Anhalt, Senatet i Nürnberg og i Reutlingen. Kort efter blev Bekjendelsen tiltraadt af fire andre Stæder: Weissenburg, Heilbronn, Kempten, Weinsheim. De Evangeliske maatte give Tilsagn om, ikke at ville lade Bekjendelsesskriftet udkomme i Trykken uden Keiserens Minde. Men Virkningen blev ikke derved bundet. „Mange fromme, ærlige og christelige Folk — hedder det i en gammel Beretning — have udsagt, at disse Ting have været angivet ganske anderledes for dem, end de nu havde erfaret ved Confessionens offenlige Oplæsning[3]); og Nogle have yttret, at de ikke

---

1) Walch, XVI. S. 1040. Förstemann, II. S. 4.

2) Landgreve Philip havde, paa Grund af sit Forhold til Zwingli's Parti og sine fredmæglende Bestræbelser, en Tidlang været tvivlraadig, om han burde underskrive Confessionen. Under 22de Mai underretter dog Melanchthon Luther om: "at det synes, at han lettelig kan bringes til at slutte sig til dem, men at dertil behöves en Opfordring fra Luther" (Koethe, I. S. 229). Men allerede under 20de Mai havde Luther tilstillet Landgreven en Skrivelse med indtrængende Advarsel, Raad og Tilskyndelse (de Wette, IV. S. 24 ff.) Dog holdt Landgreven fast ved sin engang fattede Overbeviisning; „han har underskrevet med, men siger, at vore Theologer ikke tilfredsstille ham i Læren om Sacramentet"; saaledes J. Jonas i Skr. til Luther (Walch, XVI. S. 1051).

3) En saadan Erklæring tillægges udtrykkeligt Hertug Wilhelm af Baiern i Spalatin's Beretning, Walch, S. 1045 f.

for meget vilde have undværet at være tilstede derved[1]). Om Biskoppen af Augsburg melder J. Jonas i et Brev til Luther, at han i Samtale med Flere skulde have yttret: „hvad der er bleven oplæst, er den rene, klare Sandhed; vi künne ikke nægte det"[2]). Endnu i Rigsdags-Tiden blev Confessionen oversat paa Italiensk, Fransk, Spansk og Portugisisk[3]). Fremfor Alle er det Luther, som — fraværende, men i Aanden nærværende — har erkjendt Værdien og Betydningen af det gjorte Skridt, og han har udtalt denne Erkjendelse i triumpherende Tone. Til Churfyrsten skriver han under 9de Juli, med Hensyn til de Hindringer, der vare blevne lagte de evangeliske Prædikanter i Veien under Rigsdagens Afholdelse: „Modstanderne mene, at de have truffet det heel vel, idet de have faaet Prædikenen forbudt ved keiserlig Befaling; og de see ikke, de stakkels Folk, at der ved den skriftlige Bekjendelses Overlevering er bleven prædiket langt mere, end maaskee ellers ti Prædikanter havde kunnet udrette. Er det ikke en fiin Klogskab og stor Snedighed, at Mag. Eisleben

---

1) Walch, XVI. S. 987. — Dog havde Keiseren allerede tidligere gjennem Valdes ladet Melanchthon affordre et kort Begreb om de Evangeliskes Lære og Modsætningen dertil i den katholske Kirkelære; en saadan Oversigt blev affattet i 17 Artikler, og overgivet Keiseren (Walch, XVI. S. 894—912). Noget senere udfærdigede Luther et udförligt Skrift („Vermahnung an die Geistlichen versammlet auf dem Reichstag in A."), hvori han stiller de evangeliske Lærdomme overfor de katholske Læresætninger og Misbrug. Om dette Skrift melder Melanchthon (Br. t. Luther, 30 Juli): at „Biskoppen af Augsburg idag har læst det uden Sky i Fyrsteraadet". (Koethe, I. S. 240).

2) Walch, XVI. S. 1051.

3) Om de senere Oversættelser af Confessionen i de fleste europæiske Tungemaal, s. Weber's krit. Gesch. der A. C. II. S. 209—290. Til de ældste hörer den danske: „Then christelig Trons og Lærdoms Bekjændelse, som bleff indförd före Högbornste Stormæchtig Keyser Carl V. Augsburg 1530. Udstellt til Otthens wed Jörgen Jenssen af Wiborg" (ɔ: Sadolin, den förste evang. Biskop i Fyen) 1533.

(Agricola) og Andre maae tie; men i deres Sted træder Churfyrsten af Sachsen med andre Fyrster og Herrer frem med den skriftlige Bekjendelse, og prædiker frit for den keis. Majestæt og det hele Rige, saa de maae höre det, og kunne ikke tale derimod!"[1]) „Tilvisse" — skriver han til Conr. Cordatus — „var det snildt opfundet og beredet af Modstanderne, at Keiseren ikke skulde tilstede eller höre Confessionen; og saameget have de opnaaet, at den ikke er bleven oplæst offenligt for Folket. Men den er bleven overgivet efter Keiserens Befaling og oplæst for det hele Rige, jeg mener for Rigets Fyrster og Stænder. Jeg glæder mig höiligen, at jeg har oplevet denne Time, da Christus offenligt i saa stor en Forsamling er bleven prædiket ved saadanne Bekjendere i en underskjön Bekjendelse (confessione plane pulcherrima)"[2]); — og til J. Jonas (under 9 Juli): „der er skeet og udrettet nok paa denne Rigsdag; thi — og dette er det Största — Christus er bleven prædiket ved en offenlig og herlig Bekjendelse, bleven forkyndt i deres aabne Öine, saa at de ikke skulle kunne rose sig af, at vi have flyet og flygtet eller fordulgt vor Tro. Ikkun nager det mig, at jeg ikke har været tilstede ved den skjönne Bekjendelse. Det er gaaet mig ligesom de store Krigsförere i det forgangne Aar udenfor Wien, der ikke kunne tillægge sig nogen Deel i Seiren og Stadens Forsvar imod Tyrkerne. Alligevel har jeg min Glæde og min Tröst deraf, at dette mit Wien bleven forsvaret"[3]). Og dette er det Hovedsynspunkt, der ikke kan nok udhæves. De, der hidtil vare blevne overseete eller skyede som en Hob af

---

[1]) de Wette, IV. S. 82.
[2]) Sammest. S. 71.
[3]) Sammest. S. 85.

Fornægtere og Frafaldne, af kirkelige Lösgængere og Oplösningsmænd, traadte her frem for Keiseren og Rigets Överste som et sammensluttet kirkeligt Samfund, stöttende sig til en fast, udpræget Troesgrund; og idet deres Bekjendelse blev modtaget af Keiseren, var en offenlig Anerkjendelse allerede vundet i Gjerning. Forsaavidt kan den 25de Juni 1530 fremfor noget andet Tidspunkt betegnes som den evangelisk-protestantiske Kirkes Grundfæstelses-Dag[1]).

II. Fortsat Forhandling angaaende Bekjendelsen paa Rigsdagen.

„Efter Overleveringen af vor Confession ere tre forskjellige Meninger komne paa Bane i Fyrsternes Forsamling. Den förste er den allerhaardeste: at Keiseren ligefrem skulde tilholde alle Fyrster og Nationer til at efterkomme det Wormsiske Edict[2]). Den anden

---

[1]) I den fortrinlige Samling af Prædikener af Schleiermacher, holdte i Anledning af Confessionens tredie Jubelfest 1830, er ogsaa det Thema behandlet: „die Uebergabe des Bekenntnisses als Verantwortung über den Grund der Hoffnung."

[2]) „Faber, Eck, ja ogsaa nogle Fyrster hige kun efter Krig. Eck anstrenger sig af al Magt hos Erkebiskoppen af Mainz for, at man ikke skal undersöge vor Sag, eftersom den allerede er fordömt". Saaledes skriver Melanchthon allerede d. 27de Juli til Luther (Koethe, I. S. 232 f.), og senere, under 15de Juli: „Jeg har nu været nogle Gange hos vore Fjender, Eck's Stalbrödre; det lader sig ikke sige, hvilket forbittret, pharisæisk Had jeg har fornummet hos dem; de hige og tragte ikke efter andet, end at ophidse Fyrsterne imod os, og bringe den fromme Keiser til at paaföre os Krig". (Koethe, S. 235.) Og J Jonas skriver til Luther: „Jeg har hört af en Stormand, som har været med i Raadet og Forsamlingen, at Keiseren, saa ofte som Ferdinand yttrer noget Haardt og Unaadigt, pleier at irettesætte ham og sige: at Maadehold og Godhed sömmer sig for Konger". (Walch, XVI. S. 1050.)

er noget lemfældigere, og gaaer ud derpaa, at vor Confession skulde overgives nogle redelige, lærde og upartiske Mænd til Prövelse[1]; hvorefter Keiseren skulde afsige sin Kjendelse. Denne Mening har ogsaa Kong Ferdinand tiltraadt. Den tredie bliver, som det synes, antaget: at Gjendrivelsen af vor Confession skal blive forelæst os; men saa at Keiseren forbeholder sig, at vi skulle overlade Sagen til hans Dom; i modsat Fald skulle vi lade Alt hvile, indtil en Synode bliver sammenkaldt. Denne sidste Mening er endnu ikke offenligt bekjendt, eftersom man ikke har svaret os; men vi haabe, at den vil blive bekjendtgjort næste Mandag". Saaledes skriver Melanchthon til Luther, den 8de Juli[2]).

Den her omtalte Besvarēlse og Gjendrivelse af Confessionen blev overdraget til tyve katholske Theologer[3]), af hvilke Joh. Eck, Joh. Faber, Conr. Wimpina, Cochläus ere de bekjendteste, — ogsaa bekjendte som Reformationens heftigste Modstandere: „Faber er aldeles gal, og Eck ikke meget klogere" — skriver J. Jonas til Luther —; „de drive med al Iver og Alvor paa at bruge Magt, uden först at anstille nogen Undersögelse"[4]). Ogsaa Erasmus blev af Keiseren opfordret til at indfinde sig i Augsburg, men benyttede sin svagelige Hel-

1) „Erkebiskoppen af Mainz, Biskoppen af Augsburg og Hertugen af Brunsvig tage sig af os, omendskjöndt de ikke stride tappert nok" (Melanchthon til Luther, d. 27 Juni. Koethe, I. S. 233). — Og Spalatin beretter om nogle spanske Herrer, som, adspurgte af Keiseren, raadede til: „saafremt de stridige Artikler angik Ceremonier og ydre Ting, ikke at staae heftigt imod, men at overdrage Sagen til nogle faa fromme Mænd, som stode udenfor begge Parter". (Walch, XVI. S. 1046 f.)

2) Koethe, I. S. 234.

3) Navnefortegnelsen findes hos Walch, XVI. S. 1854 f.

4) Walch, XVI. S. 1050.

bredstilstand til at undskylde sin Udeblivelse[1]. „Nu raadslaae Modstanderne — melder Melanchthon til Luther (den 27 Juni), hvad de skulle svare; de löbe sammen, arbeide med forenede Kræfter, og ophidse Fyrsterne, som allerede ere tilstrækkeligt indtagne imod os"[2]).

Den begeistrede, i Troen stærke og uforfærdede Stemning kunde dog ikke holde sig hos de Evangeliske paa det höitspændte Punkt. Efter Handlingens store, indholdsrige Time indtraadte de svære Dage med Tvivlens og Raadvildhedens Anfægtelser. Det var ikke blot Trusler og Skrækkebilleder, der ængstede, men mere endnu Betænkelighederne, om man ikke var gaaet videre end det behövedes, om ikke et eller andet Skridt kunde med frelst Samvittighed gjöres tilbage, om ikke Kirkens Fred kunde og burde kjöbes ved Eftergivenhed i Dette eller Hiint. Paa Melanchthons Skuldre hvilede Byrden af den ansvarsfulde Forhandling, som skulde styre midtveis imellem Gjenstridighed, der kunde blive Vei til Blod og Baal, og Forsagtheden, der vilde være Forræderi mod den helligste Sag, — og Melanchthon havde en Fölelse af, at han paa dette Sted ikke var den rette Mand. „Jeg saae gjerne, — skriver J. Jonas til Luther, allerede den 25de Juni, — at I skrev tiere til Philip; Manden er betaget af en selsom Sörgmodighed, synderlig for den fælleds Sags Skyld; .. han lader sig henrive af sin Bedrövelse"[3]). Selv tilstaaer han for Camerarius: at „hans Sind sörger og græmmer sig ynkeligt" — dog föier han til: „ikke for vor Sags Skyld, men formedelst Sorglösheden

---

[1]) A. Müller, Leben des E. von Rotterdam, S. 356. Jvf. Melanchthon t. Luther, den 27 Juni. Koethe, I. S. 233.

[2]) Koethe, sammest.

[3]) Walch, XVI. S. 975.

hos vore Egne"[1]), og i gjentagne Breve til Luther trænger han paa at erfare Dennes Mening udförligt meddeelt om, „hvor meget vi kunne give efter for Modstanderne", navnlig angaaende den private Messe og overhovedet angaaende Lærdomme og Skikke, som alene have Grund i den kirkelige Overlevering[2]). Luther træder her op i sin Storheds hele Glorie, til enhver Tid sig selv lig i Modighed og Troesfasthed, — med tröstefuld Opmuntring til Melanchthon: „jeg hader de svare Sorger, der fortære dig; og at de saaledes herske i dit Sind, dertil ligger Grunden ikke i Storheden af vor Sag, men i Storheden af vor Vantro;... det er din Philosophie, der saaledes plager dig, ikke Theologien, — skulle vi falde, saa vil Christus, Verdens Regerer, falde med; men lad saa være; jeg vil heller falde med Christus end staae med Keiseren; — dog vor Sag staaer ikke i din Haand, men i Hans, der er större end Den, som regerer i Verden, og ud af hvis Haand Ingen skal rive dig"[2]). Han holder fast derved, at der ikke kan viges tilbage, uden at krænke Evangeliet, at Eftergivenhed her ikke kan före til Fred, fordi Striden ikke angaaer dette eller hiint enkelte Punkt, men angaaer selve Troens Grund og dens Frihed, og at derfor den unyttige og qvælende Forhandling maa afbrydes jo för jo heller: „Jeg undrer mig, hvad du mener — svarer han Melanchthon, den 29de Juni — med det Spörgsmaal, hvad og hvormeget der bör gives efter for de Katholske;... jeg bærer Dag og Nat denne Sag hos mig, tænker og grubler og ransager den hele Skrift; og Fortröstningen til vor Lære voxer bestandig hos mig, og

---

1) Koethe, I. S. 231.

2) de Wette, IV. S. 49. 83. 116.

jeg bestyrkes mere og mere deri, at jeg, med Guds Bistand, ikke længer vil lade mig tage noget fra, det gaae saa hvordan det vil"[1]). Og senere (under 13de, 20de og 27de Juli): „Jeg har tilstrækkelig Erfaring for mig, at Belial ikke kan forliges med Christus, og at der, hvad angaaer Læren, ikke kan haves noget Haab om Eendrægtighed. — jeg troer ikke, at der fra Verdens Begyndelse er bleven hört nogen skammeligere og mere rasende Paastand end den, at alt deres skal föres tilbage og antages, alt vort skal fordömmes, og det efterat de selv have tilstaaet om meget, at det er sandt. Lad dem först give os en Kirke og Tjenere i Kirken med deres lovlige Embede, saa ville de kirkelige Traditioner give sig af sig selv, og saa vil ogsaa Messen kunne holdes i Kirken uden Fare og Forargelse"[2]). „Jeg tænker", — skriver han til Jonas, Spalatin, Melanchthon og Agricola under 15de Juli — „I have allerede Modstandernes Svar, som I skrive at I vente; nemlig: Fædrene, Fædrene, Fædrene, Kirken, Kirken, Kirken, Skik og Vedtægt ville I faae at höre, men intet af Skriften; stöttende sig paa disse Voldgiftsmænd og Vidner, vil Keiseren afsige sin Kjendelse mod eder, og Trusel og Pral vil fölge, op i Himlen og ned i Helvede; —. men jeg giver eder i Herrens Navn Orlov fra denne Forsamling; kun hjemad, hjemad!"[3])

Det kom ikke anderledes, end Luther havde varslet. Det længe bebudede Gjendrivelses-Skrift, om hvilket Melanchthon forud havde erfaret, at det skulde blive

---

[1]) de Wette, IV. S. 52.
[2]) Sammest. S. 88. 103. 114.
[3]) Sammest. S. 96. Til denne Tid (den 5te August) hörer ogsaa det skjönne Brev — en sand prophetisk-apostolisk Hymne — til Kantsler Brück (S. 127 ff.).

„et langt Skrift, fuldt af Bespottelser og Udskjeldelser"[1]), men som, efter Keiserens Forlangende, blev „emenderet, saa at Uqvemsordene bleve borttagne"[2]), blev omsider forelæst den 3die August[3]). I Indledningen hedder det: „Hs. keis. Majestæt har ikke alene selv læst, og, saavidt fornödent var, flittigt gjennemseet Churfyrstens og Fyrsternes Confession, men ogsaa, paa det H. k. M. kunde gaae saameget grundigere og fastere frem, overgivet samme Confession til nogle lærde, vise, prövede og agtbare Mænd af mange Lande at gjennemsees og examineres, og alvorligt overdraget og paalagt dem, at de skulde anerkjende og bifalde, hvad de maatte finde i Confessionen yttret rettelig og katholsk, men ogsaa at optegne Det, hvori den ikke stemmede med den katholske Kirke, og at de derefter skulde overgive det til H. k. M. med deres Besvarelse og Betænkning. Hvilket da er skeet rigtigt og ordenligt. Thi de have med al Flid og Troskab gjennemseet, og skriftligt opsat, hvad deres Mening er om hver enkelt Artikel, og saaledes tilstillet H. k. M. deres Svar; hvilket Svar den romersk-keiserlige Majestæt, saaledes som det sömmer sig en kristelig Keiser, har gjennemlæst paa det allerflittigste, og overgivet de andre Rigets Churfyrster og Fyrster at examinere; og ogsaa Disse have erkjendt og stadfæstet samme som rigtigt og katholsk og aldeles lige stemt med Evangeliet og den hellige

---

1) Melanchthon til Luther, 21 Juli (Koethe, I. S. 236).

2) Samme til Samme, 27 Juli (Koethe, S. 239).

3) „Confutation oder Widerlegung der Artikel in des Churf. zu Sachsen und seiner Mitverwandten Bekenntniss zu Augsburg übergeben, von den papistischen Theologen gestellet" (Walch XVI. S. 1219—1274). Cochläus forfattede tillige et „Summarium der kais. Antwort auf der fünf Fürsten und sechs Städte Bekenntniss" (sammest. S. 1274—1279).

Skrift. Hvorfor H. k. M., efter at have raadfört sig med de fornævnte Churfyrster, Fyrster og Stænder, har befalet at forelæse dette Svar i hans Nærværelse, paa det al Uenighed og Misforstaaelse maa kunne blive hævet i vor rette hellige Tro og christelige Religion." Slutningen af Skriftet lyder saaledes: „Efterdi vi nu fornemme, at Churfyrste og Fyrster i nogle Stykker stemme med den christelige Kirke, ogsaa nu fordömme mangen Vranglære, som forhen er udgangen i Trykken, men at derhos nogle af de overgivne Artikler ere ganske stridende mod den christelige Kirke og ingenlunde kunne tilstedes, saa haaber H. k. M., at de i saadanne vildfarende Punkter ville söge Forlig. Saadant vil H. k. M. erkjende i Naade, ikke forglemme det, og være deres naadige Keiser. Men hvis ikke, hvad H. k. M. ikke haaber, da have Churfyrste og Fyrster at betænke, at H. k. M., som Værge og överste Forsvar for den hellige christelige Kirke, agter at vise sig heri, som det en christelig Keiser paa hans Embeds Vegne egner og anstaaer." I samme Sprog og Tone lod Keiseren efter skeet Oplæsning ved sin Kantsler Pfalzgreve Frederik stille „den naadige og ganske alvorlige Begjering" til de evangeliske Fyrster og Stæder: at „eftersom dette Skrift var befundet christeligt og saaledes affattet, at det ikke kunde gjendrives eller afvises, de tilligemed deres Prædikanter vilde tilsammen og eendrægtig holde sig til samme"[1]). Paa de Evangeliskes Vegne fremsatte den churfyrstelige Kantsler Brück den Begjering: at, „da de, saavidt det kunde opfattes af den hurtige Oplæsning, havde fornummet, at de, der havde samlet dette Skrift, havde foretaget sig for en Deel

[1]) Walch, XVI. S. 1282.

at gjendrive deres Confessional-Artikler ved anförte Sprog af Skriften og Fædrene, saavelsom ved Lov- og Concilie-Bestemmelser, det bemeldte Skrift eller en Afskrift deraf maatte komme dem tilhænde, for at de kunde pröve det med bedste Flid, og overveie, om deres forhen overgivne Artikler vare gjendrevne ved de anförte Grunde af Skriften, samt hvorledes og paa hvad Maade Fædrenes Ord og de paaberaabte Concilier vare stillede derimod". De beraabte sig herved paa den keiserlige Villie, at paa Rigsdagen Enhvers Omdömme og Formening skulde höres, og at derom skulde forhandles i Mindelighed og Kjærlighed; hvilket forudsatte, at „den ene Parts Meninger og Grunde ikke bleve forholdte den anden Part, men bleve meddeelte og kundgjorte, paa det at det maatte kunne udfindes, hvad der paa begge Sider ikke var rettelig udlagt"[1]). Det keiserlige Svar löd derhen: at Skriftet skulde blive meddeelt, „dog saaledes, at H. k. M. ikke derved vilde indlade sig i videre skriftlig Forhandling"; der tilföiedes Keiserens Forventning, at „de ikke vilde lade enten dette eller noget andet Skrift trykke eller komme ud af deres Hænder"[2]). Det er vel ikke uden Grund, naar Melanchthon yttrer: at Vægringen ved at udlevere Confutationen er skeet „med velberaad Hu"; thi „de Forstandige erkjende vel, at den ikke er affattet med Nöiagtighed, og at det i höi Grad vilde skade H. k. M.s Anseelse, som var bleven formaaet til at lade den foredrage i sit Navn, dersom den kom tilsyne"[3]). Hos de Evangeliske selv frembragte det mislykkede Forsög

---

[1]) Walch, XVI. S. 1282 ff.
[2]) Sammest. S. 1284 f.
[3]) Melanchthon til Luther (Koethe, I. S. 256).

den tillidsfuldeste Stemning. „Da Confutationen — skriver Melanchthon til Luther, den 6te August — har været affattet heel barnagtigt, saa ere Vore efter Oplæsningen blevne saare vel tilmode; thi den indtager iblandt alle Fabers barnagtige og usle Skrifter den förste Plads”[1]).

Imidlertid paatoge nogle af Rigsdagens vigtigste Medlemmer: Erkebiskoppen af Mainz, Churfyrste Joachim af Brandenburg, Hertug Henrik af Brunsvig o. Fl. sig, med keiserlig Tilladelse, at optræde som Mæglere. Et Udvalg af 16 Fyrster og Biskopper[2]) tiltraadte Underhandlingsværket med Bön og Formaning til de Evangeliske: „at de dog vilde give efter for saamange Venners og Slægtningers Begjering om at afstaae fra deres falske Mening, og ikke være længere adskilte fra den christelige Kirke; thi, omendskjöndt nogle Misbrug havde grebet om sig i Kirken, saa var H. k. M. kommen til Tydskland med det Forsæt, at saadanne skulde vorde afhjulpne under Pavens Medvirken, og at der skulde stiftes Enighed i Riget”[3]). Det större Udvalg blev senere aflöst af et mindre, bestaaende af syv Personer fra hver Side; Theologerne vare fra katholsk Side: Eck, Wimpina, Cochläus, fra protestantisk: Melanchthon, Schnepf, Brentz. De evangeliske Theologer synes i betænkelig Grad at have været stemte til at kjöbe Freden ved Eftergivenhed: „Fyrsterne ere skyldige til, omhyggeligt at söge og forsöge alle Midler og Veie, der ikke ere imod Guds Ord, til at stifte Fred; — heller ikke er det forsvarligt for Gud, om man vilde blive ved i ufornöden Spaltning; efterdi Gud ikke har paalagt os noget

---

1) Koethe, I. S. 254.

2) Navnelisten findes hos Walch, XVI. S. 1630.

3) Sammest. S. 1632.

stærkere, end at holde Fred. Ogsaa seer man, hvad der har tildraget sig under denne Spaltning, hvorledes Pöbelen er bleven formastelig, hvilke Vildfarelser, Secter og Bander der daglig opstaae, og det er at befrygte, dersom der, hvad Gud ville i Naade afvende, skulde blive Krig, at endnu flere Secter og Vildfarelser ville gribe om sig, saa at Kirken vilde blive sönderrevet ved uhelbredelige Vildfarelser, og baade geistligt og verdsligt Regimente vilde gaae tilgrunde"[1]). En Række af Erklæringer og Moderklæringer, Forslag og Modforslag drog sig sex Uger igjennem, — uden at man ved dem kom Maalet nærmere[2]). De af Confessionens Artikler, der fra katholsk Side udhævedes som de haardeste at fordrage, vare de om Helgendyrkelsen, Communionen under begge Skikkelser, Præsternes Ægteskab, Klosterlöfterne, Messeofferet, de kirkelige Traditioner[3]); og som de Punkter, fra hvilke de Evangeliske erklærede „paa ingen Maade at kunne vige, uden at fornægte Gud og hans Evangelium", opstilledes: om Tro, gode Gjerninger og christelig Frihed, om Nadverens Nydelse under begge Skikkelser, om Forkastelsen af Messen som Offer, om Ægteskabets Frihed for Alle. Indrömmelserne fra evangelisk Side gjaldt de kirkelige Ceremonier, den biskoppelige Jurisdiction, forbudte Spiser, Faste o. a. d.[4]). Af den piinlige Tilstand under disse Forhandlinger giver Melanchthons og Luthers Brevvexling det klareste Billede. „Modstanderne fremföre Argumenterne", skriver Melanchthon til Luther (den

---

[1]) Walch, XVI. S. 1261 f.
[2]) Actstykkerne ere samlede hos Walch, XVI. S. 1630—1842.
[3]) Walch, XVI. S. 1661.
[4]) Sammest. S. 1663, 1691. Ogsaa af Luther er en Betænkning meddeelt, S. 1700 ff.

25de August), „som ikke vedkomme Læren og den sande Gudfrygtighed, men alene ere tjenlige til at forbittre Andre imod os; og vor Eftergivenhed i saadanne Stykker gjör de hovmodige Daarer kun trodsigere; det er ikke til at beskrive, hvor de triumphere. Dersom jeg bivaanede disse Forhandlinger for min egen Person, ikke i Fyrstens Navn, vilde jeg paa ingen Maade finde mig i denne Trods; nu maa jeg taale den formedelst den fælleds Fare for Fyrster og Undersaatter. — Vi arbeide allerede i mange Dage paa en Forening, og udrette dog intet..., og imidlertid kaste de om sig med forfærdelige Trusler; og endskjöndt jeg ikke skjötter den Fare, hvori jeg svæver, saa er dog vore Fyrsters store Svaghed mig mangengang betænkelig"[1]). Han klager tillige (den 28de August og 1ste Septbr.) over, at det, han fremfor noget maa höre ilde for af sine Troesfæller, er hans Indvilligelse i at give Biskopperne deres Jurisdiction tilbage: „om Læren bekymre de sig ikke meget; det er dem alene om Regering og Frihed at gjöre; — paa saadan Maade stride Vore kun for deres Herredömme, ikke for Evangeliet"[2]). Luther taler ironiserende om „det Underværk, at ville stifte Forlig imellem Paven og Luther; men Paven vil ikke, og Luther frabeder sig det; seer til, at I ikke spilde Flid og Möie!"[3]) Angaaende Indrömmelsen af den biskoppelige Jurisdiction og de fælleds Ceremonier yttrer han sig med stor Bekymring og Tvivl: „seer eder vel for, og giver ikke mere efter, end I alt have gjort, at vi ikke paa ny skulle blive nödsagede til en

---

[1]) Koethe, I. S. 261.
[2]) Sammest. S. 262 f.
[3]) Til Spalatin, den 26de August (de Wette, IV. S. 144).

vanskeligere og farligere Krig for at forsvare Evangeliet"[1]). „Jeg er nær ved at briste af Harme og Forbittrelse", skriver han henved en Maaned senere[2]); „jeg beder dig, bryder af med Forhandlingen, hörer op og vender hjem. De have Bekjendelsen, de have Evangeliet; lad dem tilstede det, om de ville; og ville de ikke, saa lad dem fare deres egen Vei; kommer der Krig deraf, saa lad den komme; vi have bedet og forhandlet længe nok." Og i sin troesfulde Stemning tiltaler han Melanchthon[3]): „nu er Tiden der for Herren til at handle, og han vil handle; . . men I Retfærdige, glæder eder i Herren og jubler! længe nok have I været betrængte i Verden; reiser eders Hoveder, eders Forlösning stunder til. Jeg skal kanonisere eder, som Christi sande Lemmer, og hvad mere söge I af Ære?" o. s. v.

Omsider, den 22de September, blev den förste keiserlige Rigsdags-Afsked udfærdiget. Deri blev tilstaaet de Evangeliske en Frist indtil den næstkommende 15de April, for at overveie og bestemme, om de angaaende de stridige Artikler vilde forlige sig med de katholske Fyrster og Stænder eller ikke, dog at i denne Mellemtid, „intet Nyt angaaende Troens Anliggender" maatte trykkes og sælges i deres Lande og Stæder, at der ikke, „som hidtil er skeet, maatte arbeides paa at drage og nöde fremmede Undersaatter ind i deres Sect", og at „de, som endnu vilde holde fast ved den gamle christelige Tro og Væsen, ikke turde föres vild eller forulempes i deres Kirker, Gudstjeneste og Ceremonier". Endelig tilsiges, at Keiseren og de forsamlede Fyrster

---

[1]) Til Melanchthon, s. D. (de Wette, IV. S. 146).
[2]) Til Justus Jonas, den 20de Sept (sammest. S. 171).
[3]) Den 15de Septbr. (sammest. 164 f.)

og Stænder vilde formaae Paven til at udskrive et almindeligt christeligt Concilium inden sex Maaneder, hvilket da skulde holdes senest et Aar efter Udskrivningen[1]). Besvarelsen fra evangelisk Side, som blev fremlagt ved Kantsler Brück, indeholdt — næst en Henviisning til deres Troesbekjendelse som „grundet i Guds hellige Ord og uigjendreven" — deels en Indsigelse mod Anvendelsen af Sect-Navnet, og imod Beskyldningen, at de skulde have nödet Nogen over i deres Troes-Samfund, deels, med Hensyn til Forbudet imod religiöse Skrifter, en Paaberaabelse af deres paa Rigsdagen i Speier 1529 nedlagte Protestation; de udbade sig dernæst Tilladelse til at overrække det affattede Forsvarsskrift, hvori „de havde forsögt at besvare det katholske Gjendrivelsesskrift, forsaavidt som de havde kunnet opfatte samme af den hurtige Oplæsning"[2]) „Keiseren vægrede sig imidlertid ved at modtage den overrakte Apologie"[3]); og i et

---

1) Walch, XVI. S. 1849 ff.

2) Sammest. S. 1852 f. I Fortalen til Apologien hedder det herom: „omendskjöndt man havde nægtet os Afskrift og Copie, uagtet al Begjering, Bön og indstændigt Andragende, saa havde Vore dog, under Oplæsning af Confutationen, i Hast og ligesom i Flugten opfanget og optegnet Summen af Argumenterne, hvorpaa vi da maatte stötte Apologien."

3) Fort. til Apologien (Walch, XVI. S. 1337). — Det saaledes tilbageviste, oprindelige Udkast til Apologien (Walch, S. 1291—1335) blev derefter fuldkomment omarbeidet af Melanchthon, og udkom först 1531 i meget udvidet Skikkelse, og blev J. Jonas oversat fra Latin paa Tydsk (Walch, S. 1335—1631). Af dens Fortale udhæve vi fölgende Yttringer: „Ogsaa dennegang har jeg endnu skrevet saa lempeligt som muligt; men, om der forefindes noget heftigt i denne Bog, da vil jeg ikke have Saadant sagt imod Keiserens Majestæt eller Fyrsterne, som jeg gjerne giver den Ære, der tilkommer dem, men imod Munkene og Theologerne. Thi först nylig har jeg faaet Confutationen ret at læse, og jeg seer, at deri er fört saa farlig, saa giftig og avindfuld Tale, at fromme Folk paa et og andet Sted ville kunne

Foredrag den næste Dag udtalte Churfyrste Joachim af Brandenburg i Keiserens Navn, at Samme „ikke noksom kunde undre sig over, at de saa ligefrem kunde paastaae, at deres Lære og overgivne Bekjendelse var grundet i den hellige Skrift og Evangeliet, da H. k. M. havde afviist den ved klar og hellig Skrift, efter omhyggelig Raadslagning med mange Skriftlærde, ligesom denne Lære ogsaa var for mange Aar siden bleven erkjendt i mange christelige Concilier at være uchristelig og kjettersk; hvisaarsag man vel maatte undre sig, at denne Part vilde paabyrde Hs. k. M. og de andre Churfyrster, Fyrster og Stænder, som om de havde en vrang og ikke den rette Tro"[1]). Churfyrsten af Sachsen forlod nu Augsburg den 23de Septbr. under Lykönskning af Luther, „at være ved Guds Naade sluppet ud af Helvedet i Augsburg")[2]). Dog hengik endnu en lang Række af Uger under gjensidige Trusler og Indsigelser, under ufrugtbare Forslag og Modforestillinger[3]), indtil den lange Act sluttedes ved Offenliggjörelsen af Keiserens endelige, meget udförlige Rigsdags-Afsked, den 19de November[4]).

---

blive skuffede derved. Jeg har alligevel ikke draget alle Modstandernes trættekjære og ondskabsfulde Rænker frem; men jeg har taget deres bedste og vigtigste Grunde, at der kan være og evindelig blive et klart Vidnesbyrd for Höie og Lave, for de Nulevende og for vore Efterkommere, for den hele Verden og alle Nationer, at vi have lært reent, guddommeligt, rettelig om Christi Evangelium."

1) Walch, XVI. S. 1866.

2) Den 3die October (de Wette, IV. S. 179).

3) Samtlige Actstykker findes hos Förstemann, II. S. 601—846.

4) Walch, XVI. S. 1924—1950.

III. Bekjendelsens videre, kirkelige og litteraire Historie.

1.

Fortsat Bearbeidelse af Melanchthon.

Strax efter Oplæsningen af Confessionen, var det i Keiserens Navn igjennem Kantsleren Pfalzgreve Frederik bleven paalagt de evangeliske Fyrster og Stænder, ikke at lade Confessionen udkomme i Trykken uden hans Vidende og Samtykke, og Disse havde forpligtet sig til at efterkomme Keiserens Paalæg. Men Meddelelse af Bekjendelsen i Haandskrift var uformeent; og det maatte ligge i de Evangeliskes Interesse at fremme den, saameget mere som adskillige Stæder yttrede Tilböielighed til at tiltræde Underskriften. Fölgen heraf kunde ikke udeblive; endnu medens Rigsdagen var samlet, forelaae Skriftet i tydsk Text trykt i Augsburg[1]), og der haves fra Aaret 1530, foruden en latinsk Udgave, ikke mindre end sex Udgaver paa Tydsk, som ved den ringe Omhu og Nöiagtighed, hvormed de ere behandlede, röbe den apokryphiske Herkomst[2]). Mundarten i disse Udgaver er ikke den samme; men, efter Overeensstemmelsen i indlöbne Feil og Skjödeslösheder at slutte, synes de alle at stamme fra eet og samme Haandskrift[3]).

---

[1]) „Denne Bekjendelse er bleven offenliggjort for to Maaneder siden af en eller anden pengegridsk Bogtrykker, Fyrsterne, som have fremlagt den for Keiseren, aldeles uafvidende." Melanchthon, i Fort. til den lat. Hovedudgave, som tilföier, ligesom for at lede Mistanken angaaende Udgivelsen andetstedshen: „den er saaledes trykt, at det paa mange Steder er klart, at den er forsætligt bleven forvansket".

[2]) Titlen er i dem alle den samme: „Anzeigung und Bekantnus des Glaubens unnd der Lere, so die adpellirenden Stände kay. Majestet auff yetzigen Tag zu Augspurg överantwürt habend."

[3]) S. Weber's krit. Gesch. der Augsb. Conf. I. S. 355—408.

Den forvanskede Skikkelse, i hvilken det evangeliske Bekjendelsesskrift var kommet for Lyset, maatte fremskynde den authentiske Udgave. „Da Fyrsterne ikke ere i Stand til, selv om de önskede det, at bringe hiin Udgave ud af Folks Hænder, og det er at befrygte, at Feilene ville fremkalde nye Bagvaskelser, er det blevet nödvendigt at udgive den paa ny gjennemseet og forbedret, efterdi det ikke alene er af Vigtighed for Fyrsternes Rygte, men ogsaa Religionens Sag fordrer, at der sörges for, at ikke deslige feilfulde Skrifter blive udspredte i Folket under deres Navn". Med disse Ord indleder Melanchthon sin förste Hovedudgave. Denne udkom i Wittenberg 1530, i Qvart med latinsk og tydsk Text[1]), — den förste med Overskrift: "Confessio odder Bekantnus des Glaubens etlicher Fürsten und Stedte, überantwort kaiserlicher Maiestät zu Augsburg." Apologien er tilföiet[2]), men betegnet ved Slutningen med Aaret 1531, saa at Udgivelsen har strakt sig fra det ene Aar ind i det andet.

Neppe var den sidste Haand lagt paa denne förste Udgave, förend Melanchthon — med en Ufortrödenhed, hvori from Nidkjærhed havde ligesaa megen Deel som kritisk Drift — var betænkt paa yderligere Fuldkommengjörelse af Skriftet, der nu forelaae Verden som Betegnelse af den kirkelige Stilling, de Evangeliske havde Fordring paa at indtage. Allerede fra Sommeren 1531 vise hans Breve til Luther, Camerarius, Brenz, Myconius o. A. ham sysselsat med dette Arbeide, for at det evangeliske LæREbegreb, navnlig i Hovedartiklen om Retfærdiggjörelsen,

[1]) „emittimus probe et diligenter descriptam confessionem, ex exemplari bonæ fidei." præf.

[2]) „Vi frygtede nemlig for at den skulde blive udgivet andetsteds paa paa ligesaa uheldig Maade som Confessionen." Fort.

kunde træde frem i störst mulig Reenhed, Klarhed og Bestemthed[1]). I denne Form udkom den latinske Text af Confessionen, tilligemed Apologien, i Octav allerede i Aaret 1531, den tydske först i 1533. Det er især den sidste, deelviis Omarbeidelse og videre Udvikling er bleven til Deel; flere Artikler, navnlig den 4de, 5te, 6te, 12te, 13de, 15de, 20de, have modtaget meget betydelig Udvidelse[2]).

Melanchthons Hu stod nu til at give den latinske Udgave den samme Udförelse og Fuldendelse som den tydske; „den latinske Apologie vil jeg omarbeide heel (totam retexam)", skriver han til Ant. Corvinus, d. 25de Juni 1533. Det er denne Udgave, der har faaet en kirkehistorisk Navnkundighed, om hvilken Forfatteren ingen Anelse havde. Den udkom först 1540. Forandringerne bestode deels i nærmere Udvikling og Bestemmelse af endeel af de dogmatiske Artikler, navnlig den 2den, 4de

---

[1]) I de nedenfor anförte Breve til Brenz (7 Juni 1531) nævnes alene „Apologien"; og denne har ogsaa modtaget ulige flere og betydelige Forandringer end Confessionen; men da disse ogsaa have udstrakt sig til Confessionen, maa denne antages, efter den kirkelige Sprogbrug (see ovenfor S. 9 f.) at være indbefattet i Benævnelsen „Apologien". „Nu bliver Apologien omtrykt, og jeg bestræber mig for at gjöre Et og Andet klarere i Læren om Retfærdiggjörelsen". — Til Myconius (14 Juni): „min Apologie bliver nu omtrykt, og jeg söger at stille Læren om Retfærdiggjörelsen i endnu klarere Lys; Et og Andet i Beviisförelsen tilfredsstiller mig ikke"; — til Camerarius (1 Juni 1533): „den tydske Apologie om Retfærdiggjörelsen har jeg besörget med större Nöiagtighed; jeg önsker, at du vil kaste et Blik derpaa". Bretschneider, corpus reform. II. p. 504, 6. 624.

[2]) Om denne Udgave (den tydske) yttrer Brenz sig i et Brev til Vitus: „jeg pleier at sammenligne denne senere Udgave af Apologien med den tidligere, for at see hvad der er forandret, og jeg finder, at Meget er forandret; .... derfor, idet jeg sammenligner og undersöger Grundene til Forandringen, er det med overordenlig Frugt at jeg forlader denne Læsning." S. Weber, II. S. 63.

5te, 6te, 10de, 12te, 18de, 20de, 21de, deels i Anordningen af Artiklerne om de kirkelige Misbrug. To Aar senere, 1542, foretog Melanchthon atter i denne Udgave forskjellige Forandringer og Tilsætninger, især deleshed i den 21de Artikel (om Helgeners Paakaldelse) og i Artiklen om den biskoppelige Magt, som for en Deel ere ganske omarbeidede. Navnlig var det, som naturligt, Apologien, der ydede Melanchthon Hjælp ved det fortsatte Revisions-Arbeide; der findes i flere Artikler Forklaringer og yderligere Udviklinger, som ere ligefrem overförte fra Apologien.

Unægteligt er det et Tilfælde af ganske egen Natur, vi her have for os. Vi see Melanchthon færdes med Bekjendelsesskriftet, aldeles som om det havde Charakteren af et simpelt Privatskrift, uafladelig betænkt paa Omarbeidelse, nærmere Udvikling og Udförelse. Og dog synes det uforklarligt, at han har kunnet tillukke Öinene for den mislige Stilling, hvori han ved denne egenmægtige Fremgangsmaade traadte til dem, der havde underskrevet Bekjendelsen, i hvis Navn den var indgivet og udgivet, at han har kunnet oversee det væsenlig forskjellige Forhold, hvori Forfatteren staaer til sit Skrift, og det, hvori Affatteren befinder sig til et officielt Actstykke, der er udgaaet fra hans Pen. Heller ikke har dette Overgreb fra Melanchthons Side i sin Tid undgaaet Opmærksomhed og Paatale. I Aaret 1537 har en mærkelig Forhandling fundet Sted: idet det af Churfyrste Johan Frederik blev paalagt Luther og Bugenhagen at yttre sig om denne Sag, at „Mag. Philip skal have tiltaget sig, at forandre Churfyrstens og de andre Fyrsters og Stænders Confession i nogle Punkter og lade den trykke anderledes, uden Churfyrstens og de Andres Vidende og Indvilligelse,

hvilket han billigviis burde have afholdt sig fra, efterdi Confessionen fornemmelig er Churfyrstens og de andre Stænders, — og saasom det paa Grund deraf er blevet paasagt Churfyrsten og de andre Stænder, at de ikke skulle være sikkre angaaende deres Lære, men være ubestandige, hvoraf ogsaa Folket tager Forargelse" [1]). Ligesom det imidlertid tillige var gjort Luther og Bugenhagen til Pligt, at „holde Sagen hemmelig hos dem selv og for Tiden ikke meddele derom til Nogen", saaledes vides intet om Sagens Udfald; det synes, at det ikke er kommet videre end til en mundtlig Udtalelse imellem Theologerne og Churfyrsten. Men hvad der er historisk er dette, at de i dogmatisk Henseende betydeligste Forandringer, i den latinske Udgave af 1540, falde efter denne Tid, — et talende Beviis for, at Spörgsmaalet om Melanchthons Berettigelse, som var bleven sat i Bevægelse, ikke har havt nogen Foranstaltning til Fölge, hvorved der lagdes ham Hindring i Veien for at vedblive som han havde begyndt. Saalidet var man dengang paa det Rene angaaende den forskjellige Charakteer af det offenlige og det private Skrift, — hvortil ogsaa Luthers Fremgangsmaade med Hensyn til de Schmalkaldiske Artikler kan give et oplysende Bilag [2]). Men, selv naar vi blive staaende ved Confes-

---

[1]) Seckendorf, hist. Lutheranismi p. 165. Cyprian, Gesch. der A. C. S. 160 f. Weber's krit. Gesch. der A. C. II. S. 354 ff.

[2]) I Fortalen til den förste Udgave A. 1538 erklærer Luther selv om disse Artikler: „de ere antagne og eendrægtigen bekjendte af Vore, og det er besluttet, at man skal overlevere dem offenligt (ved den forventede Kirkeforsamling), og fremlægge dem som vor Troesbekjendelse". Skriftet, hvorom dette gjælder, haves skrevet af Spalatin's Haand, og forsynet med Underskrifter; og fra denne authentiske og vedtagne Original afviger den af Luther Aaret efter foranstaltede Udgave paa mere end 60 Steder. „Thi, da Luther vedblev at betragte Arbeidet, ogsaa efter Spalatin's offenlige Udfærdigelse, som sit, forfarede han

sionens oprindelige Form, behöves der kun et sammenlignende Blik paa de tvende samtidige Texter, den latinske og den tydske, for at overtyde os om, hvor ringe Vægt Reformatorerne have lagt paa Overeensstemmelse i Ord og Udtryk. Det er mærkeligt, selv i de dogmatiske Artikler, med hvilken Sorglöshed man har vexlet med Formler og Vendinger.

Men ikke dette alene. Saa langt var man fra at gjöre sig Betænkelighed ved de fra Tid til Tid i Confessionen foretagne Forandringer, at der ved Indförelsen af samme til kirkelig Brug ikke gjordes Forskjel imellem den oprindelige Udgave og de senere forandrede, selv efterat man var bleven opmærksom paa Beskaffenheden af de foretagne Forandringer. Ved Religions-Samtalen i Worms 1540 var det netop den latinske og tydske Udgave af Confessionen af samme Aar, der blev fremlagt af de chursachsiske Gesandter og Theologer, og overleveret til den keiserlige Præsident[1]); hvad ogsaa blev gjentaget ved den anden wormsiske Religions-Samtale 1557. Ligeledes var det den forandrede tydske Udgave af 1533, der i Aaret 1555 blev autoriseret i de chursachsiske Lande under Churfyrste August, og ind-

frit dermed og forandrede hvad der forekom at trænge til Forandring." (Marheineke: Articc. qui dicuntur Schmalcaldici, 1817. p. 22). Som ganske eensartede kunne disse Exempler dog ikke sammenstilles. De Schmalkaldiske Artikler forelaae ikke, saaledes som Confessionen, allerede trykte; og da Luther skred til Offenliggjörelsen, vare de kirkelige Forhold ikke længere de samme; Haabet om en almindelig Kirkeforsamling, hvor disse Artikler vare bestemte til fremlægges, forsvandt mere og mere, hvad ikke kunde blive uden Indflydelse paa deres officielle Charakteer. Luther omtaler dem i Fortalen ganske ubestemt som „eine Zeugniss und Bekenntniss".

1) Weber, II. S. 312 f. 320 f.

fört i Kirker og Skoler[1]. Endelig er Confessionen efter disse senere Udgaver bleven optaget i flere af de, under Benævnelsen corpus doctrinæ foranstaltede, Samlinger af dogmatiske Kirkeskrifter[2]. De pavelige Theologer havde imidlertid ikke undladt at före sig disse Uovereensstemmelser imellem den oprindelige Confession og de senere Bearbeidelser til Nytte; allerede ved Religions-Samtalen i Worms 1540, og stærkere endnu i 1557, var der af Eck og hans Medforordnede reist Tvivl om, hvorvidt de, i Henhold til det keiserlige Decret, kunde före Forhandlingen med de tilstedeværende Protestanter som „re et nomine confessionistæ", eftersom Læren navnlig om Sacramentet fandtes i de forskjellige Exemplarer af Confessionen saaledes forandret, at den „syntes snarere at fölge den zwingliske end den lutherske Mening"[3]. Men saameget mærkeligere er det, her at finde Theologer, der senere have faaet Navn som strenge lutherske Confessionister, tildeels Medforfattere af Concordieformelen, optræde som Forsvarere far Melanchthons Handlemaade, med den bestemte Erklæring, at de foretagne Forandringer ikke angaae noget i selve Læren, men at derved alene er opnaaet en fuldstændigere, klarere og bestemtere Fremstilling af Lærens Indhold[4]. Selv Luther synes

---

1) Sammest. S. 330 ff.

2) Sammest. S. 341.

3) Walch, XVII. S. 625 f. Weber, II. S. 307 f.

4) Selneccer, hist. Erzähl. von Luther: „De raabe paa, at det ikke tilkommer nogen Privatperson, i ringeste Maade at forandre det Skrift, som samtlige Churfyrster og Fyrster have i deres Navn eendrægtigen overrakt Keiseren. Men vi vide, at der heller ikke er forandret noget i ringeste Maade, som angaaer Sagen selv og Artiklernes og Troens Mening; hvorimod vi ikke kunne nægte, at Et og Andet er blevet tydeligere forklaret og i mange Stykker vidtlöftigere udfört, ikke efter Nogens Godtbefindende og Vilkaarlighed, men i samtlige Læreres

i denne Henseende ikke at have gjort nogen Undtagelse. Der forekommer ikke alene i hans Skrifter og Breve intet Spor til Misbilligelse med den omarbeidende Behandling, som Confessionen blev underkastet — en Taushed, som, angaaende et saa vigtigt Anliggende, allerede har megen Vægt —, men det berettes ogsaa af Samtidige, der maae ansees som velunderrettede og paalidelige Mænd, at Melanchthon ikke har foretaget de omhandlede Forandringer uden med Luthers Vidende og Samtykke; og det Modsatte lader sig neppe heller tænke, saaledes som Forholdene vare[1]. Endnu paa den Naumburgske

Navn." Chyträus, Hist. der A. C. S. 47: „Med det förste Exemplar af Confessionen stemme de følgende Udgaver næsten ganske overeens—endskjöndt de gjentage nogle Artikler noget udförligere og tydeligere — hvad angaaer Læren og Tingene i sig selv." Chemnitz, de controv. circa quosdam C. A. articulos p. 7: „Da Udgaven af 1540 er i Alles Hænder, hvorimod den förste Udgave er ubekjendt for de Allerfleste, og da den ikke indeholder noget Falskt, men alene nogle fornödne Forklaringer, saa veed jeg ikke, hvorledes man overhovedet eller uden Videre kan forkaste og fordömme den, uden at kaste Forvirring ind i Menighederne." Pistorius, Schr. an den Landgr. Philip (1561): „sandt er det, at de Udgaver, som nu ere blevne trykte for tredie Gang, ere meget vidtløftigere og bedre befæstede med Sprog af Skriften og Fædrene, og see en heel Deel anderledes ud; men efter Indhold ere de aldeles ikke imod den overleverede Confession, men de fremsætte og indeholde det Selvsamme." S. Weber, II. S. 301 f.

1) Chemnitz (p. anf. St.): „Den (Conf.) er bleven udgivet i Wittenberg i en noget fuldstændigere Udvikling; og i det samme Aar er den bleven fremlagt i Worms som den Augsburgske Confession. Ligeledes er den ved Samtalen i Regensburg (1541) bleven stillet imod vore Modstandere, som vore Menigheders Bekjendelse; og dette skete efter Luthers Raad, med hans Minde og Samtykke (de consilio Lutheri, approbatione et consensu)". Peucer (i Fort. til Melanchthons Værker, 1562): „Den senere Udgave (editio emendatior) er skreven af Philip, saa at Luther har opfordret dertil, gjennemseet og billiget den (mandante, recognoscente et approbante Luthero)". Ganske anderledes lyder vistnok den senere Beretning om Luthers Stilling til Sagen hos Melanchthons Modstandere, efterat Striden var udbrudt. Flacius anförer — dog kun efter Andres Fortælling —,

Fyrstedag (1560), hvor de evangeliske Fyrster besluttede sig til fornyet Underskrift af Confessionen, for saaledes ved Gjerning at imödegaae Katholikernes Beskyldning for Uenighed imellem Protestanterne indbyrdes, og efter længere Forhandling om, hvilken Udgave der skulde lægges til Grund, vendte tilbage til den förste Udgave af 1531, tilföiede de fölgende Erklæring: „Men det er aldeles ikke vor Tanke og Mening, at vi dermed skulde i ringeste Maade ville afvige eller lade os före bort fra den i A. 1540 overgivne og vedkjendte Confession; thi, eftersom denne er i nogle Artikler, paa Grund af oftere gjentagne Samtaler og Disputationer med Modstanderne, bleven affattet udförligere, for at den guddommelige Sandhed kunde komme saameget mere for Dagen . . , saa kunne vi ligesaa lidt afvige fra denne som fra den förste Confession, og vi finde os saameget mere tilskyndede hertil, fordi denne i A. 1540 og 1542 udgivne Confession nu for det Meste er i Brug i vore Kirker og Skoler"[1]).

---

at Luther „skal have misbilliget Melanchthons Færd, men ikke have kunnet hindre det, da Udgaven allerede var færdig"; og paa den Altenburgske Religionssamtale 1568 gjentage de Wittenbergske Theologer det Samme i fuldstændigere Skikkelse: at Luther skulde have tiltalt Melanchthon med disse Ord: „kjære Philip! denne Bog er ikke eders, men den hele bekjendende Kirkes Bog, og det tilkommer ikke eder, at forandre en saadan Bog saa ofte og paa saa mange Maader" (see Weber, S. 360 – 64). Det kan dog, ved kritisk Betragtning af Forholdene og af Vidnernes Personlighed, neppe være tvivlsomt, paa hvilken Side den historiske Sandhed er at söge. Det er kun altfor forklarligt, at de her nævnte Mænd senere hen, efter at være blevne förte ind i de kirkelige Partikampes Malström, have af Pietetshensyn mod Luther sögt at svække deres eget tidligere Vidnesbyrd om Luthers Billigelse af Forandringer, der nu betragtedes som Affald fra den rene Lutherdom.

1) S. Weber, II. S. 346 f. Det var derfor ikke uden Föie, at det blev udhævet som en Inconseqvents, der overfor Katholikerne ikke var uden Betænkelighed, da man senere lagde an paa at stille den tid-

Det bliver af det her Anförte öiensynligt, at Melanchthons Fremgangsmaade med Hensyn til den kirkelige Bekjendelse stiller sig en heel Deel anderledes, i et langt mere undskyldende Lys, naar der, som Ret og billigt er, sees hen til den dengang almindelige Opfatning af Forholdet, saaledes som denne udtaler sig igjennem de meest stemmeberettigede Organer. Og ikke mindre indlysende er det, at det er lidet nöiagtigt, naar det ved kirkelig Sprogbrug er bleven vedtaget at benævne Udgaven af 1540 simpelthen som „confessio variata", som om Confessionen i de forudgaaede Udgaver skulde være beholdt i den oprindelige Form som „invariata"; omendskjöndt vistnok de her foretagne Forandringer maae erkjendes at have været af större Betydenhed end de tidligere. Men den evangeliske Kirke var paa den anden Side i sin gode Ret, naar den vendte tilbage til Bekjendelsen i den Form, hvori den först var bleven antaget og overleveret i Augsburg som Vidnesbyrd om Kirkens Tro og Lære[1]). Der maa heri erkjendes et Fremskridt i Erkjendelsen af den rette Grændse imellem det kirkelige Samfund som saadant og de enkelte Læreres Stilling i og til samme, hvor lidet man end kan sympathisere med den confessionelle Zelotiver, som var Drivefjederen, eller med den Fanatisme,

---

ligere og den senere Udgave af Confessionen i ret skarp Modsætning til hinanden. Saaledes f. Ex. i „hessisches Bedenken" (i Anledning af Concordieformelen): „det forekommer os betænkeligt, at der siges „den uforandrede Confession", da dog Churfyrster og Fyrster ikke alene i Naumburg ingenlunde have forkastet de i A. 1540 og 1542 noget udförligere gjentagne og i Wittenberg i Trykken udgivne Confessioner, men ogsaa i Samtalen i Worms have forsvaret den imod Dr. Eck, og dengang have approberet den som den, der vivente Luthero er bleven et authenticum scripturæ." (Weber, II. S. 310 f.)

[1]) Jfv. Rudelbach, Einl. die Augsb. C. S. 96—111.

der kastede sig over Melanchthon og hans senere Arbeide med Forkjettrelsens og Fordömmelsens giftigste Vaaben. Saameget mere berettiget var tillige denne Tilbagevenden til den oprindelige, kortere og simplere Form, som det ikke lader sig nægte, at det kirkelige Bekjendelsesskrift har ved den vedvarende Bearbeidelse for endeel tabt den Almindeligheds-Charakteer, der udgjör en af de confessionelle Hovedegenskaber; den melanchthonske Subjectivitet træder i mange af de gjorte Tilföininger og yderligere Udviklinger mere end tilbörligt frem[1]).

Som bekjendt er det navnlig og egenlig den i den 10de Artikel om Nadverens Sacrament foretagne Forandring — deels Ombytningen af Ordene „vere adsint et distribuantur" med Ordene „vere exhibeantur", deels Udeladelsen af den antithetiske Formel „et improbant secus docentes" —, til hvilken der sigtes ved Benævnelsen „confessio variata." Det Formildende og Udjevnende i den her optagne Udviklingsform er betegnende for Melanchthons hele theologiske og kirkelige Charakteer og for den Stilling, han indtog imellem Luther og Calvin. Hvor omhyggeligt han end undgik ethver Sammenstöd med Luther, og med hvor stor Varsomhed han end, ogsaa efter Luthers Död, stillede sine dogmatiske Udtalelser med Hensyn til det sacramentale Stridspunkt[2]), saa fordulgte han dog ikke, hvor lidet det var ham muligt at tillægge den omstridte Forskjellighed en Betydning, hvorved et Schisma og et Fjendtlighedsforhold skulde være retfærdiggjort, hvilket Luther var enig med

1) Jvf. F. Nielsen: Om Forskjellen imellem den forandrede og uforandrede augsb. Bekj. (theol. Tidskr. IV. S. 73—91).

2) S. Galle, Charakteristik Melanchthons als Theologen, S. 400 ff. 406 ff. 442 ff.

ham i at betragte rom den nye Kirkes störste Ulykke[1]). Den strasburgske Geistlige Martin Bucer's utrættelige Mæglings-Bestræbelser havde han fulgt med den störste Deeltagelse; og da nu ikke alene Luther efterhaanden syntes at betragte Sagen i et mildere Lys og i stærke Udtryk yttrede baade Önske og Haab om broderligt Forlig[1]), men man ogsaa i den saakaldte wittenbergske Concordie var kommen overeens om en Læreform[2]), der syntes at tilfredsstille begge Parter, saa har Melanchthon, som vedvarende Ordförer for den lutherske Kirke, uden

---

[1]) „Jeg önsker, at denne vor Uenighed maa blive bilagt, om jeg end skulde tregange betale det med mit Liv; thi jeg seer, . . . hvor store Ulemper den har bragt og bringer Evangeliet, saa at jeg er vis paa, at alle Helvedes Porte, hele Pavedömmet, Tyrken, den hele Verden, Kjödet og Alt hvad der gives af Ondt, ikke skulde formaae at gjöre Evangeliet saa stor Skade, dersom vi vare enige". Luther til Bucer, 22de Januar 1531 (de Wette, IV. S. 216).

[2]) „Intet glædeligere er vederfaret mig paa hele Veien, vort Evangelium har lagt tilbage, end at vi, efter denne sörgelige Uenighed, omsider kunne haabe, ja see for Öine en oprigtig Eendrægtighed.... Værer forvissede om, at der ikke kan forlanges noget af os, som vi ikke med Glæde skulde baade gjöre og lide for at bestyrke denne Enighed, ja, om det gjöres fornödent, Alt. Thi er den befæstet, da vil jeg synge med Glæde og med Taarer: nu lader du, Herre, din Tjener fare i Fred, thi jeg efterlader Kirken Fred." Luther til Præsteskabet i Augsb. 20de Juli 1535 (de Wette, S. 613 f.)

[3]) „De bekjende, at der er i Sacramentet tvende Ting: en himmelsk og en jordisk, nemlig saaledes at Christi Legem og Blod er i Sandhed og væsenligt tilstede med Brödet og Vinen, og fremrækkes og modtages tilligemed, ... saa at Brödet i Kraft af sacramentlig Forening er Christi Legeme.... Heller ikke beroer det paa Dens Værdighed eller Uværdighed, der forvalter eller modtager Sacramentet; men ogsaa de Uværdige modtage i Sandhed Christi Legem og Blod iflge Indstiftelsen; men de modtage det sig til Dom." Walch, XVII. S. 2529 f. Under de hertil knyttede videre Forhandlinger yttrede Luther sig vedvarende i Tonen af fuld Tilfredsstillelse; saaledes i en Skr. til de schweitzerske Cantoner (1 Decbr. 1537): „Vi henstille det til den guddommelige Almagt, hvorledes hans Legem og Blod gives os i Nadveren, naar man efter hans Befaling kommer sammen, og hans Instiftelse bliver holdt." (de Wette, V. S. 85.)

Tvivl betragtet det baade som Fromheds- og Viisdoms-Gjerning, at benytte Leiligheden, der tilböd sig ved den nye Udgave af Confessionen, til at give den lutherske Lære om Nadveren en mindre skarp og for Calvinisterne mindre stödende Form. Ogsaa var det förste tyve Aar efter, med Aaret 1560, efterat Döden havde udlöst Melanchthon af den stridende og stridsyge Kirke (19 April d. A.), at den theologiske Nidkjærhed i Sachsen, Reformationens Vugge, tog en Retning, hvorefter man selv i den svageste Tilnærmelse til det calvinske Lærebegreb saae et Forræderie mod den rene Lære. Det var som om ved lutherske Hoffer og Universiteter i Tydskland den kirkelige Interesse var sammentrængt i den ene Tanke: Sky for kryptocalvinsk Smitte [1]). Forholdet imellem Confessionens Udgaver af 1531 og 1540 fremstilledes nu som en Modsætning imellem Dag og Nat, imellem Christus og Belial, og den uforandrede, uforfalskede Confession blev Banneret, om hvilket Forkæmperne for den strenge lutherske Rettroenhed flokkede sig [2]). Men denne Bevægelse med dens Tider af Ebbe og Flod er det her ikke Stedet at forfölge videre.

---

[1]) Det er en bekjendt Yttring af Churfyrste August den 1ste i Sachsen: „at, om hanvidste, at han havde en calvinistisk Aare i sit Legeme, var det hans Önske, at Djævelen vilde rive ham den ud." (Planck, Gesch. d. prot. Theol. II. S. 617); og det var efter denne Betragtningsmaade, at senere Calvinismens Beskytter, den sachsike Kantsler Nik. Crell maatte, da Lutherdommen atter kom til Magt, böde efter ti Aars Fangenskab med Livet (9 Oct. 1601) som „hostis pacis et publicæ quietis turbator".

[2]) Jak. Andreä prædikede i Wittenberg om „Bubenstück und Verfälschungen der Augsb. Conf. und Apologie offenbarlich zu finden." S. Weber, II. S. 351.

2.

Om den oprindelige Textform af Confessionen.

Ved et Actstykke af den Betydning som den protestantiske Grundbekjendelse skulde man vente, at Interessen tidligt havde været henvendt til at söge Forvisning angaaende den Skikkelse, hvori den er bleven fremlagt og overleveret i Augsburg, — længe för den Tid, da Confessionen blev betragtet ikke meget anderledes end som et inspireret Guds-Ord, hvor den oprindelige Textform, indtil det enkelte Bogstav, maatte blive Gjenstand for troende Ærefrygt. Endnu nærmere blev Opfordringen til Undersögelser i denne Retning lagt ved det idelig gjentagne Raab fra Katholikernes Side, at Confessionen i flere Dele ikke længere var den samme som den havde været, og saaledes ikke afgav noget paalideligt Grundlag for gjensidige Forhandlinger. Imidlertid er det först efter Forlöbet af henved 40 Aar, at en alvorlig Tanke opstod om at söge de forskjellige trykte Udgaver jevnförte med det ærværdige Original-Haandskrift, som henlaae beseglet ved Underskrift af de evangeliske Fyrster, Stænder og Theologer fra A. 1530. Af Churfyrste Joachim den 2den af Brandenburg og Erkebiskop Sigismund af Magdeburg blev det i A. 1566 overdraget til Provst Coelestin i Berlin at at tage Afskrift af det originale Haandskrift, der antoges at befinde sig i Rigsarchivet i Mainz; og det samme Hverv blev senere, i A. 1576, overdraget den samme Mand af Churfyrste August af Sachsen. Den saaledes erhvervede Text, saavel den latinske som den tydske, gjaldt derefter som den authentiske, og den tydske blev som saadan optaget i de officielle kirkelige Skrifter, i corpus brandenburgicum (1572) og i Concor-

diebogen (1580). I Fortalen til denne, som er underskreven af over 40 Fyrster og Grever og Deputerede fra de lutherske Stæder, hedder det: „Vi holde os ene og alene til den Augsb. Conf., der er overgivet Keiseren, saaledes som den har været tilstede i vore sal. Forfædres Archiver, og derefter ved velbetroede Folk er med stor Flid bleven collationeret med den rette, til Keiseren overleverede, Original".

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede (1729) yttredes de förste Tvivl om det hele Arbeides Paalidelighed og om Ægtheden af den derved tilveiebragte Text, af den tübingske Kantsler Pfaff. Senere er det hele Spörgsmaal bleven gjort til Gjenstand for en yderst omhyggelig og udtömmende Undersögelse af G. G. Weber, Præst i Weimar[1]). Resultaterne af denne kritiske Undersögelse ere disse: at de coelestinske Afskrifter ikke ere tagne efter noget Original Haandskrift, — at den latinske Text (som af Coelestin blev udgivet senere, og paa hvilken der i det protestantiske Tydskland lagdes mindre Vægt) ikke er videre end Copi af en trykt Udgave (af Fabricius Leodius, 1573), af hvilken selv de fleste Trykfeil ere optagne, den tydske Text derimod vel stammer fra et Haandskrift i Rigsarchivet, men som savner baade Underskrifter og alle Original-Mærker, og ikke er videre end en Afskrift, som er bleven indfört i Rigsdags-Protokollen, — at denne Protokol-Afskrift, som paa Grund af Indlemmelsen i Religionsacten har gaaet under Navn af Original, baadé i sig selv er udfört med ringe Nöiagtighed[2]) og, efter alle Kjende-

---

[1]) Kritische Geschichte der Augsb. Conf. I. II. 1783—84. Det her vedkommende Afsnit findes i I. S. 57—352. Jvf. Förstemann, Urkundenbuch, I. S. 369 f.

[2]) En lang Række af falske eller mistænkelige Læsemaader i det main-

tegn at dömme, er taget ikke efter Originalen, men efter et eller andet Haandskrift af Confessionen, som har været i Omlöb imellem de evangeliske Fyrster og Stænder, förend endnu den sidste Haand er bleven lagt derpaa. Saaledes viser den Tiltro, som den coelestinske Textform af Confessionen har nydt, sig ligesaa ubegrundet som den, hvoraf den saakaldte textus receptus af det N. Test. var i Besiddelse[1]). Vi finde os derimod henviste til Melanchthons editio princeps af 1531, der af ham selv angives som „probe et diligenter descripta ex exemplari bonæ fidei", og som authentisk Text blev stillet imod de forudgaaede forvanskede Udgaver (s. ovenfor S. 33)[2]). Om end den diplomatiske Nöiagtighed ikke kan paastaaes — thi det er ikke umuligt, at der allerede i denne förste Udgave kan være foretaget en og anden enkelt stilistisk Forandring —, saa kan der dog ikke være Tanke om Forandringer, som skulde have den ringeste Indflydelse paa nogen Deel af Indholdet[3]).

---

ziske Exemplar, som skyldes Afskriverens Efterladenhed, findes hos Weber, I. S. 201—232.

1) Ogsaa i den Henseende er Tilfældet analogt, at Paastanden om den diplomatiske Text-Usikkerhed her som hist antoges at være af den yderste Farlighed for den lutherske Kirketro, og fremkaldte en langvarig Strid. I den forreste Række af Forkæmperne for den reciperede Text af Confessionen befandt Pastor Goetze sig: Untersuchung zwoer in der Gesch. der A. C. sehr wichtigen Fragen, 1782.

2) I den kjöbenhavnske, ved Reformations-Jubilæet 1817 foranledigede, Udgave af den latinske Conf. Aug. er denne Text lagt til Grund.

3) Et vigtigt Bidrag til Confessionens Textkritik er givet i Förstemann's Urkundenbuch. Her findes (I. S. 375—439) den tydske Text aftrykt efter et, med Underskrifter af de evang. Fyrster og Stænder forsynet, Haandskrift, som er bleven medbragt fra Augsburg af Markgreve Georg af Brandenburg, med tilföiede Varianter af endeel andre Haandskrifter, — den latinske Text (S. 470—559) efter Melanchthons förste Udgave med en Variantsamling af flere vigtige Haandskrifter. — En Fortegnelse over Udgaver af Confessionen i de

Uagtet senere gjentagne Undersögelser har det hidtil ikke lykkedes at finde enten den latinske eller den tydske Original af Confessionen. Det latinske Exemplar, der ikke var bleven oplæst paa Rigsdagen og saaledes ikke hörte til Rigsdags-Acterne, er sandsynligviis bleven bragt til det keiserlige Archiv i Brüssel; herfra blev det A. 1568 forlangt udleveret af Hertugen af Alba, som Statholder i Nederlandene, i Kong Philip den 2dens Navn. Det er siden sporlöst forsvundet, og forgjeves bleven eftersögt i det kgl. Bibliothek i Madrid[1]); rimeligviis er det henliggende i det spanske Geheime-Archiv. Angaaende det tydske Exemplar, er det en Formodniug, som har megen Sandsynlighed, at det har befundet sig iblandt endeel Acter og Documenter, som i A. 1546 blev udleveret fra Rigsarchivet til Afbenyttelse ved Kirkeforsamlingen i Trident. Iblandt disse angives et Volumen „acta conventus imperialis Augustani A. 1530"[2]) ikke at være vendt tilbage til Archivet; og det er saaledes muligt, at den tydske Original kan være at söge hinsides Alperne[3]).

---

forskjellige Sprog findes i Rotermund's Gesch. des in J. 1530 übergebenen Glaubensbekenntnisses (1829) S. 162—191.

1) Weber, I. S. 76—78.

2) Sammest. S. 61 f. 157. 233.

3) Efter en anden Beretning skal Keiser Maximilian den 2den i A. 1571, i Anledning af Tilladelsen til luthersk Religionsövelse, have ladet Confessionen bringe fra Archivet i Mainz, for at tage Afskrifter til de evangeliske Stænder. Herefter kuude Originalen formodes at være bleven i Wien. See J. A. H. Tittmann, die Augsb. C. S. 63 Anm.

IV. Om Confessionens Anlæg og Form.

Til Grund for Confessionens Tvedeling: i de 21 „articuli fidei præcipui" og de 7 mere udförte „articuli, in quibus recensentur abusus mutati", ligger den naturlige Adskillelse af Det, der umiddelbart vedkommer den evangeliske Troeslære, og Det, der nærmest henhörer til Kirkens ydre Liv: til Gudstjenestens Anordning, til Kirkeforfatningen eller de kirkelige Samfundsforhold. En lignende Adskillelse er allerede bleven iagttaget i den gamle Kirkes Synodalforhandlinger, og den træder navnlig meget bestemt frem i de tridentinske Decreter[1]). Det fölger imidlertid af Indholdets Beskaffenhed, at denne Deling ikke har ladet sig gjennemföre med Skarphed. Til den 11te Artikel (om Skriftemaal og Absolution) slutter saaledes den 4de af Reformations-Artiklerne („de confessione") sig paa det allernöieste; af den 15de dogmatiske Artikel (om kirkelige Skikke og menneskelige Anordninger) er den 5te af Reformations-Artiklerne (hvad der ikke skulde formodes efter Overskriften „de discrimine

---

[1]) Walch: Entwurf einer Hist. d. Kirchenvers. S. 21: „Alle Forordninger, som angik den theoretiske Deel af Religionen, hedte δόγματα ɔ: Læresætninger eller Troesbestemmelser, og alle Forordninger, som hörte til det Praktiske, hedte κανόνες ɔ: Regler". Dog er denne Terminologie ikke faststaaende. I Trid. Conciliet er Ordet „decretum" den fælleds Benævnelse saavel for de dogmatiske Bestemmelser (hvilke dog ogsaa betegnes ved „doctrina de"..) som for de rituelle og disciplinaire. Men Decreterne om Læren ere bestemt adskilte fra „decreta de reformatione"; og efter den dogmatiske Udvikling, som er gjennemfört i en Række af Capitler, findes Resultatet sammentrængt i korte „canones", medens derimod Bestemmelserne angaaende de kirkelige Reformer blive staaende ved den kapitelvise Behandling, som er holdt i almindeligere, foreskrivende eller anbefalende, Form. Som bekjendt, er det alene de dogmatiske Decreter fra Trident, der have vundet Anerkjendelse i Frankerig; de övrige ere blevne tilbageviste som uforenelige med den gallikanske Kirkes Friheder.

ciborum") at betragte som yderligere, mere i det Enkelte gaaende, Udvikling. Og omvendt, kunde den sidste (21de) dogmatiske Artikel „om Helgendyrkelsen" synes snarere at maatte henföres iblandt Artiklerne om de kirkelige Misbrug; ihvorvel det ikke er uden særegen Betydning, at der er indrömmet den en Plads imellem de Artikler, der indeholde en positiv Bestemmelse ved Siden af Afværgelse af Misbrugen.

Anordningen af Lære-Artiklerne er ledet ved en bestemt dogmatisk Tankegang. Efterat den almindelige kirkelige Grundlægning er givet ved den 1ste Artikel: Tilslutning til den fælleds christelige Troesbekjendelse og dermed til den ene almindelige Kirke, gaaer den 2den Artikel ud fra Begrebet om Syndens Forhold til den menneskelige Natur som det dogmatitke Udganspunkt, hvorved Forholdet bliver bestemt til den guddommelige Naades-Aabenbaring. Saaledes gaaes da i de fölgende Artikler (3—6) over til Læren om Christus, om Menneskets Tilegnelse af Christus ved Troen, om Troens Grund og Udspring, Naademidlerne, om Troens Virkninger til helligt Levnet. Herfra udvider Betragtningen sig fra den Enkelte til Kirken: om dens Idee og Væsen, om Sacramenterne og deres Brug, om Boden (Skriftemaal, Absolution) og Omvendelsen, om den geistlige Stand, om de kirkelige Skikke og Anordninger, om Kirkens Stilling til de borgerlige Lovgivnings-Forhold, om dens Fuldendelse ved Herrens Gjenkomst til Dommen (Art. 7—17). De tilbagestaaende 4 Artikler ere ligesom anhangsviis tilföiede, til nærmere Udvikling af det tidligere Antydede. Den 18de og 19de Artikel (om Villiens Frihed og Syndens Aarsag) vise tilbage til Art. 2; den 20de Artikel (om gode Gjerningers Nödvendighed

og deres sande Væsen) er ligefrem Udförelse af Art. 6; den 21de Artikel (om Helgendyrkelsen) vilde rettest have sin Plads i Forbindelse med Art. 15. Ved de foregaaende Artiklers Ordning er det paafaldende, at Bestemmelsen af Sacramentets Begreb (Art. 13) fölger efter Udviklingen om Daaben og den hellige Nadvere (Art. 9 og 10). I den anden Række af Artikler „om Misbrugene" (om begge Skikkelser i Nadveren — om Præsternes Ægteskab — om Messen — om Skriftemaal — om Iagttagelse af Forskjel i Spiser — om Klosterlöfter — om den kirkelige Magt) er en Tankefölge som ordnende Regel vanskelig at opdage. Det synes naturligt, at Artiklerne om Nadveren, om Messen, om Skriftemaalet, og atter Artiklerne om Klosterlöfter og om Præsteægteskab vare blevne stillede sammen.

Det er saaledes — naar vi see hen til den Række af Artikler, der udgjöre den eiendommelige dogmatiske Hovedkjerne i Confessionen — den anthropologiske Betragtning, Bevidstheden om den menneskelige Syndighed og Trang til Naaden, der danner Udgangspunktet for den hele fölgende Udvikling af Læren. Dette er betegnende for Reformationsværkets praktisk-religiöse Charakteer, og i de övrige dogmatiske Skrifter af Melanchthon finde vi det samme Grundlag i det Væsenlige[1]).

---

[1]) Saaledes i loci theologici („om Menneskets Kræfter og den frie Villie — om Synden — om Loven og Evangeliet — om Naaden — om Retfærdiggjörelsen og Troen — om Kjærlighed og Haab" o.s.v.), ogsaa i Conf. saxonica eller repetit. conf. (1551). Ganske anderledes ere de schmalkaldiske Artikler anlagte. Her handles, efter Treenigheds- og Incarnationsdogmet, som udgjör den 1ste Deel („summi articuli divinæ majestatis") först (som 2den Deel) om Christi Embede og Gjerning, og derunder dröftes Læren om Messen, om Helgenpaakaldelsen, om Klosterlöfter og Pavedömmet, og derefter

Ogsaa Behandlingsmaaden bærer det samme, til det praktiske Formaal henvendte og ved dette Hensyn bestemte, Præg. Det er ved Klarheden og Simpelheden i de dogmatiske Artikler, ved Frigjörelsen fra den theoretiserende Spidsfindighed, ved Udhævelsen af det religiöse Hovedpunkt, der lader Rum for flere jevnsides gaaende Opfatninger, at denne Bekjendelse har vundet en saa almindelig Anerkjendelse, at den indtager en saa mærkelig Plads imellem Værkerne af den ældre Scholasticisme og af den nyere[1], der endnu i Reformatiònens Aarhundrede gjenfödtes i den protestantiske Kirkes Skjöd. Og i de Artikler, hvor Behandling og Udvikling er friere (foruden de 7 Artikler om de kirkelige Misbrug, ogsaa den 20de), findes, ved Siden vistnok af endeel Gjentagelser, flere Partier, hvor det religiöse Moment er frugtbargjort paa indtrængende og gribende Maade; saaledes i Artikel 20 (om gode Gjerninger), i Artiklerne om Forskjel i Spiser, om Munkelöfter. Derfor staaer Confessionen ogsaa over den abstract-evangeliske Charakteer, som man, i Modsætning til en kirkelig-traditionel, senere tidt har villet gjöre til Protestantismens — aandelige, men lidet kirkelige — Mærke. Guds Ord i den hellige Skrift danner vistnok Beviisförelsens Grundlag saavel hvad Læren som hvad den kirkelige Praxis angaaer; men en Stadfæstelse for den rette Brug og Anvendelse af Ordet hentes baade fra Kirkens navnkundige Fædre: Cyprian, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus (Art. 16. 20 og oftere i Artiklerne om de kirkelige Misbrug), og fra de

(som 3die Deel) om Synden, om Loven og Boden, om Evangeliet, Sacramenterne, Nögleembedet, det geistlige Embede, Kirken, om Retfærdiggjörelsen og menneskelige Traditioner.

gamle Kirkelove „canones veteres" (de confess., de potest. eccl. o. fl. St.).

Af de dogmatiske Artikler er i de 10 den antithetiske Form knyttet til den thetiske, som Forkastelse af de modstaaende Lærdomme; Udtryksmaaden („damnant" eller „rejiciunt") hidrörer fra de gammel-kirkelige ἀναθέματα eller ἀναθεματισμοὶ, — i de tridentinske Canones: „si quis dixerit . . . , anathema sit"). I 11 af de nævnte Artikler mangler dog denne Modsætnings-Form, uden at dertil overalt kan sees nogen Grund; i nogle, hvor Hovedmodsætningen er at söge i Katholicismens System (saaledes i den 4de: om Retfærdiggjörelsen ved Troen, i den 7de: om Kirken og den kirkelige Eenhed, i den 10de: om den hellige Nadvere, i den 11te: om Skriftemaalet) har man ventelig meent, at Modsætnings-Forholdet til den katholske Lære allerede træder med tilstrækkelig Bestemthed frem i selve Lærens Betegnelse; men atter findes f. Ex. i den 13de Artikel (om Sacramenternes Brug) Modsætningen til Katholikerne udtalt ganske uforbeholdent. Iövrigt ere Katholiker eller Pavelige (pontificii), deres Lære og Cultus intetsteds nævnte; der hentydes alene til dem under en ubestemt Betegnelse („damnant .. et alios eller et illos" . . . Art. 2. 13. 16. 18. „rejiciuntur et isti . . . , Art. 12), der dog paa flere Steder modtager en nærmere Bestemmelse ved Sammenstilling med Pelagianerne; hvorimod den protestantiske Modsætning til Anabaptisterne og andre ligeartede Partier bliver ligefrem og eftertrykkeligt udhævet. Det er den melanchthonske „sagte og lempelige Optræden", der her kommer os imöde. Med anderledes faste og stærke Skridt trædes allerede op i Apologien — her hvor det gjaldt om at optage Stridshandsken,

der var henkastet fra katholsk Side i Gjendrivelses-Skriftet —; og en skarp Modsætning til den dæmpede Tone i Confessionen giver det senere af Luther forfattede Bekjendelsesskrift, de schmalkaldiske Artikler.

Som Overgang til selve Confessionen meddeles her Fortalen, hvormed Melanchthon har indledet den förste Udgave i A. 1530; vi blive ved den förte umiddelbart ind i Reformationsværkets Stilling til de kirkelige Modsætninger.

„Denne Bekjendelse er for et halvt Aar siden bleven offenliggjort af en eller anden pengegridsk Bogtrykker, uden de Fyrsters Vidende, som have overrakt den til Keiseren; og den er bleven saaledes aftrykt, at det paa mange Steder er klart, at den forsætligt er bleven forvansket. Men, da Fyrsterne nu ikke ere i Stand til, selv om de vilde det, at bringe den ud af Folks Hænder, og det er at befrygte, at hine Feil i den förste Udgave ville foranledige nye Bagvaskelser, saa er det blevet nödvendigt at udgive den paa ny gjennemseet og forbedret, efterdi det er af Vigtighed ikke alene for Fyrsternes Rygte, men ogsaa for Religionens Sag, at ikke deslige feilfulde Skrifter blive udspredte i Folket under deres Navn. Derfor lade vi nu Bekjendelsen udgaae, samvittighedsfuldt og omhyggeligt afskrevet efter et troværdigt Exemplar. Vi have derhos föiet Apologien til, hvilken ogsaa er bleven fremlagt for Hs. keiserlige Majestæt. Thi vi frygtede for, at det vilde blive Tilfældet, at den blev udgivet ikke bedre end det er skeet med Confessionen. Men, omendskjöndt Modstanderne ikke ville lade sig for-

sone, saa er det dog vort Haab, at alle retskafne og forstandige Mænd, hvorsomhelst disse Skrifter blive læste, ville indsee, at vi ikke bekjende noget Dogme, som er stridende imod den hellige Skrift og den katholske Kirkes Autoritet, men at vi og Vore med fuld Föie have paatalt disse Misbrug, og at vi have bragt Lys ind i de fornemste Stykker af den christelige Lære, som indtil den Tid have ligget indhyllede i allehaande fordærvelige Meninger. Angaaende Retfærdiggjörelsen ved Troen herskede der tilforn Taushed i alle Kirker og Skoler og i alle theologiske Böger. I Læren om Boden foredroges intetsteds en fast og sikker Tröst for Samvittigheden. Ingen lærte, at Synderne bleve forladte formedelst Tro paa Christus. Læren om de fyldestgjörende Gjerninger var en Pinsel for Samvittighederne. Sacramenterne bleve vanhelligede paa ugudelig Maade, efterat den Mening var antaget, at de retfærdiggjöre formedelst gjort Gjerning. Og denne Mening qvalte aldeles Læren om Troen, og frembragte et Afguderie af mangfoldig Art. Menneskelige Forskrifter vare mere end Labyrinter; thi de bleve forögede i det Uendelige deels ved jödiske og overtroiske deels ved tyranniske Fortolkninger; og derpaa blev en Eftergivelse af det Foreskrevne anvendt som Middel til Berigelse. Disse Bröst ere blevne paatalte af os, ikke for at oplöse den kirkelige Stat, men til Christi Ære og Forherligelse, for at före Evangeliet tilbage til dets oprindelige Reenhed, for at varetage de fromme Samvittigheders Tarv. Dette Forsvar for Sandheden kunne vi heller ikke nu svigte, efterdi Christus siger: Enhver, som bekjender mig for Menneskene, ham skal ogsaa jeg bekjende for min Fader, som er i Himlene; men hvo

som fornægter mig for Menneskene, ham skal ogsaa jeg fornægte for min Fader, som er i Himlene. Nu er det altsaa vor Bön til alle retsindige Mænd, at de ikke ville fælde Dom over os, alene efter Modstandernes Skrifter eller Raab, som bestræbe sig for ved allehaande Kunster og Bagvaskelser at undertrykke Sandheden, men at de, som det stemmer med Billighed, ville ogsaa höre os og undersöge den hele Sag. Den angaaer Guds Ære, Religionen og Sjelens Frelse, og den bör derfor ikke være ubekjendt for Nogen."

Fortale

til Keiser Carl den Femte.

„Stormægtigste Keiser! keiserlige Majestæt! allernaadigste Herre!

Eftersom Eders keiserlige Majestæt har udskrevet en Rigsdag til Augsburg, for at raadslaae angaaende Hjælpetropper imod Tyrken, det christne Navns og den christelige Religions grumme og gamle Arvefjende, hvorledes der nemlig skal kunne gjöres hans Raserie og Bestræbelser Modstand ved varig og vedholdende Rustning, dernæst ogsaa angaaende Stridighederne vedkommende vor hellige Religion og christelige Tro, og for at i dette Religionsanliggende Parternes Meninger og Lærdomme kunne blive mundtligt foredragne, forstaaede og dröftede i Kjærlighed, Venlighed og Sagtmodighed, paa det at — med Opgivelse og Rettelse af det, som fra begge Sider er bleven urettelig behandlet eller forstaaet i Skrifterne — disse Anliggender maae blive bilagte og förte tilbage til en enfold Sandhed og Eendrægtighed, saa at vi for Fremtiden maae hylde og bevare een reen og sand Religion, og, ligesom vi leve og stride under den ene Christus, vi saaledes ogsaa maae kunne leve i een christelig Kirke i Eenhed og Samdrægtighed; og

eftersom vi Underskrevne, Churfyrste og Fyrster tilligemed vore Medforbundne, ere, ligesom de andre Churfyrster, Fyrster og Stænder, blevne opfordrede til at möde paa den nævnte Rigsdag: saa have vi, for i Lydighed at efterkomme den keiserlige Befaling, betimelig indfundet os i Augsburg, og vi have — hvad der være sagt uden al Selvberömmelse — været tilstede iblandt de förste.

Eftersom altsaa Eders keiserlige Majestæt har, henimod denne Rigsdags Begyndelse, blandt Andet ladet foreslaae for Churfyrsten, Fyrsterne og de andre Rigstænder, at Rigsstænderne skulde, i Kraft af det keiserlige Edict, hver for sig opsætte og fremlægge deres Mening og Betænkning i det tydske og latinske Sprog, og der atter, efterat Sagen har været forhandlet, er bleven svaret Eders keiserlige Majestæt den forgangne Onsdag, at vi for vort Vedkommende ville fremlægge Artiklerne af vor Bekjendelse Fredagen efter: saa fremlægge vi, for at efterkomme Eders keiserlige Majestæts Villie, i dette Religionsanliggende vore Prædikanters og vor Bekjendelse, saaledes som de hidtil have foredraget Læren, efter den hellige Skrift og Guds rene Ord, i vore Lande, Hertugdömmer, Herskaber og Stæder, og behandlet den i Kirkerne.

Dersom de övrige Churfyrster, Fyrster og Rigsstænder ville i lignende Skrift, paa Tydsk og Latin, fremlægge deres Meninger i dette Religionsanliggende efter det nysnævnte keiserlige Forslag, saa erklære vi os her for Eders keiserlige Majestæt som vor allernaadigste Herre rede til at forhandle i al Venskabelighed med de foranförte Fyrster og vore Venner, angaaende rimelige Forholdsregler og Udveie (de tolerabilibus modis ac viis), for at vi kunne enes, saavidt skee kan med god Samvittighed (quantum honeste fieri

potest)' [1]), *og at saaledes — efter en fredelig Forhandling imellem begge Parter uden hadefuld Strid — Uenigheden maa, med Guds Bistand, blive bilagt og fört tilbage til Eendrægtighed i en sand Religion (ligesom vi alle leve under den ene Christus og bör bekjende Christus alene, saaledes som det siges i Eders keiserlige Majestæts Edict), og Alt blive fört til Guds Sandhed. 'Herom bede vi til Gud med brændende Bönner'* [2]).

Dersom derimod — for de övrige Churfyrsters, Fyrsters og Stænders Vedkommende som Modpart — denne Behandling af Religionsanliggendet paa den Maade, som Eders keiserlige Majestæt i Eders Viisdom har formeent at samme burde föres og forhandles, nemlig ved saadan gjensidig Fremlægning af Skrifter og rolig Behandling, ikke skulde faae Fremgang imellem os eller den skulde blive uden Frugt: saa afgive vi her den utvetydige Erklæring, saavidt som den kan afgives med Gud og en god Samvittighed, at vi paa ingen Maade vægre os ved noget, som kan tjene til christelig Samdrægtighed; saaledes som ogsaa Eders keiserlige Majestæt og derefter de övrige Churfyrster og Rigsstænder og Alle, som have en reen Kjærlighed og Iver for Religionen, og som ville agte paa denne Sag med billigt Sind, ville værdiges i Naade at skjönne og erkjende efter denne vor og vore Prædikanters Bekjendelse.

Da fremdeles Eders keiserlige Majestæt, ikke eengang men ofte, har i Naade tilkjendegivet Churfyrsterne, Fyrsterne og de övrige Rigsstænder, og har ladet foredrage og offenligt

---

1) tydsk Text: „von bequemen gleichmässigen Wegen unterreden, und dieselbigen, so viel der Geichheit nach immer möglich, vereinigen."

2) t. T.: „als wir denn auch Gott den allmächtigen mit höchster Demuth anrufen und bitten wollen, seine göttliche Gnade dazu zu verleihen."

oplæse paa Rigsdagen i Speier, som er holdt i Aar efter Herrens Byrd 1526, i Overeenssíemmelse med den keiserlige Instruction og Fuldmagt, at Eders Majestæt af angivne Grunde ikke vil bestemme eller kan afgjöre noget i dette Religionsanliggende, men at Eders Majestæt vil i Embedsmedför indstændigt andrage hos Paven angaaende Sammenkaldelse af en almindelig Kirkeforsamling, ligesom det og er bleven yderligere udviklet for et Aar siden paa den sidste Rigsdag, som blev holdt i Speier, hvor Eders keiserlige Majestæt med Kong Ferdinand af Böhmen og Ungarn, vor Ven og naadige Herre, og dernæst ved de keiserlige Oratorer og Commissarier lod dette bekjendtgjöre blandt andet: at Eders k. Majestæt havde eftertænkt og overveiet den Betænkning, som af den keiserlige Rigsstatholder, Præsidenten, Rigsraadene og af Gesandterne fra de andre Stænder, som vare forsamlede i Regensburg[1]*), var afgivet angaaende Sammenkaldelse af en Kirkeforsamling, og at ogsaa Eders k. Majestæt ansaae det for gavnligt, at en Kirkeforsamling blev sammenkaldt, — og at Eders k. Majestæt — efterdi Forhandlingerne imellem Eders k. Majestæt og Paven ‚nærmede sig til Enighed og christeligt Forlig'*[2]*) — ikke omtvivlede, at jo Paven kunde bringes til at afholde en almindelig Kirkeforsamling; hvorfor og Eders k. Majestæt tilkjendegav, at ville anvende al Bestræbelse, for at den ovennævnte Pave maatte give Samtykke til at sammenkalde tilligemed Eders keiserlige Majestæt en saadan almindelig Kirkeforsamling, som da vilde blive at beramme snarest muligt ved udfærdiget Patent:*

Saa erklære vi os — for det Tilfælde, at Uenighederne

---

1) i Mai 1527.

2) t. T.: „weil sich die Sachen .... zu gutem christlichen Vorstand schickten".

i Religionsanliggendet ikke skulde blive bilagte i Mindelighed og Kjærlighed imellem begge Parter — her til Overflod for Eders k. Majestæt i al Lydighed rede til at ville give Möde og tale vor Sag i en saadan almindelig, fri og christelig Kirkeforsamling, om hvis Sammenkaldelse der paa alle Rigsdage, som ere holdte i Eders k. Majestæts Regeringsaar, stedse er bleven ‚eendrægtigen forhandlet og eenstemmigen taget Beslutning'[1]) *af Churfyrster, Fyrster og övrige Rigsstænder. Til denne almindelige Kirkeforsamling saavelsom til Eders k. Majestæt have vi i denne store og höistvigtige Sag ogsaa tilforn appelleret i retlig Form og Maade. Ved denne Appel til Eders k. Majestæt og Kirkeforsamlingen paa eengang holde vi fremdeles fast; og det er hverken vor Agt eller staaer i vor Magt at frafalde samme ved denne eller nogen anden Forhandling, med mindre Stridsagen bliver, i Henhold til den sidste keiserlige Udskrivning, bilagt og udjevnet i Mindelighed og Kjærlighed, og christelig Enighed tilveiebragt. Herom afgive vi ogsaa her en höitidelig og offenlig Erklæring"*[2]).

1. Næst Antydning af de ydre Forhold, som stode i umiddelbar Forbindelse med Udskrivningen af Rigsdagen, udtales med klare Ord den nærmeste Bestemmelse af Bekjendelsesskriftet og Hensigten med dets Fremlæggelse: „offerimus .. nostrorum concionatorum et nostram confessionem, cujusmodi doctrinam ex scripturis sanctis et puro verbo Dei hactenus illi... tradiderint ac tractaverint". Confessionen træder altsaa frem som historisk Actstykke: som offenlig Erklæring,

---

[1]) t. T.: „aus hohen und tapfern Bewegungen geschlossen".
[2]) I t. T. tilföies: „Und ist das unser und der Unsern Bekenntniss, wie unterschiedlichen von Artikeln zu Artikeln hernach folget".

retfærdiggjörende Vidnesbyrd angaaende Beskaffenheden af den Lære, de evangeliske Christne vedkjende sig som deres[1]). Der er tillige, kort men bestemt, tilföiet en Betegnelse af det objective Grundlag for den evangelisk-protestantiske Tro, og dermed ogsaa af Kirkens dogmatiske Retning: „doctrinam ex scripturis sanctis et puro verbo Dei" (t. T.: aus Grunde göttlicher heiliger Schrift), d. e. ud af det i Skriften indeholdte Guds-Ord, ublandet med menneskelig Tilsætning, uafhængigt af menneskelig Myndighed, overladt til sig selv, udlæggende og tydende sig selv. Den speierske Protestation klinger igjennem disse Ord: „at blive alene ved Guds Ord, og der at forklare og udlægge een Text af den hellige guddommelige Skrift med den anden"[2]).

2. Som det endelige Formaal for Forhandlingerne, som Gjenstand ikke alene for det fromme Önske men ogsaa for et, om end svævende, Haab staaer endnu

---

[1]) Jvf. Forordet i repetit. conf.: „vi ville angive Læren, der lyder i vore Kirker, som i det Væsenlige (in fundamento) antages uden Uenighed af alle vore Præster, om end nogle foredrage den med större, andre med ringere Lærdom og Tydelighed. — Og det er nödvendigt at efterlade til Efterverdenen offenlige og troværdige Vidnesbyrd, i Modsætning til de falske Bagvaskelser, for at Efterslægten ikke skal bedömme os falskt, og for at Nogle, paamindede ved disse vore Vidnesbyrd, maae efterspore Sandheden og bestyrkes i den sande Lære". Endnu i Concordieformelen er det samme Synspunkt holdt fast: „Symboler og andre Skrifter udsige blot Vidnesbyrd for Religionen, udvikle den og vise, hvorledes de hellige Skrifter ere i de omstridte Artikler til hver enkelt Tid blevne forstaaede og forklarede i Guds Kirke af de dalevende Lærere". (epit. i Begynd.)

[2]) Jvf. Concordieformelen (solida declar. de compendiaria doctr. forma): „vi antage den Augsb. Conf.... ikke af den Grund, at den er skrevet af vore Theologer, men fordi den er taget af Guds Ord og grundigt opfört af den hellige Skrifts Grundvold!"

Gjenoprettelsen af kirkelig Eenhed og Enighed: „ut, Deo dante, dissensio dirimatur et ad unam veram concordem religionem reducatur, et omnia ad veritatem Dei perducantur; id quod ardentissimis votis a Deo petimus". Reformationshistorien lærer, hvor langt det oprindeligt var borte fra Reformatorernes Tanke, at deres Indsigelser imod endeel Forvanskning af Evangeliets Lære og enkelte kirkelige Misbrug skulde fremkalde et blivende Schisma og alle de, nærmere og fjernere, Fölger af en kirkelig Omvæltning, hvor længe de endnu holdt fast ved Haabet om, at Eftergivenhed fra deres Side i enkelte Punkter vilde kunne skaffe de reformatoriske Hovedfordringer Indgang, og saaledes bevirke en Tilbagefören af Kirken, dens Tro og Liv til den tabte Reenhed og Frugtbarhed. Denne Tanke har virket bestemmende paa den hele Affattelsesform af Confessionen, og paa flere Steder træder den fredmæglende Bestræbelse meget kjendeligt frem[1]).

3. Der henvises endelig til den Vei, som maatte indslaaes, for at en endelig og tilfredsstillende Afgjörelse af den store kirkelige Stridssag skulde kunne opnaaes.

Det forudsættes, at ingen verdslig Magt vil tiltage sig den afgjörende Myndighed: „vestram majestatem in hoc negotio religionis ex causis certis . . . non velle quicquam determinare neque concludere posse". Derimod bliver Sagen indanket for „en almindelig, fri, christe-

---

[1]) Jvf. Apologien (Forordet): „Det har altid været min Skik i disse Stridigheder, saavidt muligt at bevare Formen af den vedtagne Lære, for at Enighed lettere maatte kunne opnaaes. Og heller ikke nu gaaer jeg anderledes frem, uagtet jeg vel havde Grund til at före længere bort fra Modstandernes Meninger."

lig Kirkeforsamling", og Protestanterne gjentage Erklæringen om at ville möde for den og der tale deres Sag.

Fra den Tid at Luther og hans Troesfæller vare bragte til at erkjende det Overspændte i den Tanke, at det var hos Christi Statholder selv at den evangeliske Sandhed og Frihed skulde have at söge og finde sin Ret imod dens Undertrykkere (ved Appel „a papa male edocto ad melius edocendum"), spiller den tillidsfulde Paaberaabelse af en Kirkeforsamlings Undersögelse og Kjendelse i Sagen en Hovedrolle i de reformatoriske Forhandlinger og Skrifter. Ogsaa i Aaret forhen var en lignende Erklæring bleven afgivet af Protestanterne paa Rigsdagen i Speier; hvad der ved förste Öiekast maa vække Forundring, i det samme Actstykke, hvor den stærke Forvaring er udtalt imod Majoritetsbeslutningers Gyldighed angaaende Troen: „i Sager, som angaae Guds Ære og vor Sjels Frelse og Salighed, maa Enhver staae for sig selv og aflægge Regnskab for Gud, saa at Ingen kan paaskyde Andres, Fleres eller Færres, Bestemmelse eller Beslutning". Men det er kun ifölge Sammenblanding af Det, der kan og bör holdes adskilt, at Reformatorernes Villighed til at underkaste sig kirkelig Kjendelse under de nærmere betegnede Vilkaar kan synes uforligelig med Troesfrihedens Love og dens ueftergivelige Fordring. Thi udenfor Det, der udgjör den uforanderlige Gjenstand, det urokkelige Grundlag for den evangeliske Tro, hvis Ukrænkelighed maa haandhæves imod al menneskelig Myndigheds Indgreb, gives der Enemærker, paa hvilke Det tages under Forhandling og föres til Afgjörelse, der ligger i eller henimod Yderkredsen af Troeslivet, angaaer Formerne for Lærens offenlige Behandling, for Gudstjenesten og det kirkelige Samfundslivs Orden.

Et kirkeligt Samfund forudsætter Enighed og Overeensstemmelse i disse Forhold; denne kan kun opnaaes ved indbyrdes Imödekommen hos Kirkens Medlemmer, ved den Enkeltes Selv-Underordnen under Fleerhedens Bestemmelser; og ved saadan Eftergivenhed skeer ikke Indgreb i Troesfrihedens Ret; thi disse Bestemmelser træffe ikke Troeslivets Helligdom, og den vedtagne Eenhed i det ydre Kirkelivs Former udelukker ikke Forskjelligheder i Opfattelse, Udvikling, Anvendelse af det fælleds Givne. Det er Vidnesbyrd om den dybe Erkjendelse hos Reformatorerne af Kirkesamfundets Betydning og Værd, naar de, uagtet den skarpe Oppositions-Stilling, hvori de befinde sig overfor Kirken, ikke miskjende deres personlige Forpligtelse mod Samfundet: til at henstille deres Sag, forsaavidtsom den trængte til og kunde modtage kirkelig Afgjörelse, til Undersögelse og Paakjendelse under den i Kirkens Historie hjemlede Form[1]. Det tör derhos ikke oversees, hvorledes d e n Kirkeforsamling betegnes, hvis Dom det store Religionsanliggende skal kunne underkastes: som

[1]) Af L u t h e r's Skrifter henhöre hertil især deles tvende: „warum und wie ein christlich Concilium frei seyn solle" og: „von den Conciliis und Kirchen" (A. 1539). S. Walch, XVI. S. 2566—87 og S. 2615 – 2821. Men i mange andre Skrifter kommer Luther ind paa det samme Æmne. „Concilier, hedder det, have ikke Magt til at give Love og Anordninger for hvad man skal lære og troe i Kirken, eller angaaende andre gode Gjerninger end saadanne, som allerede forhen ere lærte og stadfæstede; men de have alene Magt til at give Anordninger om ydre Ting, Skikke og Ceremonier". — „Concilier lader jeg beslutte og bestemme angaaende timelige Sager eller angaaende Det, der endnu ikke er forklaret; men hvad der ligger aabenlyst for Öinene som Guds Ord og Villie, deri ville vi hverken ændse Concilier eller Kirkesætninger eller Beslutninger." — „Et Concilium skal være en Skjersild, skal reformere og rense Kirken, og, naar nye Vilfarelser og Kjetterier komme op og ville have Indgang, bestyrke, stadfæste og opretholde den gamle, rette, sande Lære." (Walch, XXII. S. 2001. 2021. XIX. S. 2164.)

„en almindelig, fri, christelig Kirkeforsamling". Ved fuld Betoning af ethvert af disse Tillægsord vilde vistnok et uopnaaeligt Ideal træde frem for os: en Forsamling, hvor ikke blot alle Egne af den christelige Verden, men ogsaa alle Hovedretninger af den christelige Tro fandtes repræsenterede, hvor Alt hvad der gjör Indgreb i den sande Frihed af Magt og Rænker var udelukket, hvor Forhandlingerne förtes i christelig Indsigts, Viisdoms, Besindigheds og Kjærligheds Aand, som under Herrens eget Forsæde, hans egen Ledning. Men ogsaa naar vi borttage saadanne Træk, som höre det ideale Phantasibillede til, indskrænke os til de Fordringer, som Reformatorerne have havt for Öie[1]), og som havde kunnet tilfredsstilles: en Frigjörelse af det kirkelige Organ fra den pavelige Curies umiddelbare, kuende og beherskende Indflydelse, en Sammensætning og en Ordning af Forhandlingsform og Forretningsgang, der betryggede mod afgjörende Overvægt af enkelt Parti, enkelt forudfattet Interesse, kunde der være Haab om, at det vilde være lykkedes den evangeliske Stemme at trænge igjennem; og med Luthers Tro paa Ordets guddommelige Magt, paa Christi vedvarende Regimente

[1]) „Et ret Concilium lader sig definere og beskrive saaledes: „Det er et Consistorium og en Ret i Kirken, hvor mange Kirkeregenter, lærde og fromme Mænd, baade geistlige og verdslige, komme sammen for at holde den rene Troeslære opret og udrense af Kirken for nye Vildfarelser og Kjetterier." — "Man skal fra alle Lande udskrive de Personer, som er ret grundig lærde i den hellige Skrift, og som med Alvor og af Hjertet tragte efter Guds Ære, den christelige Tro, Sjelens Frelse og Verdens Fred; deriblandt nogle af verdslig Stand (thi det angaaer ogsaa dem), der ligeledes ere forstandige og trofaste." (Luther, XXII. S. 2005. XVI. S. 2774). Jvf. Fortalen til de schmalkaldiske Artikler: . . „et Concilium, dersom det omsider skulde blive bragt tilveie af Paven og de Pavelige, saaledes som det burde skee: uden Lögn og Svig, paa virkelig lovlig og christelig Maade."

over sin Kirke maatte et saadant Haab selv kunne stige til freidig Fortröstning. Det var först nogle Aar senere, at Öinene aabnedes til at indsee, hvor lidet det var at vente at en Kirkeforsamling under de givne Forhold vilde blive andet end et Redskab i Pavemagtens Haand; og virkelig afgav det tridentinske Concilium kun altfor fuldstændigt et Modstykke til Reformatorernes „almindelige, frie, christelige Kirkeforsamling"[1]).

---

[1]) De schmalkaldiske Artikler ere, som bekjendt, blevne opsatte af Luther i A. 1537 for at fremlægges paa det dengang forventede Concilium. Men i Fortalen hedder det: „Den romerske Curie frygter saaledes for et christeligt og frit Concilium og flyer paa saa skammelig Maade Lyset, at selv Katholikerne have opgivet Haabet om, at et christeligt Concilium skulde blive sammenkaldt, ja selv at det skulde blive taalt og tilstaaet; hvorover Mange med Grund tage Forargelse og slutte, at Paven heller vil hele Christendommens Fordærvelse og alle Sjeles Fordömmelse end finde sig i, at han og hans Curie skulde undergaae en endogsaa ringe Reformation, og at der skulde blive sat en Grændse for hans Tyrannie." „Men jeg frygter med Forfærdelse, vedbliver Luther, at Herren engang selv vil sammenkalde et Concilium imod Tydskland, hvor vi skulle gaae til Grunde som Sodoma og Gomorrha, efterdi vi drive saaledes Spot med ham under Navn og Paaskud af et Concilium." Fortalen slutter med pathetisk Henvendelse til Kirkens Herre: „O Herre Jesus Christus! udskriv du selv og hold du selv en Kirkeforsamling, og befrie os ved din Tilkommelse i Herlighed. Med Pave og Papister er det ude. De ændse Dig ikke. Hjælp altsaa Du os i vor Elendighed og Nöd! Vi sukke til Dig, og söge Dig af Hjertet efter den Naade, som Du har givet os, ved din Hellige Aand, som lever og regerer med Dig og med Faderen, höilovet i Evighed. Amen!" I samme Retning er Luthers Skrift (2 Aar senere: „von den Kirchen und Conciliis") holdt: „Jeg har vel frygtet derfor og ofte sagt og skrevet det: de vilde og kunde ikke holde noget Concilium, uden at de iforveien havde Keiser, Konger og Fyrster i deres Haand, for at de kunde have Frihed til at stille op hvad de vilde til at styrke deres Tyrannie, og trykke Christenheden med endnu större Byrde end forhen". — Imidlertid er endnu 12 Aar derefter, A. 1551, det melanchthonske Skrift: „repetitio conf. augustanæ seu confessio doctrinæ ecclesiarum saxonicarum" bleven forfattet for at fremlægges i Conciliet i Trident, der

De fornemste Troesartikler.

I.

„Vore Menigheder lære med fuld Eenstemmighed, at den Nicænske Synodes Bestemmelse om det guddommelige Væsens Eenhed og om de tre Personer[1]) *er sand og bör troes uden noget Tvivlsmaal; nemlig,* a t *der er eet guddommeligt Væsen, som baade kaldes og er Gud: evig, ulegemlig, ‚udelelig (impartibilis)'*[2]) *af uendelig Magt, Viisdom og Godhed, alle Tings, de synliges og usynliges, Skaber og Opholder,* o g a t *der dog er tre Personer af samme Væsen og Magt og lige evige, Fader, Sön og Hellig Aand. Og vi bruge Navnet „Person" i den samme Bemærkelse, hvori Kirkefædrene have brugt det i dette Stykke: til at betegne ikke en Deel eller en Egenskab i noget Andet, men Det som bestaaer ved sig selv (quod proprie subsistit).*

Alle Kjetterier, som ere opstaaede imod denne Artikel,

---

allerede havde været samlet fra A. 1545. Men istedetfor den tidligere tillidsfulde Appel træder her et udtrykkeligt Forbehold: „Det gaaer ikke an, at man strider med os blot med Stemmernes Antal, da det er vitterligt af mange forudgaaede Tegn, hvorledes Paven er sindet og alle de Biskopper, som staae paa hans Side, der i saamange Aar ikke alene have udstedt Edicter imod os, skrevne med Blod, men endog have omkommet mange af vort Parti, og Mange heller ikke forstaae sig paa eller bekymre sig om Læren, men efter verdslig Tænkemaade mene, at dette især deleshed anstaaer statskloge Mænd at forsvare den nu bestaaende Form og haandhæve deres egen Myndighed. Derfor erklære vi, at vi ikke ville svigte Sandheden, om den endogsaa skulde blive fordömt ved saadanne Mænds Dom, og vi erklære uforbeholdent for Synoden i Trident, som allerede har udstedt Decreter, der deels ere falske deels tvetydige og sophistiske, at vi ikke stemme med dem, men forlange at blive hörte om de selvsamme Gjenstande, og forlange, at de Vildfarelser blive rettede, som allerede ere stadfæstede ved de tridentinske Decreter". (Efterskriften.)

1) t. T. tilföier: „in demselbigen einigen göttlichen Wesen .... Gott Vater, Gott Sohn, Gott heiliger Geist".

2) t. T.: „ohn Stück".

forkaste vi (damnant)[1]*; saaledes Manichæerne, der antage tvende Grundvæsener, et godt og et ondt; ligeledes Valentinianerne*[2]*, Arianerne, Eunomianerne*[3]*, Mahomedanerne*[4] *og andre lignende. Ogsaa Samosatenerne*[5] *forkaste vi, de gamle og de nye (neoterici)*[6]*, som, endskjöndt de paastaae, at der er kun een Person, 'opstille snedigt og vanhelligt udtænkte Talemaader (astute et impie rhetoricantur)'*[7]*: at det ikke skal være adskilte Personer, men at „Ordet" skal have Betydning af det hörlige Ord, og „Aanden" af 'en Rörelse, som frembringes i Skabningerne'"*[8]*.*

* * *

---

[1] t. T.: „werden verworfen". Saaledes gjengives „damnant" ogsaa i Art. 2. 9. 12. 13. 16. 17; paa andre Steder ved „werden verdammt".

[2] Den valentinske Skole (Valentinus, ægyptisk Gnostiker i Midten af det 2det Aarh.) staaer som repræsenterende den hele gnostiske Theosophie: om den guddommelige Livsfylde udströmmende i tvende Rækker af Æoner, mandlige og qvindelige, til hvilke ogsaa Christus og den H. Aand slutte sig, — om Demiurgen som Ophav til den materielle (hyliske) og psychiske Verden — om Jesu Personlighed som Forbindelse af den himmelske Frelser med den psychiske Messias, indgaaet ved Daaben og atter ophævet ved Lidelsens Begyndelse.

[3] Eunomianerne og Aëtianerne (Eunomius, Biskop i Cyzicus, Discipel af Aëtius) udgjorde den skarpeste Fraction af Arianerne, idet de udhævede Sönnens Væsensforskjellighed fra Faderen, i Modsætning ikke blot til den orthodoxe Lære om Homousien (Væsens-Eenheden), men ogsaa til den semiarianske Lære om Homoiusien (Væsens-Ligheden).

[4] Mahomedanerne nævnes her — i denne Forbindelse noget paafaldende — med Hensyn til den staaende Beskyldning, som fra denne Side er bleven reist imod den christelige Treenighedslære som Tritheisme.

[5] Paulus fra Samosata, Biskop i Antiochien i anden Halvdeel af det 3die Aarh., fremstillede Jesus som en reen menneskelig, af den guddommelige Fornuft (Logos) iboet og beaandet Personlighed, ikkun ved den höiere Beaandelse forskjellig fra de gammeltestamentlige Propheter. — Den t. T. tilföier: „auch die Juden".

[6] Ved „nye Samosatenere" er at tænke paa dem, der i Reformationstidsalderen fornyede antitrinitariske Paastande og Philosophier i forskjellig Form og Retning. Paa Grund af saadanne Lærdomme var en Geistlig Hetzer, A. 1529 bleven halshugget i Costnitz, og Mich. Servet havde i A. 1530 havt en Forhandling med Oekolampadius.

[7] t. T. „Sophisterei machen".

[8] t. T. „geschaffene Regung in Creaturen".

Ved „decretum synodi Nicænæ", hvortil Confessionen henholder sig, og hvori det apostolske Symbolum er indbefattet, er at tænke paa Symbolet i dets senere udvidede Form: det nicæo-constantinopolitanske Symbolum. Men det er iövrigt kun enkelte af de i Artiklen optagne Led, der lade sig före tilbage til de nicænske Bestemmelser (den förste Artikel): „una essentia, quæ . . est Deus — immensa potentia — creator . . omnium rerum visibilium et invisibilium"[1]). De egenlig trinitariske Betegnelser: af den personlige Trehed i Væsenets Eenhed og af de tre Personers fuldkomne guddommelige Lighed — vise hen til det athanasianske Symbolum, eller komme i alt Fald Udtrykkene i samme nær[2]). Udtrykkeligt findes dette Symbolum paaberaabt ved Siden af de ældre i de schmalkaldiske Artikler og i repetitio confessionis.

Det er af stor Betydning, naar den evangeliske Troesbekjendelse i alle officiel kirkelige Skrifter begynder med en Tilslutning til Kirkens almindelige Symboler[3]); det

---

[1]) Symb. nic. const.: *πιςεύομεν εἰς ἕνα θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τὲ πάντων καὶ ἀοράτων.*

[2]) Symb. athanas.: „unum Deum in trinitate et trinitatem in unitate veneramur, neque confundentes personas neque substantiam separantes. — patris, filii et spiritus s. una est divinitas, æqualis gloria, æqualis majestas. — totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales" cæt.

[3]) Ogsaa de schwabach'ske Artikler aabnes med en lignende Bekjendelse, dog uden Henviisning til noget kirkeligt Symbolum. Jvf. de 43 kjöbenhavnske Artikler (udarbeidede samtidigt med den Augsb. Conf. af de ypperste evangeliske Prædikanter i Danmark, og fremlagte paa Herredagen i Kjöbenhavn den 9de eller 11te Juli 1530) Art. 4: „Af denne forskrevne hellige Skrift vide og troe vi, at der er en evig, almægtigste, alviseste Gud til udi trende adskillige Personer, Fader, Sön og den Hellig Aand lige i al guddommelig Enighed, Magt og Ære, som haver skabt Himmel, Jord og alle Creature". Jvf. Engelstoft: Herredagen i Kjöbenhavn 1530 (theol. Tidsskr. I. S. 1—114).

er en factisk Tilbageviisning af Beskyldningerne for en Oppositionsaand, der skulde gaae ud over en reformerende Bestræbelses Grændse, skulde antaste den kirkelige Troesgrund, — en factisk Tilslutning til den fælleds oprindelige Grundvold, paa hvilken det alene gjaldt om at bygge rettelig videre, at faae Træ, Hö og Stene udskilt fra Guld, Sölv og kostelige Stene (1 Kor. 3, 12). Med störst Eftertryk og Styrke er dette Synspunkt af den evangeliske Kirkes Katholicitet gjort gjældende i repetit. conf.: „Vi erklære aabenlyst for Gud og den hele Kirke i Himlen og paa Jorden, at vi med sand Tro antage alle Propheternes og Apostlenes Skrifter, og det i den oprindelige Mening, som er udtrykt i det apostolske, nicænske og athanasianske Symbolum. Disse Symboler og deres oprindelige og uforvanskede Mening have vi altid antaget med Bestandighed, og vi ville med Guds Hjælp bestandig holde dem fast. Og i denne Tro paakalde vi den sande Gud, som har aabenbaret sig i sin Kirke ved at sende sin Sön og tilföie herlige Vidnesbyrd, paakalde ham i forenet Bön med alle Hellige i Himlen og paa Jorden.. Og der foreligge af vore Lærere Forklaringer over Symbolerne, der omfatte Lærens hele Hovedsum og Grundlag (corpus et fundamentum), som vise den fulde Sandhed af denne vor Erklæring".

Saa magtpaaliggende var det Reformatorerne, at ikke det Fælleds skulde blive overseet iblandt det Omstridte, Troeseenheden fordunkles ved Troesforskjellighederne: „angaaende disse Artikler — hedder det i de schmalkaldiske Art. — er der ingen Strid imellem os og vore Modstandere; de bekjendes fra begge Sider, og det er derfor ikke fornödent at forhandle videre om dem". Det katholske Confutations-Skrift indskrænker sig saaledes

ogsaa til at yttre: „at man skal antage denne Bekjendelse, fordi den stemmer aldeles overeens med Troens og den romerske Kirkes Regel".

Ikke mindre ligger der i det her givne Exempel en advarende Paamindelse imod den Subjèctivitets-Eensidighed, hvortil den protestantiske Theologie, imod Protestantismens oprindelige Aand og Retning, i senere Tider ofte er slaaet om, med letfærdig Miskjendelse af Betydningen, der tilkommer det historisk Givne, det historisk Prövede paa Troens og Lærens Enemærker. Paa den anden Side — naar Reformatorerne have betragtet det dogmatiske Indhold af de ældste Symboler som liggende udenfor Grændsen af den evangeliske Kritik[1]), hvortil de fandt sig kaldede, da er unægteligt hermed efter Reformationens Aand en Opfordring stillet til den efterfölgende protestantiske Theologie: at söge det christelige Grunddogme inddraget under en dyberegaaende dogmatisk Behandling. For saavidt kan det siges, at den Alvor og Iver, hvormed den efterreformatoriske Dogmatik har givet sig ind paa Treenighedslærens Stof, og har fremkaldt en Række af Lösninger i höist forskjellig Retning, slutter sig historisk til det Punkt, hvorpaa det dogmatiske Reformationsværk her er blevet staaende. Iövrigt tör det ikke oversees — endskjöndt de evangeliske Kirkeskrifter

---

[1]) Dette gjælder om den kirkelige Lære, saaledes som den er fremlagt i Bekjendelsesskrifterne, ikke derimod om Reformatorernes egen Dogmatik. „Om end Protestantismen i dette Punkt er bleven tilbage for sin væsenlige Opgave (ved ikke at underkaste denne Hovedartikel nogen Revision, men optage den urört i den overleverede Form), kunne vi dog ikke miskjende, at det ikke har manglet paa Forsög og Grundlægninger til en Om- og Videre-dannelse". Schenkel, das Wesen des Protestantismus aus den Quellen des Reformationszeitalters, I. S. 359—60. Dette bliver nærmere paaviist om Luther, Melanchthon og Calvin.

ikke give noget positivt Bidrag til Dogmeudviklingens videre Fremme —, at den hele praktisk-religiöse Charakteer af Reformationsværket ikke kunde blive uden væsenlig og velgjörende Indflydelse paa den fremtidige Behandling af det christelige Grunddogme[1]).

II.

„*Vi lære videre, at efter Adams Fald alle Mennesker, forplantede ‚paa naturlig Maade'*[2]*), ‚födes med Syndighed'*[3]*), d. e. uden Gudsfrygt*[4]*), uden Tillid til Gud og ‚med Begjerlighed'*[5]*), — og at denne Sygdom eller ‚oprindelige Bröst (vitium originis)'*[6]*) virkelig er syndig (peccatum),*

---

1) Jvf. Schenkel, I. S. 368: „Alle de mere fremtrædende Repræsentanter for den reformatoriske Bevægelse dele Trangen til at före Treenighedslæren tilbage fra den speculative Hinsidighed, hvor den har tabt al Sammenhæng med en ægte, levende Theologie, til dens naturlige Grund og Bund (som det meest fuldendte theologiske Udtryk for Ideen af Christi Guddommelighed)".

2) „secundum naturam" (Udg. 1540: „naturali modo"); det nytestam. *κατὰ φύσιν*, *κατὰ σάρκα* (Gal. 4, 29), modsat *κατὰ πνεῦμα* (Joh. 3, 6). Idet saaledes alle Mennesker underlægges Syndens Magt, forsaavidtsom de alle ere Led af den syndige Slægt, i hvilke altsaa den menneskelige Natur ikke kan fremtræde anderledes end den engang er bleven formedelst Indflydelse af den indgroede Syndighed, er Undtagelsen tillige givet med Christus som *γεννηθεὶς ἐκ πνεύματος ἁγίου*.

3) „cum peccato", det nytest. *μετα ἁμαρτίας*. Oversættelsen „med Syndighed" fölger af den tilföiede Forklaring, der gaaer ud paa en Sygdoms-, en Svækkelses- og Udartningstilstand i Sjelen („uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud og med Begjerlighed"), ligesom og Ordet peccatum strax efter ombyttes med „morbus" og „vitium". Den t. T. har „in Sünden empfangen und gebohren".

4) t. T. tilföier: „keine wahre Gottesliebe".

5) t. T.: „dass sie alle von Mutter Leib an voller böser Lüst' und Neigung sind".

6) t. T.: „Erbsünd".

idet den „fordömmer og bringer ogsaa den evige Död"[1]) over dem, der ikke gjenfödes ved Daaben og den Hellige Aand.

Vi forkaste Pelagianerne og Andre, som lære, at den oprindelige Bröst ikke er syndig, og som, for at „forringe Herligheden af Christi Fortjeneste og Velgjerninger, paastaae, at Mennesket kan blive retfærdiggjort for Gud ved Fornuftens egne Kræfter""[2]).

* * *

1. Hovedvægten i denne Artikel ligger paa Ordene: „quod hic morbus seu vitium originis vere sit peccatum". Det er nemlig denne Sætning, hvori den egenlige Modsætning — en Modsætning af den störste religiöse og praktiske Betydning — er at söge til den katholske Lære; hvad ogsaa fremgaaer af den antithetiske Sætning. Thi denne er stillet imod „Pelagianerne og Andre" — et Henpeg til Katholicismens pelagianiserende Charakteer —, og udtrykkeligt imod Benægtelsen af den oprindelige Bröst som „Synd", og imod den deraf fölgende Lære om det naturlige Menneskes egen Kraft som tilstrækkelig til Retfærdiggjörelse og Frelse. Det er derfor ogsaa det foranförte Led af Artiklerne, som findes fra katholsk Side at være bleven fornemmelig grebet og udhævet. Confutationen erklærer sig först imod den givne Forklaring af Arvesynden som Mangel paa Gudsfrygt og Tro, „eftersom det er enhver Christen bevidst, at det at være uden Gudsfrygt og uden Tro paa Gud, snarere er virkelige Synder (peccata actualia) hos de Voxne, end Bröst hos et nyfödt Barn, som endnu ikke har Fornuftens Brug"; men dernæst imod den Lære, at Arvesynden skulde være „den

---

[1]) t. T.: „verdamme unter Gottes ewigen Zorn".
[2]) t. T.: „damit sie die Natur fromm machen durch natürliche Kräfte, zu Schmach dem Leiden und Verdienst Christi".

onde Lyst (Confessionens „cum concupiscentia"), saafremt de holde Begjerligheden saaledes for Synd, at der ogsaa efter Daaben skulde vedblive at være Synd i Börnene; hvad der forlængesiden er bleven fordömt af den apostòliske Stol". Arvesynden, föies der til, kan vel i sig selv kaldes en Begjerlighed; men "den ophörer i Daaben at være Synd". Den katholske Kirkelære nemlig erkjender vel Afstanden imellem Menneskets oprindelige, gudbilledlige Tilstand og den nærværende, idet den oprindelige Hellighed og Retfærdighed er tabt som Fölge af Syndefaldet; men, da desuagtet Mennesket ogsaa nu skal være i Stand til at gjöre Guds Lov Fyldest, opnaae Hellighed og Fortjeneste — saaledes som det er Forudsætning for det hele Kirkesystem —, saa kan Menneskenaturen selv ikke være undergaaet nogen væsenlig Forandring ved hiint Tab af den guddommelige Fuldkommenhed. Lösningen af dette Problem söges i den scholastiske Distinction, hvorefter den tabte Gudbilledlighed ikke skal være at tænke som selve Naturens Fuldkommenhed, men som en overordenlig Naadegave, der har været knyttet til den[1]), fölgelig ogsaa har kunnet tages tilbage, uden at Naturen, ved at overlades til sig selv (in puris naturalibus) kan

[1]) catech. rom. I. 2 v. 20. 3 v. 2: „Derefter tilföiede Gud den underfulde Gave af en oprindelig Retfærdighed. — Da Adam var falden af fra Gud, faldt han i den store Elendighed, at han tabte den Hellighed og Retfærdighed, som han var bleven sat i Besiddelse af". Möhler (Symbolik, S. 35) gjör Indsigelse imod, at dette Theologumenon skal kunne betragtes som katholsk Kirkelære. Det maa ogsaa indrömmes, at Tridentinerconciliet ikke udtrykkeligt har vedkjendt sig samme; overhovedet ere Bestemmelserne angaaende dette Punkt der blevne holdte i stor Almindelighed og Ubestemhed. Men ikkedestomindre skinner denne Theorie, som udgjör Grundlaget i de katholske Dogmatikeres Udvikling ogsaa efter Conciliet (navnlig hos Bellarmin), öiensynligt igjennem de officielle kirkelige Skrifter. Jvf. Baur, der Gegensatz des Kath. und Protest. S. 30—53.

siges at have tabt noget, der væsenligt og eiendommeligt hörer den til. Vistnok bliver det den umiddelbare Fölge af Fraskillelsen af Hellighedens og Retfærdighedens Gave, at Begjerligheden (concupiscentia), den sandselige Lyst bliver levende og virksom; men netop fordi den saaledes hörer til Menneskets naturlige Væsen, kan den ikke betragtes som syndig, saalænge den ikke faaer Magt til at bryde frem i den onde Gjerning; den er vel Anledningen, men den i sig selv skyldfrie Anledning (fomes ἀδιάφορος) til Synden[1]). „Den hellige Synode (i Trident) erklærer, at den katholske Kirke aldrig har forstaaet, at Begjerligheden kaldes Synd, fordi den skulde i virkelig og egenlig Betydning være Synd hos de Gjenfödte. — Begjerligheden, som bliver i de Döbte, ... formaaer ikke at skade dem, naar de ikke samstemme med den, men efter Evne stride imod, og Den, som har kæmpet lovligt, skal erholde Krandsen"[2]). Hermed er Grundvolden beredet for et Moralsystem, der paa pelagiansk Viis indskrænker Syndens Begreb til de virkelige Gjerningsynder, til de Momenter, i hvilke Mennesket griber sig selv i bevidst Misbrug af Villiens selvbestemmende Kraft, og Helligheds-Idealet stilles ikke höiere, end at et Menneskeliv, hvor Bestræbelsen uafladeligt maa gaae ud paa at neddæmpe, ave eller begrændse den onde Lyst, skal kunne siges at tilfredsstille enhver Fordring, at staae omgivet med Hellighedens Nimbus. Hvormeget en dyb og levende Trang til den guddommelige Naade, en Ydmyghed overfor Guds hellige Lov, saaledes som Christus og

---

1) Jvf. repetit. conf. (præf.): „De digte, at den Forvanskning i den menneskelige Natur, som kaldes ond Begjerlighed, ikke er Synd, d. e. ikke er Ondt, stridende mod Guds Lov".

2) Conc. trid. sess. V.

hans Apostle fordre den, bliver svækket og modarbeidet ved denne Retning, er i sig selv klart; thi, staaer den menneskelige Natur uberört af Syndens Magt, staaer Begjerligheden, hvori den menneskelige Virken har sin Rod og Spire, udenfor Syndens Begreb, da maa, som det hedder i Confessionen, „Mennesket kunne ved egne Kræfter retfærdiggjöres for Gud".

Det er imod alle de vidtgaaende Virkninger, den aandelige Slappelse, det usædelige Yderligheds-Væsen, den uevangeliske Selvtilfredshed og Selvophöielse, hvortil det pelagianiserende Syndsbegreb förer, at Confessionen opstiller sin Sætning: at den Mangel paa Gudsfrygt og Tro, den sandselige Lyst, som det naturlige Menneske förer ind med sig i Verden, er virkelig Synd[1]). Som syndig viser den menneskelige Naturtilstand sig i sin Beskaffenhed — thi det fra Gud bortvendte, til Öienslyst og Kjödslyst henvendte Sind, skjöndt fælleds for Alle, kan dog ikke tænkes som den oprindelige Natur, den er en anomal, en syndig Tilstand („morbus"), der vidner om en Naturforstyrrelse, et Affald fra den sande Naturlighed, grundet i oprindelig Misbrug af det oprindelig Givne; — og ikke mindre i sin Virkning; thi Veien, som den naturlige Drift, den kjödelige Lyst anviser, förer Mennesket stedse længere bort fra Gud og fra sit sande Jeg; og for Den, der ikke standses paa denne Vei, ikke gjenfödes til et nyt Liv i Aandens Tjeneste, bliver Ulyksalighed og Fortabelse den uundgaaelige Lod („damnans et afferens æternam mortem his qui non renascuntur"). —

---

[1]) I Udg. 1540 er Sætningen udtrykt saaledes: „Denne den menneskelige Naturs Forvanskning, Mangelen paa Retfærdighed eller Reenhed eller den oprindelige Lydighed, omfatter ogsaa Begjerligheden".

I Maalet, hvormed man udmaaler sin egen naturlige Kraft og sin Trang til höiere Bistand, ligger den sidste bestemmende Grund for Udviklingsretningen i Troeslære og Troesliv[1]); og saaledes er ogsaa her den Artikel stillet i Spidsen, hvori Reformationens Udgangspunkt og Grundretning er at söge[2]). „Storheden af Christi Naade kan ikke erkjendes, med mindre vi först erkjende vore Sygdomme; hele Menneskets Retfærdiggjörelse er intet uden Hyklerie, naar vi ikke erkjende, at Hjertet i sin naturlige Tilstand er uden Kjærlighed, Gudsfrygt, Tillid til Gud" (Apol.); og der tilföies: „dersom den menneskelige Natur har saa store Kræfter, hvortil bliver da Christi Naade fornöden, naar vi kunne blive retfærdige ved egen Retfærdighed? hvortil den Hellige Aand, naar de menneskelige Kræfter alene for sig kunne elske Gud over Alt og opfylde Guds Bud?" I disse Ord af Apologien er den Hovedbestræbelse udtalt: at udrive Mennesket af Selvbedaarelsen, der fandt saa rigelig Næring i det katholske Bodsvæsen, at nedslaae den hovmodige Selvbehagelighed, der hindrede den sande Gjenfödelse indenfra. Derfra den stærke og strenge Opfordring til Erkjendelsen ikke blot af Livets enkelte Synder, men af Natur-Syndigheden: „vi frakjende Menneskene, der ere forplantede efter den kjödelige Natur, ikke alene Gjerningerne, men Kraften eller Evnen til at til-

---

1) „Det er höist fornödent, at Læren om Synden bliver rettelig fremsat i Kirken, at det erkjendes, hvad Synden er, og at Forskjellen indsees imellem den borgerlige Regerings Domme og Guds Domme. Men, efterdi vore Modstandere ikke lære rettelig, hvad Synden er, bestyrke de derved den slette Tryghed og mange falske Forestillinger" (repetit. conf. de rem. pecc.).

2) Det er derfor mærkeligt, at det i de kjöbenhavnske Artikler mangler paa enhver Bestemmelse om Syndens Oprindelse og Væsen.

veiebringe Gudsfrygt og Tillid til Gud"; — „ved Begjerligheden forstaae vi ikke blot Gjerningerne eller Frugterne, men den herskende Hang i Naturen (perpetuam naturæ inclinationem" Apol.)[1]); — disse Mangler og denne hele Forvanskning (depravationem) sige vi er Synd, ikke blot en Straf for Synden og en ligegyldig Ting" (repetit. conf.). Paa den anden Side er den evangeliske Charakteer af vore kirkelige Skrifter ikke mindre at erkjende deri, at Læren om den menneskelige Syndighed er med al Alvor og Skarphed i Affattelse og Udvikling, bleven holdt fri for de sygelige Overspændinger[2]), hvorved den protestantiske Theologie og Prædiken senere tidt er bleven Middel til Nedbrydelse istedetfor til Opbyggelse; idet den menneskelige Naturs Afmagt og Fordærvelse blev skildret i saadanne Træk og med saadanne Farver, at enhver Tanke om personligt Selvstændighedsliv syntes opgivet; der blev en Forlösnings-Trang tilbage, men uden al tilsvarende Evne til at gribe og anvende den forlösende Naade[3]).

---

[1]) „En naturlig Hang og en medfödt Drift og Heftighed, hvorved vi drages til at synde". Melanchthon, loci theol. de pecc.

[2]) I de af Luther forfattede Bekjendelsesskrifter maa den almindelige Forskjel imellem hans og Melanchthons hele Udtryksmaade tages med i Beregning. Saaledes hedder det i de schwab. Art. (4): „at Arvesynden . . . ikke alene er en Feil eller Mangel, men en saadan Synd, som fordömmer alle Mennesker, der komme fra Adam, og evindelig skiller os fra Gud, naar ikke Christus er traadt i vort Sted, og har taget denne Synd og alle de Synder, som fölge deraf, paa sig"; — og i de schmalk. Art.: „Arvesynden er en saa dyb og forfærdelig Naturfordærvelse, at den ikke kan fattes af noget Menneskes Fornuft". I Luthers Privatskrifter höre Udtryk af lignende Styrke ikke til Sjeldenhederne; men en eensidig Retning kunde ikke faae Magt, hvor den praktisk-religiöse Sands var saa sund og kraftig.

[3]) „Den evangeliske Kirkes Hovedbekjendelse, den augsburgske, har affattet sin Erklæring om dette Punkt med saa viist Maadehold, at en

2. Naar Confestionen yttrer sig om Fölgerne af den menneskelige Natursyndighed, at „den bringer Fordömmelse og evig Död over dem, der ikke gjenfödes ved Daab og Hellig Aand", da er her, efter Ordenes Lydelse, opstillet en skarp Modsætning imellem de Christne som de, for hvem Frelsens Dör er aabnet, og alle Ikke-Christne som de, der ere redningslöst fortabte. Tankegangen: at den menneskelige Naturtilstand kun förer til Synd og Fjendskab mod Gud, og at Udlösning af denne Tilstand ikkun er mulig ved den i Christus aabenbarede, fra ham udgaaende Naade — synes ikke at tilstede nogen anden Slutning end det augustinske: „nulla salus datur extra Christum" (ingen Frelse udenfor Christus), saaledes som Luther uforbeholdent udtaler det: „udenfor denne Christenhed, hvor dette Evangelium ikke findes, er der ingen Syndsforladelse, ligesom der ikke kan være nogen Helliggjörelse; — alle de, som ere udenfor Christenheden, Hedninge, Tyrker eller Jöder, ligesom de falske Christne og Hyklere, forblive i bestandig Vrede og Fordömmelse"[1]).

Vi maae imidlertid her vel agte paa den Betragtning, der bringer Luther til denne Slutning: „Der kan uden-

---

vis Mangfoldighed af dogmatiske Theorier lader sig forene dermed". J. Müller, die christl. Lehre von der Sünde, II. S. 540. Denne Charakteristik gjælder dog navnlig Confessionen i den oprindelige Form. I den omarbeidede Udgave 1540 findes allerede en bitter Forsmag paa den senere Dogmatiks Skarphed. Der tales gjentagne Gange om „den menneskelige Naturs Fordærvelse (corruptio)", om dens „forfærdelige Blindhed", og den oprindelige Syndighed betegnes som „en Bröde (reatus), hvorved de der födes ere paa Grund af Adams Fald skyldige til Guds Vrede og den evige Död". Hvor simpel og reen staaer ikke herimod Bekjendelsen i sin förste Skikkelse!

[1]) cat. maj. de fide art. 3.

for Christenheden ikke være nogen Helliggjörelse", nogen Forlösning fra Synden, nogen Forening med Gud; og denne Motivering finde vi udfört nærmere saaledes: „De (Hedninge, Tyrker og Jöder), omendskjöndt de troe og paakalde kun den ene sande Gud, have dog ingen Vished for, hvorledes Gud er sindet imod dem, heller ikke tör eller kunne de love sig nogen Gunst eller Naade af Gud; ... thi de have ikke Christus til Herre, heller ikke ere de oplyste og beaandede med nogen af den Hellige Aands Gaver." Det er altsaa Forestillingen om Guds virkende Naade som indskrænket til Christus, til hans Evangelium og hans Kirke, om Menneskenes Tilstand udenfor det ydre Samfund med Christus som aldeles gudforladt, unddraget alt Naadens Lys, al Aandens Indvirkning, og derved givet til Priis for Mistvivl og for Synden, hvis Sold er Död. Men, idet den rensede Kirkelære först og sidst henviser Menneskene til at söge Frelse i Guds forbarmende Naade, aabner den ogsaa Öiet for denne Naades uendelige Rigdom, dens ubegrændsede Virksomhed; og naar Christus opfattes som Naades-Aabenbaringens Fylde og Middelpunkt, opstaaer uvilkaarligt Forestillingen om et Samfund, en naadevirkende Forbindelse af Menneslægten med Christus, som ikke först er stiftet ved hans synlige Komme til Verden, ikke er bunden til de kirkelige Naademidler. Det er en Udvidelse i Tid og Rum af den höie evangeliske Tanke om dem, „som ere döde i Tro, uden at have opnaaet Forjættelserne, men som have seet dem langt borte og have ladet sig overbevise og have hilst dem .., og som saaledes have klarligen givet tilkjende, at de söge et Fædreland" (Hebr. 11, 13. 14). Denne Tanke har, om end i Form af fremdæmrende Anelse, ikke været Reformatorerne fremmed. Apologien henviser til „Forjæt-

telsen om en Syndsforladelse i Christus ikke alene for Israeliterne, men ogsaa for alle Hedningefolk"[1]). Det kan endog være Spörgsmaal, om denne Forestilling skal ansees udelukket ved Confessionens her foreliggende Ord, om ikke — naar Gjenfödelsen er betegnet „ved Daab og Hellig Aand", uden nærmere Forklaring eller Angivelse af det gjensidige Forhold — Tanken derved er ladet aaben om en Gjenfödelse ved Aanden, der rettelig kan kaldes aandelig Daab, medens den ikke er betinget af Vanddaaben (i Kirkesproget: baptismus flaminis, ved Siden af b. fluminis), Tanken altsaa om Saadanne, som, skjöndt udenfor Kirken, dog kunne siges ikke at have levet eller at leve uden eller imod Christus, ligesom atter Mange, der staae indenfor Kirken, ikke kunne siges at staae med eller for Christus.

III.

„Vi lære fremdeles, at Ordet (Logos) d. e. ‚Guds Sön har paataget den menneskelige Natur i den salige Jomfru Marias Liv'[2]*), saa at de tvende Naturer, den guddommelige og den menneskelige, ere uadskilleligt forbundne i personlig Eenhed: een Christus, sand Gud og sandt Menneske, födt af Jomfru Maria, som i Sandhed har lidt, er kors-*

---

[1]) de dilect. et impl. legis (i Midten). Der handles om Ordene i Dan. 4, 24: „kjöb dig dine Synders Forladelse ved Almisser". Det hedder da: „denne Forjættelse om Syndernes Forladelse er ikke en Lovens Prædiken, men en sand prophetisk og evangelisk Röst, som Daniel vilde, skulde annammes med Tro. Thi Daniel vidste, at Syndernes Forladelse var forjættet i Christus ikke alene til Israeliterne, men til alle Hedningefolk; ellers havde han ikke kunnet give Kongen Forjættelse om Syndsforladelse".

[2]) t. T. „dass Gott der Sohn sey Mensch worden, gebohren aus Maria der reinen Jungfrauen".

fæstet, död og begraven, ‚for at forsone Faderen med os'[1]*, og være Offer (hostia) ei alene for den oprindelige Bröde, men ogsaa for alle Menneskenes virkelige Synder.*

Ligesaa nedsteg han til Underverdenen, og opstod i i Sandhed paa den tredie Dag; derefter opfoer han til Himlen, for at tage Sæde ved Faderens Höire og stedse at regere og herske over alle Skabninger, og helliggjöre dem der troe paa ham ‚ved at sende den Hellige Aand i deres Hjerter, som leder, tröster og levendegjör dem'[2]*, og beskjermer dem imod Djævelen og Syndens Magt.*

Ligesaa skal Christus komme aabenbar tilbage at dömme Levende og Döde o. s. v. efter det apostoliske Symbolum (symb. apostolorum)"[3].

* * *

Paa Sygdommens Bestemmelse og Beskrivelse fölger her Henviisning til Lægen, med Angivelse af den kirkelige

---

[1] t. T. „Gottes Zorn versöhnet". Udtrykket „reconciliare nobis patrem" forekommer ogsaa i den 20de Artikel, istedetfor det nytestamentlige: καταλλάσσειν ἡμᾶς τῷ πατρὶ, hvor Gud ikke er Forsoningens Object men dens Subject, idet Christi forsonende Virksomhed föres tilbage til Gud. Stærkest er det anselmske Satisfactionsbegreb udtrykt i repetit. conf. (de remiss. pecc.): „tanta est iræ magnitudo, ut æternus pater non sit placatus nisi deprecatione et morte Filii".

[2] t. T. „dass er ... durch den H. Geist heilige, reinige, stärke, tröste, ihnen auch Leben und allerlei Güter und Gaben austheile".

[3] t. T. tilföier: „und werden verdammt allerlei Ketzereien, so diesem Artikel entgegen sind". I de schwab. Art. er Christus-Bekjendelsen indeholdt i den 3die Art. i lignende Form („Guds Sön, sand Gud og Menneske, en eneste uadskillelig Person, som har lidt for os" o. s. v.). Jvf. de kjöbenh. Art. (5. 7): . . . „at Guds Sön Christus Jesus er af Guds Faders Barmhjertighed aleneste, uden vor Fortjeneste, födt, en sand Menneskes Sön, med alle Menneskers Vilkaar uden Synd, af en reen Jomfru, os skikket og givet en eneste Saligheds Mester og Doctor, at vi skulle hannem og hans Röst höre eneste og lyde. — item . . at vor Herres Bespottelse, Forfölgelse, Pine, Död, Opstandelse, Himmelfart og det han lærte og gjorde, er os visselig skeet og givet til vor Retviished, Pligt og Bod og Fuldgjörelse for alle vore Synder".

Christologies Hovedmomenter, i Henseende til Christi Natur saavelsom til hans Virksomhed (Fornedrelses- og Ophöielses-Standen), dog uden nöie Tilslutning til Symbolernes Udtryk. Betegnelsen af Christi kongelige Værdighed og Magt er givet med Ord fulde af Kraft og Salvelse[1]).

Ligesom Confessionen ikke har fundet det fornödent at tilföie nogen Antithese[2]), saaledes indskrænker Confutationen sig til, med faa Ord at erklære, at "der i denne Artikel ikke forekommer noget, som findes betænkeligt, eftersom den stemmer ganske overeens med det apostoliske Symbolum og med den rette Troesregel". En Modsætning til den katholske Forsoningslære er imidlertid — vel ikke udhævet men antydet i Confessionens Ord. Vistnok söger nemlig den katholske Kirke i den dogmatiske Theorie tilbage til Christi Fortjeneste som Udgangspunktet for al frelsende Naade; men den er derhos fremfor Alt betænkt paa at forebygge, at ikke Fortröstningen til Christus skal svække enten Nidkjærheden for egen sædelig Anstrengelse eller Fölelsen af Uundværligheden af Kirkens Mellemkomst. Dette söger den at opnaae ved en bestemt Adskillelse af Forsoningens Virksomhed med Hensyn til den medfödte Syndighed og de personlige Synder. Til Arvesynden, der staaer overfor Individet som den fremmede, udenfra paaförte Bröde, skal Christi Forsoning nærmest og egenligt være at henföre, hvorimod der for de virkelige Synder, der træde frem som Misbrug af den Enkeltes Villiesfrihed, kræves

---

[1]) I Udg. 1540 er, synderligt nok, den hele Sætning „qui regat — vim peccati" udeladt; istedet derfor hedder det blot: „et sanctificatis det vitam aeternam".

[2]) Den er imidlertid, som allerede bemærket, tilföiet i den tydske Text.

en personlig Afsoning, en Overtagelse af fyldestgjörende Bodsgjerninger, som blive paalagte ved Kirkens Dom[1]). For den mere aandelige, indadvendte Betragtning af Syndens Væsen, der har fundet sin Stötte i den protestantiske Kirkelære, forsvinder denne Adskillelses Betydning. Thi den fælleds Natur-Syndighed træder netop synlig frem i det enkelte Menneskes syndige Liv, og Momenterne, af hvilke dette Liv er sammensat, have vel den nærmeste Grund i den menneskelige Villies Overtrædelse, men den sidste Grund i den Magt, hvormed den samme syndige Natur omfatter alle Slægtens Led, og de ere saaledes at betragte, uagtet al Forskjellighed i Art og Grad, som Yttringer af den samme oprindelige Bröst. Hvad enten derfor Blikket hefter sig ved Rodens Eenhed eller ved Forgreningernes Mangfoldighed, er den selvsamme troende Fortröstning til Guds forbarmende, i Christus aabenbarede, Naade den Forudsætning og Grund, hvorfra al Forsonings-Stræben alene kan gaae ud. Hertil sigte Confessionens Ord: „ut hostia esset non tantum pro culpa originis, sed etiam pro omnibus actualibus hominum peccatis".

---

1) Conc. trid. sess. XIV. c. 8: „Den guddommelige Retfærdigheds Væsen synes at fordre, at de, som för Daaben have syndet af Uvidenhed, og de, som efterat være engang frigjorte fra Syndens og Djævelens Trældom og at have modtaget den Hellige Aands Gave ikke frygte for med Vidende at krænke Guds Tempel og bedröve den Hellige Aand, annammes til Naade paa forskjellig Maade. Og det sömmer sig for den guddommelige Naade, at Synderne ikke forlades os uden nogen Fyldestgjörelse. — Derfor bör Herrens Præster, efter Syndernes Beskaffenhed og de Bodfærdiges Evne, paalægge gavnlige og passende Fyldestgjörelses-Gjerninger" o. s. v.

IV.

„[1]) *Vi lære fremdeles, at Menneskene ,ikke kunne retfærdiggjöres for Gud'*[2]) *ved egne Kræfter, Fortjenester eller Gjerninger, men ,at de retfærdiggjöres uforskyldt'*[3]) *formedelst Christus ved Troen, ,naar de troe, at de tages til Naade og at Synderne forlades formedelst Christus'*[4]), *som ved sin Död har gjort Fyldest for vore Synder. ,Denne Tro tilregner Gud som Retfærdighed for sig'*[5]), *Rom. 3 og 4.*"

* * *

Vi staae her ved den protestantiske Confessions Hovedkjerne, „den christelige Læres fornemste Artikel, som, rettelig forstaaet, forherliger og forhöier Christi Ære og tilförer de fromme Samvittigheder den nödvendige og rigeste Tröst" (Apol.), og tillige ved det dogmatiske Adskillelsespunkt, som — her kun svagt antydet — drager sig heelt igjennem begge Kirkers Lærebegreb og religiöse Livsform, og paatrykker hver især det eiendommelige, höist forskjellige Præg[6]). Artik-

---

[1]) t. T. indleder Artiklen saaledes: „Und nachdem die Menschen in Sünden gebohren werden, und Gottes Gesetz nicht halten, auch nicht von Herzen Gott lieben können, so wird gelehrt" u. s. w.

[2]) t. T. „wir . . können nicht Vergebung der Sünden verdienen".

[3]) t. T. „wir erlangen Vergebung der Sünden, und werden gerecht geschätzt vor Gott".

[4]) t. T. „so das Gewissen Trost empfähet an der Verheissung Christi, und glaubet, dass uns gewisslich Vergebung der Sünde gegeben wird, und dass uns Gott wolle gnädig seyn und gerecht schätzen und ewiges Leben um Christus willen".

[5]) t. T. „Wer also wahrhaftiglich glaubet, der erlanget Vergebung der Sünde, wird Gott angenehm und für Gott gerecht geschätzt um Christus willen".

[6]) Det er paafaldende, at denne Protestantismens Hovedlære ikke er bestemt udtalt i de kjöbenhavnske Artikler. Det hedder blot i Art. 32 og 33: „at Christus er vor eneste Tolk, Patron, Forliger og Mægler mellem os og Gud Fader, og han er, idet han er Gud og Menneske, os nok, at vi have ingen Anden behov, og til hannem forlade vi os, — og at Menneskenes Viisdom, Fornuft, Hellighed og selv-

lens Indhold er udtrykt i negativ og i positiv Form, men i kort antydende Træk. Hvorledes Troen skal have Kraft til at bringe Mennesket i Benaadnings-Forhold, hvorledes Troen skal kunne tilregnes Mennesket som Retfærdighed, behöver nærmere Udvikling; og Udviklingen kan ikke indskrænke sig til en simpel Analyse af de givne Læreformler. Der maa isærdeleshed agtes paa den praktiske Anvendelse, der er givet disse Begreber, paa den Plads, de fra först af have indtaget i den kirkelige Livsorden, og den Retning, de oprindeligt have givet denne. Et frugtbart Bidrag hertil yder den meget udförlige og praktisk holdte Udvikling, der i Apologien er givet af Confessionens kortfattede Artikel.

1. „Menneskene retfærdiggjöres (d. e. opnaae Syndsforladelse)[1]) uforskyldt formedelst Christus ved Troen". Saaledes lyder Sætningen i sit positive Udtryk, og dens Betydning beroer altsaa navnlig paa den nærmere Bestemmelse og Udvikling af Troens Begreb. Tro er „ikke Kundskab om en Historie (notitia historiæ), men Samstemmen (assentiri) med Guds Forjættelse, ved hvilken der tilsiges os uforskyldt formedelst Christus Syndernes Forladelse og Retfærdiggjörelse, Fortröstning til (confidere), Griben af (apprehendere) Christi Fortjeneste, at Gud formedelst ham vil i Sandhed være os en forsonet Gud; — den er ikke, saaledes som Lovens Ret-

---

digtede gode Gjerninger . . . gjælder intet for Gud, og ei kan os salig gjöre".

[1]) I Apologien omyttes Ordet „justificari" med „consequi remissionem peccatorum" ligesom i Confessionens tydske Text Udtrykkene „gerecht geschätzt werden" og „Vergebung der Sünden erlangen" bruges som eenstydige. Jfv. Udg. 1540 (Art. 20): „Retfærdiggjörelse betegner hos Paulus Syndernes Forladelse eller Forligelse eller Retfærdighedens Tilegnelse, d. e. Personens Optagelse i Naade".

færdighed, en Dyrkelse, der fremstiller egne Fortjenester overfor Gud, men en Dyrkelse, som annammer de Velgjerninger, der bydes af Gud; — den er ikke en örkeslös (ufrugtbar) Tanke, men den Hellige Aands Værk, som frigjör fra Döden, opreiser og levendegjör den ængstede Sjel, og frembringer nyt Liv i Hjerterne, som ikke kan bestaae med Dödssynd, men, saalænge som den er tilstede, frembringer gode Frugter."

Altsaa: ved Troen — om hvilken det er Confessionens Lære, at den „retfærdiggjör for Gud", d. v. s. gjör, at Mennesket, i sin Syndsbevidsthed, kan tænke sig overfor den Hellige, uden at föle sig sönderknust ved denne Tanke, "kan stille den forjættede og ved Troen grebne Barmhjertighed imod Guds Vrede og Dom" (Apol.) — er ikke at tænke paa en historisk, intellectuel Antagelse, paa Bekjendelse af en vis Læreform; men Troen er den, til Christus og hans Evangelium stöttede, fulde og inderlige Forvisning om og Fortröstning til Guds Naade og Barmhjertighed mod Syndere. Og saaledes som Grundanlægget er givet af den evangeliske Lære, er ethvert andet Hvilepunkt udelukket[1]). Thi, naar den menneskelige Livsudvikling udgaaer fra et oprindeligt Syndighedspunkt, og saaledes Skjevheden i den hele aandelige Retning, Syndighedens Indflydelse paa enhver Deel af Livsvirksomheden er given som naturlig, maa enhver Tanke om Gjer-

[1]) I haard og skarp Form træder denne Tankegang frem i de schwab. Art. (5): „Efterdi alle Mennesker ere Syndere, underkastede Synden, Döden og Djævelen, er det umuligt, at et Menneske af egne Kræfter eller ved egne gode Gjerninger skulde bevirke, at han igjen blev retfærdig og from; ja, han kan ei engang berede eller skikke sig til Retfærdighed; men jo mere han tager sig for at virke ved sig selv, desto værre bliver det med ham. Men den eneste Vei til Retfærdighed og til Forlösning fra Synd og Död er, naar man uden al Fortjeneste eller Gjerning troer paa Guds Sön" o. s. v.

ninger, der skulde kunne fyldestgjöre den guddommelige Retfærdighed og erhverve Mennesket nogen Fortjeneste, falde bort af sig selv: „er Kjödets Lyst Fjendskab imod Gud, da synder Kjödet, ogsaa naar vi öve de ydre, borgerlige Gjerninger; naar det ikke kan böie sig under Guds Lov, synder det, om det endogsaa har glimrende Gjerninger at fremvise, der anprises efter menneskelig Dom" (Apol.)[1]. Retfærdiggjörelsens Kilde kan saaledes ikke blive at söge i Menneskets Kraft og Virksomhed, men alene i Guds Naade, hans Væsens uendelige Kjærlighed, og fra Menneskets Side i den tillidsfulde Griben af, den troende Hengivelse af Sjelen til denne Naade[2]). „Til denne Artikel maae de övrige Artikler om Christi Historie föres tilbage; thi den er Historiens Endepunkt" (Udg. 1540).

2. Læren om den retfærdiggjörende Tro er efter Indhold og Form reen bibelsk, og den katholske Modsigelse indskrænker sig derfor ogsaa, hvad den positive Deel af

---

1) „Den ydre Retfærdighed, selv hvor den er fuldkomnest, er ingenlunde en Opfyldelse af Loven; den er ikke en Retfærdighed, ved hvilken vi ere velbehagelige for Gud, heller ikke straalende Lys i den menneskelige Natur, saaledes som den os ved Skabelsen givne Retfærdighed eller som den evige Retfærdighed, der skal straale i det evige Liv; men den er en Slags ydre Tugt og Orden, lig Figenbladet, hvormed de förste Forældre bedækkede Nögenheden efter Faldet.... derfor forkaste vi de pharisæiske og pelagianske Drömmerier, der fremstille en saadan Retfærdighed som Opfyldelse af Guds Lov, hvorved Menneskene skulle være velbehagelige for Gud". repetit. conf. (de remiss. pecc.)

2) „Synden forfærder Samvittigheden; dette skeer ved Loven, som viser Guds Vrede mod Synden. Men vi overvinde den ved Christus; hvorledes? ved Troen, idet vi opreise os ved Tilliden til den ved Christus forjættede Barmhjertighed... Saaledes forsones vi altsaa med Faderen og erholde Syndernes Forladelse, naar vi ved Christus opreises ved denne Fortröstning til den forjættede Naade". (Apol.)

Artiklen angaaer, til en Erklæring imod den ubetingede og udelukkende Henviisning til Troen[1]). Sin egenlige Indsigelse retter den derimod, skarp og bestemt, imod den negative Deel: „at Menneskene ikke kunne retfærdiggjöres for Gud ved egne Kræfter, Fortjenester eller Gjerninger".

Nemlig — det bliver i Confutationen vistnok erkjendt som „katholsk og stemmende med de gamle Concilier, at fordömme Pelagianerne, som antage, at Mennesket skulde ved egne Kræfter, med Udelukkelse af Guds Naade, kunne opnaae det evige Liv". Men, vedbliver den,

---

[1]) „Dersom Nogen siger, at den retfærdiggjörende Tro ikke er andet end Tillid til den guddommelige syndtilgivende Barmhjertighed, eller at det er denne Tillid alene, hvorved vi retfærdiggjöres; — dersom Nogen siger, at det er nödvendigt for Mennesket til at opnaae Syndernes Forladelse, at troe med Vished, at Synderne ere ham forladte: han være Anathema" (Conc. trid. sess. VI. can. 12. 13). Det er allerede her öiensynligt, at det katholske Retfærdiggjörelsesbegreb styrer i ganske anden Retning end den evangeliske Kirkes og Skriftens Lære. Troen er nemlig blot det forelöbige, forberedende Trin. „Idet Mennesket, vakt og understöttet af den guddommelige Naade, bliver troende ved Hörelsen, og troer Sandheden af det guddommeligt Aabenbarede og Forjættede, föres det henimod Gud og disponeres til selve Retfærdigheden. — Efter denne Tildannelse eller Forberedelse fölger Retfærdiggjörelsen, som ikke er alene Syndernes Forladelse, men ogsaa Helliggjörelse og Fornyelse af det indre Menneske .., hvorved Mennesket fra uretfærdigt bliver retfærdigt, fra Guds Fjende til Guds Ven .. Thi alt dette Tro, Haab, Kjærlighed bliver i selve Retfærdiggjörelsen indgydt (infusa) Mennesket ved Christus tilligemed Syndernes Forladelse". (sess. VI. can. 6. 7). Det er en stærk Concentrering i Helliggjörelses-Begrebet, der er det fremtrædende Særkjende for denne Læreform, — en Retning, der har fuld Medhold i Evangeliet, naar Begrebet om Syndens Udspring og Væsen og den sædelige Hellligheds Idee bliver holdt i tilsvarende Reenhed og Styrke, men derimod arbeider imod sit eget Formaal, den sande Helliggjörelse, naar Fristelsen til at lade et Skin af Sædelighed træde i den sædelige Virkeligheds Sted ikke bliver fra först af grundigt imödegaaet.

„dersom Nogen vildè **forkaste den menneskelige Fortjeneste, som erhverves ved Bistand af den guddommelige Naade**, da vilde han mere stemme med Manichæerne end med den hellige katholske Kirke. Thi det strider ganske imod Guds Ord at nægte, at vore Gjerninger ere fortjenstlige; thi **hvor der er Lön, er ogsaa Fortjeneste.** Men alligevel bekjende alle Katholiker, at vor Gjerning **af sig selv intet fortjener**, men at Guds Naade gjör dem værdige til det evige Liv".

Saaledes som Udviklingen af den menneskelige Gjernings Værd her er begrændset, kan der, naar den betragtes alene for sig, ikke være Tvivl om dens skriftmæssige Sandhed. At „vi ikke ere dygtige af os selv, men at vor Dygtighed er fra Gud" (2 Kor. 3, 5), som „virker baade at ville og at udrette" (Phil. 2, 13); at „vor Selvberömmelse (καύχημα) altsaa er udelukket" (Rom. 3, 27); men at der desuagtet er et sædeligt Værd, som menneskelig talt giver Adkomst til det evige Liv, at det er Menneskets Gjerninger, de gode som de onde, der skulle gjengjeldes ham ved Herrens Dom (Matth. 25, 31 ff. Rom. 2, 6 ff.), saa at „Mennesket skal höste som han har saaet" (Gal. 6, 7 f.) — er Grundtanker og Grundstötter i den evangeliske Lære. Men der er heller intet i vor Kirkes oprindelige Skrifter, der paa nogen Maade kan tydes som „manichæisk" Miskjendelse af saadanne Gjerningers Værd, der öves i Tro og Ydmyghed, uden forfængelig Stolen paa deres Fortjenstlighed, hvad heller ikke vil kunne blive Tilfældet, saalænge som det lykkes at bevare Troens Begreb, efter Skriftens Forbillede, i dens frugtbare Fylde og Reenhed. „Vi ville ikke", hedder det i Apologien, „reise nogen Ordstrid om Navnet „Lön"; naar Modstanderne ville indrömme, at . . . de gode Gjer-

ninger ere Gud velbehagelige formedelst Troen, ville vi ikke tvistes om Ordet „Lön"; vi tilstaae, at det evige Liv er en Lön, eftersom det tilkommer os (res debita est) paa Grund af Forjættelsen, ikke paa Grund af vore Fortjenester". „Endskjöndt det evige Liv gives de Gjenfödte formedelst Guds Sön, saa er det dog tillige Lön for de gode Gjerninger, som det siges i Matth. 5, 12" (rep. conf. de præm.)[1]). Men, hvor nær Vildsporet her ligger, og hvor let Selvbedaarelsen förer ind paa dette Spor af en forfængelig og fordringsfuld Gjernings-Travlhed og altid videre og videre frem i denne Retning, derpaa afgiver den katholske Kirke et slaaende Exempel. Det er netop den katholske Kirke-Praxis, der her giver

---

[1]) Den yderligere Udvikling henhörer til Art. 20. — Saameget stærkere træffer derimod Sigtelsen for manichæisk Forvildelse en senere Retning i den protestantiske Kirke, hvor man kun syntes at lægge an paa at holde de Troende tilbage fra sædelig Anstrengelse af deres Kræfter, ved at gjöre al menneskelig Bestræbelse og Gjerning til Gjenstand for Haan og Spot, idet man oversaae, hvad Slutning heraf nödvendigen maatte uddrages imod Christendommens helliggjörende Kraft. Det kan heller ikke nægtes, at allerede Luther selv, i sin polemiske Iver imod den katholske Værkhelligheds Forfængelighed, ikke sjeldent er bleven sig selv og sit Troesbegreb utro. Hvor indskrænket og udvortes opfattet træder ikke saaledes Troen frem i denne Yttring: „en Christen kan, om han end vil, ikke forskjertse sin Frelse ved nok saa store Synder, med mindre han ikke vil troe; thi ingen Synd kan fordömme ham, uden Vantroen alene. Naar Troen paa den guddommelige Forjættelse vender tilbage eller staaer fast, saa bliver alt Andet i et Öieblik opslugt af samme Tro". (Walch, XIX. S. 69). Men det Eensidige og Skjeve hos Luther corrigerer Ingen bedre end Luther selv. Man sammenligne fölgende Betegnelse af Troens Væsen: „Troen er et guddommeligt Værk i os, som forandrer os, gjenföder os af Gud, dræber den gamle Adam, og omdanner os ligesom til ganske andre Mennesker i Hjerte, Sind og alle Kræfter, og meddeler os den Hellige Aand; denne Tro er noget Levende, Virksomt, saa at det er umuligt, at den ikke altid skulde virke det Gode" (Indl. til Br. til Rom.). Jvf. om Vexlingerne i Luthers Troesbegreb Schenkel: Wesen des Protest. II. S. 195—236.

den paalidelige Commentar til den dogmatiske Retfærdiggjörelses-Theorie, viser den uevangeliske Forbindelse og Anvendelse af de evangelisk lydende Læresætninger.

Det er derfor ogsaa ikke imod de enkelte Dele af Læren, men imod dens praktiske Anvendelse, Apologien vender sig. „Katholikerne, hedder det, standse ved den anden Tavles Bud, ved de enkelte Gjerninger, som höre til det borgerlige Liv, og derfra stammer denne Mængde af Munkelöfter og Bodsgjerninger; men de betænke ikke, at Lovens förste Tavle fordrer, at vi skulle elske Gud, og tillige antage, at Gud vredes paa Synden, at vi skulle frygte Gud, og tillige troe, at han hörer vore Bönner. Men det er umuligt, at Sjelen paa eengang kan frygte Guds Vrede og elske Gud, naar Gud ikke fremstilles som forsonet. Saaledes kan Mennesket ikke af egne Kræfter opfylde Loven eller ad denne Vei finde Forsoning og Tröst". Det er altsaa det Forfeilede, Unaturlige, Farlige, hvorpaa der lægges Vægt i den bestandige Driven paa gode Gjerninger, den bestandige Henviisning til Fortjenesten, som derved skal erhverves. „Gjerningerne falde Menneskene i Öinene; det er naturligt, at den menneskelige Fornuft beundrer dem, fordi den blot seer dem, medens den ikke agter paa Troen; deraf den Indbildning, at disse Gjerninger fortjene Syndsforladelse og bevirke Retfærdiggjörelse"(Apol.). Men dette er at gjöre Udsæden förend Jordbunden er renset og tilberedet, at fremkalde Ukrudt istedetfor god Sæd, Gjerninger uden sædeligt Indhold og religiös Betydning. Thi Kjærlighed er Indbegreb af og Betegnelse for al reen og uegennyttig, Gud velbehagelig Idræt; men Kjærlighed til Gud bestaaer ikke med Frygt (1 Joh. 4, 18), og Frygten fordrives alene ved den levende Forvisning

om en Naade, der er större og stærkere end Synden. Saaledes er det evangeliske Fodfæste sikkret, der gaaer ud fra og söger tilbage til Troen som det aandelige Livs og den sande Virksomheds eneste Udspring: „vi söge ikke nogen tom Spidsfindighed, ville ikke have Frugterne skilte fra Hjertets Retfærdighed, naar blot Modstanderne indrömme, at disse Frugter ere velbehagelige for Gud formedelst Troen og Christi Mægling, ikke i og for sig fortjene Naaden og det evige Liv; og denne Lære om Retfærdiggjörelse ved Troen kan ikke fordömmes i Christi Kirke, fordi Christi Fortjeneste ikke kan skjönnes uden den, og Læren om Retfærdiggjörelsen ellers bliver alene en Lovlære" (Apol.)[1].

---

[1]) I den af Hase forsögte Revision af den Augsburgske Confession („conf. fidei eccl. evang. nostri temporis rationibus accommodata" 1836, see Tidsskrift for udenlandsk theologisk Litteratur, IV. S. 614—632) er den 4de Artikel affattet saaledes: „Vi troe, at Frelsen udspringer af Troen — hvorved ikke forstaaes en blot historisk Kundskab, men selve det religiöse Sind, der slutter sig til Christus og stoler paa hans Fortjeneste — uden Gjerninger, omendskjöndt det ikke kan være andet, end at gode Gjerninger rigelig fremkomme af Troen, ligesom gode Frugter trives paa det gode Træ". — Det er en fuldkommen Miskjendelse af den evangeliske Kirkelære om Troen og Retfærdiggjörelsen, der kun kan finde Undskyldning ved den Maade, hvorpaa den vistnok ofte er bleven anvendt inden Kirkens egne Grændser, naar Möhler (Symbolik, S. 105) mener at kunne angive Forskjellen imellem begge Kirkers Lære saaledes: „at for Protestanten er Yderligheden af hans Forhold til Christus aldeles Hovedsagen, saa at Mennesket paa dette Trin af sit aandelige Liv kan slaae sig til Ro, og, uden at skride videre fremad, være sikker paa sin Salighed, idet Synderne nu engang ere ham forladte og derved Himlens Porte aabnede ved Det, Reformatorerne kalde Retfærdiggjörelse; medens Katholiken först da har sine Synders Forladelse, naar han forsager dem, og den Retfærdiggjorte, Gudvelbehagelige er ham i enhver Henseende Eet med den Hellige".

V.

„For at vi maae kunne opnaae denne Tro, er Embedet at lære Evangeliet og ‚meddele Sacramenterne'[1]) indstiftet. Thi ved Ordet og Sacramenterne gives, ligesom ved Redskaber (instrumenta), den Hellige Aand, ‚som bevirker Tro'[2]), hvor og naar det behager Gud, hos dem, der höre Evangeliet: at ‚nemlig Gud retfærdiggjör — ikke formedelst egne Fortjenester men formedelst Christus —, dem der troe, at de tages til Naade formedelst Christus'[3]).

Vi forkaste Anabaptisterne og Andre, som antage, at den Hellige Aand bliver Menneskene til Deel ‚uden det ydre Ord'[4]), ved deres egne Forberedelser og Gjerninger"[5]).

* * *

Den katholske Confutation yttrer sig billigende om denne Artikel, og den erindrer alene: at det, som her er sagt om Troen, „ikke er at forstaae om Troen alene, men om Troen, der er virksom i Kjærlighed" (d. e. i det katholske Kirkesprog: fides formata ɔ: den i Kjærlighed udformede og levende Tro). I Apologien er derfor ogsaa denne Artikel forbigaaet med Taushed.

---

1) I Udtrykket „ministerium porrigendi sacramenta" ligger paa eengang Betegnelse af Alterens Sacraments Anvendelse som Communion, i Modsætning til Messeofferet, og Forudsætning af Noget, som gives i Sacramentet, en physisk Materie; hvorved saaledes Confirmations-, Poenitents-, Ægteskabs-, Ordinations-Sacramentet er udelukket.

2) t. T. „wirkt und die Herzen tröstet und Glauben giebt".

3) t. T. „dass wir durch Christus Verdienst ein gnädigen Gott haben, so wir solches glauben".

4) t. T. „ohne das leibliche Wort des Evangelii".

5) Den 7de af de schwabachske Artikler ligger her öiensynligt til Grund: „For at opnaae saadan Tro eller for at give Mennesker den, har Gud indstiftet Prædikeembedet eller det mundtlige Ord, nemlig Evangeliet, ved hvilket han lader forkynde sin Tro og sin Magt, og giver ogsaa derved, som ved et Middel, Troen med sin Hellig Aand, hvorledes og hvor han vil".

1. Naar det geistlige Embede er betegnet som „Embedet at lære Evangeliet og meddele Sacramenterne", da kan Væsen og Omfang af dette „ministerium" ikke siges at være udtrykt nöiagtigt i den tydske Text ved Ordet „das Predigtamt". Embedet er nemlig her stillet i ligeligt Forhold til Evangeliet og Sacramenterne[1]), og der er heri en betydningsfuld Mindelse indeholdt imod den eensidige Retning, der mere og mere har givet den evangeliske Kirke Charakteren af et Læreinstitut, Præsteembedet af et Prædikeembede, har ladet dens Gudsdyrkelse mere og mere gaae op i Prædiken, og Prædikenen mere og mere antage Skikkelse af et Foredrag blot til religiös Belæring og Oplysning. Derimod kunne begge hine Led siges at være sammenfattede i Benævnelsen „ministerium verbi divini", forsaavidtsom, efter Kirkens Sprogbrug, ogsaa Sacramentet falder ind under Ordets Begreb, som det synlige, legemlige Ord (verbum reale, visibile). Men selv ved Ordet, taget i den almindelige Bemærkelse, indbefatter „Betjeningen af det guddommelige Ord" mere end den blotte Forkyndelse ved Prædiken, Udlægning og Udvikling; den omfatter en Indförelse af Ordets Væsen og Indhold, under enhver Form, i Livet og Livets forskjelligste Forhold. Det kirkelige Lærerkald gaaer saaledes ogsaa i den protestantiske Kirke ind under en mere omfattende præstelig Virksomhed; men vistnok er denne væsenlig forskjellig fra den katholske Geistliges. Denne er beklædt med Mystagogens hemmelighedsfulde Værdighed; han er Forvalter af de overnaturligt

---

[1]) I Udg. 1540 er derimod det andet Led „et porrigendi sacramenta" udeladt, det præstelige Embede altsaa betegnet som blot Prædikeembede. Som Følge deraf gaaer Artiklen ogsaa der ind paa en nærmere Udvikling af Loven og Evangeliet.

virkende Naademidler, og fuldbyrder ved dem Forsoningens Mysterium paa Kirkens Vegne. Den protestantiske Geistlige er Troens og Troeslivets Befordrer — „ut consequamur fidem", saaledes angiver Confessionen Formaalet for den geistlige Virksomhed —, og Sjelesörgerkaldet er saaledes Ordet, der betegner Præsteembedets höiere Charakteer i den evangeliske Kirke[1]. I de selvsamme Ord: „ut fidem consequamur" ligger tillige Betegnelsen af Præsteembedets Nödvendighed og Uundværlighed, grundet i den særlige Beskaffenhed af det guddommelige Ord og dets Forhold til den menneskelige Aand: i dets aandelige, let mistydelige Væsen,

[1] „Det er Formaalet, hvorpaa alle Prædikener og den hele himmelske Lære skal rettes, at Troen bliver forōget, Forjættelsen om Guds Naade bliver priset og udbredt og indplantet i Menneskenes Hjerter, og at dermed Taalmod og alle Troens Frugter maae mere og mere forōges" (Luther, II. S. 324). — Angaaende det præstelige Embedes Begreb spores i Luthers Yttringer en ikke ringe Vaklen imellem Fölelsen for Embedets höie Betydning og Frygten for at falde ind i det katholske Præstedömme-Begreb. Snart hedder det, at „det rette Præsteembede (Priesteramt) er at prædike Evangeliet, hvad ikke er andet end en offenlig Prædiken om Guds Naade og Syndernes Forladelse" (V. S. 1483), „at Præstens Embede er at prædike; men naar han ikke prædiker, er han paa samme Maade en Præst, som et malet Menneske er Menneske" (XIX. S. 138), og det misbilliges, at „de, som forestaae Folket med Hensyn til Sacramenter og Ord, kaldes „Priester", hvad enten det er skeet efter hedensk Viis eller er en Levning af det jödiske Folks Lov, og er vedtaget til Kirkens store Skade, hvorimod de, efter den evangeliske Skrift, bedre vilde kaldes Tjenere, Diakoner, Biskopper (ɔ: Tilsynsmænd), Huusholdere" (X. S. 1859 f., XIX. S. 1214). Snart hedder det derimod: „en Præst (Priester) er en saadan Person, som af Gud er indsat og har Befaling til at handle imellem Gud og Menneskene, saaledes at han udgaaer fra ham, bringer og lærer os hans Ord, og atter træder frem for Gud, offrer og beder for os". Der henregnes „tre forskjellige Stykker til das Priesteramt, nemlig at lære eller prædike Guds Ord, at offre og at bede; hvilke tre Stykker ofte blive anförte i Skriften" (V. S. 1479 f.).

dets uudtömmelige men halv skjulte Rigdom, i dets Bestemmelse, der omfatter det hele menneskelige Væsen og det hele menneskelige Liv. Oplukning og Udvikling, aandelig Ledning og Styrkning bliver her nödvendig, for at Ordet kan blive den rigelige Kilde, hvorfra Troeslivet skal hente Sundhed, Fylde og Frugtbarhed, — men atter dog, uden at det præstelige Embedes Virksomhed skulde paa nogen Maade være bestemt til ligesom at træde imellem den Troende og Ordet, at afbryde det umiddelbare, levende Forhold, hvori Enhver selv maa stille sig og bevare sig til Ordets Aand og Liv. Den som i den evangeliske Kirke er kaldet til at være Andres Leder, maa mangengang selv erkjende sin Trang til at ledes, og Den, som er anviist til at fölge Andres Veiledning, maa dog tilsidst være sin egen aandelige Leder og Styrer. Istedetfor den katholske Kirkes Klöft imellem geistlig Stand og Lægstand træder i den protestantiske Kirke en aandelig Gradforskjellighed; det kirkelige Præstedömme viser tilbage til det almindelige Præstedömme, som er fælleds for alle Troende[1]).

2. Artiklen gaaer fremdeles ind paa Spörgsmaalet om Troens Oprindelse og Fremkomst, og den stiller först og nærmest Troen i et Afhængigheds-Forhold til Ordet: „Troen...ved Ordet og Sacramenterne". Thi den evangeliske Kirkes Tro er ikke en hvilkensomhelst Forestilling eller Overbeviisning om de guddommelige Ting, men en Overbeviisning, som har Christus og hans Aabenbaring baade til Gjenstand og til Grund, og Kirken maa derfor sige med Paulus: „hvorledes skulle de troe paa Den, om hvem de ikke have hört?"

---

[1]) Herom s. til Artikel 14.

(Rom. 10, 14). Og Troen er heller ikke at forvexle med en dunkel, forbigaaende Fromheds- og Begeistrings-Rörelse, men den er „en fast Overbeviisning" (Hebr. 11, 3), der er sig sit Indhold og sin Grund bevidst[1]). Saaledes adskiller den evangeliske Tro sig, baade ved den objective Virkeligheds-Grund, hvorpaa den hviler, og ved Selvbevidsthedens Klarhed over sig selv, fra det mystisk-phantastiske Taageliv, der „hos Anabaptisterne og Andre" (som det hedder i Antithesen)[2]) anprises som Troeslivets Höidepunkt, hvor den ideale Christus træder istedetfor den historiske Christus, det indre Ord istedetfor det ydre, i Skriften aabenbarede. Og saa forskjelligt som Troens Væsen her opfattes, saa forskjellig er Veien der anvises. Thi ved Alt, hvad der gives og modtages ved Ordets Hjælp, finder Mennesket sig henviist deels til aandelig Meddelelse og Tanke-Udvexling med Andre, deels til egen Eftertanke, Tilegnelse, Udvikling; og naar der saaledes her ved Troen vises tilbage til Ordet, da er det guddomme-

1) Jvf. Luther (VII. S. 2166): „Christus vil ikke lade dig flyve hid og did, men du skal höre hans Ord, som han siger: de Ord, jeg taler, er Liv og Aand ... Disse Ord er Guld værd, at man skal see og agte paa Guds Ord; og derfra komme alle store og gruelige Vildfarelser, Afguderier og secteriske Indbildninger, at alt Saadant har skullet gjælde som indgivet af den Hellige Aand, hvad der er faldet enhver Nar ind, hvad han har drömt eller fundet for godt. Saaledes har Enhver holdt sine Tanker for den H. Aand og dens Aabenbaringer; ... men Gud har beskikket det saaledes, at hans H. Aand kommer ordenligviis ved Ordet".

2) I Udg. 1540 med almindeligere Udtryk: „sværmerske Aander (fanatici spiritus), saaledes som fordum Manichæere og Enthusiaster, og nuomstunder Anabaptisterne". Det var ikke blot de zwickauske Propheter, Münzers Tilhængere, og de forskjellige gjendöberske Partier, i hvilke Middelalderens mystisk-ekstatiske Sectvæsen fornyede sig, med de sædvanlige Symptomer af Vragen af det ydre Ord og Ordets Tjeneste; men det er bekjendt, at ogsaa Theologer som Carlstadt bleve dragne ind i samme udsvævende Retning. S. Marheineke's Gesch. d. Reform. I. S. 346 f.

lige Ord dermed forudsat som Middelpunkt for et bekjendende Samfund, som Foreningspunkt for en Virksomhed af forenede Kræfter, — men en Virksomhed, hvori tillige enhver Enkelt selv maa tage personlig og selvstændig Deel, for at Ordet skal i ham kunne blive en Kilde til levende og frugtbar Tro. Anderledes hos hine sværmerske Partier, der fortröste sig til en umiddelbar Indgivelse af Aanden, en overnaturlig Naadevirkning. Paa eget aandeligt Livs Udvikling ad Granskningens, Selvprövelsens, Dannelsens Vei lægges her ingen Vægt — thi Troen antages ikke at staae i noget naturligt Forhold til det mere eller mindre udviklede Aandeväsen i Mennesket —; men hvad Mennesket alene skal have at gjöre, er at oppebie Besögelsens Naadestund, eller ved Tilbagedragelse fra det ydre Liv, ved Stræben efter at forvandle det klare Bevidstheds-Liv til en ekstatisk drömmende Tilstand at gjöre sig til beqvemt Redskab for Aandens Indvirkning: „de antage, at den Hellige Aand bliver dem til Deel uden ydre Ord, ved deres egne Forberedelser og Gjerninger"[1]).

[1]) I Udg. 1540: „de foragte det præstelige Embede, og söge Aandens Oplysninger (illuminationes) uden Guds Ord og udenfor Evangeliet, og de före saaledes Sjelene bort fra Guds Ord til deres egne Meninger; hvad der er höist fordærveligt; . . . thi de fortrænge den sande Brug af Guds Ord, drömme om, at Aanden annammes uden Guds Ord, og stolende paa deres egne Indbildninger, opdigte de ugudelige Lærdomme, og bevirke en Forvirring uden Ende." Jvf. Luther (IX. S. 514): „Ordet bliver ikke uden Frugt; derfor maa man blive ved med at prædike, höre, behandle og öve det, indtil den Hellige Aand tilsidst engang kommer; anden Vei er der ikke. At sidde i Krogen, gabe mod Himlen, og vente, indtil man seer den komme, er idel Gögleværk". — I de anabaptistiske Secters Lære og Liv spillede ekstatiske Tilstande, prophetiske Visioner, Engleaabenbarelser o. s. v. en vigtig Rolle; en enkelt Sect benævnedes endog „Enthusiaster og Ekstatikere", som „roste sig af Aanden, der virkede saa kraftigt i dem, at de kom ud af sig selv, bleve henrykkede, og saae höie himmelske Aabenbaringer og Hemmeligheder" (Erbkam,

3. „Den Hellige Aand ... bevirker Tro, hvor og naar det behager Gud, hos dem, der höre Evangeliet". Först ved denne Sætning har Spörgsmaalet om Troens Oprindelse sin fuldstændige Besvarelse. I Ordet og Sacramenterne ere Midlerne (instrumenta") givne, ved hvis Anvendelse Troeslivet bliver bragt til Spiring, Blomstring og Frugt; thi i dem er Indholdet givet af den christelige Tro og Troens virkelige Grund, og al sand Virksomhed i Troens Tjeneste bliver Udvikling og Anvendelse af Naademidlerne. Denne Sætning kunde imidlertid misforstaaes, som om det Aandelige, Usynlige var uadskilleligt fra det Legemlige, det Synlige eller Hörlige, som om Troens Gave var paa magisk Maade bundet til de ydre Midler, og erhvervedes som uudeblivelig Virkning af den flittige Syslen med Ordet, den stadige Benyttelse af Sacramenterne; og jo mere Reformationen fremhævede, i Modsætning til det katholske Kirkedömme, den selvstændige Kraft i Naademidlerne, desto mere var det at befrygte, at denne Kraft kunde blive opfattet paa uaandelig, mechanisk Maade.

Gesch. d. protest. Secten, i Tidsk. f. udenl. theol. Litt. XVII. S. 438). Det er bekjendt, hvor stærk en Virkning disse foregivne Aabenbaringer i Begyndelsen gjorde paa Melanchthon: „Forunderlige Ting — skriver han til Churfyrsten, den 17de Decbr. 1521 — udsige de om sig: at de ere udsendte til at lære ved Guds egen Röst, at de have fortrolige Samtaler med Gud, at de see det Tilkommende, at de kort sagt ere prophetiske og apostoliske Mænd. Jeg kan ikke sige, hvor heftigt disse Ting bevæge mig; der er stærke Grunde, der bevæge mig til ikke at forkaste dem" (corp. reform. I. S. 513). Snart kom imidlertid Melanchthon til et andet Omdömme, og det saameget mere som Luther, efter en Samtale med tvende af Hovedmændene Markus Stübner og Martin Cellarius, erklærede: „at intet af det de havde fremfört havde Grund i Skriften, at det var Opspind af vilde Tanker eller ogsaa vanvittige og fordærvelige Indskydelser af en falsk og forförisk Aand" (sammest. S. 407).

Herimod er da denne Sætning stillet: at „den Hellige Aand er Troens Ophav", og bevirker Troen efter Guds naadefulde Villie. Ogsaa her gjælder Ordet: at Mennesket kan plante og vande, men at Gud alene giver Væxt. Troen, dens Liv og Kraft, dens Bestandighed og Frugtbarhed er Guds Aands Værk; men Aanden virker i Menneskets Sjel paa menneskelige Kræfters Viis; Mennesket bliver henviist til „det ydre Ord", til den fromme Hengivelse til dette Ord, den alvorlige Syslen med dets Indhold, i Fortröstning til at Menneskets Aand derved vil blive aaben og modtagelig for Guds Aands Indvirkning.

Men, om end saaledes Confessionen forvarer sig imod den Forestilling, at Troen stedse og med Nödvendighed skulde ledsage Ordets og Sacramenternes Brug, fölger det ikke dog af Artiklens Udtryk, at Troeslivet, som Guds Aands Gave, skal agtes ikke at blive Mennesket til Deel uden denne Brug? Dette kunde vistnok synes saa — „hos dem der höre Evangeliet", hedder det —, og det kan heller ikke nægtes, at Yttringer af Luther ofte nærme sig til denne Anskuelse[1]). Men det tör ikke tabes af Syne, at det altid er Modsætningen til den sværmerske Vragen af det ydre Ord og det kirkelige Samfund, der ligger i Bag-

---

[1]) Det er ikke blot i Luthers Privatskrifter at den Sætning ofte gjentages: at „Gud ikke vil give Aanden til Nogen uden Ordet og Prædikeembedet", at „den Hellige Aand ikke oplyser Hjerterne og vækker Troen uden det ydre Embede og den ydre Brug af Sacramenterne" (XII. S. 545. I. S. 2184), men ogsaa i de schwab. Artikler (7) hedder det: „ellers (uden Ordet) er der intet Middel, Vei eller Sti til at opnaae Troen; thi Tanker udenfor eller forud for det mundtlige Ord ere, hvor hellige og gode de end synes, dog idel Lögn og Vildfarelse"; og i de schmalk. Artikler (de confess.): „Angaaende det, der vedkommer det hörlige og ydre Ord, maa det fastholdes, at Gud ikke giver Aanden eller sin Naade til Nogen, uden ved og med det ydre Ord, som gaaer forud".

grunden[1]). I Modsætning hertil findes den kirkelige Vei for Troeslivets Udvikling, som er og bliver den almindelige Vei og Hovedveien, fremhævet i stærke Udtryk. At der er utallige Midler og „usporlige Veie" (Rom. 11, 33), ad hvilke Gud „uden ydre Ord" virker, ved sin Aand vækkende, styrkende og befrugtende, det aandelige Liv i Mennesket, skal sikkert ikke dermed være benægtet[2]); men det er let forklarligt, om Reformatorerne, i den svære Kamp, de havde at bestaae med „Schwarmgeister" og „himmlische Propheten", i hvilke de saae Reformationsværket træde frem i fordreiet Skikkelse, ikke altid formaaede at holde den rette Linie i deres Opposition imod den mystiske Retning[3]).

---

1) Schmalk. Artikler (de confess.): „Sværmeriet (enthusiasmus) er fra det förste Fald indplantet Adam og hans Sönner, og det er alle Kjetteriers, Pavedömmets og Mahomedanismens Udspring, Kraft og Liv. Derfor maae vi holde fast derved, at Gud ikke vil handle med os paa anden Maade end ved det lydelige Ord og Sacramenterne; og hvadsomhelst man roser sig af uden Ord og Sacramenter, som Aand, er Djævelen selv".

2) Saaledes have Yttringer af Luther som de foranförte atter deres formildende Correctiv i andre Udtalelser: „Sandt er det, den Hellige Aand har sin Virkning indvendig i Hjertet; men dog vil den ordenlig- og sædvanligviis ikke udföre saadan Virkning anderledes end ved det mundtlige Ord" (XIII. S. 1375). „Den Hellige Aand rörer og bevæger Hjerterne ved ydre Ting, nemlig ved Ordet, ved Ceremonier og ved saadanne Gjenstande, som gjennem en eller anden Sands bevæge Hjertet" (II. S. 428).

3) Jvf. Erbkam, Gesch. der protest. Secten im Reform. Zeitalter: „Af Frygt for „Enthusiasmens" Farer, som Reformationen i sin Ungdom selv havde maattet friste, vedligeholdt den en bestandig Mistro imod den; den var mere betænkt paa at tildække den subjective Begeistrings Kilde, for at forhindre Ukaldede fra at stige ned i dens Dybder, end paa selv at bringe de Skatte, som den skjuler, op for Dagens Lys" (Tidsskr. f. udenl. theol. Litt. XVII. S. 391).

VI.

„Vi lære videre, at en saadan Tro skal frembringe ‚gode Frugter'[1]), og at det bör at öve gode Gjerninger, foreskrevne af Gud, paa Grund af Guds Villie, ikke for at vi skulle fortröste os til, ved saadanne Gjerninger at ‚fortjene Retfærdiggjörelse for Gud'[2]). Thi Syndernes Forladelse og Retfærdiggjörelse gribes ved Troen, saaledes som Christi Ord vidner: „naar I have gjort alt dette, da siger: vi ere unyttige Tjenere". Det Samme lære ogsaa de gamle Kirkefædre. Thi Ambrosius siger: „saaledes er det besluttet af Gud, at hvo som troer paa Christus er frelst, uden Gjerning, idet han alene ved Troen uforskyldt erholder Syndernes Forladelse."

XX[3]).

„Med Uret blive Vore beskyldte for, at de skulle hindre gode Gjerninger. Thi deres Skrifter, som foreligge om de ti Bud og andre af lignende Indhold, ere Beviis for, at de have foredraget nyttig Lære om ‚de forskjellige Stillinger og Pligter i Livet'[4]), hvilke Livsretninger (genera vitæ) og hvilke Gjerninger der i ethvert Kald ere velbehagelige for Gud. Paa disse Ting have Prædikanterne tilforn kun lidet indladt sig; de have blot drevet paa barn-

---

[1]) t. T. „gute Frucht und gute Werk".

[2]) t. T. „dass wir durch unsere Werk Gottes Gesetz genug thun oder von wegen unser Werk gerecht geschätzt werden".

[3]) Denne Artikel slutter sig, saavel hvad den negative som hvad den positive Deel angaaer, umiddelbart til Artikel 6, som Udvikling af den der kort angivne Thesis, og synes paa Grund heraf passeligst at sammenfattes under Eet med denne.

[4]) t. T. „von rechten christligen Ständen und Werken".

agtige og örkeslöse Gjerninger, saasom visse Fester, visse Fastetider, Broderskaber, Valfarter, Helgendyrkelser, Rosenkrandse, Munkestand[1]) *og lignende Ting. Herfra ere vore Modstandere nu blevne afvænnede ved vor Paamindelse, og de anprise ikke disse unyttige Gjerninger saaledes som tilforn. ‚De begynde desuden at tale om Troen, hvorom der tilforn herskede en synderlig Taushed; de lære, at vi retfærdiggjöres ikke blot ved Gjerninger, men de forbinde Tro og Gjerninger, og lære, at vi retfærdiggjöres ved Tro og Gjerninger, — en Lære, som er taaleligere end den forrige, og kan give mere Tröst end deres gamle Lære'*[2]).

Efterdi altsaa Læren om Troen, som ‚bör være den fornemste i Kirken', saa længe har ligget hen (som Alle nödvendigen maae tilstaae, at der angaaende Retfærdiggjörelse ved Troen har været dyb Taushed i Prædikenerne, medens alene Læren om Gjerningerne er bleven drevet i Kirkerne), have vore Prædikanter fremsat saadan Lære om Troen:

For det förste: at vore Gjerninger ikke kunne forsone Gud eller erhverve Syndsforladelse og Naade og Retfærdiggjörelse; men denne opnaae vi alene ved Troen, idet vi troe, at vi tages til Naade for Christi Skyld, der er givet os som eneste Mægler og Forsoningsoffer, ved hvem Faderen forsones. Hvo som altsaa fortröster sig til ved Gjerninger at erhverve Naaden, han ringeagter Christi For-

---

[1]) t. T. tilföier „Indulgenzien".

[2]) I t. T. findes istedetfor denne Anerkjendelse fölgende polemiske Passus: „wiewohl sie dennoch ihr Irrthum nicht bekennen, sondern unterstehen sich, dieselbigen zu Unterdrückung der heilsamen und tröstlichen Lehre vom Glauben und zu Schmach unserm Herrn Christo zu verfechten". — Fra dette Sted af er den tydske Text væsenlig afvigende fra den latinske og falder kun paa ganske enkelte Steder sammen med den.

tjeneste og Naade, og söger uden Christus, ved menneskelige Kræfter Veien til Gud, da dog Christus har sagt om sig: jeg er Veien, Sandheden og Livet.

Denne Lære om Troen udvikles allevegne hos Paulus; i Eph. 2, 8 hedder det: „af Naade ere I frelste formedelst Troen, og det ikke af eder; det er en Guds Gave, ikke af Gjerninger" o. s. v. Og, at Ingen skal beskylde os for, at det skulde være en ny Fortolkning af Paulus, der her er udtænkt af os, saa har hele denne Sag Kirkefædrenes Vidnesbyrd for sig. Thi Augustinus tager i mange Skrifter Naade og Retfærdiggjörelse ved Troen i Forsvar imod Gjerningernes Fortjeneste. Og det Samme lærer Ambrosius angaaende Hedningenes Kaldelse, og ogsaa ellers. Thi om Hedningenes Kaldelse siger han: „Forlösningen ved Christi Blod vilde blive agtet ringe, og de menneskelige Gjerningers Fordringer vilde ikke böie sig under Guds Barmhjertighed, dersom Retfærdiggjörelsen, som har sin Grund i Naaden, skulde bevirkes ved forudgaaende Fortjenester, saa at den ikke blev Gave af Giveren, men Lön til Arbeideren".

Men, om endog denne Lære bliver vraget af de Uerfarne (imperiti) [1]*, saa fornemme dog de fromme og bekymrede Samvittigheder, at den bringer rigelig Tröst; thi Samvittighederne kunne ikke vorde beroligede ved Gjernin-*

---

[1] I den t. T. findes her fölgende Udvikling: „denn die Welt weiss von keiner Gerechtigkeit denn allein vom Gesetz und vom vernünftigen Leben, weiss nicht, wie das Gewissen gegen Gott und in Gottes Gericht sich halten soll; und doch, wenn Gott straft und erschreckt die Gewissen, so fahren dieselbigen zu, so diese Lehre vom Glauben und Christo nicht wissen, suchen Werk und wollen mit eigen Werken Gottes Zorn versöhnen und ewiges Leben erlangen; . . . das ist eitel Blindheit und Verachtung Christi, und fallen die Herzen für und für in grösser Ungeduld gegen Gott, bis sie zuletzt ganz verzweifeln".

ger hvilkesomhelst, men alene ved Troen, naar de holde sig fuldt forvissede om, at de formedelst Christus have en forsonet Gud, saaledes som Paulus lærer i Rom. **5, 1**: *„retfærdiggjorte ved Troen, have vi Fred med Gud". Denne hele Lære maa opfattes i Henhold til (referenda est ad) den ængstede Samvittigheds Kamp, og den kan ikke forstaaes, naar den skilles fra denne indre Kamp. Deraf de vrange Domme af uforstandige og vanhellige Mennesker, som indbilde sig, at den christelige Retfærdighed ikke skulde være andet end den borgerlige og philosophiske Retfærdighed.*

Tilforn bleve Samvittighederne piinte ved Læren om Gjerningerne, og de fik ingen Tröst at höre af Evangeliet. Nogle sögte i deres Samvittighedsangst Tilflugt til Örkener eller til Klostere, i Haab om der at erhverve sig Naaden ved Munkelivet. Andre udtænkte sig andre Gjerninger for at erhverve Naaden og gjöre Fyldest for deres Synder. Derfor var det höist fornödent at foredrage og fornye denne Lære om Troen paa Christus, at ikke de ængstede Samvittigheder skulde mangle Tröst, men at de skulde vide, at det er ved Tro paa Christus at Naade og Syndsforladelse og Retfærdiggjörelse tilegnes.

Derhos bliver der ogsaa paamindet derom, at Troens Navn her ikke betegner en blot historisk Kundskab, saaledes som den findes ogsaa hos de Ugudelige og Djævelen, men at det betegner Troen, som troer ikke alene Historien, men ogsaa Historiens Virkning, nemlig denne Artikel: Syndernes Forladelse, at vi nemlig ved Christus have Naade, Retfærdiggjörelse og Syndernes Forladelse.

Hvo som nu veed, at han ved Christus har en naadig Fader, han kjender i Sandhed Gud; han veed, at han ligger ham paa Sinde; han paakalder ham; med eet Ord:

han lever ikke, som Hedningene, uden Gud[1]). *Thi Djævelen og de Ugudelige kunne ikke troe denne Artikel: Syndernes Forladelse. Derfor hade de Gud som Fjende; de paakalde ham ikke, vente sig intet Godt fra ham. Augustinus lægger ogsaa sine Læsere det Samme paa Hjerte angaaende Troens Navn, og lærer, at i Skriften er Troens Navn ikke at forstaae om en Kundskab, saadan som den findes hos de Ugudelige, men om Fortröstningen, der tröster og opreiser de ængstede Sjele.*

Fremdeles læres der hos os, at det er nödvendigt at gjöre gode Gjerninger, ikke at vi skulle fortröste os til ved dem at erhverve Naaden, men paa Grund af Guds Villie. Ved Troen alene tilegnes Syndernes Forladelse og Naaden. Og eftersom den Hellige Aand annammes ved Troen[2]), *fornyes Hjerterne og iföre sig et nyt Sind (induunt novos affectus), saa at de kunne öve gode Gjerninger; saaledes*

---

[1]) Dette er i den t. T. nærmere udfört saaledes: „Hieraus ist zu merken, wo Glauben sey und was wir Glauben heissen. Denn wo nicht Schrecken ist für Gottes Zorn sondern Lust an sündlichem Wandel, da ist nicht Glaube; denn Glauben soll trösten und lebendig machen die erschrocknen Herzen . . . Darum ist leicht zu antworten, wenn Etliche sprechen: so der Glaub gerecht macht, sey nicht Noth gute Werk zu thun. Dagegen lehren wir, dass diejenigen, so Lust an ihren Sünden haben und fortfahren im sündlichen Wandel, nicht glauben; denn wo nicht Schrecken ist für Gottes Zorn, da ist nicht Glaube".

[2]) At „den Hellige Aand annammes ved Troen" synes ved förste Öiekast at staae i Modstrid med Art. 5: „den Hellige Aand bevirker Troen". Men ved Sammenfatningen af disse tvende Sætninger er netop betegnet den aandelige Vexelvirken imellem Gud og Mennesket. Ved Guds Aand bliver Troen bevirket i Mennesket, ligesom alt det Aandelige, Gudbeslægtede; men Troen staaer ikke fuldfærdig med eet Slag; dens Udvikling falder ind under Lovene for det Skabtes gradvise Fremvæxt, i det Aandelige som i det Legemlige; og paa hvert höiere Trin af Troeslivet stiger den menneskelige Modtagelighed for den guddommelige Indvirkning.

som Ambrosius siger: „Troen er Moder til den gode Villie og den retskafne Handling". Thi de menneskelige Kræfter ere uden den Hellige Aand fulde af ugudelige Lyster, og for svage til at öve Gjerninger, som skulde være gode for Gud[1]). *De staae desuden i Djævelens Magt, som tilskynder Menneskene til allehaande Synder, til ugudelige Meninger, til aabenbare Misgjerninger, saaledes som man kan see hos Philosopherne, der vel have bestræbt sig for at före et retskaffent Liv, men ikke have været i Stand dertil, men ere blevne besmittede ved aabenbare Misgjerninger. Saa stor er den menneskelige Skröbelighed, men den er uden Tro og uden Hellig Aand, og styrer sig selv ved blot menneskelige Kræfter.*

Saaledes skjönnes det lettelig, at det ikke kan lægges denne Lære til Last, at den skulde hindre gode Gjerninger; snarere maa den prises, fordi den viser, ,hvorledes vi kunne öve gode Gjerninger. Thi uden Tro kan den menneskelige Natur hverken öve de Gjerninger, der ere foreskrevne paa den förste eller paa den anden af Lovens Tavler. Uden Tro paakalder Mennesket ikke Gud, venter intet af Gud, bærer ikke Korset med Taalmod, men söger Undsætning hos Mennesker, og stoler paa den. Saaledes herske alle Begjerligheder og menneskelige Anslag i Hjertet, naar Troen og Tilliden til Gud er borte[2]). *Hvorfor ogsaa*

---

1) Et lempeligt Udtryk, sammenholdt med Melanchthons Yttring i den 1ste Udgave af loci theol. (p. 107 ed. Augusti): „Den frie Villies Gjerninger, som gaae forud for Retfærdiggjörelsen, ere alle forbandede Frugter af et forbandet Træ, intet uden Hyklerie og Lögn, der kommer fra et ureent Hjerte".

2) Videre udfört i den t. T.: „obschon die Menschen durch eigen natürliche Kraft aüsserliche ähnliche Werk zum Theil zu thun vermögen, so kann doch das Herz nicht Gott lieben, es glaube denn zuvor, Gotte wolle gnädig seyn. . . . Wenn also das Herz weiss, dass uns Gott gnädig will seyn und uns erhören um Chr. willen, so kann

Christus har sagt (Joh. 15, 5): „uden mig kunne I intet gjöre", og i Kirken synges der: „uden din Guddomskraft er der intet ved Mennesket, intet som er uden Skyld". —

* * *

Confutationens Indsigelser ere i det Væsenlige Fölgende: „At de bekjende, at Troen skal frembringe gode Frugter, bliver gjerne og villigt antaget. Thi Troen uden gode Gjerninger er död (Jak. 2), og den hele Skrift tilskynder os til gode Gjerninger. — Men, at Retfærdiggjörelsen bliver tilskrevet Troen alene, er lige imod den evangeliske Sandhed, som ikke udelukker Gjerningerne.. Deraf fölger, at, om En endogsaa troer nok saa meget, saa er han dog ikke Guds Ven, dersom han ikke gjör det Gode. Derfor tilstedes det ikke, at de saa ofte tillægge Troen Retfærdiggjörelse, efterdi saadant tilhörer Troen og Kjærligheden (1 Kor. 13); her giver Paulus Fyrsterne og den hele Kirke Vished for, at Troen alene ikke retfærdiggjör[1]). Heller ikke hjælper dem, hvad Christus siger: dersom I have gjort Alt, hvad der er befalet eder, saa siger: vi ere unyttige Tjenere. Thi hvormeget mere maae ikke de sige det samme, som

---

es Gott lieben und anrufen; und dieweil es weiss, dass uns Christus stärken und helfen will, so wartet es Hülfe, verzaget nicht in Leiden und strebet wider den Teufel".

[1]) Hertil har Apologien fölgende Svar: „Da vi erfare i vor Samvittighed, at Modstanderne fordömme den aabenbare Sandhed, hvis Opretholdelse er nödvendig for Kirken og foröger Christi Ære, saa have vi let ved at ringeagte Verdens Trusler, og med uforfærdet Mod ville vi bære, hvad der bliver at lide for Christi Ære og Kirkens Tarv. Hvo vil ikke med Glæde lade Livet for Bekjendelsen af disse Artikler, at vi uforskyldt formedelst Christus erholde Syndsforladelse ved Troen, at vi ikke ved vore Gjerninger skulde erhverve den?... Denne Tro opholder og levendegjör Hjerterne i Fortvivlelsens haardeste Kamp".

alene troe: naar I troe Alt, saa siger: vi ere unyttige Tjenere! Derfor bliver ved dette Christi Ord ikke Troen ophöiet uden Gjerninger; men der læres, at vore Gjerninger ere intet, naar de sammenholdes med den evige Belönning. Thi ogsaa Troen er, ligesom de gode Gjerninger, Guds Gave, hvilken det evige Liv bliver skjenket ifölge Guds Barmhjertighed. — Derfor agte vi ikke Christi Fortjeneste ringe, men vi vide, at vore Gjerninger ere intet, og ikke ere fortjenstlige, uden i Kraft af Christi Lidelses Fortjeneste. Men Christus har, som den gode Hyrde, der har begyndt at virke og at lære, givet os et Exempel, at vi skulle gjöre, som han har gjort. — Denne Modstandernes Mening om de gode Gjerninger er for 1100 Aar siden, paa Augustins Tid, bleven fordömt og forkastet".

Denne Polemik maa i dobbelt Henseende ansees forfeilet: först, idet den paabyrder den protestantiske Confession, tvertimod dens udtrykkeligste og klareste Yttringer, et Begreb af den retfærdiggjörende Tro, som om den skulde være en historisk Antagelse, en intellectuel Erkjendelse, der kunde være uden Kjærlighed og Kjærlighedens befrugtende Kraft, — dernæst, idet den gaaer ud fra et Begreb om Retfærdiggjörelsen som givet, der er væsenligt forskjelligt fra det protestantiske: som Erhvervelse, Tildelelse af den guddommelige Naade som Lön for Troen og Kjærligheden. Men efter den protestantisk-bibelske Opfatning er der alene Tale om en Griben, en Tilegnen af Naaden („justificatio apprehenditur"); Guds Naade er altid der, efterdi den er grundet og givet i Faderens evige Kjærlighed, men den bliver först tilstede for Mennesket, naar dette slutter sig til den i Troens Fasthed.

Heraf følger — uagtet den protestantiske Lære er enig med den katholske angaaende Gjerningernes Nödvendighed, den katholske enig med den protestantiske angaaende deres Utilstrækkelighed, naar de betragtes i og for sig — en dobbelt Forskjellighed: med Hensyn til den Stilling, der i begge Kirker anvises Gjerningerne, i Henseende til Nödvendighedens Grund og Væsen, og med Hensyn til Retning og Skikkelse, hvori Gjernings-Virksomheden udvikler sig i det religiöse Liv.

1. Gjerningens Nödvendighed er nemlig efter den katholske Lære Middelets Nödvendighed til Öiemedets Opnaaelse: Erhvervelse af Guds Naade. Herimod stiller Confessionen sin negative Thesis, der gjentages atter og atter som evangelisk Hovedsætning: „gode Gjerninger skulle öves, ikke at vi skulle fortröste os til, ved dem at fortjene Retfærdiggjörelse for Gud"[1]). Thi, ligesom Guds Naade ikke först skal tilveiebringes og erhverves, saaledes vilde

---

[1]) Adskillelsespunktet træder klart frem i Tridentinerconciliets Bestemmelse om Gjerningerne (sess. VI. can. 24 og 32). „Dersom Nogen lærer.., at Gjerningerne blot ere Retfærdiggjörelsens Frugter og Kjendetegn, ikke tillige Grund til dens Forögelse,.. at den Retfærdiggjorte ikke ved de gode Gjerninger . . . virkelig fortjener Naadens Forögelse, det evige Liv og dette Livs Opnaaelse, ja endog Forögelse af den evige Herlighed: han være Anathema!" Den katholske Lære om Gjerningernes Fortjenstlighed og Kraft fölger umiddelbart af Læren om Retfærdiggjörelsens Natur som Eet med Helliggjörelsen: „da der fra Christus som Hovedet udgyder sig en bestandig Kraft over de Retfærdiggjorte som hans Lemmer, ligesom fra Viinstokken i Grenene, en Kraft som gaaer forud for deres gode Gjerninger, ledsager dem og fölger efter dem, og uden hvilken disse aldeles ikke kunne være velbehagelige og fortjenstlige for Gud: saa skulle vi troe, at de Refærdiggjorte ere i Stand til, ved de i Gud udförte Gjerninger at gjöre den guddommelige Lov Fyldest og fortjene det evige Liv, naar de nemlig döe i Naadestanden" (sammest. cap. 16).

den, om dette lod sig tænke, ikke kunne erhverves ved menneskelig Gjernings Værd og Fortjeneste: „dersom Syndens Forladelse ikke bliver os til Deel uforskyldt formedelst Christus, men formedelst vor egen Kjærlighed, saa vil Ingen opnaae den, med mindre han opfylder den hele Lov; thi Loven retfærdiggjör os ikke, saalænge som den anklager os. En saadan Lydighed imod Loven er vistnok Retfærdighed, hvor den er fuldstændig; men hos os er den kun ringe og ureen. Thi hvo elsker Gud eller frygter Gud fuldelig? hvo udholder de Trængsler, der paasendes ham af Gud, med den rette Taalmod? hvo tvivler ikke mangengang, om de menneskelige Ting styres ved Guds Forsyn eller ved Tilfældet? hvo tvivler ikke ofte, om Gud agter paa hans Bön? hvo græmmer sig ikke ofte derover, at de Ugudelige friste en bedre Lod end han selv? hvo gjör sit Kald Fyldest? hvo er vel den, der elsker Næsten som sig selv? hvo bliver ikke ved Begjerligheden dreven til at synde?" Saaledes Apologien. Det er Selvbevidsthedens skarpe Vaaben, der her vendes imod den forfængelige Indbildning, som finder Næring og Pleie i den katholske Kirke, om egen Gjernings Fortræffelighed.

Men vore kirkelige Skrifter gaae et Skridt videre: til at vise den uudeblivelige praktiske Virkning af dette Menneskets Selvbedrag overfor Gud. Thi, efterdi Mennesket dog ikke kan blive Herre over den lönlige Bevidsthed, at Midlerne, til hvilke han sætter sin Lid, ikke staae i det rette Forhold til Öiemedet, hvorpaa de ere beregnede, vil dette Maal uvilkaarligt forskyde og forrykke sig for hans Tanke, og Formaalets Forvanskning vil atter virke tilbage paa Valg og Anvendelse af Midlerne, der sættes i Bevægelse. Ligesom Menneskers

Gunst kan erhverves ved den ufortrödne, ivrige Beilen, saaledes vil det være uundgaaeligt, at der ogsaa i Forholdet til Gud danner sig en asketisk Kunstanviisning til at vinde og foröge Naaden ved Gjerninger, som, just fordi de udelukke ethvert Hensyn til sædeligt Formaal, faae et falsk Skin af at foretages alene for Guds Skyld, og som efterhaanden ville före til Udartninger, der staae som aabenbar Parodiering af den sædelig-religiöse Virksomhed: „Samvittighederne — erindrer Apologien — finder ikke Fred i disse (Livets sædvanlige) Gjerninger; men i deres Angst dynge de Gjerning paa Gjerning, og fortvivle tilsidst, fordi de ikke finde nogen Gjerning fuldkommen reen; saa udtænkes da Gjerninger af ny Art, som ligge udenfor Guds Bud;... der opstaae nye Dyrkelser, nye Löfter, nye Munkeordener, og al Tragten gaaer ud paa en eller anden stor og udsögt Gjerning, som skal kunne stilles imod Guds Vrede og Dom"[1]).

2. I Confessionens positive Thesis: „at det bör at gjöre gode Gjerninger, foreskrevne af Gud" er Gjerningernes Nödvendighed udtalt, men anderledes begrundet end i den katholske Kirkelære. De ere nödvendige, i objectiv Henseende, „formedelst Guds Villie"; „Gud vil, at baade Troen og Gjerningerne skulle styres

---

[1]) Træffende, og i den skarpeste Modsætning til det katholske Fortjenstligheds-System, siger Luther: „naar man tager Guds Ord paa Raad, saa ere alle Kartheuseres og Munkes Gjerninger, om man end smelter dem alle tilsammen i een Hob, ikke saa gode som en fattig Tjenesteqvindes Gjerninger, som, ved Daaben indsat i Guds Rige, troer paa Christus, og i Troen venter paa det salige Haab". Og videre: „Ogsaa jeg vil paa den yderste Dag bringe et godt Register med over mine gode Gjerninger..., saa at de skulle blive nödte til at prise og ophöie mig, og skrige ak og vee over sig selv... Derfor skal en Christen ikke see paa andet end derpaa, at han udförer sit Embede rettelig i Kjærlighed" (IX. S. 1317).

ved hans Ord; det er den uforanderlige Verdensorden, at Skabningerne skulle adlyde Gud" (repetit. conf.); — og de gode Gjerninger ere derfor „Dyrkelse af Gud og aandelige Offere"[1]); — og de ere nödvendige, i subjectiv Henseende, fordi de ere uudeblivelige Frugter af den retfærdiggjörende Tro; det vilde være en Modsigelse, at Mennesket skulde kunne hvile med Fortröstning og Sjelefred i den guddommelige Naade, uden at tillige den menneskelige Villie stræbte med al sin Kraft til Eenhed med Guds Villie. „Efterdi Troen tilförer os den Hellige Aand og frembringer et nyt Liv i Hjerterne, er det nödvendigt, at den maa frembringe nye Sindsretninger i Hjertet, .. saa at det nye Liv indbefatter nye Gjerninger, nye Tilböieligheder, Gudsfrygt, Kjærlighed til Gud, Had til Kjödets Begjerlighed" o. s. v. (Apol.). Denne Tankegang vender idelig tilbage, i vore kirkelige Skrifter, og den bliver udviklet paa mangfoldig Maade[2]). Reformatorerne have tilfulde erkjendt, hvor nær den evangeliske Ydmyghed grændser til uevangelisk Ligegyldighed for Loven, og under en Mangfoldighed af Vendinger og Former indskærpe de derfor den rette Prövesteen for Troen: "hvor gode Gjerninger ikke fölge, der er Troen falsk og ikke ægte" (schmalk. Art. 13)[3]).

---

1) Udg. 1540 Art. 20.

2) „Endskjöndt de gode Gjerninger öves i Kjödet, der endnu ikke ganske er fornyet, men hæmmer den Hellige Aands Virkninger og paahefter noget af sin Ureenhed, saa ere de dog formedelst Troen hellige Gjerninger, guddommelige Offere, og de höre til Christi Stat, der viser sit Rige for denne Verden. — At dadle saadanne Gjerninger: Bekjendelse af Læren, Lidelser, Kjærlighedsgjerninger, Kjödets Spægelse — vilde i Sandhed være at dadle Christi Riges ydre Skikkelse i den evangeliske Verden" (Apol.).

3) Med disse Ord slutter Artiklen. Mærkelig er ogsaa den Fremstilling, Luther her lader gaae forud: „Hvad jeg hidtil bestandig og sta-

Og denne Lære, der förer Gjerningerne tilbage til Troen som det aandelige Udgangspunkt, den naturlige Rod, godtgjör derved navnlig sin evangeliske Sandhedskraft, at den ikke blot driver paa Gjerningerne som nödvendige, lærer at de maae öves, men tillige anviser den rette Vei til at öve sande christelige Gjerninger: „viser, hvorledes vi kunne gjöre gode Gjerninger." Thi först ved Troen udkæmpes Anfægtelsens haarde Kamp („certamen perterrefactæ conscientiæ"); den Troende staaer ikke uden og udenfor Gud („non est sine deo sicut gentiles"), men ved Fortröstningen til Guds faderlige Naade er der Fred og Ro og Kjærlighed i Sjelen. Saaledes renset for den naturlige Ureenheds Elementer, er Sjelen forberedet til Det, hvormed Begyndelsen maa gjöres: til „de indre, aandelige Gjerninger, til Troens Övelser (opera interiora, spiritualia, exercitia fidei"); „naar vi ved Troen erkjende Guds Barmhjertighed, da henflye vi til Gud, elske og paakalde ham, haabe og vente Hjælp, adlyde under Trængsler, fordi vi vide, at vi ere Guds Sönner, og at vort Offer, vore Trængsler behage Gud; dette er den Dyrkelse, Troen frembringer, ... og det er saadanne Gjerninger, der gjöre Forskjellen imellem de Fromme og de Skinhellige"[1]). „Disse indre og ydre Gjerninger udgjöre en Gudsdyrkelse, naar de öves i den Tro og i den

digt har lært om Retfærdiggjörelsen, kan jeg ikke i nogen Henseende forandre: at vi ved Troen opnaae et nyt og reent Hjerte, og at Gud formedelst Christus agter os retfærdige og hellige... Af denne Tro, Fornyelse og Syndsforladelse fölge gode Gjerninger, og hvad der i dem er ureent og ufuldkomment, regnes ikke som Synd og Bröst, ligeledes formedelst Christus. Det hele Menneske, baade efter sin Person og efter sine Gjerninger, er og kaldes retfærdig og hellig, af idel Naade og Barmhjertighed ... Saaledes er Alt i Rigtighed (sic omnia bene se habent)".

[1]) Saaledes i Udg. 1540 (de bonis opp.).

Hensigt, at Gud maa forherliges ved denne Lydighed; denne sande Dyrkelse kommer ikke tilveie uden Evangeliets Lys og uden Tro, hvorimod den ydre Lydighed eller Tugt kan iagttages ogsaa af de Ugjenfödte"[1]). „Derfor ere alene de gode Gjerninger i de Troende velbehagelige for Gud, som Paulus lærer: hvad der ikke skeer af Tro er Synd; d. v. s. hvor Hjertet er i Tvivl, om Gud er os naadig, om han hörer os, hvor det över Gjerninger med Vrede mod Gud i Hjertet, hvor ypperlige her Gjerningerne end synes, ere de dog Synder, thi Hjertet er ureent. Derfor kunne de gode Gjerninger uden Tro ikke behage Gud, men Hjertet maa först være i Fred med Gud, og troe, at Gud antager sig os, er os naadig, og agter os retfærdige ikke for vor Fortjenestes Skyld, men for Christi Skyld af Barmhjertighed. Dette er den rette christelige Lære om gode Gjerninger"[2]).

Med saa stor en Alvor og Styrke har den evangeliske Bekjendelse oprindeligt holdt den religiöse Sædeligheds-Idee fastknyttet til Troens Begreb, sammenfattet Tro og Troesliv som Eenhed, paa samme Tid som den har holdt den aandelige Substants i Gjerningen, Villiens Retning og Anstrengelse, udskilt fra Gjerningens tilfældige, bedrageriske Form[3]). Alligevel skulde der ikke hengaae mere end syv Aar, inden Forfatteren til Confessionen og Apologien maatte see sig mistænkt for Fra-

---

[1]) repetit. conf.: quæ opera facienda sint.

[2]) Slutningen af Confessionens 20de Artikel efter den tydske Text.

[3]) Jvf. de schwab. Art. (6): „en saadan Tro, eftersom den ikke er en tom Tro eller forudfattet Indbildning i Hjertet (ein blosser Wahn oder Dünkel des Herzens), saaledes som hos de falske Troende, men et kraftigt, nyt, levende Væsen, bringer megen Frugt, gjör altid noget Godt: med Hensyn til Gud, ved Lov og Tak, Bön og Prædiken og Lære, med Hensyn til Næsten, ved Kjærlighed, Tjeneste, Hjælp og Raad, ved at give og at lide allehaande Ondt indtil Döden".

fald fra den sande evangeliske Kirkelære, ved at erklære sig for „Nödvendigheden af en aandelig Fornyelse til det evige Liv"; og atter en Snees Aar senere var det kommet dertil, at Sætningen „Gud ændser ikke Menneskets Gjerninger (Deus non curatopera)" blev udtalt med den störste Tillidsfuldhed. Den videre Udvikling af dette Thema: at „ogsaa en Synder og Ugudelig kan, uden Fornyelse ved den Hellige Aand, blive retfærdiggjort ved Troen", at „gode Gjerninger ere skadelige med Hensyn til Saligheden", blev for en Tid den lutherske Rettroenheds Symbolum[1]) —, Paastande som, naar de föres tilbage til Confessionens og de samtidige Kirkeskrifters Lære, befindes at staae i ligefrem Modsætning til denne Læres Aand og Væsen; thi de udsige hverken mere eller mindre, end at den frugtbare og den ufrugtbare, d. e. den sande og den skrömtede Tro skal være Eet for Gud, at Mennesket skal kunne fortröste sig til Guds Naade, om hans Sind og Villie end vedbliver at staae i Fjendtligheds-Forhold til Gud, ja, at det endog skal have noget betænkeligt ved sig, hvor Troen sees at træde ret virksomt, fornyende og helliggjörende frem i Menneskets Liv og Van-

---

[1]) Melanchthon vedblev, i Confessionens Aand, at erklære sig imod disse, for den evangeliske Kirkes indre og ydre Tilstand lige farlige, Paradoxer. „Hiint rasende Skrig: „gode Gjerninger ere ikke nödvendige", er en barbarisk og djævelsk Antinomie; Efterverdenen vil undres over, at det har fundet Tilhængere" (postill. IV. p. 512). Den Sætning: „den nye Lydighed er nödvendig" maa opretholdes; den er og bliver evig Sandhed, og skal ikke forfalskes ved urigtig Tydning og Skumlerier". Dog indvilliger han i Udeladelse af Ordene „til Frelse", og for at forebygge al Misforstaaelse advarer han imod, ved „den nye Lydighed" at forstaae „blot ydre Gjerninger"; den omfatter „gode Forsætter, hjertelig Paakaldelse, Styrkning af Troen, Glæde over Gud i Lidelse og Trængsel, fast Villie til at undgaae Synder" o. s. v. S. Schenkel, Wesen d. Protest. II. S. 573—588. Galle, Charakteristik Melanchthons, S. 345—357.

del. Alligevel er det ikke vanskeligt at forklare, hvorledes disse, i sig selv saa frastödende, Paradoxier have kunnet komme frem og sætte sig fast; deres Historie kan gradviis forfölges, ja kan indtil et vist Punkt forbilledligt paavises i de Forandringer, som foregik allerede i Luthers egen Opfattelse af Forholdet imellem Tro og Gjerninger[1]).

---

[1]) Allerede i nogle af Luthers tidligere Skrifter (af 1520 og 21: „von der Freiheit eines Christenmenschen" — „vom eingegossenen und erlangten Glauben" — „von den geistlichen und Klostergelübden"), forekomme Yttringer om Gjerningerne i höist forskjellig Retning. Det hedder, paa den ene Side: „ligesom et Træ, der ikke bærer Frugt, ikke er et Træ, men et Stykke Brænde, en Hykler, der ligner et Træ, saaledes er Troen, som er uden Gjerninger, en Hykler"; — „Naar Troen er Alt, og alene er tilstrækkelig til at gjöre from, hvorfor ere da gode Gjerninger paabudte? Lader os være vel tilmode og intet foretage os. Nei, kjære Menneske! ikke saaledes. Det vilde vel være saa, dersom du var alene et indvortes Menneske, var bleven ganske aandelig i det Indre; men det skeer ikke för den yderste Dag. . . . Omendskjöndt Mennesket indvendig, i Sjelen er tilstrækkeligt retfærdiggjort ved Troen, . . saa bliver han dog i dette kjödelige Liv paa Jorden, maa styre sit eget Legem og færdes med Mennesker. Der begynde nu Gjerningerne; . . Legemet maa faste, vaage, arbeide, færdes og öves i al Tugt, for at det kan blive det indre Menneske og Troen lydigt og ligeartet dermed" (XIX. S. 1739. 1222). Paa den anden Side hedder det i de selvsamme eller samtidige Skrifter: „Hvo som troer paa Christus, ham kunne ingen Gjerninger anklage eller fordömme, hvor onde og mange de end ere . ., men Alt, hvad der er vort, anklager og fordömmer os, alene Christi Gjerninger retfærdiggjöre og saliggjöre os". „I Troen har et Christenmenneske nok, han behöver ingen Gjerninger for at være from; men behöver han ingen Gjerninger mere, saa er han visselig löst fra alle Bud og Love". „Vi forkaste de gode Gjerninger, ikke for deres Skyld, men for den onde Tilsætning og den falske, forvendte Menings Skyld, som gjör, at de kun synes gode og ikke ere det, bedrage sig selv og Andre dermed" (XIX. S. 1887 f. 1213, 19. 1228). Uden Tvivl lade Yttringer som de foranstaaende sig bringe i indbyrdes Overeensstemmelse ved nærmere og nöiere Forklaring. Men Retningen var dermed angivet til at skille Troen fra det tilsvarende Liv, og det blev en Fölge af den eensidigt dogmatiserende Udvikling, der snart fik Overhaand i den evangeliske Kirke, at denne Adskillelse udvidede sig mere og mere til en gabende Klöft. Jvf. Schenkel, II. S. 528—546.

Hvad der nemlig i den dogmatiske Theorie lod sig opnaae ved en simpel Begrebs-Distinction, viste sig ved den praktiske Anvendelse — og Anvendelsen kunde her mindst udeblive — forbundet med store Vanskeligheder: at gjöre gode Gjerninger gjældende, paa samme Tid som de erklæredes at være uden al Betydning med Hensyn til Opnaaelse af Naaden og det evige Liv; og ved det bestandig skarpere Oppositionsforhold til den katholske Værkhellighed var det naturligt, at Baandet imellem Tro og Gjerninger lösnedes mere og mere, at Troen blev opfattet mere og mere i abstract dogmatiserende Form, hvorved Læren om dens sædelige Frugter som nödvendige og uudeblivelige tabte sin indre Begrundelse. Heraf blev da den naturlige Fölge, at Gjerningerne mere og mere maatte træde tilbage som ydre, tilfældigt og ligegyldigt Phænomen.

VII.

„*Vi lære videre, at een hellig Kirke vil bestandig vedblive. Men Kirken er ‚Samfundet af de Hellige'*[1]*, i hvilket Evangeliet rettelig læres og Sacramenterne ‚rettelig'*[2]*forvaltes.*

Og til den sande kirkelige Eenhed er det nok at stemme overeens ‚angaaende Evangeliets Lære og Sacramenternes Forvaltning'[3]*; men det er ikke fornödent, at menneskelige Vedtægter eller Skikke og Ceremonier, ind-*

---

1) t. T. „die Versammlung aller Glaübigen".

2) t. T. „laut des Evangelii".

3) t. T. „dass da einträchtiglich nach reinem Verstand das Evangelium gepredigt, und die Sacramente dem göttlichen Wort gemäss gereicht werden".

stiftede af Mennesker, allevegne ere lige; saaledes som Paulus siger (Eph. 4, 5): „een Tro, een Daab, een Gud og Alles Fader"[4]) o. s. v.

* * *

Artiklen falder i tvende Stykker: om Kirkens Væsen, og om den kirkelige Eenheds Begreb.

I.

1. Kirken er benævnet „hellig Kirke"; og Udtrykket bliver nærmere forklaret ved „Samfund af Hellige — congregatio sanctorum".

Denne Betegnelse af Kirken bliver grebet fra katholsk Side. „Denne Sætning — indvender Confutationen — kan ikke tilstedes uden Skade for Troen, naar derved de Onde og Synderne blive ganske udelukte og udskilte af Kirken". Der henvises til Costnitzer-Conciliets Forkastelse af en lignende Lære af Joh. Huss, til Johannes Döberens Lignelse om Kasteskovlen og Christi Parabel om Fiskernættet og om de kloge og de daarlige Jomfruer, og det erklæres, at „denne Artikel i Confessionen paa ingen Maade kan antages".

Det kunde synes, som om denne Anklage for novatiansk Spiritualisme, for Miskjendelse af den stridende, og navnlig med sine egne Bröst og Mangler stridende,

---

[1]) Jvf. de kjöbenhavnske Artikler (12. 13): „Troe vi den hellige Kirke, det er alle retfærdige Menneskers Samfund, som i en eneste Tro ere blevne hans retvise kjære Börn, hvorsomhelst de ere. Anden særdeles Kirke, ihvor udvortes hellig og smuk hun synes, agte vi intet, fordi denne Kirke er tidt og ofte mod den rette hellige Kirke; hun bander dem, som Gud benedider; hun forskyder dem, som Gud annammer; hun beraaber (udraaber for) Kjettere dem, der ret Sandhed lære og Synden straffer, og gjör sig god i sin egen Helligheds Paafund, og gaaer efter sit eget Sind og Lov."

Kirkes Vilkaar ikke mangler al Grund. Og et saadant Skin maatte være vel skikket til at bringe Reformationen i en mislig Stilling; thi der blev derved mindet om Gjendöbernes fanatiske Paastande om deres Samfund som den rene Kirke, hvor Guds Riges Ideal allerede skulde have fundet sin Virkeliggjörelse, om Berettigelsen til at betragte Alle udenfor dette aandelige Israel som Vantroe og ugudelige Kanaaniter, om Forpligtelsen til at udrydde dem med Ild og Sværd[1]). Men, selv om ikke den fölgende Artikel 8 („eftersom i dette Liv mange hykkelske og slette Mennesker ere indblandede") viste, hvor langt Reformatorerne stode borte fra fra dette Drömmebillede af Kirkens Fuldendelse i den jordiske Tilværelse, vilde Retfærdiggjörelsen her ikke have Vanskelighed. Thi, ligesom Udtrykket „hellig Kirke" er taget af det apostoliske Symbolum[2]), saaledes viser Udtrykket „Samfund af Hel-

---

[1]) S. Schenkel, Wesen d. Protest. III. S. 157—165, hvor de historiske Henviisninger findes; jvf. Erbkam, Gesch. der protest. Secten: „Det var en nödvendig Fölge deraf, at Barnedaaben forvandledes til Daab af Voxne, der anpristes som den sande nye Födsel af det christelige Liv, at denne Menighed af Voxne og Döbte i en ganske anden Grad gjorde Fordring paa Prædicaterne Reenhed og Hellighed, end den tidligere Kirke havde gjort det; .. den maatte bestaae af lutter Gjenfödte, og Den, der ikke viste sig at være en saadan, maatte udstödes af Menigheden. — Det hidtil alene i Troen ufuldkomment skuede Maal er virkelig opnaaet; ... Egennytten har givet Plads for en hengivende Kjærlighed af Alle mod Alle; Ingen har noget Eget for sig, men Besiddelsens Fælledskab, Eiendommens Ophævelse, Alles fælleds Deeltagelse i Livets Arbeide og Nydelse, — det er de Former, i hvilke Gjendöbernes jordisk-guddommelige Rige fremstiller sig" (Tidsskr. f. udenl. theol. Litt. XVII. S. 401). — I repetit. conf. findes en udtrykkelig Forvaring imod denne Fanatisme: „vi forkaste det anabaptistiske Sleng (colluviem anabapt.), der digter om en synlig Kirke, i hvilken Alle skulle være hellige".

[2]) Apologien: „Artiklen i Symbolet definerer Kirken paa samme Maade, idet den byder os at troe, at der er „en hellig, almindelig Kirke"; men de Ugudelige „ere ikke den hellige Kirke".

lige" tilbage til det Nye Testamente, hvor ἅγιοι og πισεύοντες ere eenstydige Benævnelser paa de Christne. Det Samme er her Tilfældet, idet den tydske Text har „Glaübige". Apologien besværer sig derfor med skarp Uvillie over: „at der intet Middel gives imod Sykophantens Bid, at intet kan udtrykkes saa forsigtigt, at det skal kunne gaae fri for Bagvaskelse"; og den erindrer — næst at henvise til den nærmere Forklaring i Art. 8 — med træffende Sandhed derom, at, imedens der hos Kirkens Medlemmer ligesaa lidt kan ventes eller fordres fuldkommen Hellighed som fuldkommen Tro, bör dog Kirken benævnes efter dem, i hvilke der findes en levende og til Helliggjörelse virksom Tro. „Omendskjöndt Hyklere og Ugudelige ere, efter ydre Mærker, Medlemmer af denne sande Kirke, er det dog nödvendigt at give dens Begreb som Christi levende Legeme, som den der er Kirke baade i Navn og i Virkelighed; thi det maa nödvendigen erkjendes, hvad det er, der fornemmelig gjör os til Christi Lemmer og hans levende Lemmer; . . . de, i hvilke Christus intet virker, ere ikke hans Lemmer". „Og denne Tröst gives os i denne Artikel, at vi skulle vide, at, omendskjöndt de Ugudeliges Tal er stort, Christi Kirke dog er til, og at Christus opfylder hvad han har forjættet sin Kirke: at forlade Synderne, at bönhöre, at give den Hellige Aand."

2. Kirken er dernæst betegnet som „Samfundet af Hellige, i hvilket Evangeliet rettelig læres og Sacramenterne rettelig forvaltes". Det er ydre, objective Kriterier (Evangeliets Forkyndelse og Sacramenternes Forvaltning), som her föies sammen med det indre, subjective (Samfundets Hellighed); og det kan ikke være tvivlsomt, i Henhold til Art. 5, hvorledes Forholdet her er at tænke imellem det Ydre og det Indre. Kirken

er — saaledes vil Sætningen være nærmere at bestemme — Samfundet, der ved Evangeliets rette Forkyndelse og Sacramenternes rette Forvaltning er i Besiddelse af det rette og tilstrækkelige Middel til at bevirke en altid renere og virksommere Tro til Sjelenes og Livets Helliggjörelse.

Derpaa altsaa, om der lader sig paavise en ret Forkyndelse af Evangeliet og en ret Forvaltning af Sacramenterne, skal Kirkens Sandhed være at pröve; „deraf fornemmelig, hvorledes Læren lyder (ex voce doctrinæ) skal og kan det bedömmes, hvilken og hvor den sande Kirke er" (repetit. conf.). En Undersögelse herom tör altsaa det kirkelige Samfund ikke unddrage sig; og hermed er Modsætningen til det katholske Kirkebegreb given, uden at være udtalt med bestemte Ord. Thi den katholske Kirke træder frem som det engang godtgjorte, uomtvistelige Guds-Organ, stöttende sig paa den historiske Forbindelse med Christus, den uafbrudte Række af Efterfölgere, gjennem hvilken Christi Myndighed skal være nedarvet til den romerske Biskop, Kirkens synlige Hoved som er traadt i det usynlige Hoveds Sted; Apostlenes Myndighed skal være gaaet i Arv til Biskopperne som deres ved Ordinations-Sacramentet indviede Efterfölgere[1]).

[1]) „Den katholske Kirke, underviist af Jesus Christus selv og hans Apostle, og belært af den Hellige Aand, som meddeler den fra Dag til Dag al Sandhed" (conc. trid. sess. 13 introd.). — „Een er dens Leder og Styrer; usynlig er det Christus, men synlig er det Peders lovlige Efterfölger, Christi sande og rette Vicarius paa Jorden" (cat. rom. p. 97). Jvf. Möhler's Symbolik S. 265, 296 f.: „Ved Kirken paa Jorden forstaae Katholikerne det af Christus stiftede synlige Samfund af alle Troende, i hvilket de Virksomheder, som ere udviklede af ham i hans jordiske Liv til Menneskenes Forsoning og Helliggjörelse, blive fortsätte formedelst et af ham anordnet, uafbrudt vedvarende Apostolat". — „Kirkens Synlighed og den dermed forbundne uafbrudte Væren og Virken udfordrer en fra Christus som Udgangspunkt begyndende, i uafbrudt Rækkefölge

Enhver Tanke om at pröve Kirkens Sandhed efter indre Kriterier er, efter dette Begreb om Kirken, afskaaren som Indbegreb af al Vantro og Formastelse. Imidlertid er her fra katholsk Side den samme Lempelighed bleven iagttaget som fra evangelisk Side, idet Forklaringen, som er givet i Confessionen om Kirkens Natur og Væsen, er i den katholske Confutation aldeles forbigaaet med Taushed. Men ved enhver anden Leilighed förte den kirkelige Polemik tilbage til dette Hovedpunkt, og i de övrige kirkelige Skrifter er derfor en bestemtere Udtalelse fundet nödvendig. „Maaskee — hedder det i Apologien — forlange vore Modstandere, at Kirken skal defineres saaledes, at den bliver det överste ydre Monarchie paa den hele Jordklode, i hvilket der tilkommer Paven den uindskrænkede Magt: til at bestemme Troesartikler, raade over Skrifterne, indstifte Dyrkelser og Offringer, dispensere og fritage for Lovene, guddommelige, kirkelige og borgerlige, efter Godtbefindende, saa at Keiser og Konger skulle af ham, efter Christi Fuldmagt, modtage Magt og Ret til at have deres Riger ... dersom vi vilde definere Kirken paa saadan Maade, vilde vi muligen möde en gunstigere Dom". Men „der er ingen Tvivl om, at Kirken jo er bunden til Evangeliet; derfor ere Sadducæere, Pharisæere og deres Lige, Paver og Andre, som foredrage en anden, fra Evangeliet afvigende, Lære og holde fast ved deres Afguder, ikke Medlemmer af Guds Kirke, om de end ere beklædte baade med Titel og Magt" (repetit. conf.).

Men, er det saaledes ad evangelisk Prövelses Vei at

---

vedvarende kirkelig Ordination; ... Episkopatet bliver fölgelig betragtet som guddommelig Institution, og ligeledes Paven, Episkopatets Eenhedspunkt og Hoved".

man skal komme til Overbeviisning om Kirkens Sandhed, da synes det at staae uafgjort hen, hvorvidt virkelig noget Samfund er til, der rettelig kan gjöre Fordring paa Navn af Kirke; ja, hvad mere er, efter nöiagtig Fortolkning af Ordene i den givne Definition synes dette ligefrem at maatte benægtes. Thi hvor skulle vi vel kunne sige, at Evangeliet forkyndes i fuld Reenhed, at Sacramenterne forvaltes fuldkommelig i Christi Aand? hörer evangelisk Sandhed i sin Fuldendelse mindre hen i Idealernes Verden end evangelisk Tro og evangelisk Hellighed? og föres vi da ikke ved den foreliggende Definition hen til Kirkens Ideal, som eneberettiget til Kirkenavnet, til den usynlige Kirke, der er Gjenstand for den anende, Tid og Rum overspringende Tanke, istedetfor til det virkelige, synlige Troessamfund i den menneskelige Verden?

Det synes saa. Men de kirkelige Skrifter ere meget langt fra at ville vedkjende sig denne Slutning; de forvare sig paa det Bestemteste imod en Udtydning af Ordene, der skulde gjöre det tvivlsomt, at en sand christelig Kirke er til, som har været fra Christi Tid og „vil vedblive bestandigt". „Vi drömme ikke — hedder det i Apologien — om en platonisk Stat, saaledes som Nogle paa ugudelig Viis beskylde os for; men vi sige, at denne Kirke er til, nemlig de virkelig Troende og Retfærdige, som ere spredte over den hele Jord"; „vi paavise en Kirke, som kan baade sees og höres,.. i hvilken Gud ved det evangeliske Embede er virksom, og gjenföder Mange til evigt Liv;" — „der har været, er og vil være en Kirke, bestaaende af Mennesker, som holde fast ved Troens Grundvold, omendskjöndt Nogle have havt, have og ville have Lyset i höiere, An-

dre i ringere Grad" (repetit. conf.). „Först og fornemmelig (principaliter) er Kirken et Samfund af dem, der have Tro og Hellig Aand i Hjerterne; dette har sine ydre Mærker, af hvilke det kan kjendes, nemlig den rene evangeliske Lære og Sacramenternes Forvaltning stemmende med Christi Evangelium" (Apol.). Men det er tillige klart, at saadanne ydre Mærker, hvorpaa der skulde kunne begrundes en objectiv Dom om Kirkens Sandhed, ikke vilde være tilstede, dersom der ved „Evangeliets rette Forkyndelse og Sacramenternes rette Forvaltning" skulde være at tænke paa den ideale Fuldendthed i Naademidlernes Brug, eller endogsaa blot paa den större Fuldkommenhed af Prædiken og Gudsdyrkelse, hvorom Dommen altid vil blive afhængig af den subjective Stilling til Evangeliet. I den tydske Text af Confessionen er Sætningen udtrykt saaledes: „Kirken.. er Forsamlingen af alle Troende, hvor Evangeliet bliver prædiket reent og de hellige Sacramenter forvaltede overeensstemmende med Evangeliet"[1]). Her er givet noget Objectivt. Om Evangeliet factisk anerkjendes som Guds Ord, der skal bevares ublandet med menneskelig Tilsætning, og virke frit ved sig selv, ophöiet over menneskelig Myndighed; om Sacramenterne blive factisk anerkjendte som guddommelig indstiftede Skikke, for hvis Forvaltning Regelen er uforanderlig given i Evangeliet: derfor ligger Beviset aabent, saa at det maa kunne gjöres gjældende baade af Grundsætningerne i Kirkens Bekjendelse, og af Anlæg og Grundretning af dens Liv og

---

[1]) Jvf. de schwabachske Art. (12): „Hvor Evangeliet bliver prædiket og Sacramenterne rettelig brugte, der er den hellige Christi Kirke, og den er ikke, med Lov og udvortes Pragt, bunden til Sted og Tid, til Personer og Geberder".

Virksomhed. Og det er netop i Henhold dertil at den evangeliske Kirke tröster sig til at træde frem med Christi Kirkes Navn. Thi der ligger heri endvidere den Fortröstning, at Kirken, ved at holde sig nær til det givne Guds-Ord og de givne Sacramenter, ikke vil kunne forfeile den christelige Sandhed i Det, der giver Fasthed og Næring til den christelige Tro og det christelige Troesliv: „hvad der udgjör den sande Lære, det vise selve de prophetiske og apostoliske Skrifter og Kirkens Symboler; Læren om det Grundvæsenlige er i den ikke tvivlsom, nemlig om Troens Artikler, om Guds Væsen og Villie, om Sönnen som Forlöser, om Forjættelserne, om Sacramenternes Brug, om Guds Ords Tjeneste" (repetit. conf.).

At den i Confessionen givne Betegnelse af Kirkens Væsen er affattet saaledes at Tanken ledes hen til Kirkens ideale Fuldendelses-Tilstand, vil ved nærmere Betragtning findes at være langt fra at begrunde nogen Indvending. Det er meget mere en Selvfölge, at en Bestemmelse af Kirkens Begreb, som træffer Midtpunktet af dennes Væsen, först kan finde sit fuldkomment tilsvarende Gjenbillede i den ideale Kirke[1]). Men i den virkelig tilværende Kirke maa derhos, til enhver Tid af dens Tilværelse, Kirkens Idee have en mere eller mindre tilsvarende Virkelighed; og Definitionen af den ideale Kirke maa derfor ogsaa have Anvendelse paa den reale Kirke, ikkun at hvad der hist gjælder om den allerede opnaaede og bestaaende Tilstand her bliver at indskrænke til

[1]) Det maa i denne Henseende mærkes, at ved Gjentagelsen af Definitionen i Art. 8 er tilföiet Ordet „proprie", og dette Ord er i Udg. 1540 ogsaa optaget i Art. 7: „Kirken er egenlig Samfundet af Christi Lemmer, d. e. de Hellige, som i Sandhed troe og adlyde Christus".

Principet, der staaer styrende og ledende over den kirkelige Virksomhed, og til Hovedretningen, hvori Virksomheden holdes i Kraft af den överste Lov[1]).

II.

Om den kirkelige Eenhed hedder det: „Det er nok at stemme overeens angaaende Evangeliets Lære

[1]) Det er unægteligt, at Reformatorerne, og navnlig Luther, kun med Vanskelighed og ikke uden megen Vaklen imellem Yderlighederne af det eensidig ideale og det eensidig reale Kirke-Begreb arbeidede sig frem til Begrebet af en Eenhed af den synlige og den usynlige Kirke (s. Schenkel, Wesen des Protest. III. S. 120—147). Men allerede tidligere erkjendte dog Luther tilfulde det Tomme i en Abstraction, hvor Kirken henstod som et svævende Tankebillede „uden Sted og uden Legeme." Ikkedestomindre er det fra katholsk Side bleven Skik lige indtil den nyeste Tid, at behandle Reformatorernes Begreb om Kirken som en phantastisk Tanke-Construction uden legemlig Realitet. Naar det saaledes bliver gjort gjældende, som Modsætning til Reformatorernes Lære, at, ligesom Christus indviede sit Rige blandt Menneskene ved synlig og personlig Menneskelighed, saaledes ogsaa denne Virksomhed maa forsættes i en synlig, ydre Kirke, — at, ligesom i Christus, saaledes ogsaa i Kirken det Guddommelige og det Menneskelige, det Usynlige og det Synlige er tilstede som Eenhed o. s. v. (s. Möhler's Symbolik, S. 266 ff.): da er her kun fægtet imod en Skygge. Dette er netop Træk, som langt snarere passe til det Begreb af Kirken, der udvikler sig af Spirerne i Reformatorernes Skrifter, end paa det katholske Kirkebegreb. I Katholicismen bliver den reale Legemlighed af Kirken fremstillet med den Fordring, at den skal antages at falde fuldkommen sammen med Kirkens Idee, saa at her det Guddommelige gaaer op i den menneskelige Form; hvorimod det er den protestantiske Grundtanke, at den historiske Kirke er den legemlige Form, der beaandes, bæres og styres af Guds aabenbarede Aand og Ord, men uden at den til nogen Tid af sit jordiske Liv tör gjöre sig gjældende som det Guddommeliges fuldtroe Organ, — efter Luthers Ord: „Legemet gjör ikke, at Sjelen lever, men vel lever Sjelen i Legemet, dog saa at den ogsaa kan leve uden dette" (XVIII. S. 1216). Kun altfor stærkt er den protestantiske Kirke til sine Tider faldet tilbage i den katholske Forestilling om det kirkelige Legemes Identitet med Kirkens aandelige Væsen, saa at den er optraadt i Troens Anliggender med et bydende Ufeilbarheds-Sprog, hvortil den i sine egne Grundsætninger erklærer sig uberettiget.

og Sacramenternes Forvaltning; men det er ikke fornödent, at menneskelige Vedtægter eller Skikke og Ceremonier, indstiftede af Mennesker, allevegne ere lige".

Den katholske Confutation har hertil fölgende Erindring: „Det bliver billiget, at de antage, at Ulighed i Ceremonier ikke adskiller Troens Eenhed, saafremt de tale om særegne Kirkeanordninger, i hvilke ethvert Land kan beholde sin egen Mening og Skik. Men, saafremt de skulde vilde udstrække denne Deel af Confessionen paa Kirkens almindelige Ceremonier, maa det forkastes;.. thi de almindelige Ceremonier skulle iagttages eendrægtigen af alle Christne;.. thi man bör antage, at saadanne Ceremonier hidröre fra Apostlene". Det er altsaa Kirken, som her ubetinget skal have at raade over og at afgjöre, hvorvidt Fordringen til den kirkelige Eenhed kan og skal udstrækkes. Kirken kan tage Hensyn til historisk Skik og Brug, til locale Særegenheder, og i Betragtning deraf indrömme enkelte Afvigelser fra den almindelige Regel; saaledes som det t. Ex. er Tilfældet ved den ambrosianske Messe-Kanon (for den mailandske Kirke), ved Markus-Liturgien (for den venetianske Kirke). Men med den samme uindskrænkede Myndighed skal det tilkomme Kirken at bestemme, hvad der skal gjælde som Regel for Alle, og enhver selvraadig Afvigelse fra det saaledes Bestemte bliver at agte som Udtrædelse af Kirkesamfundet, fordi den er Opsætsighed imod Kirken, Fornægtelse af dens guddommelige Myndighed. Saaledes har Kirken anordnet Bibeholdelsen af det latinske Sprog i Messen (conc. trid. sess. 22 cap. 8); den har bestemt, at Kalkens Brug ved Nadveren bortfalder for Lægmand (sess. 21 c. 2); og den har, med ganske enkelt Undtagelse, standhaftig afviist Andragender om Frihed i denne Henseende.

Den anordnede Brug hörer altsaa i disse Tilfælde til „de almindelige Ceremonier, som skulle iagttages eendrægtigen af alle Christne". Det følger tilmed af den katholske Kirkes udadstræbende Charakteer, at den maa arbeide paa den störstmulige Eenhed i ydre Former, og nogen höiere Lov, grundet i Evangeliets og i det kirkelige Samfunds Væsen, kan den i denne Henseende ikke erkjende.

En saadan Lov, stöttende sig til et objectivt Grundlag for det kirkelige Eenheds-Begreb, er derimod udtrykt i Confessionens Artikel. Men vistnok — naar det hedder, i Modsætning til den fra katholsk Side paastaaede Eenhed af Traditioner og Ceremonier: at „det er nok (satis est) at stemme overeens angaaende Evangeliets Lære og Sacramenternes Forvaltning", da synes det at nærme sig til Ironi, hvad der her fremsættes som Nöisomheds-Fordring. Thi synes der ikke at fordres Overeensstemmelse angaaende Det, hvorom der har været stridt og vil blive stridt indtil Dagenes Ende? kan det, efter denne Forklaring, gjælde for andet end en stor, haandgribelig Usandhed, naar der desagtet er Tale om kirkeligt Samfund som Eenhed? og er ikke hermed den separatistiske Letfærdighed forsvaret, der fremavler en unævnelig Mængde af Secter i den protestantiske Kirkes Skjöd, naar der i enhver dogmatisk eller sacramentlig Uovereensstemmelse skal være givet tilstrækkelig Grund til kirkelig Adskillelse? Men det bliver, ved Sammenholdning af Sætningens tvende Led, aabenbart, at Betoningen navnlig falder paa Ordene „menneskelig" og „indstiftet af Mennesker". Det er det Menneskelige („menneskelige Overleveringer eller Skikke eller Ceremonier indstiftede af Mennesker"), der modsættes det Guddommelige („Evangeliets Lære og Sacramen-

ternes Forvaltning"); og naar nu Eenheden, der skal være Betingelse for kirkeligt Samfund og Samfundsliv, indskrænkes til dette Guddommelige, da kan der fölgelig ikke være tænkt paa alt det Menneskelige, der hefter sig til dette Guddommelige, ikke være tænkt paa Udtydninger af Ordet, Udformninger af Læren, Anvendelser af Loven, ligesaa lidt som paa Skikke og Formularer, der ere knyttede til Sacramenterne som Omgivelse og Indfatning. Dette hörer netop til „traditiones humanæ"[1]). Ligesom Eenheds-Fordringen for Sacramenternes Vedkommende er udtrykkeligt indskrænket til deres „Forvaltning", saaledes som denne er anordnet og overleveret i Skriften, altsaa til et objectivt Givet, saaledes maa ogsaa den forlangte „Overeensstemmelse angaaende Evangeliets Lære" först og fornemmelig være at forstaae om den troende Hylding af Evangeliet som det aabenbarede Guds-Ord, i Modsætning til ethvert menneskeligt Ord, og om de deraf fölgende Grundsætninger for Brug og Anvendelse af Ordet; hvorved det vistnok er forudsat, at, hvor der er from og alvorlig Selvhengivelse til Ordet, der vil Overeenstemmelse angaaende det Grundvæsenlige i Christendommen udvikle sig mere og mere. Den tydske Text har ogsaa her Fortrin i Klarhed og Bestemthed: „Dette er nok til sand Eenhed i den christelige Kirke, at Evangeliet prædikes eendrægtigen efter reen Forstand (d. e. ublandet med menneskelig Tilsætning),

---

1) Imod den katholske Henförelse af „ritus universales" til Apostlenes Autoritet udvider Apologien den christelige Frihed selv til beviislig apostoliske Skikke: „Det har ikke været Apostlenes Hensigt at paalægge Samvittighederne en saadan Byrde, at ville söge Retfærdighed eller Synd i Iagttagelse af visse Dage, visse Spiser og lignende Ting . . Det gjælder om at udfinde Apostlenes Hensigt og Tanke af deres Skrifter, og det er ikke nok at anföre et eller andet enkelt Exempel".

og at Sacramenterne forvaltes overeensstemmed det guddommelige Ord".

Men vistnok — naar det dog er ved Hjælp af menneskelige Organer, at det guddommelige Ord giver sig selv sin yderligere Udvikling, saa vil der ogsaá kunne paavises menneskelige Læreformer og Cultusformer, i hvilke den guddommelige Sandhed er saa utvivlsomt og utvetydigt kommet til Udtryk, at Antagelse og Fornægtelse her vilde gaae umiddelbart tilbage paa det Guddommelige selv. En Overeensstemmelse vilde her kunne forlanges som Betingelse for kirkelig Samfunds-Eenhed, uden at den rette Grændse derved var overtraadt. Naar imidlertid Artiklen lægger Adskillelsen til Grund af det Gudommelige og det Menneskelige, det oprindeligt Givne og det senere Opstaaede, det fast Bestaaende og det Vexlende, da ligger her — og dette er det praktiske Hovedpunkt — en Advarsel, som i den protestantiske Kirke gjöres storlig behov, imod at være snar til at löse det kirkelige Samfundsbaand paa Grund af Forskjelligheder, der ikke paa nogen Maade rokke den christelige Grundeenhed. Det er en Snarhed, hvor som oftest Ufordragelighed mod anderledes Tænkende og hovmodig Overvurdering af egen Christelighed skjuler sig under Frihedsiverens vide Kaabe; men til den sande Christelighed hörer ogsaa det ydmyge Sind, der vogter sig for at ville gjöre sin egen Tro til den normale. Efter Skriftens, ved Reformationen gjenfödte, Begreb er Kirken et Legeme sammensat af forskjelligartede Lemmer; og ikkun derved, at det ene Lem kommer det andet udfyldende til Hjælp, det stærkere stötter og styrker det svagere, vil Legemet kunne have Kraft til at overvinde Sygdomme, til at udstöde det Fordærvede, men derimod

mere og mere at gjennemarbeide og at tilegne sig de modstræbende men sunde og nærende Stoffer, til Fremme af Legemets Væxt og Modenhed.

VIII.

„Omendskjöndt Kirken egenlig er Samfundet af de Hellige og virkelig Troende, saa er det dog tilladt — ‚eftersom i dette Liv mange hykkelske og slette Mennesker ere indblandede'[1] *—, at modtage Sacramenterne, som forvaltes af slette Mennesker, efter Christi Ord: „Skriftkloge og Pharisæere sidde paa Mose Stol" o. s. v. Og Sacramenterne og Ordet ere virksomme paa Grund af Christi Anordning og Indstiftelse, om de endogsaa forvaltes af slette Mennesker'*[2].

Donatisterne ‚og deres Lige'[3] *forkastes, „som paastode, at det ikke var tilladt at benytte sig af slette Menneskers Tjeneste i Kirken, og antoge, at Saadannes Betjening var unyttig og uvirksom"*[4].

* * *

Allerede i den gamle Kirke var der ved kirkelige Stridigheder i det fjerde Aarhundrede givet Anledning til Undersögelse om og Haandhævelse af Sacramentets objective Selvstændighed, som umiddelbar Fölge af dets

---

[1] t. T. „dieweil in diesem Leben viel falsche Christen und Heuchler auch öffentliche Sünder unter den Frommen bleiben". Udgaven 1540 tilföier: „hvilke dog have de ydre Tegns Samfund med Kirken".

[2] t. T. „obschon die Priester, dadurch sie gereicht werden, nicht fromm sind".

[3] I Apologien nævnes, istedetfor „et similes", Wiklefiterne, — neppe med tilstrækkelig historisk Grund. Jvf. Flathe, die Vorlaüfer der Reform. II. S. 154—267.

[4] t. T. har intet Videre end: „so anders halten".

guddommelige Charakteer som Naademiddel. Den donatistiske Paastand, der stod i umiddelbar Forbindelse med Principet om sædelig Reenhed og Hellighed som ueftergivelig Fordring til den sande Kirke: at Sacramentets Virksomhed skulde være afhængig af den forvaltende Geistliges uplettede Charakteer, var forkastet som aabenbar Vranglære. Den protestantiske Bekjendelse gjör her fælleds Sag med den katholske Kirkelære, og denne Artikel har derfor i Confutationen mödt billigende Anerkjendelse.

Under Enigheden er imidlertid en væsenlig Forskjellighed skjult. Naar den katholske Kirke gjör Sacramentets Virksomhed uafhængig af den Forvaltendes Personlighed, da er det, fordi den Geistlige her træder frem alene som Organ for Kirken og som Forvalter af Naademidlet i Kirkens Navn og paa dens Vegne. Men heraf fölger da videre, at Personligheden ikkun forsaavidt staaer udenfor Betragtning, som denne ikke umiddelbart vedkommer den præstelige Charakteer, den Geistliges Stilling til Kirken; hvorimod der fra denne Side netop maa lægges Vægt derpaa, at Præsten som Sacramentets Tjener er Eet med Kirken, og det er derfor consequent, naar den Forvaltendes „Intention" fordres som Betingelse for Sacramentets Virksomhed; d. v. s., at det er Præstens Agt og Tanke, at forvalte Sacramentet overeensstemmede med Kirkelærens Aand og Indhold[1]). Udfört af en Geistlig, som med Bevidsthed stod i Modsætning til Kirkens Sacramentlære, vilde saaledes Naade-

[1]) conc. trid. sess. 7 c. 11: „Dersom Nogen siger, at der hos Præsterne, naar de forvalte og meddele Sacramenterne, ikke udfordres idetmindste Intentionen at gjöre Det, som Kirken gjör, han være anathema."

midlet blive uvirksomt. Her er altsaa et Punkt, hvor den katholske Lære nærmer sig til den donatistiske, og dette kan ikke være paafaldende; thi en Forvexling af den synlige og den usynlige Kirke er fælleds for begge, men med den Forskjel, at Katholicismen bliver staaende ved den synlige Kirkes Beskaffenhed, drager Kirkens Ideal ned til den givne Virkelighed; hvorimod Donatismen gaaer ud fra Idealet af den sædelig uplettede, hellige Kirke, og vil fremtvinge en tilsvarende Virkelighed i Kirkens endelige Liv.

For den protestantiske Lære om Sacramentets objective Væsen og Kraft ligger derimod Betragtningen til Grund af sammes Forhold til Christus: „paa Grund af Christi Anordning og Indstiftelse". Sacramenterne ere hellige Efterladenskaber, Handlinger, i hvilke Guds-Aabenbaringen i Christus, som Aabenbaring af Guds forbarmende, forlösende, gjenfödende Naade, er sammentrængt og fremstillet i synlig, gribende Form, og stadig fornyer sig med sine Kjendsgjerninger for de enkelte Mennesker. Saaledes kan den guddommelige Indstifter her siges selv at være det egenlig handlende Subject; og medens der ved de övrige hellige Handlinger alene er givet et Motiv, et Moment, hvor Udförelsen bliver overladt til den Geistlige, og Dennes hele Personlighod saaledes faaer den væsenlige Indflydelse paa Handlingens Virksomhed, træder den Geistlige, i Egenskab af Sacramentets Forvalter, frem i Herrens Navn, som hans umiddelbare Redskab. Saaledes hedder det i Apologien: „Sacramenternes Virksomhed bortfalder ikke derved, at de forvaltes af Uværdige, idet Disse, ifölge Kirkens Kald, repræsentere Christi Person, ikke deres egen Person,.. forvalte Sacramenterne i Christi Sted og

paa hans Vegne (Christi vice et loco)"[1]). Hermed er naturligviis ikke benægtet, at der gives en aandelig stemmende og opbyggende Indvirkning, som kan baade forstærkes og svækkes ikke alene ved den Forvaltendes Personlighed og Udförelse af den hellige Handling, men ogsaa ved dennes ydre Udstyrelse og den hele Omgivelse; men dette er at betragte som en ledsagende Virksomhed, der ikke er grundet i og udgaaer fra Sacramentets eget, eiendommelige Væsen.

IX.

„Angaaende Daaben lære vi, ‚at den er nödvendig til Salighed'[2]), *og at ved Daaben tilbydes Guds Naade, saa og at Börnene bör at döbes, ‚for at de, ved Daaben frembaarne for Gud, skulle tages til Naade hos Gud'*[3]).

Anabaptisterne forkastes, hvilke ‚misbillige Daab af Börn, og paastaae, at Börnene blive frelste uden Daab'"[4]).

* * *

---

[1]) Jvf. cat. maj. (de sacr. alt.): „Vi slutte saaledes: om end den foragteligste Person (nebulo perditissimus) forvalter Sacramentet for Andre eller selv modtager det, erholder han ikkedestomindre Sacramentet . . ligesaavelsom Den, der modtager eller forvalter det paa den andægtigste og værdigste Maade; thi det stötter sig ikke paa menneskelig Hellighed, men paa Guds Ord". — „I Sacramenterne handler, taler, virker din Gud Christus selv med dig formedelst Præsten; der er ikke menneskelige Handlinger eller Ord; der forkynder Gud selv dig alle Ting, som ere sagte os om Christus, og han vil, at Sacramenterne skulle være Stadfæstelsestegn og Forsikring (Wahrzeichen und Urkund)". Luther, X. S. 2305.

[2]) t. T. „dass sie nöthig sey".

[3]) t. T. „welche . . überantwort und gefällig worden".

[4]) t. T. „lehren, dass die Kindertauf nicht recht sey". — Jvf. de kjöbenhavnske Artikler (18): „Den hellige christne Kirke troe vi og lære dennem hver christen Menneske at være nyttig og af Nöd,

Confutationen erklærer simpelthen: „Den niende Artikel... bliver billiget (gelobet) og antaget". —

Artiklen omfatter — uden at gaae ind paa dogmatisk Udvikling af Daabens Væsen og Virksomhed — tvende Sætninger: om Daabens Nödvendighed, og om Barnedaabens Retmæssighed.

1. „Daaben er nödvendig til Frelse".

I de schwabachske Artikler findes ingen Udtalelse om Daabens Saliggjörelses-Kraft[1]); og i Apologien findes Sætningen gjentaget i samme thetiske Form som her ("nödvendig til Frelse"), uden nogen tilföiet Forklaring eller Udvikling.

Artiklen stiller saaledes Daaben hen som Betingelse for Opnaaelse af Salighed[2]), og de tydske Reformatorer vedkjende sig, som bekjendt, denne Sætning i ubetinget og isoleret Skarphed, medens de dog vise ringe Tilböielighed til at gaae ind paa den videre negative Anvendelse af Sætningen paa de Ikke-Döbte. At navnlig christenfödte Börn, der bortdöe förend de have kunnet modtage Daaben, desuagtet skulle kunne blive deelagtige i Frelsen, stiller Luther hen som et fromt, om end dristigt, Haab stöttet paa Guds uransagelige Naadefylde[3]).

---

de særdeles, som befæstes og Grund haver i den hellige Skrift, som er Daab og Christi Legems og Blods Deelagtighed i hans Pines og Döds Ihukommelse. Om disse have vi Guds Ord og Forjættelse".

1) Der anföres blot i den 9de Art. Skriftstedet Mark. 16, 16 ved Siden af Matth. 28, 19 som „det Gudsord, paa hvilket Daaben er stöttet".

2) I cat. rom. (de bapt. 31) er denne Sætning og dens praktiske Fölgeslutning udtalt i sin fulde Strenghed: „Alle Mennesker, naar de ikke ved Daabens Naade gjenfödes til Gud, fódes af deres Forældre, hvad enten de ere troende eller vantroe, til evig Elendighed og Undergang".

3) „Jeg haaber, siger Luther, at, naar smaae Börn blive berövede

Men hvorledes, gjennem hvilke Mellemled have vi at tænke os det Forhold begrundet, hvori Daaben her er stillet til Saligheden?" De i Confessionen tilföiede Ord „og at Guds Naade tilbydes ved Daaben" lede hen til det Tankespor, som Reformatorerne have indslaaet for at klare sig dette Forhold.

Det er ikke Forestillingen — som unægtelig kunde ligge nærmest — om en umiddelbar syndaftvættende Kraft, som skulde enten være nedlagt i Daabvandet selv eller ledsage den hellige Handling, der ligger til Grund[1]). Denne Forestilling bliver med al Bestemthed afviist i de schmalk. Art. 5: „vi stemme ikke med Thomas og Prædikemunkene, der, med Tilsidesættelse af Guds Ord og Indstiftelse, sige, at Gud har indgivet og nedlagt aandelig Kraft i Vandet, som skulde aftvætte Synden ved Vandet, — heller ikke med Scotus og Franciskanermunkene, som lære, at Synden aftvættes ved Daaben i Kraft af en Medvirken (assistentia) af den guddommelige Villie".

Daaben uden deres Skyld, og den offenlige Befaling og Bön ikke bliver foragtet, den fromme og barmhjertige Gud vil komme dem venlig ihu . .; man skal lade deres Sjele i deres himmelske Faders Haand og Villie, der, som vi vide, er barmhjertig" (XXII. S. 872. I. S. 1569). Men han advarer imod at lære Saadant offenligt „for Verdens Ondskabs Skyld." Calvin derimod erklærer sig med fuld Uforbeholdenhed: „hvor stor Skade der er anstiftet ved den Lære, at Daaben er nödvendig til Frelse, bemærke kun Faa . . Naar den Mening bliver herskeude, at alle de ere fortabte, der ikke have Deel i Daaben, saa ere vi værre farne end den gamle Verdens Folk". Hermed stemme flere reformeerte Bekjendelser; stærkest i conf. scot.: „vi afskye den grusomme Dom, der afsiges over spæde Börn, som döe uden Daab".

[1]) Dette er den katholske Kirkelære: „Daabens Vand ikke alene aftvætter og borttager alle forhen begangne Misgjerningers Plet og Smuds, men det udruster os med den guddommelige Naade, ved hvis Hjælp og Forstand vi fremtidigen kunne undgaae Synder og bevare Retfærdighed og Uskyld". cat. rom. de bapt. 35. 42.

„Uden Tro — hedder det meget mere i den store Katechismus — gavner Daaben intet, omendskjöndt det ikke kan nægtes, at den i og for sig er en himmelsk og uvurdeerlig Skat".

Saaledes finde vi os da förte tilbage til Grundlæren om Troens Nödvendighed til Frelse. Det er i Forholdet imellem Troen og Daaben at det formidlende Mellemled bliver at söge; d. v. s. Daaben opfattes kun da rettelig, naar der tillægges den en saadan Beskaffenhed og Betydning, at den selv bliver Gjenstand for den evangeliske Tro, Troen paa Guds Naade, der i Christus er aabenbaret for Verden som historisk Virkelighed. Dette ligger ogsaa i den uadskillelige Forbindelse, hvori Daabshandlingen sættes med det guddommelige Ord: „Daaben er intet andet end Guds Ord med Neddyppelse i Vand, efter hans Indstiftelse og Anordning" (schmalk. Art.). — „Vandet uden Guds Ord er simpelthen Vand og ikke Daab; men naar Guds Ord kommer til, er det Daab (m. Katechismus).

Men „Troen — læres der videre — gjör ikke Daaben, men annammer og tilegner sig den" (st. Katech.). „Troen slutter sig til Vandet (adhæret aquæ), og troer, at det er Daaben, i hvilken der er Salighed og Liv, ikke ved Vandets Kraft, men derved at Daaben er forenet og stadfæstet ved Guds Ord og Anordning" (sammest.). Nemlig: „Daaben er ikke vor Gjerning, men Guds Gjerning; — og saaledes skulle vi betragte Daaben og gjöre os den frugtbringende, at vi, stolende paa den, blive stærke og faste, saa at vi, saa ofte som vi besværes ved Synder eller Samvittigheden, sige: jeg er alligevel döbt; og dersom jeg er döbt, saa er det sikkert, at disse Forjættelser ere givne mig, at

jeg skal blive salig og arve udödeligt Liv baade paa Sjel og Legeme" (sammest.). Fuldstændigst og klarest er den Udvikling, der findes i repetit. conf. „i den sande Guds Navn döber jeg dig; ham skal du erkjende og paakalde og adskille fra alle falske Guddomme, og visselig troe, at de Velgjerninger skjenkes dig, som han har forjættet i Evangeliet, at du er Medlem af Guds Kirke, som er forlöst ved Sönnen og helliggjöres af den Hellige Aand. Ved denne Betydning af denne Pagt skulle De holde fast, hvis Alder allerede kan fatte Læren; og bestyrkede ved denne Bevidnelse skulle de troe, at Synderne forlades dem, og at de virkelig ere Medlemmer af Guds Kirke, og i sand Tro paakalde Gud. — Saaledes lærer ogsaa Petrus, at det er en Pagt, ved hvilken Gud..optager dig, efter at have lægt din Samvittigheds Saar; og du slutter fra din Side atter Pagt med Gud, saa at du paakalder denne sande Gud, og troer, at du frelses ved Guds Sön, som er opvakt af Döden og hersker. Saaledes er Guds Sön virksom i dig".

Det er saaledes det indholdsrige Begreb af Pagt, hvortil der vises hen, — först og fornemmelig af Guds Pagt med Mennesket, og derefter af Menneskets Pagt med Gud. Daaben er Veien for Mennesket til Salighed derved, at den er „Guds Gjerning", Aabenbarelsen af Guds Naade, saaledes som den vender sit Kald til den Enkelte (Confessionens: „Guds Naade tilbydes"), drager ham ind i Guds Naaderige, indlemmer ham i Christi Samfund, hvor Troeslivet kan fremvoxe til fuld Styrke og Fasthed, komme til Udfoldning af sin rige helliggjörende og saliggjörende Kraft. „Daaben virker Syndernes Forladelse, frigjör fra Döden og Djævelen, og giver den evige Salighed til Alle og Enhver, der troe

Det, som Guds Ord og Forjættelser love. — Saa store Ting udretter Vandet vistnok ikke, men Guds Ord, som er i og med Vandet, og Troen, som troer Guds Ord, der er föiet til Vandet" (m. Katech.).

Saaledes er Daaben ved den kirkelige Bekjendelse knyttet til det guddommelige Ord og opfattet som Led af den hele guddommelige Frelses-Oekonomie; den godtgjör sig som Saliggjörelses-Middel for og i Troen, ved at tilföre den fulde Forvisning om Guds syndforladende Naade mod de Enkelte hver især. Og hermed er da tillige Veien aabnet til at söge Sætningen om Daabens „Nödvendighed til Frelse" udlöst af den afsluttede Stilling, den skarpe og uformidlede Form. Thi det fölger af den kirkelige Betragtning ikke alene, at Daaben kan anvendes paa saa vanhellig Maade (f. Ex. ved Tvangsdaab) og modtages med saa modstræbende og vanhelligt Sind, at Charakteren af Naademiddel bortfalder; men Spörgsmaalene trænge sig ustandseligt frem: om vel Guds kaldende og dragende Naade skal kunne tænkes bunden til en bestemt ydre Form? om — naar enhver magisk virkende Kraft bliver holdt borte fra Daaben — den i Troen sögende og higende Sjel ikke ogsaa uden Daab maa kunne komme til en fuld Fortröstning til den guddommelige Naade, der virker det saliggjörende Samfund med Gud?"[1]) En theologisk Udvikling er saaledes anviist ved de i vore Kirkeskrifter foreliggende Antydninger,

---

[1]) „Gud har ikke bundet sig saaledes til sine Sacramenter, at han ikke skulde kunne virke paa anden Maade, uden Sacramenter; ligesom han ogsaa under Loven har gjort Mange salige uden Lov, saasom Naaman, Job, Kongen i Assur, Babylon, Ægypten . . Saaledes haaber jeg ogsaa, at den gode og barmhjertige Gud har noget Godt i Sinde med dödfödte Börn, som blive berövede Daaben uden deres Skyld" Luther, XXI. S. 1443.

med al deres Korthed og Ufuldstændighed, som nödvendigen fører ud over den Form, ved hvilken Kirkelæren er bleven staaende paa sit förste Trin[1].

2. „Börn bör at döbes".

Ved det Eftertryk, hvormed Reformatorerne have betonet Sætningen: „uden Tro gavner Daaben intet", kunde de ikke andet end blive satte i en vanskelig Stilling som Barnedaabens Forsvarere og Haandhævere; hvortil endnu kom, at den bestemte Grund af Skriften, hvorpaa Reformatorerne overhovedet og navnlig ved et andet Punkt Sacramenterne vedkommende, om Kalken i Nadveren, lagde afgjörende Vægt, her ikke lod sig paavise. Det kunde maaskee endogsaa være et Spörgsmaal, hvorledes de vilde have stillet sig overfor en reen baptistisk Lære, dersom en saadan var fremtraadt, indskrænkende sig til den Fordring, at Daabstiden bör være henstillet til christelige Forældres Frihed, istedetfor at denne Fordring hos Anabaptisterne slog om til ubetinget Forkastelse af Barnedaaben og Gjentagelse af Daaben, og tillige traadte i Forbindelse med en fremstormende Lovlösheds-Retning til alle Sider („et ugudeligt og oprörsk Röver-Parti" Apol.). — Det bliver i den större Katechismus betegnet som „et Spörgsmaal, hvormed i vore Dage Djævelen besnærer Verden ved sine Secter paa

[1] I Hase's conf. aug. er Udviklingen forsögt ved at skjelne imellem Daabens Begyndelse („Bestænkelse med Vandet, der er beseglet ved Guds Ord"), dens Fortsættelse („den daglige Bod"), og dens Fuldendelse („det nye Menneskes Födsel"). Og efter denne Begrebs-Udvidelse er Artiklen affattet: „En saadan Daab er nödvendig til Frelse; men hvad angaaer den ydre Begyndelse af samme, da antage vi, at det er ikke Mangel af Sacramentet men Foragt for samme der fordömmer (non defectus sed contemtus sacramenti damnat)".

forskjellig Maade, angaaende Daaben af Börn: om ogsaa de troe, eller om de döbes rettelig". En Paamindelse tilföies endnu til „dem, der ere ringe i Indsigt", at lade dette Spörgsmaal henstaae, og overlade dets Dröftelse til Kirkens Lærere[1]).

Svaret maatte imidlertid, for Lutheranernes Vedkommende, være forud givet ved Læren om „Daabens Nödvendighed til Frelse"; — det er Anabaptisternes modsatte Lære: „at Börn blive frelste uden Daab" der forkastes som Vranglære[2]); og hermed er da den ubetingede Nödvendighed af Barnedaaben udtalt. Saameget mere maa den milde og lempelige Form mærkes, hvori Yttringerne om Barnedaaben ere holdte; de indskrænke sig til at stille den hen som kirkelig Pligthandling („at Börn bör at döbes"). Saaledes ogsaa i de schwabachske Artikler, i Apologien og de schmalkalske Artikler; i Apologien tilföies dog det bestemtere: „det er nödvendigt at döbe de smaae Börn", men uden nærmere Forklaring[3]).

Begrundelsen, som mangler i Confessionen, er i Apologien givet i korte, men træffende Vink: at

---

[1]) Ogsaa Melanchthon yttrer i Anledning af Anabaptisternes Angreb paa Barnedaaben, hvormeget denne Sag ængster ham: „jeg har vel tænkt, at Djævelen vilde angribe os paa et ömt Sted; . . det er, og har ogsaa forhen været summa summarum af mine Bekymringer" (corp. reform. I. p. 533).

[2]) I Udg. 1540 er det at mærke, at der ved Angivelse af den anabaptistiske Lære, som forkastes af de Evangeliske: „at Börn uden Daab blive frelste" tilföies til Ordene „uden Daab": „og udenfor Christi Kirke", hvorved altsaa christelige Forældres Börn, som maatte bortdöe uden Daab, ere undtagne fra Frelsens Forliis.

[3]) I de kjöbenhavnske Artikler er Barnedaaben ikke omtalt. Ogsaa i den förste Udgave af Melanchthons loci theol. er Daabs-Sacramentet afhandlet uden at omtale Barnedaaben.

Frelsen ved Evangeliet tilbydes alle uden Forskjel: „Mænd, Qvinder, Börn, Spæde", at „Frelsens Forjættelse henhörer ogsaa til de smaae Börn", som fødes i Kirken, at det altsaa er nödvendigt at döbe Börnene, for at denne Forjættelse kan blive dem til Deel (ut iis applicetur)". Det er Opfattelsen af Kirken som organisk Heelhed, der her ligger til Grund. Kirken omslutter, ligesom Evangeliet, der er dens Sjel, dens aandelige Bærer, Alt hvad der befinder sig i dens Omraade. Fra Födselens Öieblik af ere Börnene, som fødes i det christelige Samfunds Midte, ogsaa berettigede Medlemmer af det christelige Samfundsliv, der modtager, pleier, udvikler de förste aandelige Spirer. Og hermed er Standpunktet givet for den sande Retfærdiggjörelse af Barnedaaben, fra hvilket ogsaa de andre kirkelige Skrifter gaae ud: „Kirken skylder de Smaae Daaben og Forkyndelsen af den Forjættelse, at de höre med til Forlösningen ved Christus" (schmalk. Art.); — „Börnene optages og helliges af Gud, idet de indlemmes i Kirken, og saadanne hörer Forjættelsen til" (repetit. conf.)[1]).

Men den anabaptistiske Indsigelse mod Barnedaaben: „hvor der ikke er Tro, kan der heller ikke være Daab"[2]), grændsede saa nær til Reformatorer-

[1]) Der bliver endnu paaberaabt et historisk Autoritetsbeviis: et Vidnesbyrd af Origenes, at Kirken har modtaget Barnedaabens Ritus af Apostlene; og Apologien og den st. Katech. stötte sig tillige til den Erfaring, at Barnedaaben ikke er Gud mishagelig, efterdi den Hellige Aand er given til Flere, der ere döbte som Börn. Disse Betragtninger indtage imidlertid kun en underordnet Plads.

[2]) Forkastelsen af Barnedaaben er umiddelbart grundet i den almindelige religiöse Retning, der charakteriserer de anabaptistiske Secter: i den Styrke og Heftighed, hvormed Menneskets Personlighed og Selvstændighed bliver fremhævet i det religiöse Forhold, saa at Troen, den selvbevidste og daadkraftige Tro,

nes Indrömmelse: „uden Tro gavner Daaben intet", at Nödvendigheden af en nærmere Forklaring her blev uafviselig. Denne gaaer ud paa, skarpt at skjelne imellem Daabens Virkelighed og Gyldighed, der er grundet alene paa det guddommelige Ord, og dens praktiske Virksomhed, der indrömmes at være betinget ved Troen. „Naar Ordet kommer til Vandet, er Daaben at ansee som sand (rectus), ogsaa om Troen ikke kommer til. — Vi bringe Barnet til Kirkens Tjener at döbes, med det Haab og i den Hensigt, at det maa blive vis i Troen, og vi bede, at Gud vil give det Tro; men det er ikke derfor, vi döbe det, men snarere, fordi Gud har befalet det saaledes at skee" (st. Katech.). Men vistnok kunde her, hvor der ikke handles om det enkelte Undtagelses-Tilfælde, men om den almindelige Forvaltning af Daaben, endnu spörges: hvorledes Sacramentet kan være givet som „virkeligt og gyldigt", ved at forvaltes under en Form, hvor det synes ubestrideligt, at Det, der indrömmes at være Betingelse for den heldbringende „Virksomhed", — Troen,

---

gjöres til Alpha og Omega. Saaledes maatte Belæring, Indsigt, Troesbekjendelse, Villiesbeslutning nödvendigen gaae forud for Daaben, og det maatte betragtes som Vanhelligelse af Sacrament og Kirke, naar Forholdet blev vendt om. Denne Inderligheds-Retning, denne Tilbagefören af det hele religiöse Liv til Troen er protestantisk, og en historisk Forbindelse imellem Reformationen og Gjendöber-Væsenet lader sig heller ikke nægte; dets Fremkomst skyldes den stærke aandelige Opvækkelse, som udgik fra Reformationen, og dets Formaal var intet andet, end at gjennemföre det protestantiske Princip, som Reformationen formeentes at blive utro. Men „uden Tugt og Selvbegrændsning, efterhaanden blandet med urene verdslige Lidenskaber og kjödelige Begjerligheder, blev den religiöse Begeistring et fortabt Barn af Reformationen, .. der gik ud paa at kaste den objective Verden med alle dens kirkelige og borgerlige Indretninger overende" (Erbkam, p. anf. St. S. 391).

endnu ikke er tilstede. Saaledes maatte man naturligen blive fört et Skridt videre: til Forestillingen om en vis Art af ubevidst Tro, som paa Faddernes Forbön skulde blive indgivet Barnet[1]). Men slige Theoremer have ikke deres Plads i Kirkens oprindelige Lære; her henvises vi til at söge Beroligelse og Hvile i den Tanke, at, ligesom den Enkeltes religiöse Liv er omsluttet af det hele kirkelige Samliv, saaledes tör Daabsmomentet ikke opfattes som enestaaende, men som Indgang til, ja som Overgang i dette Kirkens Liv, hvor Troens Spiring og Udvikling ikke vil udeblive under vedvarende Ledning af den samme Haand, som har fört og föiet de Spæde ind i Kirkens Liv.

X.

„Angaaende Herrens Nadvere læres der, at Christi Legem og Blod er virkelig tilstede og uddeles i Herrens Nadvere til de Nydende[2]); og de anderledes Lærende misbillige vi".

* * *

---

[1]) Dette er den Forklaring, som Luther sætter i Stedet for den kath. Kirkes Lære om Daabsvidnernes eller Kirkens Tro, der skulde agtes som Baptizandens egen (XI S. 673 ff. XIX S. 1625. XXII S. 65). Han sammenligner denne Tro hos Börnene för Fornuftens Opvaagnen med den Christnes Tro i sovende Tilstand; ja, han gaaer endog saa vidt, at han finder Troens Tilstedeværelse i Barnet sandsynlig, netop fordi Fornuften endnu ikke er vaagnet; thi „hvad Godt gjör Fornuften til Troen og Guds Ord? — er det ikke den, der staaer stærkest imod Troen og Guds Ord? — hvad, om du formedelst din Fornuft just er kommen bort fra Troen, og Börnene formedelst deres Ufornuft komme til Troen." XI S. 676 ff.

[2]) t. T. „dass wahrer Leib u. Blut. Chr. wahrhaftiglich unter der Gestalt der Brodes und Weins im Abendmal gegenwärtig sey,

Confutationen erklærer: at denne Artikel, „kan, hvad Ordene angaaer, taales", dog under Forudsætning, at Meningen er den, „at den hele Christus er tilstede under hver Skikkelse, saa at Christi Blod er per concomitantiam ikke mindre tilstede under Brödets Skikkelse end under Vinens Skikkelse, og omvendt". Der erindres tillige om den pligtskyldige Bekjendelse af Kirkens Tro: „at Brödets Væsen bliver forvandlet til Christi Legem ved Guds almægtige Ord i Consecrationen"; og endelig savnes, istedetfor den lemfældige Misbilligelse („improbant secus docentes"), en „udtrykkelig Fordömmelse af dem, der nægte den sande Tilstedeværelse af Herrens Legem og Blod i Nadveren".

I en saa betinget og indirect Form ere de Udsættelser holdte, hvortil den katholske Kirkes Organer indskrænke sig med Hensyn til en Artikel, hvor Modsætningen imellem begge Kirker træder skarpere og öiensynligere frem end paa noget andet Punkt, og det baade i Lære og i Cultusform, — det bedste Vidnesbyrd om den Tact, hvorved det er lykkedes Confessionen at undgaae stærke Anstöd. Alligevel er intet eftergivet paa den evangeliske Sandheds Bekostning; men Udtrykket, som er bleven fundet tilfredsstillende til alle Sider, er opnaaet derved, at Artiklen indskrænker sig til det religiöse Hovedpunkt, og lader de forskjellige dogmatiske Theorier ligge ved Siden. Og virkelig maae Antitheserne imod den katholske Lære og Ritus snarere söges ud af Ordene, end de kunne siges at være udtrykkeligt ud-

---

und da ausgetheilet und angenommen wird." Denne Textform er næsten ordlydende med Ordene i de schwabachske Artikler (10).

talte. En saadan Antithese indeholder Udtrykket „er til-stede" („adsint") imod det katholske Transsubstantiations-Begreb, og Udtrykket „uddeles til de Nydende" („distribuantur vescentibus") imod den katholske Anvendelse af Sacramentet: Unddragelsen af Kalken, og overhovedet Offringsacten i Communionens Sted.

Ikke mindre Lempelighed og Varsomhed er iagttaget overfor de Reformeerte, mod hvilke en heftig Polemik og paa den anden Side en ligesaa utrættelig Mæglings-Bestræbelse, en Række af Forenings-Forsög, af Tilnærmelser og Fjernelser havde udfyldt mere end et Aarti af Reformationens korte Historie. Til denne Spænding indeholder Confessionen saa svage Spor, at Calvin og hans Troesforvante neppe vilde have fundet Betænkelighed ved at tiltræde den her givne Affattelse. Ved den, sex Aar senere (1536) tilveiebragte, wittenbergske Concordie kom man idetmindste fra luthersk og reformeert Side overeens om en Læreform, som affattedes i ulige bestemtere Udtryk: „at Christi Legem og Blod er virkeligt og væsenligt tilstede, frembydes og modtages med Bröd og Viin; og ihvorvel man ikke antager nogen Forvandling eller Indeslutning i Rummet, bekjender man dog, at Brödet, paa Grund af den sacramentale Forening, er Christi Legeme, dog ikke udenfor Brugen".

Apologien gjentager Artiklens Indhold, dog med Forandring i enkelte Udtryk: „at Christi Legem og Blod er virkeligt og væsenligt (vere et substantialiter) tilstede, og virkelig frembydes (vere exhibeantur) med.. Bröd og Viin til dem, som modtage Sacramentet". Ordet „frembydes (exhibeantur) istedetfor uddeles (distribuantur)", hvortil der dengang ikke vides at have heftet sig nogen Mistanke for Kjetteri, er en Forklang af Redac-

tionen i Udgaven 1540, som senere erholdt en beklagelig Navnkundighed (s. ovenf. S. 142—44.). Her lyder Artiklen: „at Christi Legem og Blod virkelig frembydes (vere exhibeantur) med Bröd og Viin til dem, der nyde samme ved Herrens Nadvere"[1]). En saadan exhibitio (Frembydning) forudsætter endnu ikke — og mindre end Ordet distributio — hos hver enkelt Communicant en tilsvarende Modtagelse, og der blev saaledes endnu Plads tilbage for den calvinske Anskuelse: at Herrens Legem og Blod vistnok bliver i Nadveren tilbudt Alle, men at virkelig Nydelse ikke finder Sted uden under Betingelse af Tro; idet de Vantroe ikke modtage andet i Vinen og Brödet end Viin og Bröd. For saavidt var der vistnok ved hiin Forandring tilsigtet et Unions-Forsög — som Erfaring har viist at være kommet tre Aarhundreder for tidligt —; hvormed da ogsaa Udeladelsen af den antithetiske Formel, „de anderledes Lærende misbilliges (et improbant secus docentes)", staaer i Forbindelse[2]). Men det er paafaldende, hvor nær Apologien paa den anden Side træder hen til den katholske Læreform. Den anförer billigende, at den romerske og den græske Kirke eré enige i at lære en legemlig Tilstedeværelse (corporalem præsentiam) af Christus[3]), og

[1]) Ogsaa i repetit. conf. er det samme Udtryk optaget: „at Christus virkelig frembydes (vere exhiberi) til dem, der modtage Christi Legem og Blod".

[2]) I Hase's Redaction af conf. aug. er Artiklen affattet i lignende Retning: „quod mortem Domini pie celebrantibus sub utraque specie Christus vere adsit et nobiscum sese communicet".

[3]) Luther har vistnok oftere, i polemisk Heftighed imod de reformeerte Modsætninger, vedkjendt sig en legemlig Tilstedeværelse og legemlig Nydelse af Kjöd og Blod; men ved den videre Forklaring over denne Christi Legemlighed kommer han atter tilbage til Beteg-

den slutter Artiklen med den Erklæring: at „vi forsvare den i den hele Kirke vedtagne Lære". Her har den melanchtonske Udjevnings-Bestræbelse öiensynligt overskredet den rette Grændse.

I de kirkelige Skrifter, som hidröre fra Luther, ville vi vente at finde Modsætnings-Punkterne til det reformeerte saavelsom det katholske Lærebegreb udhævede med större Bestemthed og Styrke. Allerede i de tvende Katechismer betones med Eftertryk det siden i den lutherske Liturgie optagne Tillægsord: „Christi sande Legem og Blod[1]), i og under Bröd og Viin, indstiftet for os ved Christi Ord til at æde og drikke (ad manducandum et bibendum)", og i de schmalk. Artikler læres, i ligefrem Modsætning til Calvin: at „Christi sande Legem og Blod gives og modtages ikke alene af de fromme, men ogsaa af de ufromme Christne". Paa den anden Side bliver den katholske Lære om Transsubstantiationen[2]) affærdiget som „sophistisk Spidsfindighed", Læren om Concomitantsen[3]) som „indbildt

nelse af Christi Kjöd som aandeligt, som aandelig og evig Spise. S. Schenkel, das Wesen des Protest, I. S. 524 f.

1) Dette polemiske Tillægsord findes ligeledes i de schwab. Artt. (10), hvorfra det, som allerede bemærket, uden Tvivl er gaaet over i Confessionens tydske Text og videre i den lutherske Liturgie. Jvf. Engelstoft: Liturgiens Hist. i Danmark S. 273—277.

2) Conc. trid. sess. 13 can. 2: „Dersom Nogen siger, at Brödets og Vinens Substants bliver tilbage i Nadverens Sacrament tilligemed Chr. Legem og Blod, og nægter den underfulde og særegne Forvandling (conversio) af Brödets hele Substants til Legem og af Vinens hele Substants til Blod, saa at alene Skikkelserne (species) af Bröd og Viin blive tilbage, ... han være anathema!".

3) sammest. can 3: „Dersom Nogen nægter, at den hele Christus indeholdes i det höiværdige Alterens Sacrament under enhver Skikkelse, han være anathema!" I den katholsk-idealistiske Theologie undergaaer denne Forvandlingslære atter en mærkelig

Viisdom (doxosophia)", og en uforbeholden Fordömmelse og Forbandelse („damnamus et exsecramur") udtales imod dem, „der ikke alene tilsidesætte begge Skikkelser i Nadveren, men endogsaa paa tyrannisk Viis forbyde dem, fordömme og bespotte dem som Kjetterie, og saaledes reise sig over og imod Christus vor Herre". I den melanchthonske repetitio conf. findes en mere indgaaende Polemik imod det katholske Messeoffer og Sacramentets Ombæren i Procesions-Optog, men gjennemfört med stort Maadehold; og vi gjenkjende Melanchthons Aandsretning i den Omhyggelighed, hvormed han leder Tanke og Opmærksomhed hen til den Side, som under Polemikens Hede blev kun altformeget overseet: til Sacramentets sædelig-religiöse Betydning og dets værdige Anvendelse: som „Samfunds-Baand imellem Herren og de Nydende", som „Ihukommelse af hans Lidelse, Opstandelse og Velgjerninger" — som „Bestyrkelse af den Enkeltes Tro, at Evangeliets Velgjerninger ogsaa henhöre til ham", — som „offenlig Bekjendelse og Taksigelse, og gjensidig Kjærligheds Baand"[1]). Derimod advares imod den „uhyre

---

Forvandling. Sin egenlige Betydning skal den nemlig have som Betegnelse deels af den fuldkomne sædelige Forvandling, som foregaaer i Mennesket ved Indlemmelsen i Samfundet med Christus, deels som det skarpeste Udtryk af Objectiviteten i den aandelige Föde, der meddeles i Sacramenterne. „Christendommen fremstiller sig i Forvandlingslæren som en ydre, umiddelbar guddommelig Aabenbaring med sit hele Indhold; og det var paa Reformationstiden saameget nödvendigere at fremhæve denne Lære og den dermed sammenhængende kirkelige Opfattelse ret udtrykkeligt, som dengang en tom, misforstaaet Inderlighed gjorde sig allevegne gjældende". Möhler's Symbolik, S. 253—255.

[1]) Hermed fortjener den 27de af de kbh. Artikler at jevnföres: „Vi troe og sige, at ret christen Messe er intet andet end J. Chr. Pines, Döds og Guds Faders Kjærligheds Hukommelse og Begængelse, i hvilken hans Legem ædes og hans Blod drikkes til vist Pant, at vi have formedelst hannem faaet Syndernes Forladelse".

Munke-Vildfarelse (portentosus error monachorum), at Nydelsen skulde forhverve Syndernes Forladelse, og det endog i Kraft af den blotte Handling (ex opere operato), uden sædelig Virkning hos den Nydende (sine bono motu utentis)"[1]). I dette Punkt har imidlertid den munkeagtige Forestilling, som bekjendt, kun altfor let fundet Indgang og altfor længe vedligeholdt sig i de protestantiske Menigheder.

XI[2]).

Angaaende Skriftemaalet lære vi, „at den private Absolution bör beholdes i Menighederne"[3]), endskjöndt Opregnelse af alle Synder (delictorum) i Skriftemaalet ikke er nödvendig. Thi den er umulig, efter Psalmen (19, 13): „hvo kjender sine Synder?"[4]).

* * *

---

[1]) Ogsaa i Melanchthons loc. theol. hedder det: „Deelagtighed i Herrens Bord retfærdiggjör ikke, men bestyrker Troen".

[2]) I Udg. 1540 have Art. 11 og 12 skiftet Plads, saa at den nærværende Artikel om Skriftemaal og Absolution fölger efter Artiklen „de poenitentia", — unægteligt en bedre og naturligere Anordning.

[3]) t. T. „dass man in der Kirche privatam absolutionem erhalten und nicht fallen lassen soll".

[4]) Jvf. de kbh. Artikler (38.39): „Vi troe og lære, at den almindelige Bekjendelse, som vi hertildags haver kaldet Skriftemaalet, er os nytteligt til vor Saligheds Bestand, i hvilket vi af et ret ydmygt Hjerte bekjende os for Gud bedende Naade. Men det lönlige Skriftemaal med sine Vilkaar er Ingen pligtig til mere end til et andet Menneskes Bud eller Sæt. — Item raade vi dog, at, förend Nogen gaaer til at annamme det höiværdige Sacramente, Christi Legem og Blod, at han pröver og vel ransager sin Conscientie efter Skriftens Bud, og gaaer saa til Herrens Tjener eller Præst, og giver hannem tilkjende sin Begjering og sin Tro, om hannem fattes noget i hende eller tvivler paa noget, begjerende hans gode Raad og Underviisning, og annammer af ham den evangeliske Aflösning".

Confutationen billiger Bibeholdelsen af Privatabsolutionen og Skriftemaalet som „katholsk og ligestemmende med vor Tro", men der savnes og forlanges nærmere Bestemmelse angaaende det kirkelige Skriftemaal.

1. „Opregnelse af Synderne i Skriftemaalet er unödvendig, thi den er umulig"[1]). Imod denne Erklæring stiller Confutationen en dobbelt Fordring: 1) „at det aarlige Skriftemaal skal overholdes"[2]); 2) „at Præsterne troligen skulle paaminde om, hvorledes der skal skriftes: at de Skriftende, om de end ikke ere i Stand til at opregne alle Synder tilhobe, dog gjöre en fuldkommen Skrifte, naar de, efter at have omhyggeligt udforsket deres Samvittighed, bekjende alle de Synder, som ved saadan Eftertænkning falde dem ind; ved de övrige, som vi have forglemt og ikke komme ihu, kunne vi sige i en almindelig Skrifte og med David: hvo kan fornemme hvor ofte han synder; forlad mig de skjulte Synder".

Hvad der her er antydet, med den sædvanlige Mangel paa Bestemthed og Skarphed, har erholdt sin authentiske Udvikling i det tridentinske Decret (14de Sess. Cap. 5). Paa den ene Side bliver her „den fuldstændige (integra) Bekjendelse af Synderne" erklæret at være „indstiftet af Herren og nödvendig jure divino". Denne Nödvendighed bliver saaledes begrundet: „Christus har efterladt Præsterne som sine Vicarier, som Dommere, for

---

1) „Naar Ikke-Nödvendigheden („non necessaria") er begrundet i Umuligheden („est enim impossibilis"), bliver det förste Udtryk at tage i prægnant Betydning: „det er urimeligt at ville erklære den nödvendig".

2) indfört som Kirkelov paa den 4de Lateransynode under Innocents 3. A. 1215 („saltem semel in anno"), og stadfæstet i Trident, sess. 24 can. 8.

hvilke alle Döds-Synder (crimina mortalia) skulle anmeldes, paa det at disse, ifölge deres Magt til at binde og löse, kunne udtale Dommen at forlade eller forholde samme". Men, for at denne Dom skal kunne afsiges og de særegne Straffe paalægges, er der forudsat fuldstændig Kundskab til de begangne Synder, ikke alene i Almindelighed, men i Særdeleshed og stykkeviis". De ringere Synder (p. venialia) „kunne forties uden Bröde og afsones ved andre Midler"; men „Döds-Synder, som gjöre Menneskene til Guds Fjender og Vredens Börn", kunne kun söges forladte „ved uforbeholden og ærefrygtsfuld Bekjendelse". Men denne Fordring bliver atter fra en anden Side ligefrem taget tilbage; det hedder nemlig videre og i umiddelbar Forbindelse: „Denne Bekjendelse er det ugudeligt at kalde umulig eller en Pine for Samvittigheden (carnificina conscientiæ); thi der fordres intet videre af Poenitenterne, end at Enhver, efter at have omhyggeligt ransaget sig og undersögt alle Samvittighedens Kroge og Skjulesteder, skal bekjende de Synder, ved hvilke han kommer ihu, at han dödeligt har fornærmet sin Herre og Gud; de övrige Synder antages indbefattede i den almindelige Syndsbekjendelse".

Den hierarchiske Interesse, som ligger til Grund for den kirkelige Skriftemaals-Forpligtelse, kan ikke træde frem paa eengang med större Uforbeholdenhed og med stærkere Blottelse og Selvgjendrivelse, end det her skeer. Naar det er gjort den troende Katholik til ubetinget Pligt, at nedlægge Syndebyrden for Præstens Födder for af ham, som „Christi Vicarius", at modtage Forladelse af sine Synder og Anviisning til deres Afsoning ved tilsvarende Bodsgjerninger, da er hermed, for den enkelte Troendes Vedkommende, udtalt en reen Opgivelse af den

sædelige Selvstændighed, en fuldstændig Opgaaen af det personlige Jeg i Kirken, og Kirken har det virksomste Middel til at bevare og sikkre dette Afhængigheds-Forhold i Skriftemaalet: „den christelige Tugts og den hele Kirkelydigheds fornemste Baand (Confutationen)[1]). Der er til dette Öiemed forudsat, hvad ogsaa paa det Bestemteste fordres, „fuldstændig Bekjendelse" af alle saadanne Synder (Dödssynder), hvis Forladelse ikke skal være at opnaae ad anden Vei. Men det maa altid indrömmes som Mulighed, at Skriftemaalet kan blive ufuldstændigt uden Confitentens Bröde, enten fordi en eller anden större Synd af Glemsomhed, tvertimod hans Villie, bliver overseet, eller fordi han feilagtigen henregner en af de grovere Synder til deres Klasse, der uden Fare „kunne forties". Skulde i saadant Tilfælde Absolutionen være uden Kraft og Confitenten vedblive at bære paa sin Syndebyrde, da vilde aabenbart Naades-Skatten, hvortil Kirken aabner Adgang, med al sin Rigdomsfylde være utilstrækkelig. Kirken seer sig altsaa nödsaget, for ikke at give sine Börn til Priis for ængstende Uro og Fortvivlelse[2]), til at slappe Töilerne, til at betinge, hvad der nyligt var stillet ubetinget hen, ved at indskrænke Skriftemaals-Pligten til „de Synder, som man kommer ihu". Men herved er da den hele Theorie opgivet om Bekjendelsen som uefterg ivelig Betingelse for Syndsforladelsen. To aldeles forskjelligartede Betragtninger

[1]) Den protestantiske Forkastelse af det hemmelige Skriftemaal bliver stillet sammen med „Montanisternes Kjetterie, hvilke ere blevne fordömte for 12 Aarhundreder siden, fordi de skammede sig ved at skrifte deres Synd".

[2]) „Hvilke Labyrinther ere ikke opstaaede her! hvilken Pine for de bedste Samvittigheder! thi de rene og vanhellige Mennesker lade sig ikke anfægte af hine Skrækkebilleder". Apol. de conf.

findes her sammenblandede: den objective Nödvendighed og den subjective Forpligtelse. Nödvendigheden forudsat, maatte den ufrivillige Forbigaaelse ligesaavel være Hindring for Syndsforladelsens Virkning som den forsætlige Fordölgelse; skal derimod Virkningen ikke være udelukket ved den uforsætlige Fortielse, da kan det Forsætlige i den skete Forbigaaelse — om end paaförende en ny Bröde — ikke i og for sig være Hindring for denne Virkning, og den paastaaede Nödvendighed ophæver saaledes sig selv.

Idet det hierarchiske Princip blev udtrængt af Kirken, maatte Skriftemaalshandlingen træde frem i et ganske andet Lys[1]). Det maatte vise sig som reen Vilkaarlighed, at fordre en störstmulig Tilnærmelse til Fuldstændighed i Syndernes Bekjendelse, naar selve Nödvendigheden af en Synds-Opregnelse ikke lod sig forsvare, og alle de Indvendinger, som reise sig fra den praktiske Side, maatte gjöre deres Ret gjældende med Styrke. En nærmere Udvikling fra denne Side er givet i den anden Deel af den 25de Artikel „de confessione" (i den anden Række af Confessionens Artikler om de kirkelige Misbrug), og denne hidsættes derfor her:

„*Angaaende Skriftemaalet lære vi, ‚at Opregnelse af Synderne ikke er nödvendig'*[2]), *og at Samvittig-*

[1]) „Angaaende Skriftemaalet have vi altid lært, at det skal være frit, og at Pavens Tyranni maa nedbrydes, saa at vi blive frigjorte fra dets Tvang og den utaalelige Byrde, der er bleven paalagt Christi Kirke. Thi intet har indtil denne Dag været haardere, end at Alle ere blevne drevne med Magt til Skriftemaal, som om Undladelse derfra er den störste Dödssynd. — Og hvad der var det Værste: Ingen lærte og Ingen erkjendte, hvad Skriftemaalet var, hvor gavnligt det var, hvilken Tröst det medförte.", st. Katech. admonit. ad conf.

[2]) t. T. „dass man Niemand dringen soll, die Sünd nahmhaftig zu erzählen".

hederne ikke bör bebyrdes med Anstrengelsen for at opregne alle Synder, efterdi det er umuligt at opregne dem alle, saaledes som Psalmen vidner: „hvo kjender sine Synder?" og ligeledes Jeremias (17, 9): „Menneskets Hjerte er ondt og uudforskeligt". Dersom ingen Synder bleve forladte uden de der bleve angivne, 'saa vilde Samvittighederne aldrig komme til Hvile'[1]*, fordi der er mange Synder, som hverken bemærkes eller kunne kommes ihu'*[2]*. Ogsaa de gamle Forfattere erklære, at en Opregnelse ikke er nödvendig. Thi i Decreterne paaberaabes Chrysostomus*[3]*, hvor han siger: „jeg forlanger ikke, at du skal röbe dig offenligt, eller erklære dig for Andre, men jeg vil, at du skal adlyde Prophetens Ord: aabenbar din Vei for Gud! bekjend altsaa dine Synder for Gud, den sande Dommer, med Bön; fremsig dine Synder ikke med Tungen, men i din Samvittigheds Erindring"*[4]*. Og Glossen „de poenitentia" (dist. 5 cap. consideret) indrömmer, at Skriftemaalet 'er kun af menneskelig Myndighed'*[5]*. Men baade 'formedelst Absolutionens store Velgjerning og formedelst andre gavnlige Virkninger for Samvittigheden beholdes Skriftemaalet hos os'"*[6]*.*

---

[1]) t. T.: „wär uns wenig geholfen".

[2]) t. T.: „die menschliche Natur steckt also tief in Sünden, dass sie dieselben nicht alle sehen oder kennen kann".

[3]) homil. 31 in ep. ad Hebr. c. 12.

[4]) Imod denne Anvendelse af Chrysostomus's Ord indvender Confutationen: at Kirkefaderen her taler om „den offenlige Bekjendelse, ikke om den præstelige og sacramentale", og der anföres Yttringer af ham og Hieronymus, hvor vistnok en Syndsbekjendelse for Andre anprises, men ikke, hvorpaa det her netop kom an, nogen Opregnelse af enkelte Synder.

[5]) t. T.: „nicht durch die Schrift geboten, sondern durch die Kirche eingesetzt".

[6]) t. T.: „so ist auch solche Beicht dazu nützlich, dass man die Leute höret, wie sie unterricht sind im Glauben, und, wo es Noth ist, dass

„Menneskets Hjerte er ondt og uudforskeligt". Ved denne Sætning er Afveien klart betegnet, hvorpaa den katholske Kirke er kommet ind. Opregnelse af enkelte Synder er tillige Lösrivelse af de enkelte Gjerninger fra deres Rod, Adsplittelse af Opmærksomheden paa tilfældige Enkeltheder, istedetfor Henvendelse til det Ene, der staaer klart for Selvbevidstheden som et „at", uden at den altid tillige formaaer at gjöre sig Rede for „hvorledes", nemlig: at intet er reent for Gud, at derfor Tolderens Bön i Luk. 18, 13 maa være enhver Christens förste og sidste Bön. Dog er det ikke dette Punkt, der forfölges videre, men den mere praktiske Side. Denne Side er navnlig udfört i Apologien (de conf. et satisf.): „Forvaltningen af Absolutionen er en Velgjerning eller Naade, ikke en Retfærdighedshandling eller Lov; derfor have Kirkens Tjenere det Kald at forlade Synder, ikke at udforske skjulte Synder (som er en „ingens carnificina"). Sagen maa ordnes paa en saadan Maade, at der ikke paalægges Samvittighederne Snarer; Samvittighederne vilde aldrig blive beroligede, dersom de meente, at Syndsforladelse ikke kunde opnaaes, med mindre en nöiagtig Opregnelse var gaaet forud. Ingen kunde vide, om han nogensinde havde skriftet tilstrækkeligt, reent og tilbörligt, og naar der skulde blive Ende paa Skriftemaalet" (schmalk. Art.). Saaledes vil „Sagen være ordnet", naar Skriftemaalet vel bevares som Kirkens Handling, men hvorved det bliver overladt til Enhver selv, om og hvorvidt han föler Trang til at meddele sig nærmere og i det Enkelte til Præsten angaaende sin Samvittighedstilstand, som aandelig Raadgiver og

---

man sie besser unterricht". Omtrent de samme Ord ere gaaede over i Apologien.

Sjelesörger[1]). Saaledes — som Middel til at skærpe Selvprövelsen og komme Samvittigheden styrkende og veiledende til Hjælp —" antage vi (som det videre hedder i Apologien), at en vis Prövelse er gavnlig, for at Menneskene kunne blive bedre underviste"[2]). Herved er der anviist Skriftemaalet, som frivillig Bekjendelse af Syndigheden og af Trangen til den guddommelige Naade: — „vi lære, at hvo som ikke frivillig, for Absolutionens Skyld, söger hen til Skriftemaalet, skal lade det fare" (st. Katech.) — den Plads, som det fra först af, overeensstemmende med Apostelens Formaning, 1 Kor. 11, 28, har indtaget i den lutherske Kirke: „Herrens Legeme pleier ikke at bydes uden til dem, der forud ere prövede og have modtaget Absolutionen (nisi exploratis

---

1) Jvf. allerede de schwab. Art. (11): „Det hemmelige Skriftemaal skal ikke fremtvinges ved Lov, ... men man maa vide, hvor tröstleligt og velgjörende, uskyldigt og godt det er for de bedrövede eller vildfarende Samvittigheder . . Det er ikke nödvendigt at opregne alle Synder, men man kan angive dem, der pine Hjertet og gjöre det uroligt". Schmalk. Art. de conf. „Opregnelsen af Synder bör staae Enhver fri, hvad han vil opregne eller ikke opregne". Jvf. Luther (XI. 986): „At skrifte er ikke, som hos Papisterne, at gjöre et langt Register med Opregnelse af Synder, men at begjere Absolutionen. Dette er allerede nok, d. v. s. at du bekjender dig skyldig og erklærer, at du er en Synder. Mere skal ikke fordres; det skal ikke paalægges at opgive alle eller nogle, flere eller færre Synder ved Navn, med mindre du selv vil angive noget, som besynderlig besværer din Samvittighed og hvori du trænger til Underviisning og Raad eller særlig Tröst, som unge eenfoldige Mennesker og ogsaa Andre ofte have behov".

2) Jvf. Luther (XX. 59): „Jeg lader Ingen fratage mig det hemmelige Skriftemaal, og jeg vilde ikke bortgive det for den hele Verdens Skat; thi jeg veed, hvad Tröst og Styrke det har skjenket mig. Jeg var for længe siden overvundet og gjort til Skamme af Djævelen, dersom ikke dette Skriftemaal havde holdt mig oppe. Thi der gives mange tvivlsomme og vanskelige Sager, hvor Mennesket ikke let kan finde sig tilrette eller forstaae sig selv".

et absolutis". de conf.)[1]). Det er beholdt som kirkelig Handling, paa Grund af den gavnlige Virkning for Samvittighederne (propter conscientiarum utilitates)".

2. Den private Absolution bör beholdes i Menighederne".

Hertil hörer den förste Deel af den nysanförte 25de Artikel „de confessione" (i Artiklerne om de kirkelige Misbrug):

„*Skriftemaalet er i vore Kirker ikke afskaffet; thi* ‚*Herrens Legeme pleier ikke*'[2]) *at bydes uden til dem, der forud ere prövede og have modtaget Absolutionen. Og Folket undervises med störste Flid om Tro paa* A b s o l u t i o n e n, *hvorom der för disse Tider herskede dyb Taushed. Menighederne belæres om at sætte höi Priis paa Absolutionen,* ‚*eftersom den er Guds Röst og fremsiges efter Guds Anordning*'[3]). *Nögleembedet holdes i Ære, og der mindes om, hvor stor en Tröst den tilförer de ængstede Samvittigheder*[4]), *og at Gud fordrer Tro, saa at vi have Tro til Absolutionen som til en Stemme, der lyder fra Himlen, og at denne Tro paa Christus i Sandhed opnaaer og annammer Syndernes Forladelse.* ‚*Tilforn var det de fyldestgjörende Gjerninger, der anpristes over al Maade*'[5]);

---

1) Ogsaa i den reformeerte Kirke gaaer en Syndsbekjendelse forud som Forberedelse til Altergang; men her er man, i Modsætning til ethvert Privat-Skriftemaal, bleven staaende ved en almindelig og offenlig Syndsbekjendelse.

2) t. T.: „diese Gewohnheit wird bey uns gehalten" ...

3) t. T.: „denn es sey nicht des gegenwärtigen Menschen Stimme oder Wort, sondern Gottes Wort, der die Sünde vergiebt; denn sie wird an Gottes statt und aus Gottes Befehl gesprochen".

4) Jvf. Schmalk. Art. (de conf.): „Som Hjælp imod Synden og den onde Samvittighed indstiftet i Evangeliet af Christus selv, skal Skriftemaal og Absolution ingenlunde afskaffes i Kirken, især deleshed for de ömme og ængstelige Samvittigheders Skyld".

5) t. T.: „die Prediger haben ... allein die Gewissen mit langer Erzäh-

om Troen og Christi Fortjeneste og Retfærdiggjörelse ved Troen hörtes intet Ord; hvisaarsag vore Kirker mindst fortjene Daddel i dette Stykke. Thi dette nödes selv vore Modstandere til at indrömme os, at Læren om Boden er af vore Lærere bleven behandlet og udviklet med stor Flid" [1].

Endskjöndt den katholske Confutation tager det for fyldest, at Confessionen „billiger Privat-Absolutionen", har den væsenlige Forskjellighed i Læren om Absolutionens Betydning og Anvendelse ikke kunnet undgaae Opmærksomheden.

I den katholske Kirke er Absolutionen „ikke den blotte og simple Gjerning, som bestaaer i enten at forkynde Evangeliet eller at erklære Synderne forladte, men den er ligesom en Domsact (actus judicialis), hvorved Dommen bliver afsagt af Præsten som af en Dommer" (conc. trident. XIV. cap. 6), — en Handling, hvor Præsten fremtræder saa selvstændigt naadevirkende, at „Ingen tör ansee sig, paa Grund af sin Tro alene, absolveret i Sandhed og for Gud, dersom Præsten ikke har til Hensigt at handle for Alvor og virkelig at absolvere" (sammest.) I den lutherske Kirke derimod viser enhver Udvikling af Absolutionens Betydning og Kraft tilbage til, og den hviler i Begrebet af Evangeliet som den fulde og trösterige Aabenbarelse af den forbarmende Naade [2], hvoraf atter det fyldigt sammentrængte, det til

---

lung der Sünden, mit Gnugthun, mit Ablass, mit Walfahrten und dergleichen gemartert".

[1] t. T.: „schicklicher denn zuvor in langer Zeit".

[2] I Conf.'s 12te Art. findes derfor „Evangelium" og „Absolution" sammenstillede som eenstydige („ex evangelio seu absolutione"); og „Evangeliet er selv — siger Melanchthon (loci th. de priv. conf.)

den enkelte Bodfærdige henvendte og rettede Udtryk er givet i Absolutionen, beregnet paa at opreise den Miströstige ved det guddommelige Ord, der lyder til ham igjennem Sjelesörgerens Mund[1]).

I Apologien bliver saaledes Absolutionen betegnet som „Guds Ord, der udtales ved Nögle-Embedet efter guddommelig Bemyndigelse angaaende Enhver især", som „Evangeliets Röst, der forlader Synderne og tröster Samvittighederne". Og særdeles klart er Forholdet imellem Evangeliet som den almindelige Naadekilde og Absolutionen som den afledede qvægende Straale angivet i repetit. conf.: „Hvo som troer, at Synderne forlades ham formedelst Christus, har allerede forvist modtaget Syndernes Forladelse formedelst Christus; — det er denne Tro, som Absolutionen baade skal minde os om og som den skal bestyrke; — ved denne Tröst levendegjöres Hjerterne, og ere allerede en Guds Bolig". Saaledes fornemmes „hvad Gud selv forkynder ved et Menneske, og dette Absolutionens Ord skal modtages med al Ærefrygt og Taknemmelighed som den kosteligste og ypperste Skat" (st. Kat. brevis adm. ad conf.)[2]).

---

ikke andet end en Absolution". Ligesaa Luther (XXI. S. 424): „Evangeliet er selv en almindelig Absolution; thi det er en Forjættelse, som Alle og Enhver skal tilegne sig efter Guds Bud og Befaling".

[1]) Naar saaledes Absolutionens Kraft ligger i den indtrængende Styrke, hvormed Evangeliets Tröst gjöres gjældende, fölger det, at „i Nödstilfælde ethvert Christenmenneske, han være Lægmand eller Præst" kan have Kald og Beskikkelse til at træde absolverende overfor Den, der söger Tröst i sin Syndeangst. Luther X. S. 1492. XIX. S. 1084.

[2]) Jvf. Luther (XI. S. 986): „Der er ingen anden Forskjel, end at Ordet, som ellers bliver i Evangeliets Prædiken forkyndt Enhver allevegne og i Almindelighed, her i Absolutionen bliver sagt isærdeleshed til Een eller Flere, som begjere det". Melanchthon loci theol. (de priv.

Efter Kirkens oprindelige Tanke ligger det saaledes langt borte fra den evangeliske Sandhed, at ville söge Absolutionens Kraft ligesom bunden til den bestemte kirkelige Ordform[1]). Naar dette er skeet, naar Handlingen efterhaanden er bleven anlagt og formet saaledes, at den naturligen har maattet före Folket til den Forestilling, at der ved Absolutions-Formelen tilförtes en Naade, hvortil Adgangen ellers ikke stod aaben, saa turde dette være eet Tegn iblandt flere derpaa, at Anfægtelser af en vis hierarchisk Aand ikke ere forblevne fremmede for Geistligheden udenfor den katholske Kirke[2]).

XII[3]).

Angaaende Boden lære vi, at Syndsforladelse kan tilfalde dem, der synde efter Daaben, til hvilkensomhelst Tid, naar de omvende sig, og at Kirken bör meddele Absolutionen til dem, der saaledes vende tilbage til Bod.

---

conf.): „endskjöndt du hörer Evangeliet prædikes for den hele Menighed, er du dog först da sikker paa, at det særlig vedkommer dig, naar du særlig og for dig alene modtager Absolutionen".

1) I den m. Katech. anvises derfor Præsten til at lade det Spörgsmaal gaae forud for Absolutionen: „troer du, at min Forladelse er Guds Forladelse?", og der föies den Formaning til: „at tröste dem, der have en bedrövet, anfægtet, tung Samvittighed, ved flere Steder af Skriften, sigtende til Bestyrkelse af Troen". Jvf. Luther (XX. S. 60): „Vor Gud er ikke saa karrig, at han kun skulde have givet os een Absolution og eet Tröstesprog til at styrke og tröste vor Samvittighed; men vi have megen Absolution i Evangeliet, og ere rigelig benaadede med mange Trösteord".

2) Jvf. H. C. Rördam: Om Fornödenheden af en Reform i det kirkelige Skriftemaal. 1839.

3) Det er allerede ovenfor bemærket, at i Udg. 1540 denne Artikel er stillet foran Artiklen om Skriftemaal og Absolution som Art. 11.

Men Boden bestaaer egenlig af tvende Stykker. Det ene er „Angeren (contritio)"[1]) *eller den Rædsel, som indjages Samvittigheden ved Erkjendelse af Synden; det andet er Troen, der hentes fra Evangeliet eller Absolutionen, og troer, at Synderne forlades formedelst Christus, tröster Samvittigheden og „frigjör den fra dens Rædsler"*[2]). *Derefter bör „fölge gode Gjerninger"*[3]), *hvilke ere Bodens Frugter.*

Anabaptisterne forkastes, naar de lære, „at de eengang retfærdiggjorte ikke kunne tabe den Hellige Aand"[4]), *og videre paastaae, at Nogle kunne i dette Liv opnaae saa stor en Fuldkommenhed, at de ikke skulle kunne synde.*

Ogsaa Novatianerne forkastes, som nægtede at absolvere dem, der vare faldne efter Daaben, naar de vendte tilbage til Bod.

Ogsaa de forkastes, som lære, at Syndernes Forladelse ikke bliver os til Deel ved Troen, men paalægge os at fortjene Naaden „ved vore egne fyldestgjörende Gjerninger"[5]).

* * *

1. Angaaende Bodens Nödvendighed erklærer Confutationen sig aldeles billigende. Imidlertid er Motivet paa begge Sider et ganske forskjelligt. For den katholske Betragtning er ogsaa her Kirken Udgangspunkt, Middelpunkt og Endepunkt. Naar Udstödelsen af de

---

1) t. T. „Reu und Leid".

2) t. T. „zufrieden macht".

3) t. T. „Besserung, und dass man von Sünden lasse". Der anföres Johannes's Ord af Matth. 3, 8.

4) t. T.: „dass diejenigen, so einst sind fromm werden, nicht wieder fallen mögen".

5) t. T. „durch unser Werk und Liebe". Derefter tilföies endnu: „Ogsaa blive de forkastede, som lære, at canonicæ satisfactiones ere fornödne til Betaling af den evige Straf eller Skjærsilden".

Faldne af Kirkens Samfund er Udelukkelse fra Frelse og Salighed, saa maa Bodsveien (baptismus laboriosus) staae de Faldne aaben, for at Kirkens Fred kan vindes tilbage og med den Adgangen til det evige Liv. Det er derfor heller ikke uden Betydning, naar Confutationen iblandt de tre i Conf. tilföiede Antitheser ikkun udhæver og tiltræder den ene: imod Novatianerne, som dreve Kirkedisciplinens Strenghed til den yderste Yderlighed. For den protestantiske Betragtning ligger derimod Begrebet om den menneskelige Syndighed og den guddommelige Naade til Grund. Af det Forhold, hvori Begjerligheden, Syndens Kilde, staaer til Menneskets Natur, fölger, at Synden selv for den Gjenfödte ikke vil kunne undgaaes; men saa vist som Guds Naade er större end Menneskets Synd, vil ved saadant Tilbagefald Adgangen til Naaden ikke kunne være spærret for den Angergivne og Troende. Derfor er den protestantiske Antithese fornemmelig rettet deels imód den anabaptistiske Paastand om en menneskelig Fuldkommenheds-Stand, bevirket enten ved egen Fromhedsövelse eller ved en uimodstaaelig Virken af den guddommelige Naade, der skulde udelukke al Synd og al Bods-Trang[1]), deels imod den katholske

[1]) Denne Paastand er en ligefrem Anvendelse paa Samfundets enkelte Medlemmer af Gjendöbernes Fremstilling af Kirken (d v. s. deres eget Samfund) som det rene og hellige Guds Rige, det fuldendte Christokratie. Navnlig er det et enkelt anabaptistisk Parti „de frie Brödre", som efter Bullinger (Ursprung der Wiedertaüfer, S. 41) vedkjendte sig den Sætning: at efter modtagen Gjendaab Ingen mere kan synde. Jvf. Erbkam, p. anf. St. S. 440. — I de schwab. Art. (de fidé et poenit.) har Luther yttret sig om denne Udartning: „Dersom der skulde opstaae Secterere, saadanne som der er forekommet mig i Bondeoprörets Tid, der lærte, at Alle, som eengang havde annammet Aanden eller Syndsforladelsen og vare blevne troende, forbleve i Troen, om de end syndede, saa at Synden ikke skadede

Henviisning til egne Bodsgjerningers Fortjeneste, som Middel til at vinde Naaden tilbage[1]).

2. Bodens Væsen.

Confutationen træder her op imod den protestantiske Tvedeling: contritio og fides med „fuldkommen Forkastelse". Under Paaberaabelse af Kirkefædrene, opstilles den Paastand: at „den hele almindelige Kirke har lige fra Apostlene af troet og holdt derpaa, at Boden indbefatter tre Dele: Anger (contritio), Bekjendelse (confessio), Fyldestgjörelse (satisfactio)"; ogsaa Davids og Manasse's Exempel og Bodspsalmernes Yttringer tages til Hjælp. „Derfor kan man paa ingen Maade tilstede denne Deel af Artiklen, og heller ikke dette, at Troen skulde være en Deel af Boden, eftersom det er Alle bekjendt, at Troen gaaer forud for Boden"[2]). Og

---

dem, hvoraf saadanne Yttringer som: „gjör, hvad dig lyster, blot troe, saa skader det dig intet, Troen udsletter alle Synder" o. s. v. — : saa skal man komme ihu og lære, at, dersom hellige Mænd, der endnu fornemme, at de have den oprindelige Syndighed og daglig angre den og kæmpe mod den, styrte sig ind i aabenbare Synder som Hoer, Manddrab, Gudsbespottelse, saaledes som David, saa ere de skilte ved Troen og den H. Aand; thi Aanden taaler ikke, at Synden hersker, kommer til Kræfter, seirer og fuldkommes, men den trænger den tilbage og hæmmer den, saa at den ikke kan gjöre, hvad den vil".

1) I Udg. 1540 er Oppositionen imod den katholske Bodslære udtalt med större Udförlighed: „de forkastes, som paastaae, at Syndsforladelsen tilfalder os formedelst Angerens, Kjærlighedens eller andre Gjerningers Værd, og at Samvittighederne skulle være i Tvivl, om de opnaae Syndernes Forladelse, og lære, at denne Tvivlen ikke er Synd; — ligesaa de, som lære, at de kanoniske Bodsgjerninger ere nödvendige for at befrie fra de evige eller fra Skjersildens Straffe".

2) Til denne Adskillelse af Troen fra Omvendelsen svarer Apologien aldeles træffende: „Naar Modstanderne tale om Troen og sige, at den gaaer forud for Boden, da forstaae de ved Troen ikke den retfærdiggjörende Tro, men den som i Almindelighed troer, at der er en Gud, at Straffen venter de Ugudelige o. s. v. Vi have foruden

ligesom Troen skal være uadskilligt henregnet med til Boden, saaledes erklæres Udeladelse af Satisfactions-Gjerningerne „stridende mod Evangeliet, mod Apostlene, mod Kirkens Fædre, mod Concilierne og hele den katholske Kirke". „Derfor skulle de fyldestgjörende Gjerninger ingenlunde afskaffes i Kirken; meget mere skulle de, som ere blevne absolveerte af Præsten, fuldföre den paalagte Bod. Saaledes har Christus gjort fyldest for os, at vi ogsaa skulle være Efterfölgere af de gode Gjerninger (!), til at opfylde de paalagte fyldestgjörende Gjerninger". — Hvad her er kortelig antydet om Bods-Sacramentet (indstiftet, som det hedder, af Christus ifölge Joh. 20, 22 f. „quo lapsis post baptismum beneficium mortis applicatur"), findes i Tridentinerconciliet (Sess. 14) udviklet i bestemtere Træk. Ved contritio forberedes og tildannes Mennesket til at modtage Naaden; ved confessio erholdes Absolutionen, som borttager Syndeskylden. Derefter fölger satisfactio (baptismus laboriosus), idet Præsten „efter Syndernes Beskaffenhed og Poenitenternes Evne paalægger gavnlige og bestemte Bodsgjerninger", deels „som Værn for det nye Liv og Lægemiddel mod Skröbeligheden", deels „som Straf for de forbigangne Synder", deels „til Afvendelse af de guddommelige Straffe formedelst de frivilligt overtagne Lidelser".

Det er öiensynligt, hvorledes Boden er ved denne Anordning rykket ud af den indre, aandelige Sphære

denne Tro, at Enhver skal troe, at Synderne blive ham forladte. Om denne særlige Tro er det der strides; og den stille vi mod den Lærè, at vi skulle have at fortröste os ikke til Christi Forjættelse, men til Angeren, Bekjendelsen og Satisfactionen som gjort Gjerning".

og fört ud i den ydre, legemlige, som et formeligt Bods-Institut; og denne Yderliggjörelse træder lige charakteristisk frem baade i det Forhold, hvori den Enkelte stilles til Kirken, og i det Forhold, hvori Gjerningen stilles til Sindelaget[1]). Det er forudsat uden Videre, at Mennesket maa ved Angeren föres hen i Kirkens Skjöd. Til dens Tjener overgiver han sin Synd og dens Afsoning; han modtager af ham sin Frifindelsesdom[2]), og underkaster sig for det Tilbagestaaende de Bodsgjerninger, der paalægges ham af Kirkens Tjener i dens Navn; ikke blot som Straf, heller ikke blot som naturlig og frivillig Yttring af det bodfærdige Sind; men der bliver tillagt disse Gjerninger en aandelig Lægedoms-Kraft, hvorved det begyndte Gode skal fremmes og modnes udenfra indad[3]). Det er den samme synderlige

---

1) Som Exempel paa den casuistiske Spidsfindighed, hvormed Bodsvæsenets Betydning var undergravet i den middelalderlige Kirke, anföres i de schmalk. Art.: „naar En sagde, at han ikke kunde föle Anger eller Ruelse over sine Synder, saaledes som det kunde være Tilfældet ved utilladelig Kjærlighed eller ved Hævnelyst, saa spurgte man: om han dog ikke önskede eller attraaede at sörge derover; og naar han svarede dertil, at han önskede dette (og hvo uden Djævelen selv vilde sige, at han ikke önskede det?), saa toge de dette for fyldest som Anger, og tilsagde Syndsforladelse paa Grund af denne gode Gjerning, som de tillagde Navn af Anger".

2) „Dersom Syndsbekjendelsen for Gud — hedder det hos Möhler (Symbolik, S. 222) —, der er en reen indre Act, er dyb, kraftig og stærk, saa trænger den udad, og bliver til Bekjendelse for Kirken i Præstens Person; og hvad vi yde denne, det yde vi atter Christus; thi den træder i Christi Sted".

3) Disse Gjerninger er navnlig Bön, Faste, Almisse, og det hedder om den helbredende Kraft af disse Gjerninger i cat. rom. (II. 5. 74): „Intet kan være mere skikket til og beregnet paa at udrydde Roden til alle Synder; thi, da Alt her i Verden er enten Kjödslyst eller Öienslyst eller Livets Hoffærdighed, saa seer Enhver, hvor rigtigt der imod disse tre Aarsager til Sygdommen stilles ligesaamange Arter af Lægedom: imod den förste Faste, imod der anden Almisse,

Selvstændigheds-Stilling, der her er indrømmet Gjerningen, som naar Syndens Væsen sættes i Gjerningen for sig, og ikke i Begjerligheden, dens naturlige Rod og Udspring (s. ovenfor S. 75—77). Forbindelsen imellem Syndsbegrebet og Bodsbegret er saa nöie, at det med Rette er bemærket i de schmalk. Art. (de falsa poenit.): „det var umuligt, at Katholikerne skulde kunne lære rettelig om Boden, da de ikke rettelig erkjendte den sande Synd; ... heraf maatte fölge, at det alene blev de virkelige Synder, for hvilke der skulde gjöres Bod; thi Begjerligheden, de syndige Affecter, den slette Lyst og Tilböielighed gjaldt dem ikke som Synd".

I Confessionen er **Bodens** eller rettere **Omvendelsens** Begreb[1]) fört tilbage til den dobbelte Side af

imod den tredie Bön". Og hermed sammenholde man fölgende Retfærdiggjörelse af denne egentlige Helbredelses-Methode af Sjelens Sygdomme: „Den nylig bevirkede Helbredelse(?) behöver den omhyggeligste Pleie og en **Styrkning udenfra** af den endnu svage sædelige Kraft. Præsten, som har lært at kjende Synderens Sjelstilstand, forordner altsaa Lægemidler, som svare dertil i fromme Övelser, der vedligeholde den Bodfærdiges Opmærksomhed paa sig selv, og sætte Villiens hellige Virksomhed (?) i en sikker, levende Bevægelse netop i den Retning, hvor det er meest fornödent, for at Virksomheden derved kan opnaae en grundig Fasthed og Styrke. Paalæggelsen af saadanne Lægemidler hörer altsaa til Kirkens opdragende Virksomhed, og hvo som kjender Menneskets Natur, den blödagtige Skaansomhed imod sig selv og den deraf flydende scendrægtige Usikkerhed og Halvhed i Valget af den rette, til disse förende Levevei, vil finde det begribeligt, naar Kirken troer at maatte bringe denne Svaghed sin Hjælp, og finder sig anviist af Christus til, ved sin egen faste og bestemte Villie at befæste og bestemme Villien i sine Medlemmer". **Möhler**, Symbolik. S. 227 f.

[1]) „Vi ville ikke yppe Strid angaaende Ordet „**poenitentia**"; foretrækker Nogen det, saa bruge han Navnet **conversio**" (rep. conf.). I **Udg. 1540** hedder det ogsaa „**poenitentia h. e. conversio impii**" Som bekjendt, skriver Ordet poenitentia sig fra Vulgata, hvor μετάνοια findes saaledes oversat. I Luthers Overs. af N. T. var

Christendommen: som Lov, Aabenbaringen af den Helliges Villie („fulmen Dei, quo manifestos peccatores et hypocritas prosternit", schmalk. Art.), og som Evangelium, Aabenbaringen af den evige Kjærlighed og Naade[1]). Saaledes maa Syndserkjendelsen hos den Christne fremkalde en tilsvarende Modsætning i Sjelstilstanden: först en mortificatio, hvor Bevidstheden om Gud, hvis Lov er overtraadt, kun virker ængstende, nedslaaende, sönderknusende („contritio seu terrores incussi conscientiæ")[2]). Men denne Stemning bör og kan hos den Christne kun være forbigaaende; thi „jo mere Smerten voxer uden Fortröstning til Barmhjertigheden, desto mere flyer Hjertet Gud, og ingen Skabning kan udholde Storheden af denne Smerte; . . . uden Tro blev Smerten til en Anger som Sauls, Judas's, Orestes's og Andres i de gamle Tragedier" (repetit. conf.)[3]). Denne Tilstand bliver da Over-

---

i den förste Udg. μετανοεῖτε oversat ved „bessert euch"; men i de senere blev det forandret til „thut Busse". Jvf. Luther (IX. S. 945): „Busse heisset die Schrift eigentlich eine Aenderung und Besserung des ganzen Lebens".

1) „Disse ere de tvende fornemste Gjerninger af Gud i Menneskene: at forfærde og at levendegjöre de Forfærdede; i disse tvende Gjerninger er den hele Skrift sammenfattet" (Apol.). — Loven viser Synden, Evangeliet Naaden; Loven angiver Sygdommen, Evangeliet Lægemidlet; Loven er Dödens Tjener, Evangeliet er Kraft til Frelse for hver den som troer". Melanchthon: loci theol. de poenit.

2) „Samvittighedens Pine, den sande Lidelse i Sjelen og Dödens Fordömmelse" (schmalk. Art.). — „I denne Angst föler Samvitigheden Guds Vrede mod Synden, der er ubekjendt for de trygge Mennesker, som vandre efter Kjödet; den erkjender Syndens Afskyelighed og föler inderlig Græmmelse over sin egen Skyld; og den flyer tilbage for Guds forfærdelige Vrede, fordi den menneskelige Natur ikke formaaer at udholde den, naar den ikke holdes opreist ved Guds Ord". (Apol.).

3) Navnlig har vel Melanchthon her havt den Overspænding for Öie, hvormed Münzer udmalede den sande Bodfærdiges Anger som en Helvedqval, hvor Gud piner Samvittigheden med Vantro, Fortviv-

gang til en vivificatio, hvor Mennesket föler sig opreist og baaren, oplivet og styrket ved den Alforbarmendes Naade („consolatur conscientiam et ex terroribus liberat"). — Hvor denne Gjenfödelse fra Död til Liv er inderlig og sand, der vil Troens Kraft med Nödvendighed udpræge sig i Livet; og hvad der er tilföiet: „derefter bör fölge (sequi debent) gode Gjerninger, som ere Bodens (Omvendelsens) Frugt", kan ikke være at forstaae om en Forpligtelse alene, men snarere om den naturlige og uudeblivelige Fölge. „Tilligemed denne Tröst levendegjöres Hjertet; det er allerede en Guds-Bolig, og det kan ikke være andet (necesse est), end at den nye Lydighed tager sin Begyndelse" (rep. conf.). I andre af de kirkelige Skrifter er ogsaa denne synlige Frugt optaget som det tredie Led af Omvendelsen: „om Nogen vil tilföie som tredie Deel Bodens værdige Frugter, d. v. s. en Forandring af Liv og Sæder til det Bedre, have vi intet derimod" (Apol.). — „Vi dele Omvendelsen eller Boden i tre Stykker: Angeren, Troen og den nye Lydighed; thi den sande Omvendelse indbefatter disse, som det guddommelige Ord og den sande kirkelige Erfaring lærer" (rep. conf.).

Vi finde os her atter förte fra Casuistikens labyrintiske Theorier tilbage paa Evangeliets klare, sunde og og frugtbare Enemærker, og „det er höist nödvendigt, at Kirkens Lære om det hele Omvendelsesværk er sand, klar og saa tydelig som muligt" (rep. conf.). Det förste Skridt af Luther paa Reformationsværkets Vei var gjort

---

lelse og Gudsbespottelse (s. Erbkam, S. 413). I Modsætning hertil anpriser Apologien „Davids eller Peders Anger, hvor Troen kommer til, som griber Syndernes Forladelse, der er givet ved Christus".

i denne Betning; af de 95 wittenbergske Theses lyder den förste: „da vor Herre J. Chr. siger: gjörer Bod..., vil han, at hans Troendes hele Liv paa Jorden skal være en bestandig og uophörlig Bod". Og Reformatorerne havde vel Adkomst til her at give sig selv det Vidnesbyrd: „ved Guds Naade er denne Deel af Læren især deleshed bleven udviklet i vore Menigheder med stor Klarhed, medens Scholastikerne (sententiarii) have indviklet den i uendelige Labyrinter" (repetit. conf.)[1]).

XIII.

Angaaende Sacramenternes Brug lære vi, at Sacramenterne ere indstiftede, ikke alene til at være „Bekjendelsens Tegn blandt Menneskene indbyrdes"[2]), *men meget mere at de skulle være Betegnelser og Vidnesbyrd om Guds Sindelag imod os, givne til at opvække og bestyrke*

---

[1]) Jvf. Apol.: „Alle retskafne Mænd af alle Stænder, ogsaa Theologer tilstaae uden Tvivl, at Læren om Boden har för Luthers Skrifter været i den störste Forvirring. Der er Skrifter af Scholastikerne, hvori der opkastes utallige Spörgsmaal, som ingen Theolog nogensinde har været i Stand til at besvare. Folket kunde hverken fatte, hvorpaa det hovedsagelig kom an (rei summam complecti non potuit), eller faae Öie paa, hvad der især deleshed blev fordret i Boden, hvor Samvittigheden skulde söge sin Fred. — Det vil saaledes befindes, at der ved vore Læreres Skrifter er bragt meget Lys over Evangeliet, at mange fordærvelige Vildfarelser ere blevne rettede, af hvilke Læren om Boden forhen har været overvældet ved Scholastikernes og Kanonisternes Spidsfindigheder. — Modstandernes Lære er en Lære om Loven, er Ophævelse af Evangeliet, er en Lære, som förer til Fortvivlelse; og vi henstille til alle retskafne Mænd at bedömme — thi Sagen har ingen Dunkelhed —, om vor eller Modstandernes Lære er mere from og mere velgjörende for Samvittighederne".

[2]) t. T. „Zeichen, dabei man äusserlich die Christen kennen möge".

Troen hos dem, der bruge dem. „Derfor bör Sacramenterne bruges saaledes, at Troen træder til, som fæster Lid til Forjættelsen, der frembydes og fremstilles ved Sacramenterne[1]).

Altsaa forkastes de, som lære, at Sacramenterne retfærdiggjöre ifölge gjort Gjerning[2]), *og ikke lære, at der ved Sacramenternes Brug udfordres en Tro, som troer at Synderne forlades*"[3]).

* * *

Confutationen billiger den givne Forklaring af Sacramentet, og indskrænker sig iövrigt til at fremsætte den Fordring: „at de skulle bekjende særligen om Kirkens syv Sacramenter, hvad de have yttret om Sacramenterne i Almindelighed, og at de overholde, at disse blive iagttagne af deres Undersaatter". Hvad dette Syvtal af Sacramenterne angaaer, har Tridentiner-Conciliet (Sess. 7), i Henhold til den kirkelige Bestemmelse paa Conciliet i Florents A. 1439, anathematiseret dem, der lære, at „der er enten flere eller færre Sacramenter end syv", og at „disse ikke alle ere indstiftede af vor Herre J. Chr", og, i Modsætning til Confessionens Antithese, stadfæstet Læren, „at Naaden tilføres

---

1) t. T.: „deshalben sie auch Glauben fordern, und dann recht gebraucht werden, so man's im Glauben empfähet und den Glauben dadurch stärkt".

2) t. T. tilföier: „ohne Glauben".

3) t. T. tilföier: „welche (Vergebung der Sünden) durch Glauben nicht durch's Werk erlangt wird". — I Udg. 1540 er Anthithesen imod den katholske Sacramentlære givet i skarpere Form: „den pharisæiske Mening forkastes, der undertrykker Læren om Troen, og lærer, at der ikke fordres Tro ved Brugen af Sacramenterne.., men digter, at Menneskene ere retfærdige ifölge Sacramenternes Brug formedelst gjort Gjerning, og det uden at der hos de Nydende findes nogen god Rörelse (sine bono motu utentium)".

ved Sacramenterne ifölge gjort Gjerning (ex opere operato)".

Apologien imödegaaer udförligt den katholske Heptalogie. Men, imedens den ved denne Polemik gaaer ud fra Begrebet af „Kirkeskikke, som hvile paa guddommelig Anordning (habent mandatum Dei) og til hvilke der er knyttet Forjættelse om Naade", og erklærer det for „en let Sag at bedömme, hvilke der i egenlig Betydning ere Sacramenter", viser det sig at være langt fra, at Resultatet svarer til denne Paastand. Ikke alene opstiller Apologien som „sande Sacramenter": Daaben, Nadveren og Absolutionen (sacr. poenitentiæ)[1]); men ogsaa om Præsteembedet og om Ægteskabet yttres (i den tydske Text): „at vi, dersom Nogen vil kalde det et Sacrament, ikke ville have synderlig derimod", og det erkjendes endvidere, at „Bönnen med störste Sandhed kan kaldes et Sacrament, saafremt Alt skal regnes til Sacramenter, der har mandatum Dei og hvortil der er knyttet Forjættelse". Tilsidst föies den Erindring til, at „ingen forstandig Mand vil stride heftigt angaaende Navnet eller Ordet"[2]). Vel indskærpes en bestemt Adskillelse

---

1) Ogsaa i den st. Katech. (de bapt. m. Slutn.) nævnes: „tertium sacramentum poenitentiæ". Denne Optagelse af Absolutionen i Sacramenternes Tal har uden Tvivl havt Indflydelse paa Artiklernes indbyrdes Stilling. Den nærværende Art. 13 vilde have havt sin rette Plads enten umiddelbart för eller umiddelbart efter Art. 9 og 10: om Daaben, om Nadveren; men Art. 11 og 12: om Boden og de tilsvarende kirkelige Handlinger ere indskudte imellem, fordi den almindelige Udvikling i Art. 13 om Sacramenternes Brug ogsaa blev anvendt paa Boden og Absolutionen.

2) Hermed kan jevnföres den 19de af de kbh. Artikler: „Hvilken som vil trætte eller kalde flere Sacramenter at være, gjöre det efter sit eget Sind; vi troe og agte den h. Skrift, som er en fast Vished, og ikke hvad Menneskenes Fornuft og kjödelige Viisdom optænker"

fra de förstnævnte Sacramenter; disse anføres som „den nye Pagts egenlige Tegn og Vidnesbyrd om Naaden og Syndernes Forladelse", men uden at Adskillelsen findes nærmere begrundet ved Handlingernes objective Natur, ved deres historiske Indstiftelse i bestemt Form, og deres Forhold til Herrens Personlighed.

Sacramentets Begreb er sammentrængt i den Sætning: at det Hovedsagelige ved samme ikke er Ytringen af Menneskets Sind (signa professionis), dets Tro, Fromhed, Andagt overfor Gud, men Betegnelsen, Aabenbarelsen, den factiske Beviisning af Guds Sindelag som forbarmende Naade (signa gratiæ) overfor Mennesket. Mennesket forholder sig her væsenlig modtagende; men det fölger af Sacramentets Begreb som guddommelig Naades-Ytring, at selve Naadevirkningen maa tænkes som Oplivelse og Styrkning af Troen paa denne Naade, og den aandelige Tilegnelse, den troende Sindstemning bliver stedse Betingelse for Naadevirkningen („docent fidem requiri in iis"). Det er, efter Apologien, „en ligefrem jödisk Forestilling, at vi skulle blive retfærdiggjorte ved den ceremonielle Handling uden en god Sindsbevægelse d. e. uden Tro".

I hvilket Forhold staaer da den sacramentale Handling som Naademiddel til Guds Ord? „Gud bevæger Sjelene paa eengang ved Ordet og ved Sacramenterne til at troe og fatte Tillid; ligesom Ordet gaaer ind i Öret og træffer Sjelen, saaledes gaaer den hellige Handling ind i Öiet og virker paa Sjelen; den samme Virkning udgaaer fra Ordet og fra den hellige Handling, saaledes som det er træffende bleven sagt af Augustinus, at Sacramentet er det synlige Ord (verbum visibile), fordi den hellige Handling opfattes ved Öiet og er lige-

som et Afbillede af Ordet (pictura verbi), betegnende det samme som Ordet" (Apol.) „Sacramenterne ere indstiftede, for at den Enkelte skal bruge dem, efterdi de ere Pant og Vidnesbyrd, der vise, at Velgjerningerne, som ere forjættede i Evangeliet, henhöre til hver Enkelt især. Thi Evangeliets Stemme er almindelig; denne Brug bevidner, at hiin Stemme vedkommer Alle og Enhver især, som bruge Sacramentet"[1]) (repet. conf.).

Det kunde synes, ved Sammenstilling af begge Læreformer, at der er givet i dem en fuldkommen og uforligelig Modsætning. Naar det katholske Dogme bliver forstaaet saaledes, at Naadevirkningen skal tænkes bunden saa strengt og umiddelbart til Handlingens Object, at Virkningen ikke vil kunne udeblive, hvorsomhelst en fuldstændig og nöiagtig Udförelse har fundet Sted, (ex opere operato), da paatrænger Parallelen sig uvilkaarligt med det physiskchemiske Experiment, og Sacramentet synes, som magiskvirkende Tryllemiddel, at træde aldeles ud af den aandelige Virksomheds Sphære. Og fra protestantisk Side

---

[1]) Jvf. den fortrinlige Udvikling af denne Tanke hos Melanchthon (loci theol. de signis): „Daaben og Herrens Bord er Vidne og Pant paa den guddommelige Naadevillie mod dig, hvorved din Samvittighed gjöres vis, dersom du tvivler om Guds Naade og Velvillie mod dig.... Saaledes opreises vor Skröbelighed ved Tegnene, at den ikke skal fortvivle om Guds Barmhjertighed under saamange Anfægtelser af Synden. Ligesom du vilde ansee det for et Tegn paa den guddommelige Yndest, dersom han selv talede med dig, dersom han gav dig et særegent Pant paa sin Barmhjertighed, et eller andet Undertegn, saaledes bör du være sindet med Hensyn til disse Tegn, saa at du troer ligesaa vist, at Gud har forbarmet sig over dig, naar du annammer Daaben, naar du deeltager i Herrens Bord, som du forekommer dig at ville troe, dersom han talede selv med dig". — Hvorledes det protestantiske Saerament-Begreb lidt efter lidt har fæstnet sig igjennem forskjellige Svingninger imellem Objectivitets- og Subjectivitets-Extremet, er efterviist af Schenkel: das Wesen des Protestant. I. S. 396—438.

— naar den sacramentale Virkning indskrænkes til Troens Oplivelse og Styrkning og denne derhos skal være betinget ved en allerede tilstedeværende Troesstemning, da maa det synes vanskeligt at holde Sacramentet ud fra og op over Antallet af andre, paa Fromheds-Livet beregnede, kirkelige Handlinger. Ved nærmere Betragtning vil imidlertid Modsætningen for en ikke ringe Deel udjevnes. Hvad det katholske Sacrament-Begreb angaaer, da er det ikke en ganske nöiagtig Betegnelse, der er givet i Confessionens Ord: at „der ikke skulde fordres Tro ved Sacramenternes Brug". Indtil en vis Grad er Naadevirkningen ogsaa for Katholiken betinget ved de Modtagengendes Sindsbeskaffenhed, betinget derved at de ikke ligesom „tillaase sig selv (gratia confertur non ponentibus obicem" conc. trid. VII can. 6); ja, selv hos den kirkelige Udförer af Sacramentet fordres „idetmindste Villien til (intentio) at gjöre, hvad Kirken gjör" (can. 11). Saa nidkjær er Kirken for at træde frem paa ethvert Punkt som den, fra hvem Naademidlerne udgaae, og ved hvis Mellemkomst disse först blive kraftige og virksomme. Den katholske Indsigelse gaaer kun ud derpaa, at „Troen alene skulde være tilstrækkelig til at opnaae Naaden" (can. 8); men denne Indsigelse rammer ikke Confessionens Lære, hvis Fordring indskrænker sig til, „at Troen maa træde til". En ubetinget Modsætning finder altsaa ikke Sted imellem det katholske og det lutherske Sacrament-Begreb; hvad den lutherske Kirkelære fordrer — en Tiltræden af Troen — indrömmer den katholske Lære i en vis Betydning, og hvad den katholske Kirkelære forkaster — Virksomheden ved Troen alene — er ikke den lutherske Kirkes Lære. Meget mere er Udgangspunkt og Formaal fælleds for det katholske

og det lutherske Dogme. Den tridentinske Bestemmelse (can. 6): at „Sacramenterne ikke blot ere ydre Tegn paa den ved Troen annammede Naade eller Retfærdiggjörelse, og visse Tegn paa den christelige Bekjendelse, ved hvilke de Troende adskilles fra de Ikke-Troende", men at „de indeholde den Naade, som de betegne", grændser endogsaa nær til Confessionens og de övrige Kirkeskrifters Bestemmelse, der gaaer ud paa at haandhæve Sacramentet som objectivt, ved sig selv og sit Forhold til Christus virkende, Naademiddel. Selv Udtrykket „ex opere operato" kan saaledes modtage en Forklaring[1]), mod hvilken der fra den lutherske Kirkes Standpunkt ikke bliver synderligt at indvende.

Ikkedestomindre bliver der altid en væsenlig Forskjellighed tilbage, men som vistnok i Cultus og Liv træder ulige skarpere frem end i den blotte confessionelle Typus. I det katholske Dogme nemlig træder den subjective Betingelse i Baggrunden, som en blot negativ Disposition, hvorved Adgangen enten spærres eller aabnes for den tilströmmende Naade; men denne Naadevirkning staaer ifölge sit Væsen ikke i noget naturligt Forhold til den aandelige Sindsbeskaffenhed, og der kan derfor heller ikke ved Sacramentets Virksomhed, blive Tale om et Större eller et Mindre, men alene om et

[1]) Bellarmin de sacr. II. 1: „at tilföre Naaden ex opere operato, d. e. ifölge en Kraft, som ligger i selve den sacramentale Handling, der er indstiftet af Gud i dette Öiemed, ikke ifölge den Handlendes eller Modtagendes Fortjeneste". Möhler's Symbolik S. 192-94: „ex opere operato, d. e. Sacramenterne overbringe en guddommelig Kraft, som ikke kan tilveiebringes ved nogen menneskelig Stemning, nogen aandelig Tilstand eller Anstrengelse, men som bliver ligefrem givet i Sacramentet af Gud for Christi Skyld". Jvf. Baur: der Gegensatz des Kathol. u. Protest. S. 232 ff.

Enten — Eller. Efter det **lutherske** Dogme derimod er Naademidlets Virkning („til Opvækkelse og Bestyrkelse af Troen") eensartet med selve Troesbetingelsen hos Subjectet, og dens Reenhed og Styrke maa derfor indtil en vis Grad blive betinget ved Troeslivets Fuldkommenhed; „hvor Meget er, skal meget gives" gjælder ogsaa her. Det er saaledes grundet i Sacramentbegrebets inderste Væsen, naar i den katholske Kirke Sacramentet staaer som et „mysterium horrendum", utilgængeligt for Tanke og erkjendende Tilegnelse, kun Gjenstand for en sky, til overtroisk Frygt grændsende Hylding og Tilbedelse, hvorimod der allerede i den lutherske Kirkes Sammenstilling og Sammenknytning af Ordet og Sacramentet ligger en Henviisning til Troen, til de almindelige Love for Troeslivets Næring og Fremvæxt, og dermed tillige en Opfordring til at gjöre os den hellige Handlings Væsen og Virkning klar for Troens Syn[1]).

XIV.

Angaaende ‚den kirkelige Orden'[2]) *lære vi, at Ingen bör i Kirken lære offenligt eller forvalte Sacramenterne, uden han er rettelig kaldet.*

* * *

---

[1]) Ogsaa i de **schwab. Art.** (8) er denne Sammenstilling stærkt udhævet: „Ved Siden af det mundtlige Ord har Gud ogsaa indsat ydre Tegn, nemlig Daaben og Eucharistien, ved hvilke Gud, ved Siden af Ordet, tilbyder Troen og sin Aand, giver den og styrker alle dem, som attraae den".

[2]) t. T. „vom Kirchenregiment". I den latinske Text kunne Ordene „de ordine ecclesiastico" ogsaa oversættes: „om den geistlige Stand". Men i Apologien synes de i Artiklen efterfölgende Ord „politia ecclesiastica" at indeholde en Forklaring af det i sig selv tvetydige Udtryk.

Confutationen erklærer sig tilfreds med denne Artikel, naar den forstaaes saaledes, at „Den er rettelig kaldet, som er kaldet efter Kirkens Canones og Decreter....; thi Ingen skal tiltage sig Ære, uden han er kaldet dertil som Aaron".

Fra begge Sider er man gaaet udenom det brændende Punkt. Men hvor klar ligger ikke desuagtet i det korte Omrids, hvortil Confessionen indskrænker sig, Modsætningen for Dagen til Katholicismens Hovedhjörnesteen, Hierarchiets Idee!

„Efterdi den katholske Kirke har annammet den hellige Eucharistie efter Herrens Indstiftelse som et synligt Offer, maa man ogsaa erkjende, at der er i den et nyt, synligt og udvortes Præstedömme, i hvilket det gamle er overfört. Og at dette er ligeledes indstiftet af vor Herre og Frelser, og at der er overanvordet Apostlene og deres Efterfölgere i Præstedömmet Magt til at consacrere, offre og uddele hans Legem og Blod, saa og til at forlade og forholde Synder, det viser den hellige Skrift, og den katholske Kirkes Tradition har altid lært det samme. — Og eftersom der ved Ordinations-Sacramentet paatrykkes et Præg (character), som hverken kan udslettes eller borttages, saa fordömmer den hellige Synode dem, der paastaae..., at de virkelig Ordinerede atter kunne blive Læge, fordi de ikke udöve Guds Ords Forvaltning." I disse Grundtræk er det katholske Kirkedömmes og Præstedömmes Idee klart og skarpt betegnet i Trident (sess. 23 c. 1. 4).

Hvad Confessionen stiller istedetfor denne Theorie, er den simple Forskrift: at Ingen „bör" befatte sig med det kirkelige Læreembede eller med Kirkens hellige Handlinger uden ordenlig Kaldelse. Hist altsaa er Kirken

det hemmelighedsfulde Institut, i hvis Skjöd Indbegrebet af de guddommelige Naadegaver hviler som en uvurdeerlig, men utilgængelig Skat; Kirken alene har Forlenings-Ret over den igjennem sine indviede Organer, og disse kunne alene af Kirken modtage den underfulde Evne, der sætter dem i Stand til at forvalte de hellige Naademidler saaledes, at Kræfterne udströmme fra dem til Velsignelse for de Troende[1]). Her er Kirken det mangeleddede, paa alle Punkter levende og virksomme Samfund, hvor alle Lemmer staae i umiddelbart Forhold til det ene fælleds Hoved, og alle have Ret og Forpligtelse til at deeltage i den aandelige Virksomhed efter det Kald og den Evne, der er givet. Men en saa sammensat og mangesidig Virksomhed maa have sine Ledere; og da den offenlige Ledning forudsætter en særegen Begavelse, en særegen Uddannelse, en særegen Indvielse i Naademidlernes Aand og Væsen, saa er der i Kirken forordnet en Prövelse, en Kaldelse, en höitidelig Indförelse til det hellige Embede: „vi beholde i vore Menigheder den offenlige Ordinationshandling, hvorved det evangeliske Præsteembede overdrages til udvalgte Mænd, hvis Sæder og Lærdom bliver prövet forinden" (repetit. conf.).

Altsaa: „Ingen bör (nemo debet) i Kirken forvalte Sacramenterne, uden han er rettelig kaldet", — ikke, som i den katholske Kirke: „Ingen kan (nemo potest)". Sacramentet har sin Gyldighed og sin Kraft i og af sig selv, erholder den ikke först fra Kirken eller formedelst en særegen kirkelig Charakteer, en særegen Naadegave

---

1) „et Præstedömme ligesom det levitiske, der skal offre for Folket og erhverve Syndernes Forladelse for Andre". Apol.

hos Kirkens Tjener. Heri er det store kirkelige Differentspunkt givet: Ligestillingen — i Modsætning til den katholske Adskillelse af Kleriker og Lægstand — af alle Troende overfor Kirkens Herre og de kirkelige Naademidler, som har sit kirkelige Udtryk i Sætningen om det almindelige Præstedömme[1]); hvorefter Forvaltningen af Sacramenterne, ligesaa lidt som af Guds Ord, kan tænkes, ifölge nogen indre Grund, at være bunden til den præstelige Vielse. Men fra den Begeistrings-Freidighed, hvormed navnlig Luther i den förste Tid fandt Behag i at gjöre denne Sætning gjældende i dens hele Omfang[2]), kom Reformatorerne snart tilbage. De saae denne Grundsætning gribes af Gjendöberne og omsættes i et ukjendeligt Vrængbillede, benyttes til fanatisk Ivren imod Præsteembedets Nödvendighed og Retmæssighed, til bespottelig Brug af Guds Ord i bedrageriske eller bedragne Sværmeres Mund; de maatte saaledes snart bringes til Erkjendelse af det Letmisforstaaelige i denne Sætning, af den betænkelige Fremtid, det kirkelige Samfund, stöttet til denne Sætning, gik imöde; og de kirkelige Skrifter bære tidligt Sporet heraf[3]). Lige-

---

1) Denne, i sin rette Forstand grundchristelige Tanke: „at alle Christne ere uden Forskjel (promiscue) det N. Test.s Præster" er af det trident. Concilium (sess. 23 c. 4.) udtrykkeligt forkastet.

2) „Enhver döbt Christen er allerede en Præst, ikke ved Pave eller Mennesker indviet og gjort dertil, men avlet og födt til Præst i Daaben ved Christus selv. — „Dertil maae vi atter bringe det, at Ordet „Præst" bliver ligesaa almindeligt som Ordet „Christen"". (V. S. 1501. IX. S. 71).

3) s. ovenfor S. 99 ff. — I de kbh. Artikler (40) hedder det: „Vi troe og lære, at i Chr. J. vor evige eneste Præst ere vi alle christelige Præster, d. e. de, som sig selv skal offre Gud et levende og taknemmeligt Offer, prædike og bede. Men af disse Præster skal

som Confessionen betoner med Eftertryk, at Ingen „bör" fremtræde i Menigheden som Guds Ords Forkynder eller Sacramenternes Forvalter, uden han er ordenlig kaldet, saaledes udtaler Apologien atter og atter det inderlige Önske „at bevare den kirkelige Ordning (politia ecclesiastica), ogsaa de forskjellige Trin i samme, som ere dannede ved menneskelig Anordning, eftersom denne kirkelige Orden er oprettet af Fædrene i god og gavnlig Hensigt". Der föres kun Klage over, at de katholske Biskoppers Fordömmelse og Forfölgelse tvinger Protestanterne, imod deres Önske og Villie, til Lösning af det kirkelige Baand. Bestræbelsen efter at opretholde det præstelige Embedes Anseelse er endogsaa her gaaet til den yderste Grændse: „naar Præsteembedet (ordo) forstaaes om Guds Ords Forvaltning.., ville vi ikke vægre os ved at kalde Haandspaalæggelsen et Sacrament; thi Kirken har Herrens Bud om at ansætte Tjenere.., og vi vide, at Gud billiger denne Tjeneste og er virksom tilstede i samme. Og det er gavnligt, saavidt skee kan, at forherlige Præsteembedet paa enhver Maade imod sværmerske Mennesker, som indbilde sig, at den Hellige Aand meddeles ikke ved Ordet, men formedelst visse egne Forberedelser, naar de sidde stille og tause hen paa mörke Steder, oppebiende Aandens Oplysning (illuminationem), saaledes som forhen Enthusiasterne lærte, og nu Anabaptisterne[1]). Den samme Selvretfærdiggjörelse og den

udkaares, med den christelige Menigheds Samtykke, de som for samme Menighed skal prædike, ministrere Sacramenterne og hannem tjene". Jvf. Schenkel, das Wesen des Protest. III. S. 16—61.88—96.

[1]) Calvin — med de samme Scener af kirkelig Ustyrlighed og det kirkelige Livs Forfald for Öie — har med samme Alvor og med

samme Omhu for at haandhæve det præstelige Embedes Anseelse træder frem i de schmalkaldiske Artikler (10): „Dersom Biskopperne forvaltede deres Embede rettelig og havde Omsorg for Kirke og Evangelium, kunde det, for Kjærligheds og Roligheds Skyld ikke af nogen Nödvendigheds-Grund, tilstedes, at de confirmerede os og ordinerede vore Lærere, dog med den Betingelse, at alle maskeradeagtige, bedrageriske og afsindige Skikke og Spögelser af hedensk Pomp tages bort. Men, efterdi de hverken ere eller ville være rette Biskopper, men verdslige Herrer og Fyrster, som hverken prædike eller döbe eller forvalte den h. Nadvere, men fordömme og forfölge dem, der forrette Embedet efter deres Kald, saa bör Kirken ikke formedelst deres Bröde forlades eller beröves sine Tjenere. Derfor bör og ville vi, som Kirkens og Fædrenes Exempler fra Oldtiden lære, selv ordinere dem, der ere dygtige til dette Embede; og dette kunne de ikke formene os ogsaa efter deres egne Love, som bestemme, at de, der ere ordineerte af Kjettere, ere rettelig ordineerte, og at en saadan Ordination ikke bör ombyttes med en anden"[1]).

---

större Kraft arbeidet paa at opretholde det synlige Kirkesamfund ved ny Organisation, og at haandhæve Geistlighedens Plads i samme. Ogsaa han erklærer sig „ikke utilböielig til at lade Haandspaalæggelsen, hvormed Kirkens Tjenere indvies til deres Embede, benævnes Sacrament, ihvorvel ikke i de egenlige Sacramenters Tal". IV. 14, 20.

[1]) Denne Slutning holder i saadan Almindelighed ikke Stik. Del fölger vistnok af Katholicismens System, at Ordinationen, om end udfört af frafaldne og kjetterske Geistlige, maa gjælde — uanseet den kanoniske Irregularitet — som gyldig og kraftig, saafremt disse have i sin Tid selv modtaget Ordinationen af en katholsk Biskop; men det fölger ligesaa nödvendigt, at den maa erklæres uden al Gyldighed og Kraft, hvor denne Betingelse mangler. Og dette var Tilfældet med Præsterne, der ansattes i de protestantiske Menigheder.

Man kan saaledes ikke sige, at Reformatorerne have været uden Forudfölelse af den mislige Stilling, hvori Kirkesamfundet var bleven sat ved det voldsomme Kirkebrud. Men Reformationsværket var nu engang skredet ud eller trængt ud over det Spor, hvorpaa dets Ledere fra först af havde önsket det holdt. Det hierarchiske Grundlag, hvorpaa Præsteembedets Anseelse hidtil havde hvilet, var faldet bort, og det var bleven forsömt at berede et nyt Underlag ved en kirkelig Forfatning, som kunde fæstne de rokkede Forhold, navnlig ved at ordne og sikkre den geistlige Ledning af Kirkens Anliggender, som Samvirken med Menigheds-Repræsentanter. Saaledes er den lutherske Kirke bleven henstaaende uden det fornödne Hold- og Tyngde-Punkt, og den har, som Fölge deraf, snart maattet friste voldsomme Indgreb og Overgreb fra den verdslige Magts Side, snart indre Rystelser ved vilde og regellöse Friheds-Bevægelser.

XV.

Angaaende ‚de hellige Skikke'[1]) *lære vi, at de Skikke bör beholdes, som kunne beholdes uden Synd, og som ere nyttige til Rolighed og god Orden i Kirken, saasom visse festlige Tider, Festdage og deslige. Dog paamindes Folket angaaende saadanne Ting, at Samvittighederne ikke maae bebyrdes, som om en saadan Gudsdyrkelse ‚skulde være nödvendig til Salighed'*[2]).

---

[1]) t. T. „Kirchenordnung von Menschen gemacht".

[2]) t. T. „nöthige Gottesdienst, ohne die niemand für Gott gerecht seyn könne". — I Udg. 1540 tilföies: „men Saadant skal ansees for ligegyldige Ting, der kunne undlades, undtagen hvor der vækkes

Ogsaa mindes der om, at alle 'menneskelige Vedtægter (traditiones)'[1]*, indstiftede til at forsone Gud, at fortjene Naaden og 'gjöre fyldest for Synden'*[2]*, stride mod Evangeliet og Troens Lærdom; hvisaarsag Löfter og Vedtægter 'angaaende Spiser og Dage'*[3] *o. s. v., 'indstiftede til at fortjene Naaden og gjöre fyldest for Synden'*[4]*, ere unyttige og mod Evangeliet*[5]*.*

* * *

Confessionen erklærer sig tilfreds med Artiklens förste Deel, og tilföier alene en Opfordring til Fyrster og Stæder, at de skulle overholde Kirkeskikkene „efter den gamle Viis", og „gjenoprette dem, der hidtil ere blevne forsömte". Den anden Deel derimod „skal, som aldeles falsk, tages ganske bort: at de menneskelige Anordninger, som ere indstiftede for at forsone Gud og gjöre fyldest for Synden, skulle være imod Evangeliet".

Den i Artiklen opstillede Regel adskiller tre forskjellige Trin:

Forargelse; men de synde, hvis Overtrædelse volder Forargelse, som de der letsindigen forstyrre Roligheden i deres Menigheder".

1) t. T. „Sätzungen und Tradition von Menschen gemacht".

2) t. T. „dass man dadurch gerecht für Gott geschätzt werde".

3) t. T. „von Unterschied der Speis, Tag u. s. w."

4) t. T. „dadurch man vermeint Vergebung der Sünd u. Seligkeit zu verdienen als durch Gottesdienst". — I Udg. 1540 bliver Traditionen om Coelibatet tilföiet som Exempel paa saadanne Vedtægter, der „ikke kunne iagttages uden Synd".

5) Jvf. de schwab. Art. (17): „De kirkelige Ceremonier, som stride mod Guds Ord, skal man afskaffe, men de andre skal man lade det være frit at bruge eller ikke, ifölge Kjærlighed, paa det man ikke skal give letfærdig Forargelse, eller forstyrre den almindelige Fred uden Nödvendighed". De kbh. Art. (10): „Vi foragte ikke alle udvortes Ceremonier, ikke heller alle gamle Skikke, som i en fri Mening have været gjorte, og efter Tidens Leilighed maae aflægges; men dem forskyde vi, som ere mod Guds Ord, idet de mene sig deraf retvise og hellige at blive".

1. Kirken bör beholde de engang anordnede Skikke, naar de befindes nyttige, d. e. skikkede til Opbyggelse og Befæstelse af Troen. Denne Regel er rettet imod den strenge puritanske Tilbagevenden alene og udelukkende til saadanne Former, som lade sig retfærdiggjöre ved et udtrykkeligt Skriftord, — en Yderlighed, der allerede fandt en Talsmand i Carlstadt. Den lutherske Reformation har ved denne Lov lyst Fred over den liturgiske Tradition, hvorsomhelst den evangeliske Charakteer findes bevaret i den, og den lutherske Cultus skylder den, hvad der er lykkedes den at bevare ud over en streng og knap Nödtörftigheds-Maalestok. Heri ligger da tillige Kirkens Berettigelse til at træffe nærmere Bestemmelser og Anordninger med Hensyn til „de kirkelige Skikke", og til at fordre saadanne Anordninger efterlevede („servandi sunt"), ogsaa hvor ingen guddommelig Autoritet eller nogen Nödvendighed kan paaberaabes, — en Berettigelse, uden hvilken intet Kirkesamfund kan bestaae. Regelen har sin vigtige Anvendelse imod den Forvexling af Troes- eller Samvittigheds-Frihed med kirkelig Vilkaarlighed, som i den protestantiske Kirke har drevet og driver sit forstyrrende Spil.

2. Kirken er berettiget til at afskaffe saadanne Skikke, som, ihvorvel i sig selv uskyldige, vitterligen misbruges til at bestyrke Overtro paa deres fortjenstlige Værd. I denne Regel er Nöglen given til Lösning af Spörgsmaalet om de kirkelige Adiaphora, der beroer paa det dobbelte Hensyn: deels til Handlingens objective Beskaffenhed, deels til den almindelige Forstaaelse og Anvendelse.

3. Kirken er forpligtet til at afskaffe saadanne Skikke, som oprindeligt ere byggede og beregnede paa

Forestillingen om, ved deres Hjælp at bevirke Forsoning og Fyldestgjörelse for Synden, altsaa paa et Princip, som modstrider den evangeliske Grundlære om Retfærdiggjörelse ved Troen[1]).

Artiklen opförer exempelviis den kirkelige Anordning om tilladte og forbudte Spiser, d. e. om Fastepligten; og Confutationen henviser udtrykkeligt til den yderligere Udvikling, som er givet af den katholske Læres Mening under den senere fölgende Overskrift: „de discrimine ciborum". Den saaledes betegnede 26de Artikel (af Artiklerne de abusibus) vil derfor her have sin rette Plads[2]):

„Det har været en almindelig Tro, ikke alene hos den store Mængde, men ogsaa hos Lærerne i Menighederne, at Iagttagelse af forskjellige Spiser og lignende menneskelige Vedtægter ere nyttige Gjerninger til at fortjene Naaden, og at de have Kraft til at gjöre fyldest for Synder. Og at det var saaledes antaget i Verden, sees deraf, at der daglig blev indstiftet nye Ceremonier, nye Klosterordener, nye Festdage, nye Faster, og Lærerne dreve paa disse

---

1) Jvf. repetit. conf. de traditt.: „Den förste Regel er denne: at det ikke er nogen Skabning, hverken Engle eller Mennesker, Konger eller Biskopper tilladt at opstille Love eller Skikke stridende imod Guds Ord; — og de, der adlyde saadanne Forskrifter eller Love, synde, ligesom Eva syndede, da hun overtraadte Guds Bud formedelst Djævelens Lögn".

2) Jvf. de schwab. Art. (15): „Af alt dette fölger, at den Lære, som forbyder Præsterne og de Geistlige Ægteskab og i Almindelighed forbyder Kjöd og Spise, samt allehaande Klosterliv og Klosterlöfte, fordi man derved söger og vil opnaae Naade og Salighed, og ikke lader Saadant være frit, er idel fordömt og djævelsk Lære, som det hedder i 1 Tim. 4, da dog Christus er den eneste Vei til Naade og Salighed". De kbh. Art. (2?): „Vi troe og lære, at forbyde eller at gjöre Skilsmaal paa Mad eller Dage, det er og Djævelens Lærdom, fordi Gud haver gjort alle christne Mennesker det frit og eens".

Gjerninger i Kirken som nödvendig Gudsdyrkelse til at fortjene Naaden, og indjage Samvittighederne den heftigste Skræk, dersom de undlode noget deraf[1]. *Af denne Tro angaaende de kirkelige Vedtægter fulgte mange Ulemper i Kirken.*

For det Förste fordunkledes Læren om Naaden og Retfærdiggjörelsen af Tro, 'som er den fornemste Deel i Evangeliet, og som fremfor Alt bör træde frem paa den förste Plads, paa det at Christi Fortjeneste maa kjendes rettelig'[2]*, og at Troen, som troer, at Synderne forlades formedelst Christus, maa stilles höit over Gjerningerne. Desaarsag driver ogsaa Paulus fornemmelig paa denne Artikel; Loven og de menneskelige Vedtægter trænger han tilbage, for at vise, at den christelige Retfærdighed er noget andet end saadanne Gjerninger, nemlig Troen, som troer at Synderne forlades uden vor Fortjeneste for Christi Skyld. Men denne Pauli Lære blev næsten ganske undertrykt ved kirkelige Vedtægter, som fremkaldte den Mening, at Naade og Retfærdiggjörelse maatte fortjenes ved Iagttagelse af forskjellige Spiser og lignende Kirkeskikke. 'I Boden var ingen Tale om Troen; alene disse fyldelstgjörende Gjerninger bleve stillede frem; hele Boden syntes at bestaae i disse Gjerninger'*[3].

For det Andet fordunklede disse Vedtægter Guds Bud, eftersom slige Vedtægter bleve stillede langt foran Guds Bud. Hele Christendommen antoges at være Iagttagelse af

---

[1] „ligesom i det Gl. T. de levitiske Ceremonier agtedes nödvendige". Udg. 1540.

[2] t. T. „welche uns das Evangelium mit grossem Ernst fürhält und treibet hart darauf, dass man den Verdienst Christi hoch und theuer achte".

[3] I den t. T. mangle disse Ord.

visse Fester, Skikke, Faster, Dragter. Disse Iagttagelser anpristes med de berömmeligste Navne (erant in possessione honestissimi tituli) som de, hvori det aandelige og fuldkomne Liv bestod; ‚paa samme Tid som Guds Anordninger i Henhold til det jordiske Kald ikke stode i nogen Anseelse'[1]. *At Huusfaderen opdrog sine Börn, at Moderen födte Börn til Verden, at Fyrsten styrede Staten, gjaldt for verdslige og ufuldkomne Gjerninger, langt ringere end hine glimrende Iagttagelser. ‚Og denne vildfarende Mening piinte svarlig de fromme Samvittigheder, som græmmede sig over at de holdtes bundne til saa ufuldkomment et Livskald, til Ægtestand, til Övrighedsposter eller andre borgerlige Betjeninger; de beundrede Munkene og deres Lige, og antoge falskelig deres Iagttagelser at være Gud mere velbehagelige'*[2].

For det Tredie bleve Samvittighederne ved disse Iagttagelser stedte i stor Fare, efterdi det var umuligt at efterkomme alle Anordninger, og man alligevel meente, at disse Iagttagelser udgjorde en nödvendig Gudsdyrkelse. Gerson[3] *omtaler, at Mange faldt i Fortvivlelse, at Nogle endog toge sig selv af Dage; fordi de erkjendte, at de ikke formaaede at gjöre hine Vedtægter fyldest, paa samme*

---

1) t. T. „Daneben hielt man andere nöthige gute Werk für ein weltlich ungeistlich Wesen, so Jeder nach seinem Beruf zu thun schuldig ist".

2) Istedetfor for denne Sætning har den t. T.: „Derselben war kein Maass noch Ende solche Traditiones zu machen".

3) Joh. Charlier Gerson, Kantsler i Paris (Dr. christianissimus, † 1429), Forkæmper for Kirkens Selvstændighed imod det curialistiske Parti paa Conciliet i Costnitz, og en af de faa Theologer i de for-reformatoriske Aarhundreder, som havde det rette Syn for Kirkens indre Bröst, og arbeidede paa at afhjælpe dem indenfra, ved at före Folket og dets Lærere tilbage til og ind i den h. Skrift. Den anförte Yttring findes i Skriftet „de vita spirituali animæ lect. 2, 4."

Tid som de ikke fornam noget Tröstens Ord om Retfærdiggjörelsen ved Tro og Naaden. Vi see, at Summister[1]) *og Theologer gjorde Samlinger af de kirkelige Vedtægter og fremsögte Lempelser* (ἐπιεικεῖαι)[2]) *for at skaffe Samvittighederne nogen Lettelse; 'men de gjöre det ikke dermed klart, men lægge stundom endogsaa Snarer for Samvittighederne'*[3]). *Og Skoler og Prædikener vare i den Grad sysselsatte med Arbeidet at samle slige Vedtægter, at der ikke blev Tid tilovers til at tage fat paa Skriften og fremdrage den gavnlige Lære om Troen, om Korset, om Haabet, om de borgerlige Anliggenders Værd, om Samvittighedernes Tröst under haarde Anfægtelser. Derfor have Gerson og nogle andre Theologer bitterlig beklaget sig over, at de ved disse Tvistigheder om de kirkelige Anordninger hindredes fra 'at beskæftige sig med en bedre Art af Lære'*[4]). *Og Augustinus advarer imod at bebyrde Samvittighederne med deslige Iagttagelser, og han minder viselig Januarius om at komme ihu, 'at deres Iagttagelse er en ligegyldig Sag'*[5]). *Dette er hans Ord*[6]).

Man maa derfor ikke troe, at vore Lærere have

---

[1]) egenl. Disciple af Thomas Aquinas († 1274), saaledes benævnede efter Mesterens summa theologica (ↄ: summarisk Behandling af de dogmatiske Hovedsætninger og deres philosophiske Beviser), medens Petri Lombardi Skole benævnedes sententiarii (efter hans IV libri sententiarum), og Duns Scotus's Skole quodlibetarii (efter Værket: quæstt. quodlibetales). Her betegner Navnet Summister Scholastikerne overhovedet.

[2]) t. T. „hahen Aequität gesucht", — Betegnelse af det casuistiske Hjælpemiddel, ved at aabne Udvei til under allehaande Paaskud at unddrage sig den strenge Kirkepligts Opfyldelse.

[3]) mangler i den t. T.

[4]) t. T. „dass . . . zur rechten Erkenntniss Christi nicht kommen möchten".

[5]) t. T. „dass man's nicht für nöthige Ding halten soll".

[6]) i ep. 119 ad Januar. c. 19 (i Benedictiner-Udg. ep. 55).

'uoverlagt' taget fat paa denne Sag, 'eller af Had til Biskopperne'[1]*), saaledes som Nogle falskelig antage. Det gjordes höilig fornödent at advare Menighederne angaaende hine falske Meninger, som vare fremkomne ved vrang Forstaaelse af de kirkelige Vedtægter. Thi Evangeliet gjör det til Pligt at drive i vore Menigheder paa Læren om Naaden og Retfærdiggjörelsen ved Tro; men denne kan ikke rettelig fattes, naar man mener at skulle fortjene Naaden ved Iagttagelser af selvvalgte Skikke.*

Dette altsaa er vor Lære, at vi ved Iagttagelse af menneskelige Vedtægter ikke kunne fortjene Naaden eller blive retfærdiggjorte; og derfor maa saadan Iagttagelse ikke antages for en nödvendig Gudsdyrkelse. Vi have Vidnesbyrd af Skriften for os. Christus forsvarer Apostlene (i Matth. **15**), *da de ikke havde iagttaget den vanlige Vedtægt, 'som imidlertid syntes at angaae noget ikke i sig selv utilladeligt, men som burde være overladt til Enhvers Frihed (videbatur de re non illicita sed media esse), og at være beslægtet med de lovforeskrevne Renselser'*[2]*), og han siger: „de dyrke mig forgjeves ved Menneskers Bud". 'Altsaa fordrer han ikke nogen unyttig Gudsdyrkelse'*[3]*). Og kort efter tilföier han: „Alt, hvad der indgaaer i Munden, gjör ikke Mennesket ureent". Ligesaa hedder det i Rom.* **14**: *„Guds Rige er ikke Spise eller Drikke", og i Kol.* **2**: *„Ingen dömme eder i Henseende til Mad eller Drikke, eller til Sabbat eller Festdage", og fremdeles: „dersom I ere afdöde med Christus fra Verdens Börnelærdom, hvi besværes I da med Anordninger, som de der*

---

[1]) t. T. „nicht aus Frevel oder Verachtung geistlichs Gewalts".

[2]) er udeladt i den t. T.

[3]) t. T. „So er nun diess ein vergeblichen Dienst nennet, muss er nicht nöthig seyn".

leve i Verden? rör ikke! smag ikke! tag ikke derpaa!" I Apg. 15 siger Peder: *„hvi friste I Gud, ved at lægge et Aag paa Disciplenes Nakke, som hverken vi eller vore Fædre have formaaet at bære? men ved den Herre Jesu Christi Naade troe vi at blive salige, ligesom ogsaa de". Her befaler Peder ikke at bebyrde Samvittighederne med flere Skikke, anordnede enten af Moses eller af Andre. Og i 1 Tim. 4 kalder han Forbud imod Spiser „Dæmoners Lærdom"*[1]*, fordi det strider imod Evangeliet at anordne eller at öve saadanne Gjerninger, for ved dem at fortjene Naaden, eller som om der ikke kunde være Christendom uden en saadan Gudsdyrkelse.*

Her indvende vore Modstandere, at vore Lærere, ligesom Jovinian[2]*, skulle hindre kirkelig Tugt og Spægelse af Kjödet. Men det vil af vore Lærerers Skrifter befindes at forholde sig ganske anderledes. Thi det er deres bestandige Lære, at det bör de Christne at bære Trængsler med Taalmod. Dette er den sande og uskrömtede Spægelse, at öves under alskens Trængsler og at korsfæstes med Christus.*

De lære desuden, at ,enhver Christen bör saaledes öve sig og lære at beherske sig selv ved legemlig Tugt eller legemlige Övelser og Hærdelser, at han ikke ved Fraadseri

---

[1] I t. T. læses 1 Tim. 4, 1—3 fuldstændigt anfört.

[2] Munken Jovinianus (mod Slutn. af det 4de Aarh.), navnkundig som uforfærdet Modstander af sin Tidsalders Overvurdering af det asketiske Liv: Coelibat, Faste, Munkeliv o. s. v.; hvorved han paadrog sig kirkelig Fordömmelsesdom af Siricius i Rom, hvilken Ambrosius i Mailand tiltraadte (s. Neander Gesch. d. chr. K. II. S. 574—588). Naar vi her finde en Misbilligelse udtalt af denne „sin TidsProtestant", der kan regnes iblandt Reformationens tidligste Forarbeidere, saa er ogsaa dermed et Beviis givet for Reformatorernes Beetræbelse for at fjerne Mistanken om enhver negativ Eensidighed fra deres Værk.

eller Örkeslösked skal ansporer til Synd[1]*), men ikke for at vi ved saadanne Övelser skulle fortjene Naaden eller gjöre fyldest for vore Synder. Og denne legemlige Tugt bör man til enhver Tid lægge Vind paa, ikke blot paa enkelte og fastsatte Dage, saaledes som Christus siger: „vogter eder, at eders Legemer ikke skulle besværes ved Drukkenskab", og: „denne Slags Dæmoner uddrives ikke uden ved Bön og Faste". Og Paulus siger (1 Kor. 9, 27): „jeg spæger mit Legem, og holder det i Ave", hvor han klarlig lægger for Dagen, at han aver sit Legeme, ikke for ved saadan Ave at fortjene Syndernes Forladelse, men for at gjöre Legemet sig underdanigt og skikket til aandelige Sysler og til at gjöre Pligten fyldest efter sit Kald. Altsaa forkaste vi ikke Fasten i og for sig, men Anordningerne, der foreskrive visse Dage, visse Spiser med Fare for Samvittigheden*[2]*), som om saadanne Gjerninger skulde være en nödvendig Gudsdyrkelse.*

Derimod blive saadanne Vedtægter for störste Delen overholdte hos os, som bidrage til at Alt kan foregaae i Kirken paa ordenlig Maade, saasom Fordeling af Skriftens Afsnit til Oplæsning ved Messen (ordo lectionum in missa)[3]*) og de fornemste Fester. Men Folket bliver dernæst mindet om, at en saadan Gudsdyrkelse ikke retfærdiggjör for Gud*[4]*), og at det ikke kan regnes som Synd, naar der ved saadanne Ting skeer en Forsömmelse, uden at Andre derved forarges. Denne Frihed i Hen-*

---

1) t T. „Dass ein jeglicher schuldig ist, sich mit leiblicher Uebung als Fasten und ander Arbeit also zu halten, dass er nicht Ursach zu Sünden gebe".

2) t T. „zu Verwirrung der Gewissen".

3) t. T. „Ordnung der Messe".

4) t. T. tilföier: „und dass man sie ohne Beschwerung des Gewissens halten soll".

seende til de af Mennesker anordnede Kirkeskikke var heller ikke Kirkens Fædre ubekjendt. Thi i Österland blev Paaskefesten helligholdt paa en anden Tid end i Rom, og ‚da Romerne, paa Grund af denne Forskjellighed, anklagede Österlænderne som Schismatikere'[1]*, bleve de af Andre mindede om, at saadanne Skikke ikke behövede at være eens allevegne. Og Irenæus siger*[2]*: „Uenighed angaaende Fasten hæver ikke Enighed angaaende Troen", ligesom ogsaa Pave Gregor (dist. 12) erklærer, at en saadan Forskjellighed ikke gjör Kirkens Eenhed Afbræk. I (Cassiodors) hist. tripartita (9, 38) findes ogsaa mange Exempler paa Forskjellighed i Kirkeskikke samlede, og ‚derefter læses disse Ord'*[3]*: „det var ikke Apostlenes Agt at give Anordning angaaende Festdage, men ‚at prædike retskaffent og gudfrygtigt Levnet'"*[4]*.*

Det er tre Hovedpunkter, som her gjöres gjældende imod den Stilling, Anordningen om det ydre Fromheds-Liv indtager i den katholske Kirke: at derved er givet:

1. en Forrykkelse af Forholdet imellem Gud og Mennesket; thi, istedetfor at söge tilbage til den guddommelige Naade som Udgangspunkt, som Gjenstand for den troende Tilegnelse, og at betragte det fromme,

---

[1] t. T. „da Etliche diese Ungleichheit für ein Trennung in der Kirchen halten wollten".

[2] Disse Ord ere tagne af en Skrivelse (i Euseb. Kirkehist. 5, 24) til den romerske Biskop Victor (A. 196), som ved Magtsprog vilde paatvinge de lille-asiatiske Menigheder, der havde beholdt den jödiske Paaske-Beregning (d. 14de Nisan), den romerske Festskik, hvilken efter Conciliet i Nicæa 325 blev den almindelige: at henlægge Paasken til den förste Söndag efter den förste Fuldmaane efter Jevndögn.

[3] t. T. „setzt ein nützlichen christlichen Spruch".

[4] t. T. „Glaub und Lieb zu lehren".

i Gjerninger virksomme Liv som Virkning af den retfærdiggjörende Tro, bliver Forholdet vendt saaledes om, at det er de fortjenstlige Gjerninger, til hvilke Mennesket vises hen for at erhverve Naaden, altsaa: „for det Förste er Læren om Naaden og Retfærdiggjörelsen af Tro fordunklet"; —

2. en Forrykkelse af Gjerningernes indbyrdes Forhold; thi den överste Plads bliver tilkjendt saadanne Gjerninger, som staae længst borte fra det egenlige Kald, der af Gud beskikkes Menneskene i Livet, Gjerninger, som mangle sædeligt Indhold og sædeligt Formaal, og kun derved erholde et vist blendende Fromheds-Skin, at de aldeles ikke tilsigte andet end at gjöre Anstrengelsens Besværlighed, Selvfornægtelsens og Opoffrelsens Smerte ret öiensynlig; altsaa: „for det Andet ere Guds Bud blevne fordunklede, idet de kirkelige Vedtægter bleve stillede langt foran de guddommelige Bud"; —

3. en Forrykkelse af Sædeligheds-Momentet fra det indre til det ydre Liv, fra Sindelaget til de enkelte Gjerninger, hvorved Mennesket föres tilbage til Lov-Hellighedens trykkende Aag, og, hvor det bliver for trykkende, til at daare sig selv ved tilsnegen eller tilkjöbt Lettelse; altsaa: „for det Tredie ere Samvittighederne ved disse Iagttagelser blevne stedte i Fare".

Hvad den katholske Confutation stiller imod disse vægtfulde Betragtninger, danner ved sin Tomhed paa Tanker og praktisk Betydning en mærkelig Modsætning: „vi vide, at al Övrighed er fra Gud, og især deleshed den geistlige Övrighed; men have Prælaterne Magt til at regere, saa maae de ogsaa have Magt til at gjöre Statuter til Kirkens gode Regering og Undersaatternes Bedste". — „Det er falsk, at Troens Retfærdighed skulde

fordunkles ved saadanne Anordninger; thi Den maatte være afsindig og gal, som uden Tro vilde holde dem, eftersom de ere foreskrevne de Troende, ikke Tyrkerne eller Agarenerne". — „Det er ogsaa falsk, at Anordningerne skulde fordunkle Guds Bud, da de dog ere nyttige for et Menneske til at holde Guds Bud, saaledes som ved Kjödfasten Lysterne blive dæmpede og dödede". — „Det er ogsaa Usandhed, at det skulde være umuligt, at holde Anordningerne; thi Moderen, Kirken er ikke saa ubarmhjertig, at den ikke i Nödsfald skulde dispensere noget i Henseende til Festdage, Faste og deslige" o. s. v.

Men, medens Confessionen opbyder al Styrke for at vise det Uchristelige i Anvendelsen af de kirkelige Anordninger som „Midler til at fortjene Naaden og gjöre fyldelst for Synden" — og stærkere endnu Apologien: „aabenlys Judaiseren, aabenlys Overvældelse af Evangeliet med dæmoniske Lærdomme, ligefrem Opreisning af Antichristens Rige"[1] —, er den langt borte fra, i polemisk Iver at miskjende den rette og gavnlige Brug. Selv „Kjödets Ave og Spægelse, de legemlige Övelser og Anstrengelser" indrömmes den gavnlige Virkning, at Legemet derved bringes til at være Aanden lydigt, et brugbart og beqvemt Redskab; og saaledes anvendt, skal det „öves bestandig, ikke alene paa enkelte fastsatte Dage". Og hvad overhovedet og i Almindelighed de kirkelige Anordninger med Hensyn til kirkelig Skik og kirkeligt Liv angaaer, bliver det i Confessionen og i Apologien gjentaget atter og atter: at „en εὐταξία er heel sömmelig i Kirken, og af den Grund nödvendig",

[1]) Jvf. repetit. conf. de traditt. „de gjöre Skikke til Guddomme (vertunt signa in numina), ligesom Mange have tillagt Billedstötter en Guddomsmagt".

at „der ikke uden skjellig Grund bör forandres noget i de sædvanlige Skikke, men at de, forsaavidtsom de kunne beholdes uden Synd eller uden stor Ulempe, bör bevares for Enighedens Skyld"[1]). Apologien sammenstiller begge Kirker i Henseende til det kirkelige Liv: „Vi kunne sige med Sandhed, at den offenlige Kirkeskik er sömmeligere hos os end hos vore Modstandere; og naar Nogen vil ret overveie Sagen, saa er det snarere os end Modstanderne, der iagttage de kirkelige Regler. De synge Psalmer, ikke for at lære eller for at bede, men for Gudstjenestens Skyld, som om denne Gjerning var en Gudstjeneste, eller for Lönnens Skyld. Hos os indfinde Mange sig hver Söndag ved Herrens Bord, men efter först at være underviste, adspurgte, absolverede. Börnene synge Psalmer, for at lære; Folket synger, for at lære eller for at bede. Hos vore Modstandere gives der ingen Katechisation med Börnene, hvorom der dog handles i Kirkelovene; hos os forpligtes Præsterne til offenligt at undervise og overhöre Börnene; og denne Skik bringer de bedste Frugter. Hos vore Modstandere holdes der det hele Aar igjennem ingen Prædiken, uden i Fastetiden; men dette er den fornemste Gudsdyrkelse, at prædike Evangeliet. Og naar Modstanderne prædike, tale de om menneskelige Anordninger: om Helgenes Til-

---

[1]) Jvf. Udg. 1840: „Vi minde om, at disse Anordninger have et borgerligt Formaal (finem politicum). Denne rigtige Fortolkning giver dem större Værd for de Forstandige, og omendskjöndt Meningen om deres Nödvendighed som en Gudsdyrkelse bortfalder, ere de dog tilstrækkeligt befæstede, fordi vi lære i den forbedrede Kirke, at passende Ceremonier understötte Evangeliets Tjeneste; og dem, der letsindigen og paa forargelig Maade krænke dem og saaledes hindre det evangeliske Embede, erklære vi begaae Synd", — „damit man nicht ohn Ursach leichtfertige Aergerung gebe oder gemeinen Frieden ohn Noth betrübe". Schwab. Artt. (17).

bedelse og deslige Tant, som Folket vrager med Ret; hvorfor Alle gaae bort, saasnart Evangelietexten er oplæst... I vore Kirker derimod handle alle Prædikener om Bod, om Gudsfrygt, om Tro paa Christus, om Retfærdiggjörelse ved Tro, om Samvittighedens Tröst af Troen, om Troens Frugter o. s. v. Heraf kan det skjönnes, at vi samvittighedsfuldt overholde den kirkelige Orden og fromme Handlinger og kirkelige Skikke". —

Ligesom Indholdet af denne Artikel gaaer langt videre end Overskriften „de discrimine ciborum (om Adskillelse af Spiser)", idet Fastebuddet alene er taget exempelviis til at repræsentere den hele Klasse af „kirkelige Traditioner", — baade i den katholske Confütation og i Apologien er den derfor ogsaa overskreven „von Menschensatzungen", „om menneskelige Vedtægter (de traditionibus) i Kirken" —, saaledes viser den paa meget frugtbar Maade ud over Det, der nærmest er givet som dens Indhold. Ved „Traditioner" (παραδόσεις) forstaaes det hele Indbegreb af Former, Vedtægter og Anordninger, ved hvilke den kirkelige Skik og det kirkelige Liv er bleven efterhaanden udviklet og bestemt. Men det vilde være vilkaarligt at indskrænke Benævnelsen til disse, med Udelukkelse af exegetiske og dogmatiske Traditioner, af Læreudviklinger, Lærebestemmelser, Læreformer, der ikke mindst staae som Mindesmærker om Kirkens organiserende, udformende Virksomhed, der udgjöre en altid voxende Arvelod, som forbinder de senere Slægter med de tidligere. Den samme Betragtningsmaade, som med saa stærkt Eftertryk er gjort gjældende ved hine, har ogsaa Anvendelse paa disse: at de ikke, paa Grund af den kirkelige Herkomst, tör optræde ved Siden af Guds Ord, eller anvendes som Troesartikler til

at betynge Samvittighederne, men at det dog er dem, der give Læren Fylde og Fasthed, at de bör betragtes med al hensynsfuld Opmærksomhed, og, hvor de findes stemmende med det guddommelige Ords Regel, blive staaende som Lærebygningens Stötter. Det er heraf indlysende, hvor stor en Misforstaaelse det er af Reformationens oprindelige Charakteer, naar man tidligere har meent, at en fuldkommen Tilbageviisning af den kirkelige Overleverings Betydning og Gyldighed skulde gjælde som det klareste og sikkreste Skjelnemærke for den protestantiske Kirkelære, i Modsætning til Katholicismen, — hvad der vilde være det samme som at nægte det guddommelige Ords historiske Udviklingsgang, efterat det er indföiet i Menneskehedens Historie, at frakjende Kirkens Virksomhed og Arbeide gjennem Aarhundreder Betydning og Gyldighed, at tænke Kirken, til Trods for Herrens Forjættelser, som forladt af Aanden, der förer til al Sandhed, og given til Priis for Vildfarelsens Blendværk. Vel er „Traditionens" Begreb först i den nyere protestantiske Dogmatik kommet til sin fulde Ret — i Kirkens oprindelige Skrifter handles kun om „Traditioner" —; men de Grundsætninger og Regler, der her ere gjorte gjældende angaaende disse i det Enkelte, före af sig selv tilbage til det almindelige Begreb om den kirkelige Overleverings Væsen og Betydning.

XVI.

‚*Angaaende de borgerlige Anliggender*[2])' *læres der*, ‚*at de lovlige borgerlige Anordninger ere Guds eget Værk*

---

[1]) t. T. „von Polizey und weltlichem Regiment".

(bona opera Dei)'[1], *at det 'er tilladt de Christne at beklæde Övrighedsembeder, forvalte Rettens Pleie'*[2], *afsige Dom i Kraft af keiserlige og andre foreliggende Love, at fastsætte Straffe efter Lov og Ret, före retfærdig Krig, gjöre Krigstjeneste, 'oprette Contracter ved Lov'*[3], *have Eiendom, aflægge Eed paa Övrighedens Forlangende, tage til Ægte Mand og Qvinde*[4].

Anabaptisterne forkastes, naar de formene de Christne disse borgerlige Pligtgjerninger.

Ogsaa De forkastes, som sætte den evangeliske Fuldkommenhed ikke i Gudsfrygt og Tro, men i 'at vende de borgerlige Pligter Ryggen'[5]; *thi Evangeliet lærer en 'bestandig Sjelens Retfærdighed'*[6], *men oplöser ikke dermed Stat eller Huusholdning*[7], *men driver paa det stærkeste paa at opretholde dem som forordnede af Gud, og at öve 'Kjærlighed'*[8] *i saadanne Forhold. Derfor er det Pligt for de Christne at adlyde deres Övrigheder og Love, undtagen naar de fordre hvad der er Synd; thi 'da'*[9]

---

1) t. T. „dass alle Oberkeit in der Welt und geordnete Regiment und Gesetze gute Ordnung von Gott geschaffen und eingesetzt sind". — Udg. 1540 tilföier forstærkende: „Magter (potestates) anordnede af Gud".

2) t. T. „dass Christen mögen in Oberkeit, Fürsten- und Richteramt ohne Sünde seyn".

3) t. T. „kaufen und verkaufen".

4) Udg. 1540 tilföier: „öve Kunst og Haandtering (artes), som er tilladt efter Loven".

5) t. T. „Haus und Hof, Weib und Kind leiblich verlassen, und sich der vorberührten Stück aüssern".

6) t. T. „nicht ein aüsserlich zeitlich, sondern innerlich ewig Wesen und Gerechtigkeit des Herzens".

7) t. T. „weltlich Regiment, Polizey und Ehestand".

8) t. T. „christliche Liebe und rechte gute Werk, einjeder nach seinem Beruf".

9) t. T. „so der Oberkeit Gebot ohne Sünde nicht geschehen mag".

bör det, efter Apg. 5, at adlyde Gud mere end Mennesker.

* * *

Den katholske Confutation billiger denne Artikel, som, „stemmer ikke alene med den verdslige men ogsaa med den geistlige Ret, med Evangeliet, den hellige Skrift, og Troens Regel".

Den förste Antithese er rettet imod det politiske Sværmerie, der drev Anabaptisterne til at ville med eet Slag frembringe et geistligt-verdsligt Rige, hvori Theokratiets Lov skulde være bragt til fuld og reen Virkelighed. I denne ideale Stat kunde der ikke blive at tænke paa Anvendelse af saadanne Foranstaltninger, som i denne Verdens Riger ere beregnede paa at bekæmpe Modsætninger, at bringe modstridende Kræfter til Lydighed og Orden: Övrighedsmagt og Rettergang, Skat og Tiende, Eed og Krigstjeneste, Eiendom og Formuesforskjellighed[1]). Det var en aaben Krigserklæring imod enhver bestaaende Statsform; thi ved at indlemmes i den höiere Samfundsorden, skulde Borgerne tillige være löftede ud over det borgerlige Livs Begrændsninger, löste fra den borgerlige Lydigheds-Pligt. Jo mere den Frihed, der blev gjenoprettet og haandhævet ved Reformationen, kunde staae i Fare for at sammenblandes med dette Stormlöb imod alle Samfundsbaand og alle Retsformer, desto stærkere var Opfordringen til at söge Afstand og Modsætning sat i det fulde Lys[2]).

---

[1]) Jvf. Erbkam, paa anf. St. S. 387. 409. 490.

[2]) Jvf. de schwabachske Art. (14): „Indtil Herren kommer til Dom, og vil ophæve al Magt og alt Herredömme, skal man holde verdslig Övrighed og Herremagt i Ære, og være dem lydig som en Stand forordnet af Gud til at beskytte de Fromme og styre de Onde; og et saadant Kald kan en Christen, naar han bliver ordenlig kaldet dertil,

Den anden Antithese er stillet imod en Undervurdering af den almindelige menneskelige, og navnlig den borgerlige Pligtopfyldelse, saaledes som den bliver Fölgen af den katholske Fromheds-Retning. Begrebet om en fyldestgjörende, naade-erhvervende Kraft i Gjerningen finder nemlig ikke det fornödne Grundlag i Opfyldelsen af saadanne Pligter, hvortil Mennesket seer sig ligefrem henviist enten ved de almindelige huuslige og borgerlige Forhold eller ved det mere særegne Kald i Samfundet. Uvilkaarligt bringes man til at söge et Tillæg, en Udfyldning af det Manglende i saadanne Gjerninger, som kunne synes bedre at begrunde en egen Fortjenstlighed fra Menneskets Side: til besværlige, med Selvopoffrelse forbundne, Gjerninger, som ikke paalægges ved ydre Nödvendighed eller ved det sædelige og og religiöse Livs umiddelbare Fordring, heller ikke have noget Gavnligheds-Formaal for det Hele eller for den Enkelte, og netop derved kunne synes at have en höiere, renere, fra Livet bortvendt Fromheds-Charakteer[1]. En saadan særegen, udsögt Fromheds-Vei anviste de kirkelige „consilia evangelica", og det er imod dette Standpunkt af selvindbildt Fuldkommenhed at den ufortrödne, fordringslöse Nidkjærhed for at gjöre betroet Kald fyldest her gjöres gjældende efter sit sande Værd.

Vende vi os til den thetiske Deel: til det Synspunkt, vore kirkelige Skrifter gjöre gjældende med Hen-

---

före og tjene i samme uden Skade og Fare for sin Tro og Salighed". — De kbh. Art. (37): „vi troe og lære, at alle Mennesker, Geistlige eller Verdslige, i hvad Stand de ere udi, bör at være Verdens Fyrster og Övrighed underdanige i Lov, Skik og hvad som ikke er imod Gud og Menighed; og geistlige Dekreter og Privilegier, som derimod ere, ere uchristelige".

[1]) Jvf. ovenfor S. 113—14.

syn til „de borgerlige Anliggender, til Stat og verdsligt Regimente", da finde vi, at der ikke overalt gaaes ud fra den samme Betragtning af det borgerlige Livs og Kalds Stilling til det religiöse. En bestemt Trinfölge lader sig i denne Henseende paavise.

Paa det förste Trin indskrænke Reformatorerne sig til, i Modsætning til det anabaptistiske Forbud imod Iagttagelse af det borgerlige Livs Pligter, at stille Stat og Kirke, Christi Lov og Övrighedens Lov i Modsætning til hinanden, som henhörende til ganske forskjelligartede Sphærer. De afvise paa Grund heraf enhver Anvendelse af Evangeliet paa de borgerlige Forhold, altsaa ogsaa enhver Indsigelse, som skulde kunne gjöres i Evangeliets Navn imod det borgerlige Kald. „Julianus Apostata, Celsus og mange Andre have forekastet de Christne, at Evangeliet skulde oplöse Staterne, fordi det skulde formene at tage Hævn og forordne mere Saadant, som egner sig lidet for det borgerlige Samfund. Disse Undersögelser have sat Origenes, Gregor af Nazianz o. Fl. i stor Forlegenhed, medens de dog ganske let lade sig löse, naar vi komme ihu, at Evangeliet ikke giver Love for det borgerlige Liv..., iövrigt ikke alene billiger de udvortes Anordninger, men endog underkaster os dem, paa samme Maade som vi ere underkastede Aarstidernes Love, Vinterens og Sommerens Afvexlinger som guddommelige Anordninger"[1]) (Apol.).

Men allerede Confessionen gaaer ud over dette Punkt, der lader Staten og det borgerlige Livs Anliggender staae hen som Forhold, der ere Evangeliets Lov uvedkommende. Confessionen drager det bor-

---

[1]) Som andre Paralleler opstilles: „at bruge Lægemidler, at bygge, at tage Spise, Drikke, Luft til os".

gerlige Livs Anordninger med ind under den religiöse Betragtning, idet den betegner dem som „Guds gode Gjerninger, Guds Anordninger", — som Former altsaa, i hvilke Viisdoms- og Retfærdigheds-Ideen kommer til Udtryk, der har sit Udspring i Guds eget Væsen, og i Guds Rige skal finde sin fulde Virkeliggjörelse. Denne Tanke er smukt udfört i repetitio conf. (de magistr. polit.): „I Styrelsen ved lovlig Övrighed fremlyser Guds Viisdom, Retfærdighed og Godhed imod det menneskelige Kjön. Viisdommen træder frem i den Orden, som adskiller Dyd og Last, og i Menneskenes Samfund ved lovlig Regering og ved Overeenskomster, ordnede med beundringsværdig Viisdom. Guds Retfærdighed kommer til Syne i Statstyrelsen, idet denne gaaer ud paa, at de aabenbare Forbrydelser straffes af Övrighederne; i disse Straffe skal Forskjellen kjendes imellem Dyd og Last, og af denne skal man lære, at Gud er viis, retfærdig, sanddru og hellig. Ogsaa Guds Godhed imod Menneskeslægten kjendes deraf, at han paa denne Maade bevarer det menneskelige Samfund, og bevarer det derfor, at en Kirke kan samle sig deraf, saa at Staterne ere Kirkens Hospitier".

Heraf fölger da, at det evangeliske Fuldkommenheds-Ideal bliver saa langt fra at söge i en Unddragelse fra det nærmestliggende Kald i Statslivets og Huuslivets Forhold, at det meget mere gjælder om at före den evangeliske Kjærligheds-Lov over og ind i disse Forhold („in talibus ordinationibus exercere caritatem"). „Den christelige Fuldkommenhed bestaaer ikke i Ringeagt for de borgerlige Anliggender, men i Hjertets fromme Retning, i Gudsfrygt og Tro; ligesom Abraham, David og Daniel, i deres store Rigdom og Herremagt, vare

ikke mindre fuldkomne end nogen Eneboer; men Munkene have blendet Menneskenes Öie med dette ydre Skinhelligheds-Værk, saa at man ikke kunde see, hvori den sande Fuldkommenhed bestaaer" (Apol.). Det er ved denne Opfattelse af Stat og borgerligt Samfund, at Christendommen kan siges med Sandhed at være bleven Statslivets rette Grundlag og Stötte; thi först saaledes træder Agtelsens og Kjærlighedens stærkere og virksommere Aand i Lovfrygtens Sted: „ikke formedelst Straffen alene, men ogsaa for Samvittighedens Skyld, byder Evangeliet at adlyde Staten som guddommelig Anordning" (Apol.). Og det er ved Gjennemförelse af denne Betragtning at Begrebet Stat er i og ved den protestantiske Kirke kommet til sin fulde Ret. Den katholske Kirke kan ikke erkjende Staten som jevnbyrdigt, sideordnet Samfund; det er kun de underordnede, materielle og ydre Interesser, den betragter som henviste til Statens Omraade, og den kan derfor ikke opgive sin Fordring paa at hyldes som den overlegne Magt, under hvis Myndighed Staten maa give sig ind, for at faae Deel i den höiere Samfunds-Charakteer. I den protestanstiske Kirke derimod finder Staten fuld og villig Anerkjendelse som guddommelig Anstalt, der har beslægtede aandelige Formaal tilfælleds med Kirken. Af dette Slægtskabs-Forhold fölger det, at begge Samfund, selvstændige hver sig og arbeidende ved forskjellige Kræfter og ad forskjellige Veie, finde sig sympathetisk tiltrukne, i lige Grad trængende til og ydende hinanden gjensidig Bistand[1]).

---

[1]) Jvf. Richter: Lehrb. d. Kirchenrechts c. 26. 39. Hundeshagen: der deutsche Protestantismus (i Tidsskr. f. udenl. theol. Litt. 15. S. 679—684). C. Weiss: Staten og dens Individer S. 117—121.

Paa den anden Side er der med den religiöse Begrundelse ogsaa givet en Begrændsning af den borgerlige Lydigheds-Pligt. Thi hvad der skal kunne fordre Efterlevelse som guddommelig Anordning, kan ikke have Guds Ords Lov imod sig; hvor en saadan Modsætning træder öiensynlig frem, vilde Lydigheden være Selvmodsigelse. Confessionen viser udtrykkeligt hen til den apostoliske Forskrift (Apg. 5, 29), og Henviisningen hertil laae kun altfor nær paa en Tid, da der fra den höieste Övrigheds Side nedlagdes Forbud imod Reformationsværkets Fremme, ja endog forlangtes af Protestanterne en Tilbageförelse af de kirkelige Forhold i den ældre Tilstand (s. ovenf. S. 18. 24 f. 29.)[1].

XVII.

Vi lære videre, at Christus vil komme tilsyne 'ved Verdens Ende'[2] *for at holde Dom, og at han vil opvække alle Döde, give de Fromme og Udvalgte evigt Liv og bestandige Glæder, men fordömme de ugudelige Mennesker og Djævlene, 'at de skulle pines uden Ende'*[3].

Anabaptisterne forkastes, som antage, at der for de fordömte Mennesker og Djævlene 'vil være Ende paa Straffen'[4].

Ogsaa de andre forkastes, 'som nu udsprede jödiske Meninger'[5], *at de Fromme skulle för de Wödes Opstan-*

---

1) Jvf. Luther's Skrift: „von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig sey". Walch. X. S. 426—477.

2) t. T.: „am jüngsten Tag".

3) t. T.: „in die Höll' und ewige Strafe".

4) t. T.; „nicht ewige Pein und Quaal haben werden".

5) t. T.: „etliche jüdische Lehre, die sich auch jetzund ereigen".

standelse komme i Besiddelse af et verdsligt Rige, efterat de Ugudelige ere forud blevne undertrykte[1]).

* * *

Denne Artikel bliver i den katholske Confutation i al Korthed billiget og uden Modbemærkning, saavel hvad dens thetiske som dens antithetiske Deel angaaer, som stemmende med det, „den katholske Kirke veed af det apostolske Symbolum og den hellige Skrift".

Artiklens tvende Bestemmelser — om Opstandelsen og om Dommen — ere knyttede umiddelbart, som Modstykke, til den anabaptistiske Opfatning.

1. I Opstandelses-Læren fornyede Anabaptisterne og andre med dem beslægtede Lærere de chiliastiske Drömmerier („judaicas opiniones") om Christi synlige Tilbagekomst til Jorden, om en særlig Gjenopvækkelse af de Fromme för den almindelige Opstandelse, om Stiftelse af et tusindaarigt jordisk Rige, som skulde straale i Glandsen af aandelig Retfærdighed og Herlighed, og have Oplösningen af de verdslige Riger til Fölge[2]).

Hovedpunktet i denne Forestilling er Udslettelse af Modsætningen imellem den jordiske og den himmelske, den stridende og den triumpherende Kirke, en Forudgriben af Kirkens Fuldendelse, ved at rykke den inden den timelige Tilværelses Grændser. Ved en saadan

---

[1]) Jvf. de schwab. Art. (13): „at vor Herre J. Chr. vil komme paa den yderste Dag, at dömme de Levende og de Döde, og at forlöse sine Troende af alt Ondt og före dem til det evige Liv, at straffe de Vantroe og Ugudelige, og fordömme dem tilligemed Djævelen i Helvede evindelig". De kbh. Art. (9): „troe og lære vi, at Chr. J. kommende til Dom skal dömme Hver efter sine Gjerninger, d. e. efter sin Tro eller Vantro, Hjertens Frugt og Beviisning efter Kjærlighed eller Ukjærlighed, ikke efter Ansigt eller udvortes Navn, Klæder eller Titel, Ragelse eller andet Menneskens Digt og Paafund".

[2]) Jvf. Erbkam, p. anf. S. 398 ff.

Forestilling vil en Forvanskning af det kirkelige Ideals Reenhed ikke kunne holdes ude; det vil uvilkaarligt falde ind under Timelighedens Vilkaar, og Fuldkommenheds-Tilstanden vil blive udsmykket med Træk og Farver, laante fra den sandselige Nydelse, den jordiske Herlighed og Magt. Og ligesaa lidt vil her Charakteren kunne bevares af den religiöse Rolighed og Resignation. En Spænding maa indtræde af ængstelig Frygt og utaalmodig Fritten med Hensyn til Time og Tid. Det er bekjendt, hvilken Rolle sindrige og indviklede Udregninger af Tiden til Herrens Gjenkomst har spillet i den kirkelige Verden paa saadanne Tider, hvor Begivenhederne syntes at trænge sig sammen og gruppere sig paa særegen varselfuld Maade.

Det er imod disse sværmerske Forestillinger og Forventninger at vor Artikel stiller den christelige Bekjendelse om Opvækkelse „af alle Döde", og det först ved „Verdens Ende". Det er altsaa Modsætningen imellem det ufuldkomne og det fuldendte Christi Rige, der fastholdes: i sin jordiske Tilstand bærer dette Rige Ringheds og Forkrænkeligheds Skikkelse; dets Bröst og dets Trængsler maae bæres med Taalmod, uden at friste til at gjöre Vold paa Himmeriges Rige. Men hermed er ingenlunde udelukket Begrebet om en fremskridende Udvikling af Kirken, som aabner for det troende Blik Udsigten til en jordisk Fremtids-Tilstand, der forholdsviis, sammenstillet med tidligere Tiders Vilkaar, kan betragtes som seierrig og herlig, som Overgang til og Skyggebillede af Fuldendelsen i den höiere Tingenes Orden. Kirken ophörer ikke at være den stridende, fordi Forholdet bliver et ganske andet, end det nu viser sig, imellem Kraften og Modstanden, og den i Kirken virkende Kraft vilde ikke være en Guds

Kraft, dersom Forholdet ikke fremtraadte i Aarhundreders og Aartusinders Löb som fremskridende Forherligelse ved en altid öiensynligere Overmagt over de modstræbende Kræfter. Dette er den prophetisk-evangeliske Form, i hvilken Mænd som Spener og Bengel have indarbeidet Hovedmotivet af den chiliastiske Forestilling i deres Opfattelse af Kirkens Liv; og denne Tanke finder uden Vanskelighed sin Plads imellem den anabaptistiske Sandseliggjörelse og Confessionens abstracte Henviisning af Fuldkommelsen til Verdens Ende.

2. Den yderste Dom fremstilledes af Anabaptisterne som *ἀποκατάςασις τῶν πάντων*: som det forud bestemte Tidspunkt, da Alt skulde blive sat tilbage paa det oprindelige Fuldkommenheds-Punkt, det Onde i sin hele Udstrækning falde bort, og derved ogsaa det Ondes Straf blive hævet, som ved en guddommelig Magthandling.

Det er klart, at der med en saadan Forestilling om det Ondes Ophör ikke kan forbindes nogen Opfattelse af det Onde i sand ethisk Betydning: som den frie Villies Forvendthed, dens Affald fra og Fjendskab imod den guddommelige. Thi her lader sig ikke tænke noget andet Ophör end som gradviis aandelig Underliggen, skjöndt under fortsat Strid, under det Godes overmægtige Kraft; en pludselig Ophævelse derimod af det Onde og dets Fölger, indtrædende ligesom ifölge en Naturnödvendighed, kan ikke stötte sig til anden Forestilling om det Ondes Væsen end som et sjeleligt Sygdoms-Kors, der er lagt paa Skabningen i dens Timeligheds-Tilstand, og maa bæres, som hvert andet Kors, med Taalmod, indtil Forlösnings-Timen slaaer. Det er denne Forrykkelse af det evangeliske Sædeligheds-Standpunkt, Oplösningen af det Ondes Begreb som ethisk Modsætning til det

Gode, af Helliggjörelsens Væsen som seierrig Bekæmpen af det Onde, der — ogsaa afseet fra den bibelske Vanskelighed — har fremkaldt den kirkelige Indsigelse, i ældre og nyere Tider, imod Læren om en Tidsbegrændsning, der skulde være sat for Synden og Syndens Straf: „finem poenarum futurum esse". Denne Indsigelse har Confessionen optaget: „condemnabit, ut sine fine crucientur"[1]).

Men, idet Confessionen hensætter den endelige og uigjenkaldelige Udskillelse af de Fromme og de Ugudelige, de Salige og de Fordömte til „denne Verdens Ende", opstaaer Spörgsmaalet: hvilken Plads der bliver at tillægge de mellemliggende Aarhundreder eller Aartusinder — mod hvis Udstrækning Menneskets jordiske Livsdage svinde ind til et ringe Tidsmaal — i Forlösningsværkets Historie? — om ikke denne maa tænkes, ogsaa ud over den jordiske Tilværelses snevre Grændse, som fremskridende Udvikling, som trinviis Nedkæmpen af Vantroens og Syndens Magt? — om ikke denne Tanke, naar den föies ind i Evangeliets Lære om Faderen, „af hvem, ved hvem, til hvem Alt er", om Sönnen som Verdens Forlöser og Saliggjörer, förer som sidste Maal til en endelig og almindelig Forsoning, til en Overvindelse af Syndens og Usalighedens Modsætning i Personlighedernes Verden?

I alle Tilfælde finde vi os her overfor Spörgsmaal, om hvis Besvarelse ingen Antydning er givet i Confessionen, og ligesaa lidt i Apologien. Den nærværende Artikel og den 19de ere de eneste, hvor Apologien indskrænker sig til en Gjentagelse i samme Korthed, omtrent med de samme Ord, uden nogensomhelst yderligere

---

[1]) Jvf. J. Müller: die christl. Lehre von der Sünde. II. S. 581 f.

Tilföielse; og i de övrige officielle Kirke-Skrifter findes denne Lære ikke berört. Ogsaa her er et Rum aabent og frit imellem den anabaptistiske Fordreielse og den kirkelige Antithese; og Tausheden, som er iagttaget, kan kun være Opfordring til fortsat Grunden eller til ydmyg Selvbegrændsning af Tanken overfor den store Gaade[1]).

XVIII.

Angaaende den frie Villie lære vi, at den menneskelige Villie har en vis Frihed til 'at öve den borgerlige Retfærdighed'[2]) og at udvælge de Ting, som ere underlagte Fornuften. Men den har 'uden den Hellige Aand'[3]) ikke 'Kraft til at öve Guds Retfærdighed eller den aandelige Retfærdighed'[4]), eftersom det sandselige Menneske (homo animalis) ikke fatter det, som hörer Guds Aand til; men denne frembringes i Hjerterne, idet den Hellige Aand annammes ved Ordet.

[5]) *Dette siger Augustinus med klare Ord i den 3die Bog af Hypognostica[6]): „vi erkjende, at der i alle Mennesker*

---

1) Jvf. Martensens Dogmatik. S. 566 ff.

2) t. T. „aüsserlich ehrbar zu leben".

3) t. T. „ohne Gnad, Hülfe und Wirkung des heil. Geistes".

4) t. T. „Gott gefällig zu werden, Gott herzlich zu fürchten, zu lieben oder zu glauben, oder die angeborne böse Lust aus dem Herzen zu werfen".

5) t. T. tilföier: „Und damit man erkennen möge, dass hierin kein Neuigkeit gelehrt wird"...

6) Det anförte Skrift: ὑπογνωστικῶν ll. VI (eller, som Titlen maaskee rigtigere læses, ὑπομνηστικὸν: commonitorium) findes optaget i de fleste Udgaver af Augustins Værker, men kan, ifölge de nyere kritiske Undersögelser (s. Benedictiner-Udgaven, 10de D.) neppe tillægges ham.

er en Villiesfrihed, som har (hviler paa) ‚et fornuftigt Omdömme[1]*), ikke saa at den derved skulde være i Stand til, uden Gud at paabegynde eller idetmindste at fuldföre (aut certe peragere) hvad der hörer Gud til, men alene i dette Livs Gjerninger, gode saavelsom onde'*[2]*). Ved gode forstaaer jeg saadanne, ‚som have deres Udspring i noget naturligt Godt'*[3]*), saasom: Villie til at dyrke Jorden, til at spise og drikke, ‚til at stifte Venskab, til at forskaffe sig Klæder'*[4]*), til at bygge sig Huus og Hjem, til at indgaae Ægteskab, til at rögte Qvæget, ‚til at lære at haandtere adskillige nyttige Ting'*[5]*), til alt hvad godt der hörer til dette Liv; alt dette bestaaer ikke uden guddommelig Styrelse; ja, af den og ved den er det Alt til og er begyndt at være til. Men ved de onde Gjerninger forstaaer jeg f. Ex. Villie til Afguderie, til Manddrab"* o. s. v.

Pelagianerne og Andre forkastes, som lære, ‚at vi uden den Hellige Aand, ved naturlige Kræfter alene kunne elske Gud over Alt, saa og gjöre Guds Bud fyldest efter Gjerningernes virkelige Væsen'[6]*). Thi, omendskjöndt den naturlige Kraft nogenlunde kan udföre de ydre Gjerninger (den kan saaledes holde Haanden tilbage fra Tyverie, fra Mord), ‚kan den dog ikke frembringe Sjelens indre Retning*

---

[1]) „judicium rationis". t. T. „natürlich angeboren Verstand und Vernunft".

[2]) t. T. „nicht dass sie etwas vermögen mit Gott zu handeln, als Gott von Herzen zu lieben, zu fürchten".

[3]) „quæ de bono naturæ oriuntur". t. T. „das die Natur vermag".

[4]) „velle habere amicum, velle habere indumenta". t. T. „zu einem Freund zu gehen oder nicht, ein Kleid an- oder auszuthun".

[5]) „artem discere diversarum rerum bonarum". t. T. „ein Handwerk zu treiben und dergleichen etwas nützlichs und guts zu thun".

[6]) t. T. „dass wir Gottes Gebot ohne Gnad und heil. Geist halten können".

(interiores motus)'[1]), *som Gudsfrygt, Tillid til Gud, Kydskhed, Taalmodighed o. s. v.*

* * *

Den katholske Confutation gaaer stiltiende forbi det Sideblik, som Artiklens Antithese kaster til den katholske Kirkelære („damnant Pelagianos et alios"), og yttrer sig aldeles samstemmende med det dogmatiske Indhold[2]): „thi saaledes sömmer det sig for de Katholske, at gaae Middelveien, for at der ikke skal med Pelagianerne blive tillagt den frie Villie for meget, og heller ikke, med de ugudelige Manichæere, blive betaget Villien al Frihed; thi begge Dele ere uret". Hvorefter et stort Antal Skrifsteder anföres af det Gl. og det N. T. til Beviis for, at „det er en umenneskelig Vildfarelse at nægte den frie Villie i Mennesket".

Bestemmelsen af den menneskelige Villies Frihed og dens Forhold til den guddommelige bliver i Confessionen, paa en meget simpel og ved förste Öiekast tilfredsstillende Maade, fört tilbage til en Afgrændsning imellem det ydre og det indre Livs Gjerninger. Den menneskelige Friheds Enemærker betegnes ved „justitia civilis, Livets ydre Ærbarhed", der alene gaaer ud paa „ydre Gjerninger", medens „den aandelige Retfærdighed", der omfatter „motus interiores", det Gud velbehagelige Sindelag, ikke virkes uden formedelst den Hellige Aand. En egenlig Modsætning er imidlertid ikke hermed givet, og den lader sig heller ikke i Virkeligheden fastholde. Thi, paa den ene Side finde vi den

---

1) t. T. „so können wir doch die hohen Gebot im Herzen nicht thun".

2) Apologien har derfor fundet Anledning til at bemærke angaaende den katholske Billigelse: „fortræffeligt (præclare sane), men hvad Forskjel er der imellem Pelagianerne og vore Modstandere"?

menneskelige Frihed, ogsaa hvad „de gode Gjerninger" angaaer, der skulle udgjöre „den borgerlige Retfærdigheds" Væsen, forsigtigt begrændset: „den menneskelige Villie har, hedder det, en vis Frihed (aliquam libertatem)"; — Mennesket kan af Naturen „nogenlunde (aliquo modo) öve de gode Gjerninger". Spörges der altsaa, om Mennesket, overladt sil sig selv, skal kunne tænkes stærk nok til, under fristende Omstændigheder at undgaae ydre Brud paa Loven, f. Ex. „at holde Haanden tilbage fra Tyverie, fra Manddrab", da vil Svaret, ifölge Confessionens indskrænkende Bestemmelse, falde benægtende ud; og dette saameget vissere, som Kraften, der virker udad i Handlingen, efter sit Udspring falder sammen med Magten over „motus interiores", med Kraften til at holde Begjerligheden tilbage ved modsatte, sædelig-religiöse Stemningers Hjælp. Paa den anden Side, naar Mennesket, hvad „den aandelige Retfærdighed" angaaer, bliver henviist til den guddommelige Naade, hvorledes finde vi da Det nærmere bestemt, der her frakjendes Mennesket og overföres til Gud? som „Kraft (vis) til, uden den Hellige Aand ved de naturlige Kræfter alene at elske og lyde Gud", altsaa som selvtilstrækkelig Styrke i Mennesket, stillet overfor Gud, til at haandhæve den sædelige Uafhængighed. Spörges der altsaa, om heraf fölger, at Mennesket skal tænkes, i Henseende til det indre Liv, den hele Sindsretning (motus interiores), blottet for Evne til at modstræbe Fristelsen til det Onde, altsaa med Nödvendighed given til Priis for Kjödets og Verdens Tillokkelse, da vil Svaret efter Confessionen atter blive benægtende; thi herved vilde tillige den syndige Handling selv være given som nödvendig, om hviken

det udtrykkeligt siges, at det staaer i Menneskets Magt at gjöre eller at lade den.

Saaledes taber Afgrændsningen sin tilsyneladende Skarphed. Handlingens og Sindelagets, den ydre og den indre Retfærdigheds Enemærker staae ikke længere udenfor hinanden uden gjensidig Beröring og Samqvem. I begge Sphærer træder Mennesket paa en Maade (aliquo modo) frem som virkende; thi nærmest er den menneskelige Virksomhed i begge grundet i Villiens Selvbestemmelse. Denne Villie er i den Betydning (aliquo modo) fri, at den ikke er undergiven fremmed Magt, at den evner at gjöre egen Lov (judicium rationis) gjældende imod enhver Indflydelse udenfra; men den er i begge afmægtig i sig selv (solis naturæ viribus); thi til at modstaae, overvinde, gjennemföre bliver den kun dygtig ved Guds Naades altvirkende Kraft. Men vistnok er der en stor og væsenlig Forskjel i den umiddelbare Styrke, hvormed vi blive os Afhængigheden af den guddommelige Kraft bevidst, efter som Virksomhedens Gjenstand tilhörer Aandens eller Legemets Verden; og det er Bevistheden herom, der ligger til Grund for den gjorte Adskillelse.

Naar den Form, i hvilken Spörgsmaalets Lösning er forsögt i Confessionen, for saavidt maa erkjendes mindre tilfredsstillende, som Modsætningen, der er opstillet, atter halvt udjevnes ved tilföiede Begrændsninger, og Udviklingen saaledes lider af en svævende Ubestemthed: saa kan det derimod ikke nok paaskjönnes, at Confessionen, den evangeliske Charakteer tro, har holdt sig fri for den haarde og skarpe Eensidighed, hvormed baade Reformatorerne selv för 1530 og deres nærmeste Efter-

fölgere ere traadte op med ubetinget Forkastelse af den menneskelige Villies Frihed[1]).

Den dogmatiske Hovedretning har i den tilföiede Antithese faaet sit bestemtere Udtryk: som Modsætning til den pelagianiserende Retning i den katholske Kirke. Denne Retning er vel i selve de dogmatiske Bestemmelser forsigtigt tilhyllet, men saameget mere uforbeholdent træder den frem i den kirkelige Sædelæres og i Kirkelivets hele Tilsnit og Præg. I Trident bliver Forholdet imellem „den opvækkende og understöttende Naade" og „den frit samstemmende og medvirkende Villie" saaledes stillet ud fra hinanden, at „Gud berörer Menneskets Hjerte med den Hellige Aands Oplysning, og at Mennesket herved ikke forholder sig uvirksomt, idet han enten

[1]) Man sammenholde Melanchthons tidligere Yttringer om „det ugudelige Dogme om den frie Villie — at der ikke gives nogen Frihed i Villien, efterdi alt hvad der skeer skeer med Nödvendighed, efter en guddommelig Forudbestemmelse" (loci theol Udg. 1521: de hominis viribus), — eller Resultaterne af Luthers Undersögelse „de servo arbitrio" (1525) imod Erasmus: „naar det staaer fast, at Gud har forud ordnet Alt ved udtrykkeligt Raad og Villie, saa slaaer dette Tordenslag den frie Villie til Jorden". — „Den frie Villie er et blot Ord og et Intet, og Alt hvad der skeer maa skee saaledes efter guddommelig Bestemmelse". — „Menneskets Villie staaer midt imellem Gud og Satan, og lader sig före, lede og drive som en Hest eller et andet Dyr. Tager Gud ham i Besiddelse, saa gaaer han, hvorhen og saaledes som Gud vil. Tager Djævelen ham i Besiddelse, saa vil og gaaer han saaledes som og hvorhen Djævelen vil. Den menneskelige Villie er saaledes ikke fri eller Herre over, til hvem af de to han skal löbe og holde sig; men de to Stærke fægte og stride om, hvo der skal besidde ham" (XVIII. S. 2083. 2123 f. 2197). — Senere blev det Concordie-Formelens Lære, at „den naturlige frie Villie alene er virksom og dygtig til det, der er Gud mishageligt og strider imod ham". Noget andet er det, at der dog atter i Forkastelsen af det calvinske Begreb om den guddommelige Forudbestemmelse m. H. t. Synden ligger en middelbar Anerkjendelse af den menneskelige Villie som selvvirksom til at modstaae, og altsaa ogsaa til at modtage, Naaden.

modtager eller forskyder den, men dette dog saaledes at forstaae, at han ikke uden Guds Naade kan ved egen fri Villie bevæge sig hen til Retfærdigheden (movere se ad justitiam)"[1]). Men, hvor öiensynligt end her Bestræbelsen, under den udstykkende og fordelende Fremgangsmaade, er henvendt paa at undgaae det pelagianske Præg, förer dog den katholske Retfærdiggjörelses-Lære og det hele Bods-Institut, der lægger Hovedvægten paa Gjerningernes Fortjenstlighed, til at udhæve og fremdrage den personlige Frihed i Mennesket som det Förste og Vigtigste[2]). Ogsaa denne Retning har sin umiskjendelige Sandhed og sædelige Betydning; men vi finde denne atter væsenlig fordunklet, naar den menneskelige Personlighed, Frihed og Ret i samme Grad bliver underkjendt og fornægtet overfor Kirken, som den bliver haandhævet og gjort gjældende overfor Gud. Det er som om den menneskelige Selvstændighed kun derfor bliver opretholdt, for at Kirken kan have brugbare Organer forbeholdte sig, som den kan tage i sin Tjeneste, hvis sædelige og religiöse Virksomhed skal af den lade sig lede og beherske i alle sine Retninger og Bevægelser.

I Modsætning hertil bliver i den protestantiske Kirkelære den menneskelige Personlighed og Individets aandelige Selvstændighed opretholdt med al Styrke overfor Kirken, hvorimod der ligeoverfor Gud kun er ladet

---

1) Sess. VI. cap. 5.

2) Sess. VI. can. 4. 5: „Dersom Nogen siger, at Menneskets frie Villie, efter at være sat i Bevægelse og opvakt af Gud, ikke virker med . . ., men som noget Livlöst aldeles ikke foretager noget, og forholder sig aldeles uvirksom, — eller dersom Nogen siger, at Menneskets frie Villie er efter Adams Fald tabt og udslukket, eller at den er en blot og bar Benævnelse uden Indhold (res de solo titulo, imo titulus sine re): da være han anathema".

Rum for Fölelsen af aandelig Uformuenhed, for den ydmyge Erkjendelse, at den menneskelige Villie intet er og intet formaaer, uden derved at den bæres og styrkes af Naadens altvirkende Kraft. Ved at oplöse denne Bekjendelse og forfölge dens Momenter med logisk Slutningstrenghed, kan man vistnok föres — og er ikke blot i den reformeerte, men ogsaa i den lutherske Kirke bleven fört — til et reent og udelukkende Modsætningsforhold, hvor enhver sædelig Kraft udenfor den guddommelige skulde være at tænke som ophævet, og Mennesket kun blev tilbage som det villielöse Redskab i Almagtens Haand. Men efter Anlæg og Retning har vor Kirkes oprindelige Lære — vistnok uden at gaae dybere ind paa Problemets Lösning — bevaret sig i Samklang med Evangeliet: „vi betage ikke den menneskelige Villie Friheden — hedder det i Apologien —; men, omenskjöndt vi tillægge den frie Villie Frihed og Evne til at öve Lovens udvortes Gjerninger, tillægge vi den dog ikke den aandelige Kraft: rettelig at frygte Gud, rettelig at troe paa Gud;... dette kan det menneskelige Hjerte ikke opnaae uden den Hellige Aand"[1]). Og naar Udviklingen i repetitio conf. gaaer ud derpaa: at „Mennesket ikke ved egne naturlige Kræfter formaaer at frigjöre sig fra Synden og den evige Död, men at denne Frigjörelse og Omvendelse til Gud skeer ved Guds Sön, som levendegjör os ved den Hellige Aand": da ligger her allerede Antydning af Adskillelsen imellem Friheden

[1]) Jvf. Udg. 1540, hvor det hedder med större Bestemthed: „den aandelige Retfærdighed frembringes i os, naar vi understöttes af den H. Aand; — her er det nödvendigt, at vi styres og hjælpes af den H. Aand; — de indre Rörelser kan den menneskelige Natur ikke bevirke, uden at den H. Aand styrer og understötter vor Sjel".

som Evne og som frigjort virksom Kraft, der i den nyere Theologie har faaet sit Udtryk i Adskillelsen af den reale, subjective og den ideale, væsenlige Frihed[1]).

XIX.

Angaaende Syndens Aarsag lære vi, at, omendskjöndt Gud skaber og opholder Naturen, Aarsagen til Synden alligevel er Villien 'i de Onde'[2]), *nemlig Djævelen og de Ugudelige, hvilken, 'naar Gud ikke staaer den bi' (non adjuvante Deo)*[3]), *vender sig bort fra Gud; saaledes som Christus siger i Joh. 8: „naar han taler Lögn, taler han af sig selv".*

* * *

---

1) I Hase's conf. aug. lyder Artiklen saaledes: „vi bekjende, at den frie Villie, Gave afden guddommelige Naade, intet formaaer uden Gud, at den bliver overvældet af Synden og gjenoprettet ved Christus".

2) t. T, „in allen Bösen und Verächtern Gottes".

3) ɔ: quum non adjuvat Deus. t. T. „alsbald so Gott die Hand abgethan hat". Der synes her. i den samtidige tydske Text, at haves en authentisk Fortolkning af Melanchthons Mening med de tvetydigt stillede Ord. Denne Forklaring er ogsaa fulgt baade i de ældste danske Oversættelser (af Sadolin, 1533 („hvilke medhen Gud overgiver da vende de sig fra ham") og af Oluf Jacobsön 1618 („saasnart som Gud slaaer Haanden af dennem"), og i den nyeste af Rudelbach 1825 („forladt af Guds Bistand"). Ikkun Balle (1817) har foretrukket en anden Oversættelse: „uden at Gud hjælper til". Sætningen kan nemlig ogsaa oplöses saaledes: „ita tamen ut non adjuvet Deus" (jvf. Seerup: Bemærkn. ved den 19de Art. i A. C., i Möller's nyt theol. Bibl. XVII. S. 216 ff.). Og Sagen bliver unægteligt tvivlsom, naar vi sammenholde et aldeles ligeartet Sted i et andet kirkeligt Skrift af Melanchthon: repetit conf. de doctrina: „den frie Villie i Djævelen og Menneskene var Aarsag til Faldet, ikke Guds Villie, eftersom han hverken vil Synden eller billiger den eller hjælper til (nec approbat nec adjuvat)". I Udg. 1540 er Udtrykket, formodenlig paa Grund af Tvetydigheden, undgaaet; det hedder der: „hvilken vender sig bort fra Gud til andre Ting imod Guds Befalinger".

Denne Artikel, som i den katholske Confutation bliver ligefrem betinget, og i Apologien simpelthen gjentaget uden nogen Tilföielse eller Udvikling, staaer i den nöieste Forbindelse med den foregaaende. Thi af Begrebet om den menneskelige Frihedsevne og dens Underordnen under den guddommelige Causalitet fremgaaer umiddelbart Spörgsmaalet om Grunden til det sædelige Onde, saa at Besvarelsen af dette Spörgsmaal afgiver en praktisk Commentar til Villiefrihedens Theorie.

Hvor nemlig Indskrænkningen af den menneskelige Villies Omraade til „de ydre Gjerninger", „det borgerlige Livs Retfærdighed", med Udelukkelse af „de indre Sjelstilstande", tages i fuld Strenghed efter Ordenes Lydelse, der vil man uafviseligen blive trængt hen til at söge Grunden til den onde Sjelstilstand ikke mindre end til den gode i den guddommelige Almagtsvillie[1]); og til at udsone med den tilbagestödende Haardhed i denne Sætning er kun een Udvei at öine: at söge tilbage til et Abstractions-Standpunkt, hvorfra det Onde kan sammenfattes med det Gode under den fælleds Kategorie af den rene Handlen, den i sædelig Henseende indifferente

[1]) saaledes som, for at anföre et Exempel, Melanchthon tidligere erklærede Judas's Forræderie ikke mindre end Pauli Kaldelse for en Gjerning af Gud: „constat Deum omnia facere, non permittere sed potenter i. e. ut sit ejus proprium opus Judæ proditio sicut Pauli vocatio" (comm. in ep. ad Rom. 1525). Imod denne Paastand (som er udeladt i de senere Udgaver) stillede Tridentiner-Conciliet sin, med Confessionens Artikel samstemmende, Lære: „dersom Nogen siger, at det ikke staaer i Menneskets Magt at gjöre sine Veie onde, men at Gud virker de onde Gjerninger ligesaavelsom de gode, ikke blot tilstedende, men i egenlig Forstand og ved sig selv, saa at Judas's Forræderie er hans Gjerning ikke mindre end Pauli Kaldelse, han være anathema".

Yttring af en aandelig Kraft[1]), saa at den sædelige Modsætning af det Onde til det Gode ikkun beholder en illusorisk Betydning og Gyldighed for den menneskelige Betragtning[2]), — en Betragtning, der tilsidst ender i Oplösning af det Ondes Begreb i en reen Negation[3]).

Anderledes Confessionen. Villien i den frie Skabning træder her frem som selvstændig Grund til Affaldet fra Gud („avertit se a Deo"), uden at dens Forhold til Gud som Skaber og Opholder ophæver Tilregnelsen („tametsi Deus creat et conservat naturam"). Vel tilföies det, at denne Villiens Bortvenden fra Gud skeer derved, at Gud ikke staaer den bi („non adjuvante Deo"); og Slutningen kunde synes vel begrundet, at Syndens egenlige og virkende Grund saaledes dog tilsidst bliver at söge i Gud, som forholder Skabningen sin Naade og dermed giver den afmægtige Villie til Priis for Syndens Magt. Men ligesaa lidt som det ved hine Ord er udtalt, at den bistaaende Naade skulde virke med uimodstaaelig Magt og gjöre Frafaldet umuligt, ligesaa lidt er Affaldet givet som den uundgaaelige

---

1) Jvf. Luther (XVIII S. 2294): „Gud kan ikke handle ondt, endskjöndt han gjör det Onde ved de Onde, fordi han som den i sig selv Gode ikke kan handle ondt; men han bruger de Onde som Redskaber, der ikke kunne gaae ud af deres Naturs Drift og Bevægelse. Derfor ligger Skylden til at der skeer Ondt i de onde Redskaber, som Gud ikke lader staae ledige; ligesom naar en god Tömmermand eller Bygmester hugger ujevnt med en fordærvet Öxe fuld af Skaar". Zwingli (de provid. opp. I. p. 365.): „Forsaavidt Gjerningen er Værk af Gud som Ophav, Bevæger og Tilskynder, er den ikke Forbrydelse; men forsaavidt den er Menneskets Værk, er den Forbrydelse og Misgjerning".

2) Calvin's bekjendte Paradoxon: „Mennesket falder som Fölge af Guds Forsyns Foranstaltning (dei providentia sic ordinante), men det falder ved egen Bröde (suo vitio)". inst. rel. chr. III. 23, 8.

3) Jvf. J. Müller: die christl. Lehre von der Sünde. II. S. 300—307.

og uudeblivelige Virkning, hvor Skabningen staaer overladt til sig selv. Det er kun den naturlige og nærmeste Fölge der her er betegnet, saaledes som den er grundet i den fælleds Syndighed og Forvendthed, hvor ikke den guddommelige Naade træder opreisende og styrkende til. Men, idet Confessionen afviser den Tanke, at Mennesket skulde kunne vælte Ansvaret for Synden bort fra sig, indskydende sig under egen Afmagt og den guddommelige Enemagt, ligger heri Anerkjendelsen af en vis selvstændig Virksomhed paa de aandelige Enemærker, ligesaa vel til at imödekomme og anvende Naadens Bistand som til at aflukke sig for den og vise dens Magt tilbage. Saaledes have Confessionens Antydninger om Villiens Frihed först ved denne Artikel naaet deres Afslutning indtil det i sine umiddelbare Fölgeslutninger praktisk vigtige Punkt, hvor Bekjendelsen har troet at kunne standse.

XX.

See ovenfor S. 104—110.

XXI.

„*Angaaende Dyrkelsen af Helgene lære vi, ‚at der kan skee en offenlig Ihukommelse af de Hellige (quod memoria sanctorum proponi potest)'*[1]*, paa det vi skulle efterligne deres Tro og gode Gjerninger, Enhver efter sit Kald; saaledes som Keiseren*[2] *kan efterligne Davids Exem-*

---

[1] t. T. „dass man der Heiligen gedenken soll". Derefter tilföies: „auf dass wir unsern Glauben stärken, so wir sehen, wie ihnen Gnad wiederfahren, auch wie ihnen durch Glauben geholfen ist".

[2] t. T. tilföier: „seliglich und göttlich".

pel i at före Krig, for at holde Tyrkerne borte fra Fædrelandet; „thi begge ere de Konger'[1]). *Men Skriften lærer ikke at paakalde de Hellige eller at begjere Hjælp af dem, idet vi have Christus alene som Mægler, Forsoner, Ypperstepræst og Talsmand. Ham skulle vi paakalde, og han har lovet at ville höre vore Bönner, og ‚denne Dyrkelse er ham höilig til Behag'*[2]), *nemlig at vi paakalde ham i alle Trængsler, efter 1 Joh. 2: „Dersom Nogen synder, da have vi en Talsmand hos Gud"*[3]).

* * *

Det er charakteristisk, at iblandt de 21 Artikler Besvarelsen af denne indtager det störste Rum i den katholske Confutation; — „paa intet andet Sted bliver der declameret med större Vidtlöftighed (prolixius rhetoricantur)", bemærker Apologien. Saa dybt föltes Indsnittet, der her var gjort i et af de ömmeste Punkter af den katholske Cultus og den praktiske Livs-Fromhed. Næst at yttre Forundring over, „at Fyrster og Stæder have taalt, at en saadan Vildfarelse er opstaaet, som saa ofte er bleven fordömt i Kirken" — der henvises til Vigilantius, Albigenserne og Begharderne —, bliver Helgen-Paakaldelsen stöttet paa „den almindelige Kirkes Skik

---

1) t. T. „denn beide sind in königlichem Amt, welchs Schutz und Schirm ihrer Unterthanen fodert".

2) t. T. „Dass ist auch der höchste Gottesdienst nach der Schrift".

3) Jvf. de kbh. Art. (31. 32): „Vi troe og lære, at Guds værdige Helgene, d. e. ret troe christne Mennesker, maae og bör at bede for hinanden og betee deres Kjærlighed. Men om de værdige Helgene og Guds Venner, som ere döde og hvile i Herren, have vi intet i Skriften, at vi skulle flye til dennem eller paakalde dennem. — Vi troe og lære, at Christus er vor eneste Tolk, Patron, Forliger og Mægler mellem os og Gud Fader, og han er, idet han er Gud og Menneske, os nok, at vi have ingen Anden behov, og til hannem forlade vi os".

og Autoritet og alle hellige Fædres Consens". Derefter tages ogsaa Skriftens formeentlige Vidnesbyrd til Hjælp: Joh. 12, 26 (der gives den mærkelige Vending: „naar Gud ærer de Hellige, hvorfor skulle vi Mennesker ikke ære dem?"); Jobs Forbön for sine Venner, der blev bönhört af Gud („hvorfor skulde da den fromme Gud ikke meget mere opfylde Jomfru Marias Bön, naar han opfylder Jobs?"); Bar. 3, 3: „Herre, Israels almægtige Gud! hör de döde Israeliters Bön" (Luther: „deres, som befinde sig i Dödens Svælg"; — „altsaa bede de Döde for os"); 2 Makk. 15, 12 ff.: Judas Makkabæus's Syn: Onias og Jeremias bedende for Folket; Apok. 5. 8: Rögofferet, som er de Helliges Bönner, der stige op mod Himlen o. fl. St. Der tilföies endelig: „ihvorvel Hs. keiserl. Majestæt bekjender, at der er kun een Forlösnings-Mægler (mediator redemtionis), saa er der dog mange Forböns-Mæglere (mediatores intercessionis)"; saaledes som Moses bad for Israels Börn (2 Moseb. 17, 32), Paulus for Skibsfolket (Apg. 27, 35), de christelige Menigheder for Apostlene (Rom. 15, 30. 2 Kor. 1, 11. Kol. 4, 3. Apg. 12, 5.). „I Betragtning af alle disse Grunde skal det forlanges af Fyrsterne og Stæderne, som höre dem til, at de forkaste dette Stykke af Confessionen, og fastholde, troe og bekjende med den hellige, almindelige, rettroende Kirke om de Helliges Dyrkelse og deres Forbön, hvad den hele christelige Verden troer og bekjender, og hvad der ogsaa til Augustins Tid har været brugeligt i alle Kirker"[1]).

---

[1]) Jvf. Trid. Conc. Sess. 25: „den h. Synode paalægger alle Biskopper . ., at de omhyggeligt undervise de Troende og lære dem, at de Hellige, som regere tilligemed Christus, frembære deres Bönner for Menneskene, at det er godt og gavnligt at paakalde dem ydmygelig, og at hentye til deres Bönner, Hjælp og Bi-

Fra protestantisk Side er först og fremmest den Stilling at mærke, der er givet denne Artikel i Confessionen. Efter den Betragtningsmaade, der senere er bleven den herskende i den protestantiske Verden, kunde det neppe synes tvivlsomt, at Paatalen af Helgenpaakaldelsen maatte være henlagt til Artiklerne om „de kirkelige Misbrug". Naar derimod den herhenhörende Yttring og Erklæring har faaet Plads indenfor Grændsen af de dogmatiske Artikler, da er allerede herved antydet en velbevidst Adskillelse af Brug og Misbrug, og en religiös Interesse ved at see Sammenblandingen af begge forebygget. Dette fremgaaer ogsaa af den omhyggelige Behandling, der i de övrige kirkelige Skrifter er bleven denne Undersögelse til Deel.

Apologien opholder sig spottende over Modstandernes Beviisförelse, der blander Forbönner af Levende og af Döde, hædrende Ihukommelse af de Hellige og deres Paakaldelse sammen som Eet[2]). Apologien bestræber

---

stand, for at opnaae Velgjerninger af Gud ved hans Sön J. Chr. vor Herre, som alene er vor Forlöser og Frelser". Med endnu större Uforbeholdenhed træder den egennyttige Charakteer frem i catech. rom. III. 2, 12. 13, 15: „Ogsaa af den Grund skulle de Hellige dyrkes og paakaldes, fordi de bestandig bede for Menneskenes Vel, og Gud tildeler ogsaa mange Velgjerninger for deres Fortjenesters Skyld og den Naade, hvori de staae; — som Augustinus siger, at der er Noget, som Gud ikke tilstaaer os, uden at en Mægler og Forbeder træder imellem med sin Bön og gode Tjeneste. — Men hvo kan tvivle baade om den Ære, som skyldes de Hellige, og om den Beskyttelse, som de overtage af os, naar han seer de underfulde Virkninger, som skeer ved deres Grave: Helbredelse af Öine, Hænder og andre Lemmer, Gjenopvækkelse af Döde, Uddrivelse af Dæmoner?"

[2]) Den kunde have föiet til: med hvilken Ukritik det Nye og det Gl. Test., kanoniske og apokryphiske Skrifter ere fattede sammen som lige reen Beviiskilde.

sig dernæst for at fremstille Forholdet klart og reent, ved at holde Confessionens Adskillelse af honor eller memoria og invocatio fast. Det indskærpes at holde de Helliges Minde i Ære, i tredobbelt Henseende (triplex honos): som Taksigelse til Gud, at han har meddeelt sine Naadegaver til Tjenere, der have anvendt dem med Troskab, som Bestyrkelse af Troen, ved Synet af de Mænd, i hvis Svaghed Guds Naade har viist sig stærk, og som Efterlignelse af deres Fromhed og Dyder[1]). Hvad derimod angaaer Paakaldelsen, saa, „omendskjöndt vi indrömme, at, ligesom de Levende bede for for den hele Kirke i Almindelighed, saaledes de Hellige i Himlen bede for Kirken, gives der dog i Skriften intet Vidnesbyrd om Forbön af de Döde, med Undtagelse af Drömmesynet i 2 Makk." Det bliver videre fra Principets Side fremhævet, at det fornödne Grundlag for Bönnen mangler, at Forholdet til de Hellige bliver et svævende og ubestemt; thi „om end de Hellige bede nok saa meget for Kirken, fölger ikke deraf, at vi skulle paakalde dem; — da der her hverken kan anföres nogen Befaling eller nogen Forjættelse eller noget Exempel af Skriften, saa fölger deraf, at Samvittigheden ikke kan have nogen Vished angaaende en saadan Paakaldelse"; thi det er Opspind, naar „Nogle tillægge de Hellige Guddommelighed, saa at de skulle kunne see de lönlige Tanker i vor Sjel; — men en Bön uden Tro er ikke Bön (oratio sine fide non est oratio)". Med Hensyn

---

[1]) Det sidste Punkt findes mod Artiklens Slutning nærmere udviklet: „Det er gavnligt at höre, hvorledes de hellige Mænd have forvaltet Statstyrelsen, hvilke Trængsler og Farer de have udstaaet, hvorledes de i farefulde Tider have staaet Kongerne bi, hvorledes de have lært, hvilke Stridigheder de have havt med Kjetterne" o. s. v.

dernæst til Adskillelsen, der gjöres fra katholsk Side: at Paakaldelsen nemlig skal gjælde de Hellige ikke som Forsonere (mediatores redemtionis), men som Forbedere (mediatores intercessionis), saa erindres herimod, at, selv om denne Adskillelse lod sig overholde, deri vilde ligge „en Fordunkling af Christus, idet den Tillid til Barmhjertigheden, som tilkommer Christus, bliver fört over paa de Hellige, som om Christus skulde være den haardere, den frygtelige Dommer og Hævner, de Hellige derimod de forsonligere", men at i Virkeligheden begge Forestillinger blive sammenblandede, idet „de Helliges Fortjenester tilregnes Andre; de lære nemlig, at vi skulle fortröste os til dem, som om vi skulde blive agtede retfærdige for de Helliges Fortjenesters Skyld"; saaledes paakaldes ikke længere deres blotte Forbön, men der bliver tillagt deres Fortjenester en forsonende Kraft[1]). „Fra först af synes Nævnelsen af de Hellige, saaledes som den forekommer i de gamle Bönner, at være optaget i taalelig Hensigt; senere fulgte Paakaldelsen, og derefter æventyrlige og mere end hedenske Misbrug. Fra Paakaldelsen gik man over til Billederne; ogsaa disse bleve tilbedte, og man meente, at der var en sær-

---

[1]) Som Exempler anföres en Form, under hvilken Absolutionen meddeles: „vor Herres J. Chr. Lidelse, den saligste Jomfru Marias og alle Helgenes Fortjenester blive dig til Syndernes Forladelse!" — og denne Bedeformel: „Naadens Moder, beskjerm os imod vor Fjende, og annam os i Dödens Time"! Der anföres ogsaa Exempler paa „hvorledes bestemte Forvaltningsgrene (procurationes) ere betroede de enkelte Hellige, saa at Anna giver Rigdom, Sebastian holder Pesten borte, Valentin helbreder for faldende Syge, Georg er Riddernes Skytspatron; ligesom hos Romerne Juno antoges at berige, Febris at fordrive Feberen, Castor og Pollux at beskytte Ridderne" o. s. v.

egen Kraft i dem, ligesom Stjernetyderne digte om visse Afdelinger af Himmeltegnene"[1]).

En dybtgaaende og indholdsrig Betragtning, hentet fra Bönnens Væsen, findes i repetitio conf.: „Der gives ingen större Styrkning, ingen kraftigere Tröst end den rette Paakaldelse; derfor fortjene de Daddel, som enten forsömme eller forvanske den rette Paakaldelse. Men der gives forskjellige Forvansknings-Maader... At tillægge Skabningen Almagt, er en Ugudelighed; ved Paakaldelse af en Skabning, som staaer udenfor dette Liv, tillægges der denne Almagt, fordi deri indeholdes en Bekjendelse, at denne Skabning seer ind i Alles Hjerter, og formaaer at adskille de oprigtige Sukke fra de skrömtede; men dette kan alene tillægges den evige Fader og hans Sön og den Hellige Aand. Derfor bör der ikke skee nogen Paakaldelse af Mennesker, som have forladt dette Liv"[2]). Altsaa: skal der kunne tillægges Helgenpaakaldelsen den sædelige Kraft, som er uadskillelig fra den sande Böns Væsen, at virke rensende og velgjörende paa den Bedende selv, da maae de Hellige, til hvem Bönnen henvendes, tænkes som Hjertekjendere, der skue ind i Sjelens Löndom; og omvendt: dersom man frygter for at lade Skabningen træde i Skaberens Sted, at tillægge de Hellige Evne til at adskille den fromme og den ufromme,

---

1) „Vi have i et Kloster — föies der til — seet et Billede af den hellige Jomfru, der sattes i Bevægelse ved Kunst, som om det skete ved egen Kraft, at det skulde synes enten at afvise eller at tilvinke de Bedende". Troen paa slige Naadebilleder er det, som bekjendt, lykkedes at bevare i det katholske Folk indtil vore Dage.

2) Jvf. Confessionens Udg. 1540: „Paakaldelsen af de afdöde Hellige overförer den Ære, som skyldes Gud alene, til Mennnesker, tillægger de Döde Almagt, at de Hellige skulle kunne see, hvad der rörer sig i Hjerterne, tillægger dem Christi Mæglerkald og fordunkler hans Ære".

den andægtige og den skrömtede Bön, da kan det ikke forebygges, at Bönnen synker ned til et reent Skinhelligheds-Værk. Thi „Naturen er af sig selv kun altfor tilböielig til at flye fra Gud og Christus, og sætte sin Lid til Mennesker"[1].

Endnu maa til de melanchthonske Yttringer föies en Yttring af Luthers Kirkeskrift: de schmalkaldiske Artikler. Helgenpaakaldelsen betegnes der som „en af de antichristelige Misbrug, der strider imod den förste Hovedartikel og udsletter Erkjendelsen af Christus"; men derefter hedder det: „Ihvorvel Englene i Himlen bede for os, ligesom Christus selv ogsaa gjör, og saaledes ogsaa de Hellige paa Jorden og maaskee ogsaa i Himlen, saa fölger ikke deraf, at vi skulle paakalde og tilbede Englene og de Hellige, holde Faster, Fester og Messer for dem, offre til dem, stifte Kirker, Altere og Gudstjeneste, og agte dem som Nödhjælpere, fordele alleslags Hjælp iblandt dem, og tillægge hver Enkelt en særegen Kraft; thi det er Afguderie, og saadan Ære tilkommer alene Gud, — om jeg end ellers vel kan ære, elske og takke dem i Christus. Naar saadan afgudisk Ære bliver taget bort fra Englene og de afdöde Hellige, saa vil den anden Ære være uden Skade, ja snart blive glemt; thi, hvor der ikke mere er Nytte og Hjælp, baade legemlig og aandelig, at vente, ville de vel lade de Hellige i Fred, baade i Graven og i Himlen. Thi for intet eller af Kjærlighed vil Ingen synderlig ihukomme, agte eller ære dem"[2].

---

[1] Luther: „Beantwortung der Frage: ob die verstorbenen Heiligen für uns bitten". XIX. S. 1202 f.

[2] Men hvor smukt har ikke Luther anviist den rette Maade at dyrke dem paa: „Der ehret die Heiligen recht in Gott, der da anschauet in

Der ligger ikke ringe Betydning, intet ringe Bidrag til Selvcharakterisering i den Stilling, hvori den lutherske Kirke oprindeligen har sat sig til det Antal af Personligheder, som den katholske Kirke sammenfatter under Benævnelse af „Helgene". I disse Personligheder er Kirkens Livshistorie gjennem de forskjellige Tidsrum sammentrængt, den hele Udviklingsgang er skeet igjennem dem og ved dem; i Forskjelligheden af Kræfter og Virksomhedsformer, hvormed Kirkens Bekjendere og Blodvidner, dens Lærere og Styrere, dens Forbilleder paa de stærke og de milde christelige Dyder have udfyldt hverandre, træder Kirkens aandelige Herlighed, dens rige Skat af Naadegavernes Mangfoldighed ligesom historisk legemliggjort til Skue. Og naar derfor den lutherske Kirke, selv under den skarpeste Polemik imod Udvæxterne af en Overtro, der kun var betænkt paa at „gjöre Gudfrygtigheden til Vinding", har erkjendt Vigtigheden af „at bevare Ihukommelsen af de Salige og deres Liv blandt de christne Folk, fordi Kirkens Historie bör være kjendt af Alle, ved hvilke Vidnesbyrd den

---

ihnen Gottes Werk und Gnade, und durch solche Betrachtung beweget wird, und zerrinnet in eine süsse Liebe zu Gott, dass er so grosse Gaben ihnen verliehen hat. Als wollte ein solcher Mensch so sprechen: ich lobe dich und danke dir, du frommer Gott! denn deine Güte währet ewiglich; du hast diesen Heiligen ergriffen, und aus dem Thon der Sünden und Verdammniss dir ein so herrlich Gefäss der Ehre zubereitet. Siehe, also hast du nun Gott gelobet in diesem seinen Heiligen. Wiederum sollst du nun auch den Heiligen in Gott also loben: o, du heiliger Mann Gottes! gebenedeiet bist du unter den Menschenkindern, der du von Gott werth geachtet bist, mit so unaussprechlicher Gnade und seligen Gaben gezieret zu werden... es wird in dir vollendet werden, was dir gesaget ist von dem Herrn. Siehe, also musst du empfinden den süssen Geruch der Gnade Gottes, ausgegossen über die Heiligen, und die Tröpflein seiner Güte kosten, dass du auch werdest in Gottes Liebe entzündet".

er bleven kaldet og stiftet, hvorledes den holdes vedlige, og i hvilken Skikkelse Læren er bleven forplantet ved Fædre, Propheter, Apostle og Martyrer" (repetit. conf.)[1]): da have vor Kirkes Ordförere ikke paa öiensynligere Maade kunnet lægge for Dagen, hvor magtpaaliggende det har været dem, fra förste Færd at holde den historiske Overleverings, det historiske Samfunds Baand vedlige. Og ikke mindre Vægt har den Betragtning: at Reformatorerne — til samme Tid som de med saa stor Styrke fremhæve den menneskelige Syndighed, der udelukker Tanken om Hellighed og et helligt Liv i katholsk Betydning — have været villige til at erkjende den sædelige Opbyggelses-Kraft, der ligger i Henviisningen til „de Hellige, der have anvendt de betroede Gaver med Troskab" (apol.), „der maae prises for deres Omhu, at disse guddommelige Gaver ikke skulde gaae til Spilde" (rep. conf.).

Der ligger i Exemplet af den Besindighed, hvormed her det religiöse Blik er bleven holdt ufordunklet af polemisk Interesse, en Opfordring for den lutherske Kirke til med lige Consequents fremdeles at holde den polemisk-negative og den kirkelig-positive Betragtning ud fra hinanden. Men det har kun altfor vel viist sig som et sandt prophetisk Ord, naar Luther i de schmalk. Art. yttrer: at, „naar der ikke er Nytte og Hjælp at vente, vil den anden Ære ikke vare længe". Det synes virkelig, som om den protestantiske Kirke ikke har havt noget imod, om den kirkelige Fortids Heroer hinsides

---

1) Jvf. Confessionens Udg. 1540: „Det er gavnligt at fremsætte de Gudfrygtiges Livshistorie; thi der ligger gavnlig Belæring i deres Exempler. Naar vi höre, at Davids Fald er bleven tilgivet ham, bestyrkes Troen ogsaa i os, og de gamle Martyrers Standhaftighed bestyrker ogsaa nu de Frommes Mod. Men der gjöres Klogskab behov i at tillempe saadanne Exempler".

det sextende Aarhundrede bleve betragtede som den uvedkommende og overladte den katholske Kirke. Hvor lidet har man vidst eller bekymret sig om at bevare Mindet om deres Personlighed og deres Fortjenester af Kirken levende i Menighedernes Bevidsthed! Og hvormeget er ikke herved gaaet tabt for den kirkelig-historiske, den religiös-æsthetiske og den praktisk-sædelige Interesse [1])! Denne kunde og burde være varetaget ved Hjælp af den kirkelige Litteratur og den kirkelige Kunst, selv om man vil mene, at Ideen om en virkelig vedvarende levende Vexelvirkning imellem de afdöde Frommes og de Efterlevendes Verden [2]) hörer for meget hen til en mystisk Fölelses og Anelses Enemærker, til at den skulde finde Fodfæste i Protestantismen [3]).

---

1) Allerede Luther klager over dette Tab: „Destoværre er den rette Helgentjeneste bleven ganske forladt. Man betragter nu ikke mere Guds Barmhjertigheds Værk i hans Hellige; ja, man veed neppe deres Historie og Navn længere. Man agter ikke derpaa, hvad Godt Gud har virket i de Hellige, hvorfor han vil prises af os, men vi tragte kun derefter, at de skulle gjöre os noget Godt". III. S. 1746. — Ved Hase's Revision af den Augsb. C. er denne Artikel bleven beholdt uforandret, med den Bemærkning: „ikke saameget for det, den forbyder — thi af Helgenene have vi i vore Dage intet at haabe eller at frygte —, som for Det, den indrömmer; thi.. med Helgenene er tillige den christelige Oldtid selv gaaet i Glemme".

2) „I Forskjel fra Protestantismen fórer den concrete Opfattelse af Christus i Katholicismen det med sig, at, ligesom den antager, at de, der kæmpe hernede, stöttende sig til Herrens Dödskamp, formaae i hans Kraft at bede for de Afdöde og at henvende sig til de Fuldendte, saaledes ogsaa disse ikke alene selv, men tillige ved deres Reliquier og Billeder virke for og iblandt os i Kraft af de Forlöstes Samfund i den ene Frelser". Schmid: der Geist des Katholicism. IV. S. 76.

3) Saaledes Baur, der Gegensatz, des Kath. u. Protest. S. 366: „Protestantismen holder sig til Det, der er givet i den umiddelbare Bevidsthed og lader sig före tilbage til et klart og bestemt Begreb, og den afskærer derfor, ifölge sin kritiske Retning, ethvert Forhold til det Oversandselige, som forudsætter en Erkjendelse, om hvilken Mennesket ikke kan give sig fyldestgjörende Regnskab".

Overgang.

„*Dette er omtrent Hovedsummen af vor Lære*[1]), *og det kan sees, at der i den ikke er noget, som afviger fra Skriften eller fra den katholske Kirke eller den romerske Kirke, ‚forsaavidtsom den er bekjendt af Kirkefædrene (ex scriptoribus)'*[2]). *Da dette forholder sig saa, ‚er det er det en ubillig Dom, naar der gjöres Paastand paa, at vore Lærere skulle betragtes som Kjettere'*[3]). *Derimod er der vistnok Uenighed angaaende visse Misbrug, som have indsneget sig i Menighederne uden nogen gyldig Hjemmel. Men, om der end her finder nogen Forskjellighed Sted, saa sömmede den Lemfældighed sig for Biskopperne, at de, paa Grund af Bekjendelsen, som vi nys have oplæst, tilstedede vore Lærere*[4]); *‚thi selve Kirkelovene ere ikke saa strenge, at de skulle fordre allevegne de selvsamme hellige Skikke, ligesom saadanne heller ikke nogensinde have været de*

---

[1]) t. T. tilföier: „welche in unsern Kirchen zu rechtem christlichen Unterricht und Trost der Gewissen, auch zu Besserung der Gläubigen geprediget und gelehret ist, wie wir dann unser eigen Seele und Gewissen ja nicht gern wollten für Gott mit Missbrauch göttliches Namens oder Worts in die höchste grösste Fahr setzen, oder auf unser Kinder und Nachkommen ein ander Lehre, denn so dem reinem göttlichen Wort und christlicher Wahrheit gemäss, fällen oder erben."

[2]) t. T. „so viel aus der Väter Schrift zu vermerken.". — Derefter tilföies: „so achten wir, auch unsere Widersacher können in obenangezeigten Artikeln nicht uneinig mit uns seyn." — I Udg. 1540 er til Ordene „ex scriptoribus" forsigtigt tilföiet „probatis" ɔ: af de som Kirkens sande Lærere erkjendte Forfattere.

[3]) t. T. „Deshalben handeln Diejenigen ganz unfreundlich geschwind und wider alle christliche Einigkeit und Liebe, so die unsern derhalben als Ketzer abzusondern, zu verwerfen und zu meiden ihnen selbst ohn einen beständigen Grund göttlicher Gebot oder Schrift fürnehmen".

[4]) t. T. tilföier: „wenn schon bey uns der Tradition halben ein Mangel wäre".

selvsamme i alle Menigheder'[1]). *„Og dog blive for en stor Deel de gamle Kirkeskikke samvittighedsfuldt overholdte hos os. Thi det er en falsk Bagtalelse, at alle Ceremonier, alle gamle Anordninger skulle være afskaffede i vore Menigheder. Men det har været en almindelig Klage, at der havde heftet sig visse Misbrug til de almindelig brugelige Kirkeskikke*[2]); *og disse ere, fordi de ikke kunne billiges med god Samvittighed, tildeels blevne rettede*"[3]).

* * *

Hvad der i dette Slutningsord til de dogmatiske

---

1) Er udeladt i den t. T.; hvorimod tilföies: „wiewohl wir hoffen beständigen Grund und Ursach darzuthun, warum bey uns etliche Tradition und Misbräuch geändert sind".

2) I Udg. 1540 er det stærkere udhævet, hvorledes „alle retskafne Mænd i alle Nationer længe have attraaet en Synode, for at Kirken kunde blive renset og befriet for de Misbrug, der ikke kunne fordölges"; og det lægges Keiseren paa Hjerte, hvilken Fortjeneste han vil indlægge sig af Kirken ved at bringe en Synode tilveie, hvor „Afgjörelsen af saa vigtige Anliggender vil blive overdraget ikke til Mænd, der medbringe deres private Interesser, men til udvalgte lærde og gudfrygtige Mænd, der have Christi Ære og den hele Kirkes Vel for Öie". — Navnlig er der her sigtet til de „Besværinger (gravamina) af den tydske Nation, som vare blevne fremlagte og fornyede paa forskjellige Rigsdage: i Augsburg 1518, i Worms 1521, i Nürnberg 1522 (s. Walch, XV. S. 550 ff. 2058 ff. 2560 ff.). Hvor grundede disse Besværinger vare, er intetsteds udtalt med större Uforbeholdenhed end i Pave Hadrian 6s Instruction til Legaten Card. Cheregati paa Rigsdagen i Nürnberg: „Vi vide vel, at der i nogle Aar har ved denne hellige Stol fundet mange Utilbörligheder Sted ved Misbrug af geistlige Sager, Overtrædelser af Befalinger og Bud, og at ellers ogsaa alle Ting ere blevne forvendte til Forargelse; derfor er det intet Under, at Sygdommen er stegen ned fra Hovedet i Lemmerne, fra Paverne i de andre lavere Prælater... Vi ville derfor anvende al Flid derpaa, at först dette romerske Hof, hvorfra maaskee alt det Onde er udgaaet, kan blive reformeret, paa det at, ligesom Sygdommen derfra er gaaet ud til alle Undersaatter, saaledes ogsaa en Reformation til Sundhed for Alle kan fölge derpaa" o. s. v.

3) I den t. T. er denne sidste Deel udeladt.

Artikler ikke kan andet end være paafaldende, er den — ogsaa i Indledningen til de efterfölgende Artikler gjentagne — Paastand paa fuld Samstemmen af den evangeliske Kirke i alle Dele af Læren med „den katholske eller romerske Kirke", og Paaberaabelsen af den forudgaaende Troesbekjendelse som Beviis herfor; medens det dog er vitterligt, at de tilföiede Antitheser i dens enkelte Artikler ere for störste Delen rettede imod den katholske Kirkelære. Bestræbelsen efter at forebygge et kirkeligt Schisma træder intetsteds öiensynligere frem end her, hvor den hele kirkelige Forskjel fremstilles som indskrænket til „nogle enkelte, senere og feilagtigen opkomne, Misbrug"[1]; men det kan dog paa den anden Side ikke oversees, at der ved „den katholske eller romerske Kirke" ikke her er at tænke paa Kirken i dens daværende Tilstand, men paa den gamle Kirke, repræsenteret ved Samfundet af de store Kirkelærere, hvis Lære den katholske Kirke endnu stedse gjör Fordring paa at bevare reen og uforvansket. Til yderligere Forvisning herom tjene de tilföiede Ord: „quatenus ex scriptoribus nota est" („so viel aus der

---

[1]) See det efterfölgende Forord til den anden Deel af Artiklerne. — I Udg. 1540 træder denne Attraa endnu stærkere frem: „vi haabe, at alle retsindige og lærde Mænd ville dömme ligesaa (om Bekjendelsens Samstemmen med Skriftens og Kirkens Lære). Thi vi ringeagte ikke den katholske Kirkes Samstemmen, og det er ikke vor Tanke at ville bringe noget nyt og den hellige Kirke ubekjendt Dogme ind i Kirken eller at tale for ugudelige eller oprörske Meninger, som den katholske Kirke har fordömt. Thi ikke som de, der ere tilskyndede ved nogen slet Attraa, men tvungne af Guds Ord og den gamle Kirkes Myndighed, have vi antaget denne Lære til Guds Forherligelse og til de fromme Sjeles Tarv i den hele Kirke" o. s. v. Dette stemmer næsten ordlydende med den Indsigelse og Erklæring, som Melanchthon aflagde Aaret efter, ved Religionssamtalen i Worms 1541. S. Walch, XVII S. 630 f.

Väter Schrift zu vermerken"), der vise umiddelbart tilbage til Kirkens Fortid.

Der gjöres bestemt Indsigelse imod Benævnelsen med Kjetternavnet („inclementer judicant isti, qui nostros pro hæreticis haberi postulant"), og denne Indsigelse er fra det protestantiske Standpunkt velberettiget. Thi hvor Beviset for Troens og Lærens Reenhed föres af dens Forhold til Guds Ord i Skriften og Kirkens oprindelige Bekjendelse, maa der kunne findes mangen Afvigelse i Bekjendelsen, i Læreform og Kirkeskik, som ikke berettiger til Udelukkelse af det kirkelige Samfund [1]). Men anderledes stiller Sagen sig, hvor et afsluttet, ved Kirkens Autoritet stadfæstet Indbegreb af Troesbestemmelser og Læreformer træder istedetfor det bredere Grundlag for den sande Tro. Her udvider Kjetteriets Begreb sig til enhver Lære, som erklæres uforenelig med den kirkelige Troesregel, og som desuagtet bliver fastholdt, efter at være forkastet af Kirkens Autoritet; thi uden alt Hensyn til Lærens större eller mindre Betydenhed, til det mere eller mindre Væsenlige i Afvigelsen, er Vantro mod Kirkens guddommelige Magtfuldkommenhed her allerede udtrykt i den Selvtillid, hvormed den Enkelte fordrister sig til at gjöre egen Overbeviisning gjældende mod Kirkens Belæring og Tilretteviisning [2]). For den katholske Kirkes Domstol og

---

[1]) Jvf. Udg. 1540: „naar Læren og Troen er reen, bör Ingen, paa Grund af Forskjellighed med Hensyn til de kirkelige Vedtægter, ansees som Kjetter eller som Den, der forlader den katholske Kirke; thi den katholske Kirkes Eenhed bestaaer i Samstemmen angaaende Læren og Troen, ikke i menneskelige Vedtægter, hvor der altid har været stor Forskjellighed i Menighederne over den hele Jord".

[2]) „Ikke enhver Vildfarelse gjör En strax til Kjetter, men alene den som angaaer Troen og som er forenet med Villiens Gjenstridighed. Det er Kirken, der afsiger denne Dom. Naar Kirken har fordömt en

efter dens Grundlov kan derfor Protestanten ikke vise Kjetternavnet fra sig; men Indsigelsen maa föres længere tilbage, til Grundbegreberne om den kirkelige Rettroenheds, den kirkelige Eenheds Væsen; den bliver saaledes en Appel ab ecclesia male edocta ad ecclesiam melius edocendam.

I Apologien sluttes den egenlig dogmatiske Afdeling med en skarp Besværing over den Uoprigtighed og Underfundighed, hvormed Modstanderne ere gaaede tilværks i deres Modskrift („non candide fecerunt — insidiose scripta est confutatio"): thi, istedetfor at erkjende de mange Vildfarelser og Misbrug, som ved Scholastikernes og Canonisternes Spidsfindighed og ved Munkenes Egennytte have trængt sig ind i Kirkens Lære og Gudsdyrkelse, som længe för Luthers Tid have været Gjenstand for fromme Christnes og udmærkede Theologers Beklagelser, og hvis Paatale netop har vundet Luther de fleste Sjele, istedetfor at understötte Keiserens gudfrygtige Bestræbelser for Kirkens Rensning og arbeide paa at oplyse Folket om Troens Grund og Indhold, gaaer deres Bestræbelse kun ud paa at besmykke det Vildfarende og Slette, selv i de værste Udartninger. „Men ved denne Vei sörge de lige slet for Rigets og for Kirkens Tarv; thi, ere de retskafne Lærere ryddede af Veien og den sunde Lære undertrykt, da vil der siden reise sig fanatiske Aander, over hvilke man ikke faaer Magt, som ville bringe Forvirring i Kirken ved ugudelige Lærdomme og afstedkomne Omvæltninger i den keiserlige Stat, hvilken det er vor ivrigste Attraa at bevare".

Vildfarelse som kjettersk, da er Den en Kjetter, som holder Vildfarelsen fast og modsætter sig Kirkens Dom". Devoti institutt. canon. IV. p. 41—42.

Artikler, i hvilke de forandrede Misbrug angives.

Forord.

Efterdi vore Menigheder 'ikke afvige angaaende nogen Troesartikel fra den katholske Kirke'[1]*, men alene lade nogle enkelte Misbrug fare, som ere nye og opkomne ved Tidernes Vranghed (vitio temporum recepti) 'mod Kirkelovenes Bestemmelser'*[2]*, saa bede vi, at Eders k. Majestæt i Naade vil höre, baade hvilke Forandringer der ere foretagne, og af hvilke Grunde man ikke har tvunget Folket til, imod Samvittigheden at iagttage saadanne Misbrug*[3]*. Eders k. Majestæt vil ikke fæste Lid til dem, der udsprede saadanne Bagvaskelser, for at opvække Mængdens Had imod vore Lærere*[4]*. Derved at veltænkende Folks Sindelag paa denne Maade er bleven opirret, er fra förste Begyndelse af Anledningen givet til denne Strid, og ved samme Kunstgreb arbeides der nu paa at foröge Uenigheden. Thi Eders k. Majestæt vil uden Tvivl erkjende, at baade Lære og Ceremonier ere stillede paa rimeligere Maade (tolerabiliorem esse formam), end ubillige og ildesindede Mennesker beskrive dem. Sandheden kan ikke sluttes af Mængdens Rygter eller af Modstandernes onde*

---

1) t. T. „nicht gelehrt zuwider der h. Schrift oder gemeiner christlichen Kirche".

2) t. T. „zum Theil mit Gewalt aufgericht".

3) Istedetfor den efterfölgende Retfærdiggjörelse findes i den t. T. en kortere Henstilling: „Damit kais. Majestät erkennen möge, dass nicht hierin unchristlich oder freventlich gehandelt, sondern dass wir durch Gottes Gebot, welches billig höher zu achten denn alle Gewohnheit, gedrungen seyn solch Aenderung zu gestatten".

4) Udg. 1540: „De fortælle, at alle Ceremonier og alle gode Sæder tilintetgjöres af os i Menighederne". — Jvf. ovenfor S. 4—5.

Omtale. Men det skjönnes let, at intet bidrager mere til at haandhæve Kirkeskikkenes Værdighed og at nære Andagt og Gudsfrygt i Folket, end naar de kirkelige Skikke udföres paa ret og sömmelig Maade."

XXII.

Om begge Skikkelser i Herrens Nadvere.

„*I Herrens Nadvere meddeles begge Skikkelser af Sacramentet til Lægfolk, fordi denne Skik har Herrens Befaling for sig, Matth.* **26**, **27**: „*drikker Alle heraf!*", *hvor Christus aabenbart anordner angaaende Folket, at Alle skulle drikke deraf*[1]).

Og paa det ,Ingen skal kunne underfundig paaskyde (cavillari)'[2]), *at det skulde vedkomme Præsterne alene, anförer Paulus i Brevet til Korintherne (1 Kor.* **11**, **26. 28**) *et Exempel, hvor det er klart, at den hele Menighed har nydt begge Skikkelser. Og denne Skik vedligeholdt sig længe i Kirken, uden at det er vitterligt, naar eller ved hvem den er bleven forandret*[3]); *,men vel angiver Cardinal Cusanus, naar den er bleven stadfæstet'*[4]). *Cyprianus*

---

[1]) Jvf. de schwab. Artt. (16): „.. das h. Sacrament des Leibs u. Bluts Christi beide Gestalt zu reichen einem Jeglichen nach seinem Glauben und zu seiner eigen Nothdurft". De kbh. Art. (28): „Hvor Jesu Christi Nadvere haandteres og holdes for og blandt de Levende, som Gud haver hannem skikket til, der bör christen Menneske at annamme begge Parter, Legemet i Brödet og Blodet i Vinen, sig selv sil Nytte".

[2]) t. T. „damit Niemand diese Wort anfechten und glossiren könne".

[3]) t. T. tilföier: „wie man durch die Historien und der Väter Schriften beweisen kann".

[4]) Nikolaus de Cusa (födt i Landsbyen Cuss i det Trierske, † 1464), en af sin Tids ypperste Kirkelærere, i det Baselske Conciliums förste Periode Forfægter af den kirkelige Frihed imod Curialismen, senere vundet for det pavelige System, af Eugen 4 udnævnt til Bi-

erklærer paa flere Steder, at Herrens Blod er bleven meddeelt Folket[1]. *Det Samme vidner Hieronymus, naar han siger: „Præsterne forvalte den hellige Nadvere, og uddele Christi Blod iblandt Folket". Ja, endog Pave Gelasius forordner, at Sacramentet ikke maa deles (dist. 2 de consecratione. cap. comperimus)*[2]. *Det er först ved en*

---

skop, af Nikolaus 5 til Cardinal, af Pius 2 til Gouverneur i Rom. I et Skrift „de usu communionis epistola ad Bohemos" förer han den kirkelige Stadfæstelse af Kalkens Unddragelse tilbage til det 4de Lateran-Concilium (1214). Men denne Stadfæstelse er först givet af Conciliet i Costnitz 1415 (13de Sess.) i Modsætning til Huss's Lære: „Omendskjöndt Sacramentet i den oprindelige Kirke er bleven modtaget af de Troende under begge Skikkelser, er det dog senere kun bleven nydt saaledes af de forvaltende Geistlige, af Lægfolk derimod alene under Brödets Skikkelse, fordi man bör troe med fuld Vished, at hele Herrens Legem og Blod er virkelig indeholdt under Brödets Skikkelse saavelsom under Vinens. Derfor bör denne Skik, som med god Grund er bleven indfört af Kirken og de hellige Fædre, og i lang Tid er bleven iagttaget, betragtes som Lov, hvilken det ikke er tilladt efter eget Tykke at forkaste eller forandre uden Bemyndigelse af Kirken. Hvoraf fölger, at det maa betragtes som en Vildfarelse at sige, at det er Vanhelligelse eller ikke tilladt at iagttage denne Skik eller denne Lov; og de som haardnakket paastaae det Modsatte af det, som her er bestemt, skulle udstödes som Kjettere".

[1]) Det er i Modsætning til Enkratiter eller Hydroparastater, som af gnostisk Afsky for Vinen vilde have Vand i dens Sted ved Sacramentet, at Cyprian indskærper: at „Herrens Indstiftelse skal overholdes, saa at vi ikke foretage andet, end hvad Herren först har gjort for os: at Kalken, som frembydes til hans Ihukommelse, frembydes blandet med Viin" (ep. 63). I andre Breve (57. 58) hedder det: „hvorledes skulle vi opfordre Nogen til at udgyde sit Blod i Herrens Navns Bekjendelse, naar vi nægte Christi Stridsmænd hans Blod? eller hvorledes gjöre vi dem skikkede til Martyriets Kalk, naar vi ikke först tilstede dem at drikke Herrens Kalk i Kirken?" — Ordene, som ere anförte af Hieronymus, findes i hans Comm. over Zephan. 3.

[2]) t. T. tilföier: „man findet auch nirgend kein Canon, der da gebiete allein Ein Gestalt zu nehmen". — Det antydede Sted i Pave Gelasius's (+ 497) Decret lyder saaledes: „vi erfare, at Nogle afholde sig fra Kalken med det hellige Blod, og nyde alene en Deel af det

Sædvane, der ikke er meget gammel, at det er blevet anderledes[1]). *Men det er vist, at en Sædvane, som er bleven indfört imod Guds Anordning, ikke tör billiges, hvad ogsaa Kirkelovene erklære (dist. 8 cap. veritate o. f.); og denne Sædvane er bleven vedtaget, ikke alene imod Skriften, men ogsaa imod de gamle Kirkelove og Kirkens Exempel. Naar der derfor har været dem, der have foretrukket at nyde Sacramentet under begge Skikkelser, har det været Uret at tvinge dem til at gjöre anderledes, til Anstöd for deres Samvittighed. — Efterdi en Deling af Sacramentet ikke stemmer med Christi Indstiftelse, pleier ogsaa den Procession, som hidtil har været brugelig, at falde bort hos os*".

* * *

Ved en hellig Handling, der er overleveret som beviisligt indstiftet af Herren under en bestemt Form, synes det vanskeligt at forstaae, hvorledes der kan op-

---

hellige Legeme. Disse bör tilvisse — thi jeg veed ikke, ved hvilken overtroisk Lære de agte sig bundne — enten modtage Sacramentet heelt eller holdes borte fra det hele Sacrament; thi en Deling af eet og samme Mysterium kan ikke skee uden stor Vanhelligelse".

1) I den gamle Kirke var det kun som Undtagelse — ved den daglige Huus-Communion udenfor Kirken og ved Börne-Communion (hvilken dog i den vesterlandske Kirke ophörte i det 12te Aarhundrede) —, at Brödet nödes uden Vinen. Men med hvor stor Sandhed det hedder i Confessionen, at det er „först ved en Sædvane, der ikke er meget gammel, at det er blevet anderledes", sees af en Skrivelse fra Pave Paschalis 2 († 1118) til Abbeden af Clugny: „Ved Nydelsen ef Herrens Legem og Blod skal Herrens Indstiftelse overholdes, og man maa ikke ved menneskelig og ny Anordning afvige fra det, som Herren har baade befalet og selv udfört; thi vi vide, at Bröd og Viin er hver for sig bleven overgivet af Herren. Denne Skik lære og befale vi, skal bestandig bevares i den hellige Kirke" (s. Guerike, Lehrb. der kirchl. Archäologie, S. 316—17.

komme Strid om den Form og Maade, paa hvilken den bör udföres i Kirken, og i alt Fald — dersom i Tidernes Löb en Afvigelse fra den oprindelige Indstiftelsesmaade har faaet Hævd — at en saadan Afvigelse kan fra den ene Side blive ikke alene forsvaret, men endogsaa fordret og gjort de Troende til Pligt med samme Myndighed, som den fra den anden Side bliver afviist og forkastet som aabenlys Formastelse. At Sagen her har stillet sig paa saa skarp en Maade, at Stridspunktet herom er blevet trængt frem paa den förste Plads — og den protestantiske Fordring er i denne Henseende kun en Fornyelse af Hussiternes —, viser maaskee paa mere iöinefaldende Maade end noget Andet, fra hvor forskjelligt et Standpunkt begge Kirker gaae ud, og hvor forskjelligartede de Retfærdiggjörelses-Grunde ere, der paa den ene og den anden Side gjöres gjældende og tages for fyldest.

I det katholske Confutations-Skrift finde vi Anken ligefrem vendt om: „efter Kirkens Skik og Bestemmelse er det snarere en Misbrug og Ulydighed, naar man rækker begge Skikkelser til Lægfolk". For det Förste nægtes Skriftbevisets Gyldighed; thi Christi Indstiftelsesord skal alene være henvendt til Apostlene, og i dem er Geistligheden alene repræsenteret. Det paaberaabes derhos, at der i Luk. 24, 30. Apg. 2, 46. 20, 7. alene er Tale om „Brödets Brydning", til Beviis for, at „de Hellige i den förste Kirke have communiceret alene under Brödets Skikkelse"; thi „Augustinus, Chrysostomus, Theophylaktus og Beda (!), af hvilke nogle have levet for mange hundrede Aar siden og ikke længe efter Apostlenes Tid (!), erklære, at det har været den h. Nadvere". Hvad det kirkelige

Vidnesbyrd angaaer, da henvises til Adskillelsen af „communio laicorum og presbyterorum" i den gamle Kirke. Det indrömmes, at denne Adskillelse först senere er bleven overholdt, af Frygt for at Vinen skulde spildes eller ved Opbevarelse eller Forsendelse blive suur; men det er „uden Tvivl efter Aandens Indgivelse", at Kirken har vedtaget at indskrænke Folkets Communion til den ene Skikkelse. Og „da Kjetteriet opstod, som lærte, at begge Skikkelser skulde være nödvendige, har den hellige Kirke, der bliver ledet af den Hellige Aand, forbudt Lægfolk begge Skikkelser; thi saaledes pleier Kirken undertiden at dæmpe Kjetterierne ved Sætninger, som stilles imod dem; og er dertil især deleshed taget Hensyn, at den hele Christus annammes under enhver Skikkelse, og ikke mindre under een Skikkelse end under tvende"[1]).

---

[1]) S. ovenfor S. 151 f. — Jvf. Conc. Trid. sess. 21 cap. 1. 2.: „Den hellige Synode, belært af den Hellige Aand, som er Viisdoms og Forstands, Indsigts og Gudsfrygts Aand, og i Henhold til Kirkens Dom og Vedtægt, erklærer og lærer, at Lægfolk og Geistlige, naar de ikke selv forvalte Sacramentet, ikke forpligtes ved nogen guddommelig Forskrift til at nyde samme under begge Skikkelser, og at det paa ingen Maade uden Meen for Troen (salva fide) kan omtvivles, at jo Nydelsen af den ene eller den anden Deel er tilstrækkelig til Frelse. Den erklærer videre, at Kirken altid har havt denne Magt til, ved Sacramenternes Forvaltning, uden Indgreb i deres Væsen (salva illorum substantia) at anordne eller forandre, hvad den antog at være gavnligst med Hensyn til de Modtagendes Tarv eller til selve Sacramenternes Hellighed, efter forskjellig Tid, Sted og ydre Forhold. — Derfor har den hellige Moder Kirken, i Erkjendelse af denne sin Myndighed i Henseende til Sacramenternes Forvaltning, endskjöndt fra Christendommens Begyndelse af Brugen af begge Skikkelser ikke var ualmindelig, dog i Tidernes Löb, efterat hiin Skik allerede i vid Udstrækning var bleven forandret, og foranlediget ved vigtige og gyldige Grunde, billiget denne Skik at communicere under een Skikkelse, og besluttet at den skal gjælde som Lov,

Den katholske Kirke træder her frem i fuld Uforbeholdenhed, stöttende sig paa sin guddommelige, uindskrænkede Magtfuldkommenhed. I Kraft af denne giver den den authentiske Fortolkning af Skriften, og afvæbner saaledet Modbeviset, som hentes fra Herrens Indstiftelses-Ord; i Kraft af den tiltager den sig Myndighed til, ved Anordning og Foranstaltning at sætte sig ud over Skriftens Ord og naar det saaledes Anordnede möder Indsigelse; og Vægring, maa Kirken endogsaa finde sig forpligtet til at gjöre den hellige Anordning til ueftergivelig Lov, for i Gjerning at haandhæve den kirkelige Majestæt imod enhver Fremgangsmaade, der röber gjenstridig og formastelig Trods.

Hoved-Stridspunktet er her ikke Betingelsen for Sacramentets Gyldighed, Nödvendigheden af begge Elementers, Brödets og Vinens, Tilstedeværelse. Vel afviser den protestantiske Kirke den katholske Theorie om Concomitantsen, ifölge hvilken „den hele Christus annammes under enhver Skikkelse, og ikke mindre under een Skikkelse end under tvende" („removeatur sophistica a judiciis ecclesiæ" repetit. conf.)[1]); men i Tilfælde, hvor ikke begge Elementer kunde haves, vilde det lidet stemme med det protestantiske Begreb om Sacramentets Væsen og Virksomhed, dersom den ufuldstændige Form blev betragtet som Hindring for den fuldstændige Virkning[2]). Men hvad der fra protestantisk Side bestrides,

---

saa at det ikke er tilladt at forkaste eller, uden Kirkens Tilladelse efter Godtbefindende, at forandre den".

[1]) Der tilföies: „det er sörgeligt, at Nogle drive Skamlösheden saa vidt, at de, for at stadfæste Forbudet, udfinde Sophismer, hvilke vi ikke agte at gjendrive, efterdi Sagen er öiensynlig for Alle".

[2]) Deslige casuistiske Indvendinger ere i den katholske Polemik blevne fremförte imod Protestanternes Fordring af Kalken til Sacramentets

er Kirkens Berettigelse til at anordne Sacramentets Forvaltning under den ufuldstændige Form og formene Kalkens Brug i Menighederne: „Om det endogsaa maaskee kan siges med Sandhed, at der under een Skikkelse er ligesaa Meget som under tvende, saa er dog den ene Skikkelse ikke den hele Anordning og Indstiftelse, som er befalet og overleveret af Christus" (schmalk. Art.). Striden har saaledes sin væsenlige Betydning deri, at den förer ind i de principielle Spörgsmaal om den kirkelige Magts Udstrækning, om dens Stilling overfor Skriftens Myndighed. Det er Kirkens Magtfuldkommenhed, praktisk anvendt paa det foreliggende Tilfælde, der her bliver lige stærkt bekæmpet og forsvaret fra de tvende modsatte Sider[1]).

Den protestantiske Bekæmpen gaaer ud fra Grundsætningen: at „hvad som er vedtaget imod det guddommelige Ords Bud, ikke tör holdes ved Magt (consuetudo contra mandata Dei non probanda est)"; hvorved det altsaa gjælder om at godtgjöre, at der virkelig haves et guddommeligt Bud („mandatum Dei"), som er tilsidesat og krænket ved den katholske Anordning.

I denne Henseende gjör Apologien det gjældende,

Fuldstændiggjörelse; men der er med fuld Föie gjensvaret fra protestantisk Side: at „den særegne Grund ikke kan retfærdiggjöre det almindelige Forbud, eftersom Beviset ikke maa være mere indskrænket end Slutningen, som stöttes derpaa". Gerhard loci theol. V. p. 137.

[1]) Jvf. Luther (om Costnitzer-Conciliets Forbud imod Kalken): „Kjære, hvad er herved sagt andet end: vi ville i Conciliet ordne det anderledes, end vi forefinde det i Evangeliet; eller: hvad Gud lærer os i Evangeliet, det ville vi fordömme og forandre i Evangeliet. Men hvo vil dog have at gjöre med saadanne Folk, som ikke have anden Grund for deres Tro end denne, og med Frækhed bekjende: vi Mennesker kunne gjöre med Guds Ord, hvad og hvorledes vi finde for godt"! XIX. S. 1643.

at „Christus har indstiftet begge Sacramentets Dele ikke for en Deel af Menigheden, men for den hele Menighed; efterdi ikke Præsterne alene, men den hele Kirke nyder Sacramentet ifölge Christi, ikke ifölge menneskelig Befaling". Hvad angaaer de anförte Skriftsteder, hvor Brödets Brydning omtales alene, da svares, deels at det ikke kan siges med Vished, at der handles om Sacramentet, deels at i saa Fald „det hele kan, efter almindelig Sprogbrug, være betegnet ved den ene Deel". — Med Hensyn til den paaberaabte „communio laicorum", som formeentlig Beviis for en Halvering af Sacramentet som kirkelig Oldtids-Skik, erindres: at „Modstanderne kun benytte de Ukyndiges Lettroenhed, hvilke, naar de höre om en „Communion for Lægfolk" strax tænke paa vor Tids Skik, hvor der kun bliver meddeelt Lægfolk den ene Deel af Sacramentet"; medens de Vedkommende selv ret vel vide, at dermed ikke betegnes videre end at Præster, der have gjort sig skyldige i Embedsforseelser, maatte som Poenitents communicere med Menigheden, uden Ret til selv at forvalte Sacramentet[1]).

Hovedbetragtningen — Indsigelse imod det hierarchiske Magtsprog paa den evangeliske Rets og Friheds Vegne — er sammentrængt i fölgende Yttring: „vi ville engang tænke os, at det skulde staae os frit at nyde enten den ene Deel af Sacramentet eller begge — omendskjöndt Kirken ikke tiltager sig en saadan Frihed, at den af Christi Anordninger skulde gjöre ligegyldige Ting[2]) —,

---

[1]) See herom Augusti, Handb. der christl. Archäol. II. S. 532. 653.

[2]) „Det er uretfærdigt — hedder det i repetit. conf. — at bryde Menneskers lovligt oprettede Testamenter; hvorledes kunne da Bi-

hvorledes skal **Forbuddet** kunne forsvares? . . . Man seer, hvorvidt Formastelsen her gaaer . . . Dersom Forbuddet har den Grund, at Geistligheden skal adskilles fra Lægfolk, saa er netop dette en Grund til ikke at give efter for Modstanderne, om vi end ellers vilde have Skik tilfælleds med den. Der er andre Adskillelser af Præstestanden og Folket; men det er ikke vanskeligt at see Grunden til, at de holde over denne Adskillelse med saa stor Heftighed. Paa denne snilde Hensigt ville vi her ikke gaae ind, for at det ikke skal see ud, som om vi ville forringe Standens sande Værdighed". Saa skaansom er dog ikke Luther i de **schmalk.** Art.: „Vi fordömme og forbande (damnamus et exsecramur) i Herrens Navn dem, som ikke alene selv opgive Sacramentet under begge Skikkelser, men som paa tyrannisk Viis

---

skopperne bryde Guds Söns Testament, som er beseglet ved hans Död?" — I ethvert Tilfælde er det ilde begrundet, at Katholiken skulde i dette Stykke, som den mere frisindede, kunne see med en vis Overlegenhed ned paa den protestantiske Skrupulositet; saaledes **Möhler** (Symbolik, S. 256): „Katholiken beviser selv i denne Formsag, at det ikke er ham om Formen at gjöre, idet han afholder sig fra den hellige Kalk, og ved bibelske Exempler og i alt Fald belært ved den ældste Kirkes Myndighed, troer at kunne afholde sig fra den, uden at fjerne sig fra Jesu Christi Aand og forskjertse nogen Deel af hans eucharistiske Velsignelse". — Dog tilföies: „Alligevel vilde vi glæde os, dersom det blev stillet frit hen til Enhver, om han vilde drikke af den hellige Kalk eller ikke; hvad ogsaa ganske vist vil skee, naar det almindelige Önske vil i Kjærlighed og i Samdrægtighed udtale sig ligesaa stærkt for Nydelsen deraf, som det fra det tolvte Aarhundrede af har udtalt sig derimod (!)". En svag Udsigt til Muligheden af en saadan fremtidig Tilladelse har Tridentiner-Conciliet holdt aaben, idet det har overdraget Paven at handle i denne Henseende, „efter som han finder det at være til Gavn for Christenheden og for dem, der bede om Kalkens Brug" (sess. 22: decretum supra concessione petitionis calicis).

forbyde denne Brug, fordömme og bespotte dem som Kjettere, og saaledes stille sig selv over og imod Christus, vor Herre og Gud[1])".

Hvad endnu angaaer den i Confessionen paaaankede „Procession" (Ombærelse af Hostien i Monstrantsen) eller „Deling af Sacramentet", da maatte, efter det Foregaaende, Svaret i det katholske Modskrift ligge nær: at „Christus ikke bliver deelt, men er heel tilstede under begge Skikkelser" men at „en Deling af Sacramentets Skikkelser intetsteds er forbudt i Evangeliet". Fyrster og Stæder opfordres derfor til „at vise den Herre Christus, Herren i Himlen og paa Jorden, tilbörlig Reverents og Ære"[2]). Apologien har forbigaaet dette Punkt med Taushed; men i repetit. conf. ivres imod „den aabenbare Vanhelligelse (manifesta profanatio), at bære en Deel af Herrens Nadvere omkring under Tilbedelse, hvorved en

---

[1]) Der er större Rolighed i Tonen, men ikke mindre Skarphed i Bebreidelsen, naar det hedder i Conf.s Udg. 1540: „i den Skik, som skal være den gjensidige Kjærligheds Pagt i Kirken, have vi ikke, imod Kjærlighedens Pligt, villet være haarde imod Andres Samvittighed, naar de have foretrukket at nyde Sacramentet i dets Heelhed, og vi have ikke troet, at det i en saadan Sag sömmede sig at bruge Strenghed". Der tilföies: „ikke alene er den kirkelige Skik bleven lemlæstet, men den fornemste Lære om Frugten deraf er tillige bleven forsömt. Og maaskee er Lemlæstelsen af den kirkelige Skik Tegn paa, at Evangeliets Lære om Christi Blod d. e. om hans Döds Velgjerning er bleven fordunklet. Nu bliver ved Guds Naade den rene Lære om Troen gjenoprettet tilligemed den kirkelige Skik".

[2]) Jvf. Trid. Conc. sess 13 can. 6: „Dersom Nogen siger, at Christus i det h. Sacrament ikke bör tilbedes med ydre Dyrkelse, og at han derfor hverken bör æres i særegen Festlighed eller höitideligt bæres omkring i Processioner efter den h. Kirkes priselige og almindelige Skik, eller at han ikke bör offenligt fremstilles for Folket til Tilbedelse, eller at hans Tilbedere ere Afgudsdyrkere, han være anathema".

Deel af samme bliver overfört til en-Anvendelse, som er aldeles forskjellig fra Indstiftelsen"[1]).

XXIII.

Om Præsternes Ægteskab.

„„Der har været fört offenligt Klagemaal over det Exempel, der blev givet af Præster, som ikke förte et ordenligt Liv (non continebant)'[2]). *Der fortælles derfor ogsaa om Pave Pius (2), at han skal have sagt: at der vel havde været adskillige Grunde til at nægte Præsterne at indgaae Ægteskab, men at der var langt stærkere*

[3]) Der er navnlig sigtet til den processio solennissima, der udgjör Hovedpunktet af Christi Legemsfest (festum corporis Chr., indstiftet mod Slutningen af det 13de Aarh. (1261) eller i Begyndelsen af det 14de (1311 eller 1316)), og er beregnet paa at lade den katholske Kirke som Naademidlets Haandhæver træde frem i sin fulde Glands. Hostien bæres her omkring i offenligt og pragtfuldt Optog, og modtages, som den legemlige Christus, med Knæfald. Hvor alvorligt Indsigelsen imod dennne Skik er meent fra protestantisk Side, var allerede tidligere traadt for Dagen i Gjerning. Umiddelbart efter Keiserens Ankomst til Augsburg indtraf netop Christi Legemsfest, og de evangeliske Fyrster bleve i Keiserens Navn opfordrede til at tage Deel i Processionen Men disse — Markgreve Georg af Brandenburg förte Ordet — erklærede, at de ikke ved deres Exempel kunde styrke og stadfæste „saadanne ugudelige og aabenbart mod Guds Ord og Christi Befalinger stridende Menneskesætninger", meget mere vilde arbeide paa „at afskaffe og udrydde saa urimelige og ugudelige Menneskelærdomme af Kirken". Vægringen gik igjennem, og medens Keiseren saaes i den brændende Solhede med ubedækket Hoved og Voxlys i Haanden at fölge efter Sacramentet, som blev baaret af Churfyrsten af Maintz, deeltog ingen af de evangeliske Fyrster i Optoget. S. Walch, XVI. S. 874. 876—80.

[2]) t. T. „Es ist bey Jedermann hohes und nieders Standes ein grossmächtig Klag in der Welt gewesen von grosser Unzucht und wilden Wesen und Leben der Priester, so nicht vermogten Keuschheit zu halten; und war auch ja mit solchen greulichen Lastern auf's höchste kommen".

Grunde tilstede til at give dem denne Frihed tilbage. Saaledes beretter Platina[1]. *Efterdi altsaa vore Præster have villet undgaae hine offenlige Forargelser, have de giftet sig*[2], *„og de lære, at det er dem tilladt at indgaae Ægteskab'*[3]*: for det Förste, fordi Paulus siger (1 Kor. 7, 2. 9): „Enhver have sin Hustru for Skjörlevnets Skyld", og: „det er bedre at gifte sig end at lide Brynde"; for det Andet siger Christus (Matth. 19, 11): „ikke Alle give dette Ord Rum", hvor han lærer, at ikke alle Mennesker formaae at leve i ugift Stand, eftersom Gud har skabt Menneskene til at forplante sig, Gen. 1. 'Men det staaer ikke i Menneskets Magt, uden en særegen Naadegave, et særegent Værk af Gud at forandre Guds Skabning. De*

---

1) t. T. tilföier: „Ungezweifelt, es hat Pabst Pius als ein verständiger weiser Mann dies Wort aus grossem Bedenken geredt". — Pave Pius 2 af Huset Piccolomini (1458—1464) er mere bekjendt fra sin forpavelige Tid som Æneas Sylvius, den lærde og statskloge Theolog, der fra det frisindede Oppositionsparti kastede sig over paa den pavelige Side, og traadte mæglende op imellem Pave Eugen 4 og Kirkeforsamlingen i Basel. — Platina, d. e. Bartolomeo Sacchi, saaledes kaldet efter sit Födested Piadena, en Flekke mellem Cremona og Mantua, i Midten af 15de Aarh. Bibliothekar ved Vatikana, og Forfatter af: historia de vitis pontificum.

2) I A. 1521 var det förste Exempel givet af Bartol. Bernhardi, Provst i Kemberg, for hvem Melanchthon skrev en Apologie. Luther's Ægteskab falder i A. 1525 (d. 13de Juni) og Spalatin's i samme Aar. „Jeg har taget en Hustru, skriver Luther, for at stadfæste min Lære (som efter min Död maaskee vil blive undertrykt igjen) ved mit Exempel, og efterlade de Svage det til Tröst". „Men — föier han til — jeg er ved dette mit Ægteskab kommen i saadant Vanrygte og Foragt, at jeg haaber, Englene skulle glæde sig og Djævlene græde derved" (X. S. 800. 863).

3) t. T. „Dieselben zeigen diese Ursach an: dass sie dahin gedrungen und beweget sind aus hoher Noth ihrer Gewissen, nach dem die Schrift klar meldet, der eheliche Stand sey von Gott dem Herrn eingesetzt, Unzucht zu vermeiden".

altsaa, som ikke formaae at leve i ugift Stand, bör indgaae Ægteskab' [1]*). Thi Guds Bud og Anordning kan ikke ophæves ved nogen menneskelig Lov eller ved noget Löfte. Af disse Grunde lære vore Præster, at det er dem tilladt at gifte sig.*

Det er ogsaa vitterligt, at Præsterne i den gamle Kirke vare gifte. Thi baade siger Paulus (1 Tim. 3, 2), at der til Biskop skal vælges En, som er Ægtemand, og det er i Tydskland först firehundrede Aar siden, at Præsterne bleve med Magt tvungne til Coelibat [2]*), men med saadan Modstand fra dennes Side, at Erkebiskoppen af Maintz, da han skulde bekjendtgjöre Pavens Edict herom, nær var bleven ombragt i et Oprör af de forbittrede Præster. Og Sagen blev iværksat med saadan Voldsomhed (tam inciviliter), at ikke alene Ægteskaber bleve forbudte i Fremtiden, men at ogsaa de allerede bestaaende bleve ophævede, tvertimod alle guddommelige og menneskelige*

---

4) t. T. „Ob es nun in menschlicher Macht oder Vermögen sey, ohne sonder Gabe Gottes durch eigen Fürnahme oder Gelübde, Gottes der hohen Majestät Geschöpfe besser zu machen oder zu ändern, hat die Erfahrung allzu klar geben; denn was guts, was ehrbar züchtiges Leben, was christlichs, ehrlichs oder redlichs Wandels an Vielen daraus erfolget, wie greulich schreckliche Unruhe und Qual ihrer Gewissen viel an ihrem letzten Ende derhalben gehabt, ist am Tag, und ihr Viel haben es selbst bekannt".

2) Det var paa tvende Synoder i Erfurt A. 1074 og 1075, at Erkebiskop Siegfred af Maintz, da han under Straf af Bandlysning, paalagde alle Geistlige at skille sig ved deres Hustruer og Medhustruer og fremtidigen at iagttage Coelibatsloven (i Overeensstemmelse med det romerske Synodal-Decret af 1074 under Gregor 7) maatte söge Sikkerhed imod de Geistliges Sammensværgelse. S. Carové, vollst. Samml. d. Coelibatgesetze S. 195—98. — Coelestin (hist. comit. august II. p. 289) fortæller, at Kong Ferdinand, da Forelæseren af Confessionen kom til dette Sted, spurgte Churfyrst Albert af Maintz: om Sagen virkeligt forholdt sig saa, hvilket da Denne bekræftede.

Love ja selv imod Kirkelövene, givne ikke alene af Paver, men af de navnkundigste Kirkeforsamlinger[1].

,Og da Menneskeslægten lidt efter lidt bliver skröbeligere efter som Verden ældes'[2], *bör man drage Omsorg for, at ikke större Ryggeslöshed faaer Indgang i Tydskland. Men Gud har ogsaa indstiftet Ægteskabet for at raade Bod paa den menneskelige Bröst. Kirkelovene tilraade selv nu og da i senere Tider at formilde den forrige Strenghed af Hensyn til Meneskenes Skröbelighed; og det er önskeligt, at dette ogsaa maa blive iagttaget i denne Sag*[3]. *Ogsaa synes det, som om Menighederne ville komme til at mangle Præster, dersom Ægteskabet skal længere blive forbudt.*

Da der saaledes foreligger en guddommelig Befaling; da Kirkens Skik er noksom bekjendt; da det ukydske Coelibat foranlediger mangehaande Forargelser, Ægteskabsbrud og andre Forbrydelser[4], *som opfordre den retskafne Övrighed til at skride straffende ind: saa er det saameget mere at undres over, at der ikke ved nogen Leilighed ud-*

---

[1] S. t. Ex. den oekumeniske Synode i Lateran 1123 (under Calixtus 2): „ogsaa de Ægteskaber, som ere indgaaede af saadanne Personer (Presbyterer, Diakoner, Subdiakoner, Munke) erklære vi bör hæves, og de Vedkommende drages til Bod".

[2] t. T. „Derhalben wollen wir uns ... vertrösten, dass ihre Majestät, als ein christlicher hochlöblicher Kaiser, gnädiglich beherzigen werde, dass jetzund in letzten Zeiten, von welchen die Schrift meldet, die Welt immer ärger und die Menschen gebrechlicher und schwächer werden".

[3] t. T. tilföier: „was kann auch der Priester und Geistlichen Ehestand gemeiner christlichen Kirchen nachtheilig seyn, sonderlich der Pfarrherrn und Anderer, die der Kirchen dienen sollen?"

[4] t. T. tilföier: „dass auch etliche unter Thumherrn auch etliche Curtisan zu Rom solches oft selbst bekannt und kläglichen angezogen, wie solch Laster im Clero zu greulich und übermacht, und Gottes Zorn würde erreget werden".

öves en större Haardhed end imod Præsternes Giftermaal. Gud har befalet at holde Ægteskabet i Ære; Lovene „i alle velordnede Stater, endogsaa hos Hedningene"[1]), have holdt Ægteskabet i den höieste Agt; og ikkedestomindre blive Folk, og det Præster, nuomstunder mishandlede, imod Kirkens Love, uden anden Grund end fordi de have giftet sig[2]). *Paulus kalder det (1 Tim. 4, 1) en dæmonisk Lære, der forbyder Ægteskab, og dette maa man sande tilfulde, idet Forbud imod Ægteskab bliver overholdt ved saadanne Straffe.*

Men saa lidt som nogen menneskelig Lov, ligesaa lidt kan noget Löfte ophæve Guds Bud. Derfor tilraader ogsaa Cyprian, at Qvinderne skulle gifte sig, naar de ikke overholde Kydskhedslöftet. Hans Ord ere disse (lib. 1 ep. 11): „dersom de ikke ville eller ikke kunne blive deres Löfte troe, er det bedre at de gifte sig, end at de ved deres Lyst skulle falde i Brynde; og at de jo ikke give deres Brödre eller Söstre Forargelse".

En vis Billighed iagttage ogsaa Kirkelovene mod dem, der have aflagt Löftet för den rette Alder, „hvad der hidindtil næsten har været det almindelige"[3]).

* * *

---

1) t. T. „in kaiserlichen Rechten und in allen Monarchieen, wo je Gesetz und Recht gewesen, hochgelobet".

2) Jvf. Udg. 1540: „Præster, som man ikke kan forekaste nogen anden Forbrydelse end Giftermaal, blive piinte og ombragte ved skrækkelige Dödstraffe; deres ynkværdige Hustruer og smaa Börn blive udjagede af Huus og Hjem, og vanke huusvilde om, uden Hjemstavn og Tilflugtsted".

3) t. T. „wie denn Priester und Mönche des mehreren Theils in der Jugend in solchen Stand aus Unwissenheit kommen sind". — Jvf. de schwab. Art. (15): „Aus dem allen folgt, dass die Lehre, so den Priestern und Geistlichen die Ehe und ingemein hin Fleisch und Speis verbeut, sammt allerlei Klosterleben und Gelübde, weil man dadurch

Den heftige Tone, hvori det katholske Modskrift har taget til Gjenmæle, kan tjene til Beviis for, at Angrebet paa Geistlighedens Coelibat er bleven betragtet som livsfarligt Angreb paa Kirkens hierarchiske Væsen og Tilværelse[1]). Overtrædelse af Coelibatloven bliver betegnet som „den allerværste Misbrug", og Fyrsterne opfordres til, „paa ingen Maade at taale en saadan Fordærvelse hos Præsterne, der vilde være til evig Skam og Vanære for det hellige romerske Rige"[2]). — Forsvaret, som stilles imod det protestantiske Angreb, er deels historisk: at man vel i den förste Kirke har, af Mangel paa Kirketjenere, stedet gifte Mænd til dette præstelige Embede", men at „det fra Evangeliets og Apostlenes Tid af ikke er retligt bleven tilladt Nogen i præsteligt Embede at gifte sig", at allerede Pave Siricius (mod Slutningen af det 4de Aarh.) „uden Tvivl ikke uden den Hellige Aand har paabudet Præsterne fuldkommen Afholdenhed"[3]), og at Innocents den Store, Leo den Store,

---

Gnad und Seligkeit suchet und meinet und nicht frei lässt, eitel verdammt und Teufelslehre sey, wie S. Timot. 4 nennet: so doch allein Christus der einige Weg zur Gnad und Seligkeit". De kbh. Art. (20—21): „Item troe og lære vi, at den förste Skik, paradisiske Stat, Ægteskab, Mands og Qvindes Samqvem i Guds Frygtelse, er hellig og ærlig iblandt Alle, og er Alle fri at indgaae eller ei, men dennem buden, som ikke have besynderlig Gave og Naade til jomfruelig Kydskhed. — At leve ærlig udi Ægteskab og det trolig holde, er et ret Kydskheds-Levnet for Gud, og at forbyde det Levnet nogen Mand eller Qvinde, under et fordækt (fordakt, forblommet) helligt Skin, det er Djævels Lærdom".

[1]) „De Ugifte — bemærkes i Udg. 1540 — kunne lettere beskytte de kirkelige Rigdomme og den Glands, som Kirkefyrsterne nu omgive sig med; og efterdi Kongerne mene, at den tjener til at forhöie deres egen Værdighed, forsvare de Coelibatet med stor Iver".

[2]) „Hvilken större Skamlöshed kan paavises i nogen Historie, end denne af vore Modstandere!" — hedder det i Apologien.

[3]) I ep. Siricii ad Himerium (a. 385) c. 9 opstilles den Regel, at Sub-

Gregor 7 have gjentaget og indskærpet det samme Paalæg, af „hvilke Argumenter det er tilstrækkeligt godtgjort, at Geistlighedens Coelibat ikke er Misbrug, efterdi den i saa lang Tid er stadfæstet som saadan af saamange hellige Fædre, og antaget af den hele latinske Kirke"[1]), — deels theologisk: „det höie, herlige Offer nemlig, som Præsterne forrette, den daglige Bön, Aandens Frihed og Reenhed, at de maae være bekymrede for, hvorledes de skulle være velbehagelige for Gud, udfordrer saadan Kydskhed"[2]).

---

diakonatet staaer aabent for den gifte Mand, men at han herfra ikke kan stige op til Diakonatet, og derfra videre til Presbyteratet og Episkopatet, naar Kydskheden ikke er bevaret „continentia non præeunte". (Carové S. 78 f.)

[1]) I Modsætning til den latinske Kirkes Praxis, gjör den græske Kirke, stöttende sig til en selsom Fortolkning af 1 Tim. 3, 2 („det bör en Biskop at være en Qvindes Mand"), Giftermaal til Betingelse for at kunne beklæde præsteligt Embede, og det med saadan Strenghed, at Præster, som blive Enkemænd, skulle efter Kirkelovens Bydende nedlægge deres Embede (eftersom den Geistlige ikke tör indgaae Ægteskab anden Gang). Dog fordres, ligesaa vilkaarligt, Coelibatet hos Biskopper og Metropoliter, hvilke tages ud af Klostergeistligheden.

[2]) Uagtet Svagheden i den katholske Beviisförelse som Heelhed betragtet, findes der dog flere enkelte træffende Modbemærkninger. Imod Confessionens Anvendelse af 1 Tim. 3, 2 (den samme som i den græske Kirke) erindres: at efter denne Forklaring hverken Johannes eller Titus o. Fl. vilde have været rette Biskopper, men at „Meningen ikke er: at Biskoppen skal være en Kones Mand, men at han skal være een Kones Mand, ikke have havt tvende Koner efter hinanden"; — imod Anvendelsen af Matth. 19, 11 og 1 Kor. 7, 2. 9: at deraf alene fölger, at „ikke Alle ere dygtige til Præstestanden, ligesaa lidt som de ere dygtige til den ugifte Stand"; — imod Anvendelsen af 1 Tim. 4, 2: at Apostelens Ord om det dæmoniske Forbud af Ægteskab gjælder Gnostikernes og Enkratiternes Lære, men mindst kan gjælde Kirkens Lære, som „regner Ægteskabet iblandt de syv Sacramenter, men fordrer af Kirketjenerne en höiere Reenhed for det hellige Embedes Skyld"; — imod Confessionens Yttring om „Verdens Alderdoms-Svækkelse" (jvf. rep. conf. „hæc extrema mundi senecta"): at der er anviist „dem, der ere helligede til Gud, andre Lægemidler imod Svagheden, nemlig Vaagen, Faste og Bön".

Apologien omhandler og dröfter denne Sag med stor Vidtlöftighed[1]). Imidlertid gaaer saavel den som de övrige kirkelige Reformations-Skrifter ved dette, i Kirkens indre Liv og Forfatning saa dybt indgribende, Punkt ikke ud over den Betragtning, som ogsaa er lagt til Grund i Confessionen: at Det, som er grundet i guddommelig Anordning (jure divino seu naturali), ikke kan ophæves ved menneskeligt Bud eller menneskeligt Löfte, at den guddommelige Indstiftelse af Ægteskabet fremgaaer klart af Skriften, at altsaa Forbuddet imod Præsteægteskabet er ugyldigt. „Andre Stridspunkter — hedder det i Apologien — trænge til at behandles af lærde Mænd; men her er Sagen aabenbar; der behöves blot en retskaffen og gudfrygtig Mand til at dömme" „Efterdi nemlig den naturlige Ret er uforanderlig, maa nödvendigviis Retten til at indgaae Ægteskab altid være tilstede; naar Naturen ikke forandres, maa den Anordning nödvendigen vedblive, som Gud har givet Naturen, *og* den kan ikke hæves ved menneskelige Love. — Modstanderne forlange, at der skal vises dem en Befaling

---

1) Artiklen indledes ved en affectfuld Tiltale til Keiseren. „De forlange, hedder det, at du, tvertimod den guddommelige Ret, imod Folkeretten, imod Conciliernes Kirkelove, skal oplöse Ægteskaber, at du skal idömme uskyldige Mennesker, alene fordi de have giftet sig, haarde Straffe, at du skal mishandle Præster, mod hvilke selv Barbarerne gaae skaansomt tilværks, at du skal gjöre Qvinder landflygtige, Börn faderlöse. Saadanne Love fremlægge de for dig, frommeste og kydskeste Keiser!, som intet Barbarie, selv det umenneskeligste og grummeste, kan fordrage. Men, efterdi enhver saadan Skjendighed eller Grumhed er langt fra dine Sæder, saa haabe vi, at du ogsaa i denne Sag vil forfare naadigt med os, især naar du erfarer, at vi have de gyldigste Grunde for vor Mening, tagne af Guds Ord, medens Modstanderne kun stille vilkaarlige og tomme Paastande derimod".

før Præsterne til at gifte sig, som om Præsterne ikke vare Mennesker; men det, som vi lære om Menneskets Natur i Almindelighed, gjælder i Sandhed ogsaa om Præsterne". Derhos henvises til, hvorledes „Gud straffer Ringeagten imod sin Gave og sin Anordning, idet Coelibatloven foranlediger utallige Forargelser, Synder og offenlig Ryggeslöshed"; og det lades endelig ikke ubemærket, at „Modstånderne i denne Sag ikke handle med Sandhed, Ærlighed og Oprigtighed, efterdi denne Lov ikke kan paabydes for Religionens Skyld, men for Herredömmets Skyld, medens Paaskuddet paa ugudelig Viis hentes fra Religionen". I Luthers Sprog er dette i de schmalkaldiske Artikler saaledes udtrykt: „at de have forbudt Ægteskabet og besværet Præsternes guddommelige Stand med evig Kydskhed, dertil have de hverken Ret eller Skjel, men de have deri handlet som antichristelige, tyranniske, forstokkede Syndere (verzweifelte Buben), og derved givet Anledning til allehaande forfærdelige, gruelige, utallige Ukydskheds-Synder".

Men det bliver derhos indrömmet i Apologien, at det ikke er Meningen at stille den ugifte Stand (virginitas) lige med Ægteskabet; thi, „som een Gave er fortrinligere end en anden, saaledes er den ugifte Stand en fortrinligere Gave end Ægteskabet". Det er en Indrömmelse, hvorved den protestantiske Kirke maa see sig stillet i denne Sag paa et misligt Standpunkt. Thi antaget, at det kunde lykkes den katholske Kirke, at drage saadanne Personer hen til det præstelige Embede, som vare i Besiddelse af dette „donum præstantius", saa maatte deraf, synes det, fölge, at det katholske Præsteskab skulde have Adkomst til en höiere og særegen Fuldkommen-

heds-Charakteer[1]). Herefter synes da den protestantiske Polemik egenlig blot at skulle gjælde Kirkens Beföielse til at skride ind med Magtsproget, der paabyder og paatvinger Coelibatet. Dersom derimod Kirken indskrænkede sig til Opfordring og Formaning i Befalingens Sted, for saaledes at komme den oprindelige Naadegave til Hjælp og efterhaanden at bringe sit Præsteskab til frivillig Forsagelse af det ægteskabelige Liv, skulde det synes, som om den protestantiske Anklage maatte tages tilbage; ja, det kunde endog synes fölgerigtigt, om den lutherske Kirke selv var betænkt paa fortrinsviis at udsöge dem til det præstelige Embede, som frivilligt vilde erklære deres Önske at henleve i ugift Stand. Men paa den anden Side er dog netop den Hovedbetragtning stillet i Spidsen og gjort gjældende med al Kraft: at Ægteskabet er indstiftet af Gud, og grundet i Naturen. Naar denne Betragtning holdes fast, maa enhver Modarbeiden imod det Naturlige, af Gud Anordnede, selv om den indskrænker sig til middelbar og indirect Fremgangsmaade, væsenligt træffes af samme Daddel.

Hvad der mangler i den protestantiske Beviisförelse, er saaledes den nærmere Udvikling af det ægteskabelige Livs Væsen, hvortil Anlægget er givet og indeholdt i Begrebet af Ægteskabets guddommelige Indstiftelse: Ægteskabet og det dermed givne Familie-

[1]) Saaledes er Sagen stillet af Tridentiner-Conciliet: „Dersom Nogen siger,.. at det ikke er bedre og saligere at forblive i Jomfrustand eller Coelibat end at indgaae Ægteskab, han være anathema". Og fremdeles: „Dersom Nogen siger, at Alle kunne gifte sig, naar de ikke fornemme, at de have Kydskheds Gave, om de end have aflagt Löfte derpaa, han være anathema. Thi Gud nægter ikke denne Gave til dem, der bede rettelig derom, og tilsteder ikke, at vi fristes over Evne". Sess. 24 can. 9. 10.

liv som den fuldkomneste menneskelige Livsform, hvor Menneskenaturen, ved Sammenslutning af de tvende, til gjensidig Udfyldning trængende, Elementer först opnaaer sin Fuldstændiggjörelse, hvor de forskjelligartede aandelige Interesser finde deres oprindelige Hjemsted, det aandelige, sædelig-religiöse Liv, der er Grundlag og Formaal for de större Livssamfund Stat og Kirke, kan erholde sin förste, naturlige Pleie, finde sin simpleste og sikreste Virkekreds. Og hvad enten den Geistlige betragtes som Dén, til hvem Menigheden skal kunne see hen som levende Forbillede, eller som Den, hvis Ord skal kunne give Lys, Veiledning, Styrkning under alle Livets forskjellige Forhold, finder han sig naturligen henviist til den fuldstændigste og indholdsrigeste Form, under hvilken det aandelige Menneskeliv kan föres. Antydet findes dette Synspunkt i repetit. conf.: „Kydskhed kalde vi baade Reenhed i det ugifte Liv og at varetage Ægteskabet; og Ægteskabet erklære vi at være et Samfundsliv, som er indstiftet af Gud og helliget, saa at dette Samfund selv og det ægteskabelige Livs Pligter ere Gud velbehagelige"[1]).

Betragtet fra dette Synspunkt viser Coelibatet sig som den ufuldstændige Livsform, og under de almindelige Livsforhold tyder Ligegyldighed for Ægteskabet, Bestræbelsen for at trænge det tilbage for den ugifte

[1]) Hvad her er kortelig antydet, er udviklet med dyb Fölelse og Begeistring i Luther's Skrifter. Han er uudtömmelig i at anprise Ægtestandens Hellighed og Herlighed „som en sand hellig Orden og Stand — den rette geistlige, den allergeistligste Stand — som Begyndelse og Oprindelse til Huus- og Verdens-Regimente, som Kirkens Begyndelse og dens Planteskole" o. s. v. X. S. 770. I. S. 2515. VIII. S. 1086. XVI. S. 168. Hvormed vistnok en Yttring som denne ikke stemmer vel overeens: „Ægteskabet er godt, den jomfruelige Stand bedre, den evangeliske Frihed af alt det Bedste". XIX. S. 2044.

Stand som den fuldkomnere paa en Miskjendelse af Menneskenaturen; den viser sig som en Arbeiden imod den fulde, harmoniske Udvikling af det menneskelige Væsen og det menneskelige Liv. Dog staaer endnu som det höieste Trin en Beherskelse af Sandselighedens Drift og Trang, der gjör skikket og redebon til at bringe Offeret, hvor Virksomheden i Guds Riges Tjeneste ifölge særligt Kald fordrer Afkald paa det ægteskabelige Liv. Saaledes lader baade Exemplet, der er givet i Christi Liv, og den apostoliske Formaning (1 Kor. 7, 1. 7) og denne Formanings Efterfölgelse hos saamange apostolisksindede Mænd sig forene med den Lov og Regel, der gjælder for Livet i dets Almindelighed[1]).

XXIV.

Om Messen[2]).

Vore Menigheder beskyldes falskeligen for, at de skulde afskaffe Messen; thi Messen bliver beholdt hos os, og den

---

[1]) Under saadanne, undtagelsesviis indtrædende, Livsforhold og Virksomhedsretninger, der kræve en stor Forsagelse, paalægge Savn og Opoffrelser, medföre Besværligheder og Farer over det Almindelige, har derfor den katholske Kirke altid i Coelibatet et Hjælpemiddel af uberegnelig Virksomhed til at trænge frem og igjennem med Kraft og Udholdenhed. De meest talende Exempler höre uden Tvivl til Katholicismens og Pavedömmets hemmelige Historie. Men paa öiensynlig Maade træder Coelibatets Indflydelse frem paa den Stiil og det Omfang, hvori Missionsvirksomheden, Korsets og Evangeliets Henplantelse blandt vilde og barbariske Folkeslag, er drevet af den katholske Kirke, hvis Redskaber ikke ved andre Baand holdes tilbage fra at offre Liv og Blod i Evangeliets farefulde Tjeneste".

[2]) Ordet missa er endnu i det 5te Aarh. den almindelige Betegnelse af den hele Gudstjeneste (efter den liturgiske Slutningsformel: „ite, missa est" sc. ecclesia), senere bruges det som speciel Betegnelse af den h. Nadvere. I denne Betydning er Ordet optaget i det gamle protestantiske Kirkesprog. Jvf. Guerike, christl. Archäol. S. 245 f.

helligholdes med störste Andagt. Ogsaa de vedtagne Ceremonier ere næsten alle i Brug, undtagen at der i de latinske Psalmer nu og da blandes tydske ind, hvilke ere tilföiede for Folkets Underviisnings Skyld[1]). *Thi dertil alene ere Ceremonier nödvendige: for at de Ukyndige kunne undervises*[2]). *Og ikke alene Paulus foreslaaer at bruge i Menigheden det Sprog, som forstaaes af Folket*[3]), *men det er ogsaa ved menneskelige Love saaledes forordnet. Folket anföres til (assuevit) at nyde Sacramentet i Forening, naar de ere forberedede (idonei), hvorved ogsaa Andagten og Ærefrygten for de offenlige Ceremonier forøges. Thi Ingen stedes dertil, uden han i Forveien er prövet. Ogsaa paamindes Folket angaaende Sacramentets Værdighed og Brug, hvor stor en Tröst derved tilflyder de ængstede Samvittigheder, saa at man lærer at troe paa Gud og at vente sig alt Godt af Gud og vende sig derom til ham. Denne Dyrkelse behager Gud; en saadan Brug af Sacramentet nærer Fromheden imod Gud. Saaledes synes det ikke, at*

---

1) Ikkun undtagelsesviis havde tydsk Kirkesang været i Brug för Luthers Tid. Men Luther, som erkjendte Vigtigheden af, „at Guds Ord ogsaa ved Sangen maatte bevares i Folket", havde allerede i A. 1524 yttret Önske om: „at vi havde mange tydske Sange, som Folket kunde synge ved Messen" (X. S. 2771), og tilkjendegivet sin Hensigt: „efter Propheternes og de gamle Kirkefædres Exempel at skrive tydske Psalmer for Folket, endskjöndt — föier han til — jeg ikke har Gave til at gjöre det saa godt som jeg gjerne vilde" (L.s Briefe, de Wette II. S. 590). I Aarene 1524 og 25 vare de tre förste Udgaver af Luthers Psalmer blevne trykte, og inden A. 1530 var Antallet af dem bleven forøget med flere; under selve Rigsdagen i Augsburg blev Psalmen „ein' feste Burg ist unser Gott" forfattet paa Slottet i Koburg. S. Langbecker, das deutsch-evang. Kirchenlied, S. 21—31.

2) Det herefter Fölgende indtil Udgangen af dette förste Stykke er udeladt i den tydske Text.

3) 1 Kor. 14, 16.

Messen höitideligholdes hos vore Modstandere med större Andagt end hos os.

„Men det er vitterligt, at der længe har været fört offenligt og heftigt Klagemaal af retskafne Mænd derover, at Messerne vanhelliges paa skammelig Maade, idet de bleve anvendte til Berigelse[1]. *Thi det er vel bekjendt, i hvilken Udstrækning denne Misbrug har grebet om sig i alle Kirker, af hvilke Personer Messerne læses, alene for Löns eller Vindings Skyld, hvormange der læse dem tvertimod Kirkelovenes Forbud*[2]. *Men Paulus udstöder haarde Trusler imod dem, der handle uværdigen med den hellige Nadvere, naar han siger: „hvo som æder dette Bröd eller drikker Herrens Kalk uværdigen, bliver skyldig i Herrens Legem og Blod". Derfor, da vore Præster bleve mindede om det Syndige heri, ere de private Messer gaaede af Brug hos os, eftersom der neppe læses private Messer uden for Indtægtens Skyld*[3].

---

[1] t. T. „wie am Tag ist, dass man Jahrmarkt draus gemacht, dass man sie kauft und verkauft hat".

[2] Navnlig fra det 12te Aarh. af forekommer der i den engelske, franske og spanske Kirke jevnlige Advarsler imod „monstrum avaritiæ", og Forbud imod at læse flere Messer paa een Dag. S. Devoti, inst. can. II. p. 1165. Trident. Conc. har ikke givet nogen Regel i denne Henseende; men, „da det ofte indtræffer, at der ved forskjellige Testamenter af Afdöde er paalagt at læse saa stort et Antal Messer, at Bestemmelsen for hver enkelt Dag ikke kan opfyldes", saa ere Biskopper, Abbeder og Ordensgeneraler bemyndigede til at træffe Anordninger „til Guds Ære og Menighedernes Tarv". Sess. 25 decr. de ref. c. 4.

[3] missa privata, t. T. „Kaufmesse und Winkelmesse". „Den private Messe er den, som læses uden Sang og höitidelige Ceremonier, ved Hjælp af een Ministrant, hvad enten der iövrigt er faa eller ingen tilstede" (Devoti, l. c. p. 120). Fra denne adskilles „missa solitaria", hvor Præsten fungerer alene, uden Ministrant. Men imod denne er det kirkelige Forbud bleven oftere gjentaget, navnlig med Paaberaabelse af Pluralis-Formen i Messekanon („sursum corda-

[1]) *Heller ikke have Biskopperne været uvidende om disse Misbrug; og dersom disse havde rettet dem itide, vilde der nu være mindre at strides om. Tidligere have de, ved at see igjennem Fingre, ladet mange Misbrug indsnige sig i Kirken; nu begynde de langt om længe at klage over Kirkens Ulykker, ihvorvel denne Bevægelse ikke er tilveiebragt ved andet end netop ved hine Misbrug, som vare saa öiensynlige, at de ikke kunde udholdes længere. Heftige Uenigheder ere opstaaede angaaende Messen og Sacramentet. Maaskee lider Verden nu den forskyldte Straf for den langvarige Vanhelligelse af Messerne, som Aarhundreder igjennem er bleven taalt i Kirkerne af dem, der kunde og burde raade Bod derpaa. Thi der staaer skrevet i de ti Bud: „hvo som misbruger Guds Navn, skal ikke gaae ustraffet". Men fra Verdens Begyndelse af synes ingen guddommelig Foranstaltning at være bleven saaledes misbrugt til Indtægtskilde som Messen.*

Hertil kom ‚den Forestilling'[2]*), der har forøget de private Messer i det Uendelige, at Christus ved sin Lidelse har gjort fyldest (alene) for den oprindelige Syndighed, og indstiftet Messen, for at der ved den kunde bringes et Offer for de daglige Synder, Dödssynder og forladelige Synder. Heraf opkom den almindelige Forestilling, at Messen skulde være en Gjerning med Kraft til at udslette*

---

gratias agamus-oremus-offerimus" o. s. v.), hvor der er forudsat Nogen tilstedeværende foruden Præsten. Den samme Grund taler imidlertid ogsaa imod den private Messe; thi Tiltalen „Dominus vobiscum-misereatur vestri-orate fratres" forudsætter Tilstedeværelse af flere end Een.

[1]) Det efterfölgende hele Stykke mangler i den tydske Text.

[2]) opinio. t. T. „der greuliche Irrthum".

Levendes og Dödes Synder ifölge gjort Gjerning[1]). *Saaledes begyndte man da at dröfte det Spörgsmaal, om een Messe, der læses for Flere, har samme Kraft, som naar Messen læses for hver Enkelt især. Den forskjellige Mening herom har givet Anledning til den uendelige Mængde af Messer*[2]).

„Angaaende disse Forestillinger lære vore Prædikanter, at de afvige fra den hellige Skrift, og gjöre Indgreb i Æren, der tilkommer Christi Lidelse'[3]). *Thi Christi Lidelse var Offer og Fyldestgjörelse ikke alene for den oprindelige Skyld, men ogsaa for alle övrige Synder; som det er skrevet i Br. til Hebr.: „vi ere helliggjorte eengang ved Jesu Christi Offer", og fremdeles: „ved eet Offer har han fuldkommelig forsonet dem som helliggjöres".*

Fremdeles lærer Skriften, at vi retfærdiggjöres for Gud ved Troen paa Christus, idet vi troe, at Synderne forlades os formedelst Christus. Men, dersom Messen udsletter Levendes og Dödes Synder formedelst gjort Gjerning[4]), *saa opnaaes Retfærdiggjörelse ifölge Messernes Gjerning ikke formedelst Troen, hvilket ikke stemmer med Skriften.*

Men Christus byder „at gjöre det til hans Ihukommelse";

---

[1]) t. T. tilföier: „und Andern verdienen Vergebung der Sünden durch dieses Werk, ob es schon geschieht von Gottlosen".

[2]) t. T. tilföier: „dass man mit diesem Werk hat wollen bey Gott alles erlangen, dass man bedürft hat, und ist daneben des Glaubens an Chr. und rechten Gottesdiensts vergessen worden. Darum ist Unterricht davon geschehen, wie ohn Zweifel die Noth gefodert, dass man wüsste, wie das Sacrament recht zu gebrauchen wäre".

[3]) Disse Ord mangle i den t. T.

[4]) t. T. tilföier: „wie man denn weiss, dass man die Mess dazu gebraucht, dadurch Vergebung der Sünden und alle Güter bei Gott zu erlangen".

og derfor er Messen indstiftet[1], *paa det at Troen i Den, der nyder Sacramentet, maa komme ihu, hvilke Velgjerninger den annammer formedelst Christus, til Opreisning og Tröst for den ængstede Samvittighed.* [2]) *Thi dette er at komme Christus ihu: at komme hans Velgjerninger ihu og erkjende, at de i Sandhed blive os til Deel. Heller ikke er det tilstrækkeligt at drage sig Historien til Minde; thi dette kunne baade Jöder og Ugudelige gjöre. Derfor altsaa bör det at holde Messe, for at Sacramentet kan blive meddeelt til dem, der trænge til Tröst; saaledes som Ambrosius siger: „fordi jeg idelig synder, maa jeg idelig tage Lægedom ind"*[3]).

Men, da Messen er en saadan Meddelelse af Sacramentet[4]), *saa bliver der hos os holdt een almindelig Messe paa hver Festdag, og ogsaa paa andre Dage, naar der er Folk, som önske at nyde Sacramentet, og det meddeles da dem, der begjere det. ‚Og denne Skik er ikke ny i Kirken. Thi för Gregor (den Store) omtale de Gamle ikke den private Messe, medens der hyppig er Tale om den almindelige Messe'*[5]). *Chrysostomus siger*[6]), *at Præsten staaer daglig ved Alteret, og tilsteder Nogle, formener Andre Ad-*

---

1) t. T. tilföier: nicht damit für die Sünde ein Opfer anzurichten, denn das Opfer ist zuvor geschehen".

2) I t. T. mangler det Fölgende indtil Slutningen af dette Stykke.

3) de sacram. IV. 5. Dette Skrift er imidlertid, ifölge Benedictiner-Udgivernes Undersögelse, med Uret tillagt Ambrosius. Det samme gjælder om de tvende Skrifter, som i Art. 6 og 20 (S. 104 og 106) ere anförte under Ambrosius's Navn („comm. in epp. Pauli — de vocatione gentium"). Jvf. Schönemann, bibl. patr. latin I. p. 366—68.

4) t. T. tilföier; „nicht ein Opfer für andere Lebendige oder Todte, ihre Sünde wegzunehmen".

5) t. T. „Also bleibet bey uns die Mess in ihrem rechten Brauch, wie sie vorzeiten in der Kirchen gehalten, wie man beweisen mag aus S. Paulo 1 Kor. 11, dazu auch aus vieler Väter Schriften".

6) homil. 17 in ep. ad Hebr. c. 9.

gang til Communionen. Og det sees af de gamle Kirkelove, at een Enkelt har læst Messen, og at de övrige Presbyterer og Diakoner have modtaget Herrens Legem af ham. Thi saaledes lyde Ordene i den nicænske Kirkelov[1]*: „Diakonerne skulle modtage Nadveren af Biskoppen eller af Præsten i en vis Orden efter Presbyterne". Og Paulus forordner angaaende Communionen, at den Ene skal bie efter den Anden, saa at Alle kunne komme til at faae Deel i Nadveren.*

Efterdi altsaa Messen har hos os Kirkens Forbillede for sig, ifölge Skriften og Kirkefædrene, saa fortröste vi os til, at man ikke kan forkaste den[2]*, især deleshed da de offenlige Ceremonier for en stor Deel ere beholdte i Lighed med de almindelig brugelige*[3]*. Allene i Antallet af Messen finder en Forskjel Sted*[4]*; og naar hensees til de store og aabenbare Misbrug, er det vistnok gavnligt at Tallet indskrænkes. I gamle Dage holdtes heller ikke, ei engang i de talrigste Menigheder, daglig Messe, som det sees af hist. tripart. 9, 38: „i Alexandrien forelæses de hellige Skrifter hver Onsdag og Fredag og udlægges af Læreren, og Alt bliver iagttaget, med Undtagelse af den höitidelige Offerhandling"*[5]*.*

* * *

---

1) Den 14de Kanon af Conciliet i Nicæa 325.

2) t. T. „soll billig diese Weise Mess zu halten nicht für ketzerisch und unchristlich verdammet werden".

3) t. T. „in den öffentlichen Ceremonien der Messe keine merkliche Aenderung geschehen ist".

4) Ogsaa her haves et Exempel paa den overdrevne Bestræbelse efter at ville forringe Afstanden og udjevne Stridsforholdet imellem de tvende Kirker. Jvf. S. 237.

5) Jvf. de kbh. Art (29): „item troe og lære vi, at ret christen Kirke haver et eneste Offer, ... og kan han (Christus) ikke mere offres, som de bespottelig nu gjöre i deres Messer for Levende og Döde".

Det er Middelpunktet af den katholske Gudstjeneste, der her er Forhandlingens Gjenstand, — den Handling (mysterium tremendum), hvori Kirken træder frem i sin mystisk-theurgiske Charakteer, i sin Uundværlighed for at frugtbargjöre den efterladte Skat af Christi Fortjeneste for de Troende.

Hovedmomenterne i det katholske Modskrift ere fölgende:

1. Det er ikke katholsk Lære, hvad der udgives derfor fra protestantisk Side: „at Messen skulde være indsat for de virkelige Synder", hvorimod Christi Fyldestgjörelse skulde være indskrænket til Årvesynden. Thi „Messen udsletter ikke Synderne, hvilke helbredes ved Boden som en særegen Lægedom"; men dens Virkning er: „at udslette Straffen for Synden, træde i Bodsgjerningens Sted, foröge Naaden, bringe de Levende Fred og Haab om guddommelig Tröst og Hjælp i alle Anliggender og Trængsler"[1]).

2. Dette skeer derved, at Christus bliver offret i Messen; og Skriftens Lære om det ene Offer, bragt af Christus, er ingen Indvending herimod; thi der er Tale om „det blodige Offer, hvorfra ethvert Sacrament og ogsaa Messeofferet har sin Kraft; men i Messen bliver

[1]) Denne Distinction imellem Udslettelse af Synden og af Syndens Straf finder dog ikke Medhold i den senere authentiske Udvikling af Kirkelæren. S. Trid. Conc. sess. 22 c. 2: „Forsonet ved denne Offring forlader Herren Misgjerninger og store Synder: — Frugterne af det blodige Offer tilfalde i fuldt Maal (uberrime percipiuntur) ved dette ublodige". Catech. rom. II. 4. 69: ... „det bestandige Offer, hvorved vore Synder kunne udsones, og den himmelske Fader, fortörnet over vore Misgjerninger, kan bevæges fra Vrede til Forbarmelse, fra retfærdigt straffende Strenghed til Mildhed"

Christus daglig offret **uden Lidelse**, ligesom han i det Gl. Test. er offret paa forbilledlig Maade"[1]).

3. Paa dette ublodige, daglig gjentagne Offer peger Skriften idelig hen: I **Mal.** 1, 11 omtales, i Modsætning til de jödiske Spiseoffere, „et reent Spiseoffer", som skal bringes med Herrens Navns Forkyndelse fra Solens Opgang til dens Nedgang; men der gives „intet reent Offer, som offres Gud allevegne, uden den rene Eucharistie i Alterets Offer". — I **Dan.** 12, 11 forudsiges Ödelæggelsens Vederstyggelighed, da „det daglige Offer skal blive afskaffet". Denne Prophetie vil være opfyldt (som den allerede er deelviis gaaet i Opfyldelse), naar „Kirkerne staae öde, ingen horæ canonicæ blive sungne, ingen Messe bliver læst, intet Sacrament forvaltet i dem" o. s. v. — I **Hebr.** 5, 1 hedder det, at „enhver Ypperstepræst bliver indsat.. for at offre Gaver og Offere for Synden". Altsaa maa ogsaa den nye Parts Ypperstepræst og Præsteskab „have et udvortes Offer at bringe i Kirken, og dette er intet andet end Eucharistien". — I **Apg.** 13, 2 berettes om Paulus, Barnabas o. F. i Antiochien: *λειτουργούντων αὐτῶν τῷ κυρίῳ*, „hvilket ikke er at forstaae om Offring til Afguderne, men om Messen".

---

[1]) Jvf. **Trid. Conc.** sess. 22 c. 1. 2: „efterdi Christi Præstedömme ikke burde udslukkes med hans Död, ... offrede han i den sidste Nadvere under Brödets og Vinens Skikkelse sit Legem og *Blod* til Faderen, rakte det til Apostlene, som han dengang indsatte til den nye Pagts Præster, for at de selv skulde modtage det, og *befalede* dem og deres Efterfölgere i Præstedömmet at offre det, med disse Ord: gjörer det til min Ihukommelse; saaledes som den katholske Kirke altid har forstaaet og lært. — Det er eet og samme Offer, og den Selvsamme, som dengang har offret sig paa Korset, offrer sig nu ved Præsternes Forvaltning; alene Offringsmaaden er forskjellig". **Cat. rom.** II. 4. 76: „Præsterne, som bringe Offeret, ere iförte ikke deres egen men Christi Person, naar de *forvalte* det hellige Legem og Blod".

4. „At Messen har i Kirken været et Offer, bliver til Overflod tilstrækkeligt bevidnet af alle hellige Fædre .... Desaarsag, fordi den katholske Kirke fra Apostlenes Tid af har over den hele christelige Verden altid lært og handlet ligesom vi, skal der ogsaa fremdeles, uden nogen Modsigelse, handles paa samme Maade".

5. „At Messen er et Offer, fölger ogsaa af Ordet selv; thi missa betyder ikke andet end et Offer paa Alteret, hvilket bliver af Offeret kaldt paa Hebraisk misbeach, paa Græsk *θυσιαστήριον*. (!)[1]).

6. „Hvad angaaer Misbrugene ved Messen, da er der ingen Forstandig, som jo gjerne vilde have dem afskaffet; men, at de, der tjene Alteret, leve af Alteret, er ikke en Misbrug, men stemmer med guddommelig og menneskelig Ret". At „de private Messer paa nogle Steder ere faldne bort, er höist strafværdigt[2]); thi der-

---

[1]) Apologien lader ikke denne Etymologisering hengaae upaatalt: „hier ist zu sehen, welche grobe Esel unsere Widersacher sind", hedder det i den tydske Text; — „darum sind sie Esel, dass sie in solcher grosswichtigen Sache so ungereimt Dinge fürbringen; auch so wissen die Esel keine Grammatika". Men Apologien selv (og ligeledes Luther, (XX S. 238) vil ogsaa have Ordet udledet af det hebraiske: „missa (מִסַּת, Deut, 16, 10), er et sammenbragt Bidrag; thi dette var Skik, at de Christne bragte Spise og Drikke hen i Forsamligen til Bedste for de Fattige". — Der anföres vel, at Andre udlede Ordet af den kirkelige Formel: „ite, missa est"; men denne Formel forklares: „drager hen, haver Syndernes Forladelse"; saa at „missa skulde være d. s. s. remissio: Syndsforladelse". Jvf. Augusti, Handb. der chrisl. Archäologie. II. S. 538 ff.

[2]) Jvf. Trid. Conc. sess. 22. c. 6: „den h. Synode önsker vel, at der i hver enkelt Messe var Troende tilstede, som deeltoge ikke alene med aandelig Sindstemning, men ogsaa ved sacramental Nydelse; — men, naar dette ikke skeer altid, fordömmer den derfor ikke de Messer, i hvilke Præsten communicerer alene, som private og utilladelige, men billiger, ja anbefaler dem. Thi disse Messer ere i Virkeligheden at ansee som fælleds, deels fordi Folket deeltager i dem paa aandelig Maade, deels fordi de holdes af Kirkens offenlige Tjener

ved bliver Gudstjenesten forringet, de Helliges Hæder frataget dem, Stifternes sidste Villie brudt og gjort til intet, de Afdöde berövede deres Forbedere[1]), og de Levendes Andagt kjölnet og udslukt".

7. Brugen af det latinske Kirkesprog forsvares dermed, at Præstens Personlighed tilhörer den hele hele Kirke, ikke alene de Omstaaende, hvorfor det ikke kan vække Forundring, at Præsten i den latinske Kirke holder Messe paa Latin; at „efter Fædrenes almindelige Mening, Apostlene og deres Efterfölgere have indtil Hadrians Tid alene holdt Messe (!) i det hebraiske Sprog (!), som var ubekjendt for de Christne, navnlig for de omvendte Hedninge"; at det efter Apostelens Ord i 1 Kor. 14, 16 („dersom du priser Gud i Aanden ɔ: med fremmed Tungemaal, hvorledes kan Den, som staaer paa Lægmands Plads, sige Amen til din Taksigelse, efterdi han ikke veed, hvad du siger") er nok, at Een, som svarer, udfylder Lægmandens Plads og svarer Amen"; at „Katholiken fra Barnsbeen af opdrages i Kirkens Sædvaner og Skikke, og saaledes uden Vanskelighed veed, hvad der til enhver Tid er at gjöre i Kirken"; at

---

ikke for ham selv, men for alle Troende, som höre til Christi Legeme". Derfor tilföies i can. 8: „Dersom Nogen siger, at de Messer, i hvilke Præsten forvalter Sacramentet alene, ere utilladelige og bör afskaffes, han være anathema". Denne Paastand maa ogsaa erkjendes fuldkommen grundet i det katholske Begreb af Messen som Offerhandling.

[1]) Trid. Conc. sess. 22 c 2: „Offeret bringes ikke alene for de levende Troendes Synder, Straffe, Bodsgjerninger og andet Behov, men, ifölge Apostlenes Tradition, for de i Christo Bortdöde, som ikke endnu ere fuldkomment rensede". Jvf. Cat. rom. II. 4. 78: „Ifölge Apostlenes fuldkommen paalidelige Overlevering bringes Messeofferet med ikke mindre Nytte for de Dödes end for de Levendes Synder og Straffe". Herfra Sjelemessen, den uudtömmelige Rigdomskilde.

„det ikke er fornödent at höre eller forstaae alle Ord i Messen, eller, om man endogsaa forstaaer dem, at agte nöie og til enhver Tid paa dem, naar man forstaaer Enden og betragter Eucharistien som Offer til Ihukommelse af Christi Lidelse"; at „Erfaring lærer, at der har været mere Andagt, da Messen blev hört i fremmed Sprog, end nutildags hos dem, der höre Messen i det tydske Sprog"[1]).

8. „I Betragtning af alle disse Grunde maa det forlanges, at de ganske afskaffe og forkaste den nye Form at holde Messe paa, som er opdigtet af dem og nu flere Gange forandret, og at de igjen antage den gamle Maade at holde Messe efter den tydske Kirkes og den hele Christenheds Sæd og Skik, og at de atter oprette den afskaffede Messe efter Stifternes sidste Villie, hvor-

---

[1]) Jvf. Trid. Conc. sess. 22 c. 8: „Endskjöndt Messen indeholder en Belæring for det troende Folk, have Fædrene dog ikke antaget det at være gavnligt, at den læses overalt i det almindelige Sprog; og derfor overholdes allevegne den gamle Skik i enhver Kirke, som er billiget af den hellige romerske Kirke, alle Kirkers Moder og Lærerinde". Det var forgjeves, at der i Trident blev anvendt Bestræbelser fra forskjellige Sider, navnlig ved Polens og Frankerigs Gesandter, paa at erholde Tilladelse til Brug af Modersmaalet i Messen. Selv endnu i det baierske Concordat (1817) er det paalagt Biskopperne „at vaage over, at de kirkelige Formularer bruges i det latinske Sprog ved de kirkelige Handlinger, fornemmelig dog i Messen og i Sacramenternes Forvaltning". Jvf. Devoti, inst. canon. II. p. 112: „Endskjöndt det græske og det latinske Sprog i Tidernes Löb havde ophört at være almeenforstaaede, har Kirken dog villet, at de skulde beholdes i Gudstjenesten, for at ikke den jevnlige Forandring i Ordene ogsaa skulde medföre Forandring i Meningen". Fornemmelig maa man dog her holde den mystiske Charakteer af den katholske Cultus for Öie. Det er umiddelbare Naadevirkninger, der opnaaes ved de hellige Handlinger; de Troendes Opbyggelse er et underordnet Formaal; Omsorgen for den bliver nærmest overladt til den Enkelte selv, idet Kirken indskrænker sig til at komme den til Hjælp ved andagtvækkende og stemmende Paavirkning.

ved de atter kunne forskaffe sig selv al Velfærd og Ære, og hele Tydskland Fred og Ro".

Det katholske Messe-Begreb og den dertil svarende Cultus[1]) samler sig i de tvende Sætninger: at Hovedpunktet i Sacramentet er den præstelige Consecration, hvorved Forvandlingen indtræder og med den en dobbelt Anvendelse af det hellige Legem og Blod: ikke alene som „himmelsk Föde for Sjelen", men ogsaa og fornemmelig som „det bestandige Offer, der bringes i Kirken til Syndernes Forsoning", og at den forsonende Kraft af dette Offer, som bringes „for alle troende Christne, levende og döde", virker i og med Offerhandlingen i sig selv, saa at Tilstedeværelse og umiddelbar Deeltagelse af de Troende ikke kan have Indflydelse paa den underfulde Virksomhed.

Den meget udförlige Polemik, som i de kirkelig-officielle Skrifter er rettet af Reformatorerne imod den katholske Messe, lader sig saaledes ogsaa före til-

---

[1]) Middelpunktet i den katholske Messe er Kanon (Consecrationen og Oblationen: „offerimus præclaræ majestati de donis tuis ac datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ et calicem salutis perpetuæ"), der ledsages af Oplöftelse af Kalken og Monstrantsen for den knælende Menighed. Foran Hovedhandlingen gaae fölgende Dele: confessio (Præstens Aflæggelse ved Alterets Fod af sine Synders Bekjendelse), introitus (Antiphonier af de davidiske Psalmer, Doxologier og Bönner), lectio (Oplæsning af Epistel og Evangelium ved venstre og höire Side af Alteret), credo (det nicæo-constantinop. Symbolum), offertorium (Indvielse af Kalken og Hostien i Forbindelse med Berygelse af Alteret og den symbolske Haandvaskning), præfatio (den höitidelige Bön og Lovsang, der indleder Offerhandlingen). Efter Offeracten nyder Præsten Brödet og Vinen, og uddeler det förste, naar Communion finder Sted. Handlingen sluttes med postcommunio (Afskedsformelen: ite missa est, og Velsignelse af Menigheden, endelig Oplæsning af Prologen i Johannes-Evangeliet).

bage til de selvsamme tvende Punkter: om der er evangelisk Sandhed i Begrebet, der ligger til Grund for den hele Cultus: af Sacramentet som Offer[1]), og om der kan tillægges Sacramentet en forsonende Kraft, given i og med Handlingen selv.

1. „Sacrament er en Ceremonie eller en Handling, i hvilken Gud tilförer os det, som den til Ceremonien knyttede Forjættelse tilbyder; — derimod er Offer (sacrificium) en Ceremonie eller en Handling, som vi yde Gud til hans Förherligelse. Der gives atter tvende Slags Offer: Forsoningsoffer, som gjör fyldest for Bröde og Straf eller erhverver Syndsforladelse for Andre, og Takoffer, som bringes for den modtagne Syndsforladelse eller for andre modtagne Velgjerninger. Der har kun været eet Forsoningsoffer i Verden: Christi Död. Men derimod staae i det Nye Testament, efterat de levitiske Offringer ere ophævede, Takoffere tilbage som nye og rene Offere: Tro, Paakaldelse, Taksigelse, Bekjendelse og Forkyndelse af Evangeliet, Trængsler for Evangeliets Skyld, og lignende. Og saaledes have vi intet imod, at Messen kaldes det bestandige Offer, ikkun at derved forstaaes den hele Messe, d. v. s. Ceremonien tilligemed Evangeliets Forkyndelse, Troen, Paakaldelsen og Taksigelsen. Men Modstanderne lære vrangelig, at derved er at tænke paa Ceremonien alene, ikke

---

[1]) „I Confessionen have vi med velberaad Hu undgaaet Navnet Offer formedelst dets Tvetydighed; — nu er det nödvendigt, for at forklare de fordreiede Skriftsteder, at udvikle fra Grunden af, hvad Offer er. I et heelt Aarti have vore Modstandere udgivet næsten utallige Skrifter om Offerets Begreb, uden at Nogen af dem hidtil har givet en Definition af samme. De gribe blot Navnet Offer ud enten af Skriften eller af Fædrene, og digte derefter deres Drömmerier til, som om Offernavnet skulde betegne hvadsomhelst de finde for godt". Apol.

tillige paa Evangeliets Forkyndelse, Hjertets Sönderknusning og Gjenoplivelse".

Dette er, i sammentrængt Form, Hovedsummen af Udviklingen i Apologien, med dens egne Ord; og der paaberaabes tillige, at det er i denne Betydning, Fædrene have betegnet Messen som Offer, hvad ogsaa ligger i Ordet eucharistia. „Den gamle Kirke bruger Navnene sacrificium og oblatio, men den forstaaer derved den hele Handling: Bönnen, Nydelsen, Ihukommelsen, Tro, Bekjendelse og Taksigelse; denne hele, indre og ydre Handling er hos Enhver, som vender sig til Gud, og i hele Kirken et virkeligt Takoffer eller εὐχαριστικὸν og λογικὴ λατρεία" (repetit. conf.)[1]).

2. „Sacramentet er Tegn paa Guds naadefulde Sindelag imod Mennesket; men, ligesom Forjættelsen er unyttig, naar den ikke annammes med Tro, saaledes er Ceremonien unyttig uden Troen, der opreiser og tröster den sönderknuste Sjel. Offringens Væsen er Lovpriisning og Forherligelse af Gud, og ogsaa her er Troen den nödvendige Betingelse for Handlingens Betydning. Hverken efter den ene eller efter den anden Opfattelse

---

[1]) Den her antydede Forestilling, hvorefter det er de Christne selv, der ifölge den troende Tilegnelse af Frelsens Kjendsgjerninger betragtes som offrende, er vistnok den ældste Form, under hvilken Offerideen forekommer i den gamle Kirke, anvendt paa Sacramentet. Men den mystiske Opfatning af Eucharistien som en gjentagen Selvopoffrelse af Christus fæstede derhos tidligt Rod. Allerede Cyprian skriver (ep. 63): „Præsten handler virkelig i Christi Sted, idet han eftergjör, hvad Christus har gjort, og han bringer da i Kirken et virkeligt og fuldstændigt Offer til Gud Fader"; og denne Forestillings Udvikling gik gradviis frem, navnlig ogsaa i den græske Kirkes Lære, indtil den ved Gregor d. Store erholdt sin Indvielse som det dogmatiske Udgangspunkt i den kirkelige Messekanon. Jvf. Baumgarten-Crusius, Dogmengesch. II. S. 1222—27.

kan der saaledes være Tanke om en Virkning, bunden til Handlingen selv, om en Overförelse (applicatio) af samme paa dem, der ikke slutte sig personligt ved troende Deeltagelse til den hellige Handlig. Sjelemessen („pro liberandis animis defunctorum"), denne uudtömmelige Rigdomskilde („ex qua re infinitum qvæstum faciunt"), er derfor en „Misbrug af Guds Navn, imod det andet Bud". Apol.

Hvad angaaer Sproget i Messehandlingen[1]), da henholder Apologien sig til Confessionens Yttring: at „tydske Psalmer indblandes i de latinske til Folkets Belæring (ad docendum populum)", ligesom der tilföies: at „Ceremonier alene behöves for at belære de Ukyndide (ut doceant imperitos)". Apologien gjör Indsigelse imod, at „den blotte Hörelse uden Forstaaen skulde være en Dyrkelse", men den föier til: „vi beholde det latinske Sprog for deres Skyld, som forstaae Latin, og indblande tydske Psalmer, for at ogsaa Folket kan have noget, hvorved det kan belæres, og vækkes til Tro og Gudsfrygt". Med en saadan Blanding af det gamle Kirkesprog og Modersmaalet var den lutherske Kirke fremtraadt i det förste liturgiske Hovedskrift af Luther: „Weise christliche Messe zu halten (1523)"[2]). Det katholske Ritual er her endnu lagt til Grund ved Anordningen af Messens hele förste Deel, indtil Offer-Acten,

---

[1]) Jvl. d e k b h. A r t. (30): „item troe og lære vi, at Sacrament, Evangelium, Skriften og menig Lovsang i Kirkens Forsamling bör at være paa det Maal, Almuen kan forstaae og opvækkes til sand Lov og Taksigelse af Hu og Hjerte, og stadfæste og svare der Amen til; men handles der andet Tungemaal, da skal det strax udlægges paa det Maal man kan forstaae".

[2]) Om Vedligeholdelsen af det latinske Sprog i den danske Kirketjeneste, indtil langt ind i, tildeels endogsaa ud over det 17de Aarhundrede, s. E n g e l s t o f t, Liturgiens Historie i Danmark. S. 82—86.

med Bibeholdelse af de latinske Formler og Lectioner; hvorved det dog overlades til Præsterne at foretage Afkortning og Forandring. Derimod har i det senere Skrift „deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes (1526)" Latinen maattet vige for Psalmer og Collecter i Modersmaalet. Prædiken og Communion ere, som de tvende Hovedpunkter af Gudstjenesten, omgivne af Menigheds-Sang og Altertjeneste, hvis enkelte Dele ere sammenordnede til en Heelhed, beregnet paa Menighedens personlige Deeltagelse fra först til sidst[1]). Denne Deeltagelse har det imidlertid i mange protestantiske Lande ikke lykkedes at vedligeholde i Tidernes Löb; — den engelske og den svenske Kirke danner maaskee en Undtagelse. Det har ikke kunnet undgaaes, at jo Prædikenen har trængt sig mere og mere frem, og saa udeluklukkende tiltrukket sig Opmærksomhed og Interesse, som om de övrige Stykker af Gudstjenesten för og efter var halv uvedkommende Biværk; og det kan ikke nægtes, at Retningen til denne Skjevhed i Udviklingen er fra först af bleven angivet, ogsaa af de sachsiske Reformatorer. Naar, saaledes som det skeer i Confessionen og Apologien, „Folkets Belæring" betragtes som eneste Formaal baade for Psalmesangen og for Ceremonierne, var det vel naturligt, at Prædikenen med sit rige og frugtbare Belærings-Moment maatte trænge enhver anden Side af Cultus: Musik, Symbolik, hellig Kunst aldeles i Baggrunden. Og

[1]) Jvf. Udg. 1540: „I den fælleds Messe indvie Præsterne i Menighederne Sacramentet, nyde det og give det til Andre. — Hertil föies gudfrygtige Prædikener, der holdes til samme Tid som den hellige Skik forvaltes; i disse undervises Folket baade om Evangeliets andre Artikler og Bud og om Formaalet, hvori Sacramentet er indstiftet. — Saaledes skeer der en Tilegnelse af Christi Velgjerninger, men ved Enhvers egen Tro og egen Brug af Sacramentet".

naar det videre hedder, at „Ceremonierne alene behöves for at belære de Ukyndige (imperitos)", da synes hermed en ceremonilös, til Ordets Forkyndelse alene indskrænket Gudstjeneste at være stillet hen som den renere Form, der vilde egne sig for den vel oplyste og dannede Menighed. Men aabner ikke hermed Udsigten sig videre frem: til en altid större og större Indskrænkning i Gudstjenestens Benyttelse, i samme Grad som Antallet stiger af „de Kyndige", der synes at maatte kunne undvære ikke alene Ceremoniens, men ogsaa Ordets Belæring? Det er den uafviselige Consequents, naar Gudstjenesten bliver eensidigt bygget paa Belærings-Trangen, eensidigt beregnet paa Tankens Tilfredsstillelse, istedetfor at opfattes i sit Forhold til det hele menneskelige Væsen og til den i dette Væsen grundede, for alle fælleds, evige og uudfyldelige Trang. I den tankelöse Mechanisme, den sandseforlystende Adspredthed, hvori den katholske Gudstjeneste var nedsunken, ligger den historiske Nögle til Eensidigheden, hvormed Reformatorerne her og ellers ofte have yttret sig om Gudstjenestens Opgave og Formaal[1]). Men, som Luther stod i dette Punkt höit over de Andre — ikke blot Ordets, men ogsaa Tonens og Billedets Vurderer —, saaledes sömmer det sig for den lutherske

[1]) „Wollen wir rechte Messe halten und verstehen, so müssen wir alles fahren lassen, was die Augen und alle Sinne in diesem Handel zeigen und antragen, es sey Kleid, Klag, Gesang, Zierde, Gebet, Tragen, Heben, Legen oder was da geschehen mag in der Messe, bis dass wir zuvor die Worte Christi fassen und wohl bedenken, damit er die Messe vollbracht und eingesetzt, und uns zu vollbringen befohlen hat". Luther, XIX. S. 1268 f. Jvf. ogsaa de kbh. Art. (42): „item troe og lære vi (paa det Afguderies Aarsag kan aflægges), at det var meget godt, at der var ingen Billede eller Efterlignen i Forsamlingshuus, som kaldes Kirke. Vise og ret Christne skader der intet paa, om de der blive; men vanvittige og simpel Folk vanbruger dennem og bruger dermed Afguderie, som vi have seet og endnu kjende".

Kirke at skride foran med at bryde Skrankerne, og arbeide paa Cultusformernes Udvikling til friere, fuldere, varmere Liv.

Ved intet andet Punkt er det polemiske Ord fra protestantisk og katholsk Side skiftet med större Skarphed i Udtryk og Tone end her. Og naar vi tör betragte den kirkelige Cultus som Legemliggjörelse af Kirkens Aand og Lære, vil den sande Stilling af begge Kirker til hinanden, der ofte er bleven tildækket ved ireniske Tillempnings-Formler, neppe kunne findes paalideligere betegnet end ved den Uforligelighed, hvormed Sammenstödet skeer her, ved det egenlige Middelpunkt af den katholske Cultus. Hvad der af Reformatorerne betegnes som „Afguderie, Baalsdyrkelse, blasphemisk Indgreb i Christi Fortjeneste"[1]), bliver fra katholsk Side betegnet som det höihellige Mysterium („mysterium tremendum"), det factiske Beviis for Katholicismens Sandhed, den

---

[1]) „Vor allen Greueln die Mess, so bisher für ein Werk oder Opfer gehalten, damit Eins dem Andern Gnad erwerben wollen". schwab. Art. (16). „Messen er den störste og forfærdeligste Vederstyggelighed i Pavedömmet, der ligefrem og i aabenbart Fjendskab strider imod den förste Artikel, og dog har den været den ypperste og prægtigst udsmykkede, fremfor alle andre pavelige Afgudstjenester. Her kan intet indrömmes eller gives efter, eftersom den förste Artikel ikke tilsteder det, og denne Dragehale har fört mangfoldige andre Vederstyggeligheder og afgudiske Skikke efter sig". schmalk. Art. Jvf. repetit. conf.: „Det overgaaer alle Engles og Menneskers Veltalenhed, hvilket Overmaal af Synder der i saamange Aarhundreder er bleven fremkaldt ved Vanhelligelsen af den h. Nadvere, og i vor store Smerte derover ville vi bede Guds Sön, at han selv vil raade Bod paa disse Onder". Luther (XX S. 1384): „wiewohl ich ein grosser, schwerer, schändlicher Sünder bin gewesen, und meine Jugend auch verdammlich zubracht und verloren habe, so sind doch dass meine grössesten Sünden, dass ich ein heiliger Mönch gewesen bin, und mit so vielen Messen funfzehn Jahr lang meinen lieben Herrn so greulich erzürnet, gemartert und geplaget habe".

höieste Gjenstand for de Troendes Andagt[1]); og den protestantiske Polemik kan ikke blive betragtet ander-

[1]) Pave Urban VIIIs Bulle (2. Sept. 1634), som findes foran Missale rom., begynder med disse Ord: „Dersom der i de menneskelige Ting gives noget aldeles Guddommeligt, som Himmelboerne kunde misunde os, da er det visselig det hellige Messeoffer; ved dets Velgjerning skeer det, at Menneskene ved en vis Forudgriben besidde Himlen paa Jorden, idet de have selve Himlens og Jordens Skaber for deres Öine og beröre ham med deres Hænder". Og saaledes indtil den nyeste Tid. „Christi hele Liv paa Jorden, hans Virken og Liden, og saaledes ogsaa hans bestandige Sigselvnedladen til vor Ringhed i Eucharistien udgjör en stor Offeract, en stor af Kjærlighed til os foretagen, for vore Synder fyldestgjörende Handling, som vel bestaaer af forskjellige enkelte Dele, men saaledes at ingen af dem, strengt taget, er Offeret; i enhver af Delene vender det Hele tilbage igjen, ligesom det Hele ikke kan tænkes uden sine Dele. Christi Villie, i Eucharistien at nedlade sig i sin Naades Dybde til os, udgjör i hans store Værk ikke mindre en væsenlig Deel end alt det Övrige, og forsaavidt med Nödvendighed, som det Hele ogsaa deri kommer til Syne, og fölgelig de andre Dele deraf uden denne ikke vilde være tilstrækkelige til den fulde Forlösning... Som den paa Korset sig offrende, er Christus os endnu fremmed, men i Eucharistien er han vor Eiendom, vort Offer; hist er han det almindelige Offer, her er han tillige Offeret for enhver af os især; hist var han blot Offeret, her bliver han anerkjendt og tilbedet som saadant; hist blev den objective Forsoning fuldbyrdet, her bliver den subjective Forsoning deels pleiet og fremmet, deels kommer den til Udtryk ... Det siges derfor med Rette i det liturgiske Sprog, at det er Christus, der i den hellige Handling bringer sig selv som Offer, at han paa eengang er Offeret og Ypperstepræsten. Kirken er paa livsbilledlig Maade den gjennem alle Tider tilsynekommende og virkende Christus, og derfor gjentager og fortsætter den uafbrudt hans forsonende og forlösende Virksomhed. Katholikernes Messe, betragtet som Offer, er altsaa Helligholdelsen af de Velgjerninger, der af Gud ere beviste Menneskeheden ved Christus, og bestemt til ved Offringen af Christus deels at udtrykke de Troendes glade Fölelse i Forlösningsbevidstheden, deels at bringe Christi Fortjeneste til vedvarende Tilegnelse. — Det er vel saaledes indlysende for Enhver, at Troen paa den virkelige Tilstedeværelse af Christus i Eucharistien er Grundlaget for den hele Betragtningsmaade i Messen ... Den derimod, der miskjender Menneskets Trang og vor guddommelige Forlösers höie Formaal ved Sacramenternes Indstiftelse, for-

ledes end som det öiensynligste Vidnesbyrd om aandelig Forstokkelse.

Det er Beviis for en grundforskjellig Retning, hvori den religiöse Tilfredsstillelse söges og findes. Ingen protestantisk Cultus-Theorie kan saaledes give Afkald paa det kritiske Moment, at den skulde kunne undvære en vis Bestemthed og Holdbarhed i Tanke og Tankegang; og den idealiserende Udvikling, der bydes fra katholsk Side af Messehandlingen i dogmatisk og liturgisk Henseende, kan for den protestantiske Tænkning neppe gjælde for andet end en barok Sammenblanding af de meest forskjelligartede Elementer, en kunstfærdig eller en phantaserende Omtumlen af Offerbegrebet, hvor det Aandelige og det Legemlige, det Objective og det Subjective, Christus og Kirken skydes ind istedetfor og om imellem hinanden, indtil det fortsatte quid pro quo taber sig i et ubestemt og ubestemmeligt Underfuldt, til hvilket Sjelen skal give sig hen med Opgivelse af al Selvbevidstheds Klarhed. Det vil ikke nogensinde lykkes at modbevise, at den katholske Kirke först ved sin Forvandlingslære skaber sig selv et Offer, og at derefter Anvendelsen, som gjöres deraf i Cultus, er öiensynligt beregnet paa at benytte Troen

---

kaster dem lig Manichæerne, som grovsandselige Foranstaltninger, og forfölger en falsk spiritualistisk Retning, maa nödvendigen finde det katholske Dogme ubegribeligt.. Men, hvorledes Nogen, der har fattet den fulde Betydning af Guddommens Incarnation, .. og er trængt frem til den Indsigt, at Læren om en Forladelse af Synderne ved Christus, om Meddelelse af et guddommeligt Liv ved ham maa saa længe blive udén Frugt, indtil den træder os imöde i ganske concret Skikkelse og træder i det meest individuelle Forhold til os, — hvorledes han kan andet end at erkjende en guddommelig Institution i Messen, lader sig ikke forklare". Möhler, Symbolik S. 244—51.

paa det undervirkende Naademiddel som Stötte for Kirkens og Hierarchiets Magtfuldkommenhed[1]).

XXV.

Om Skriftemaalet.

(S. ovenfor S. 157—164.)

XXVI.

Om Forskjel i Spisers Brug.

(S. ovenfor S. 186—120.)

XXVII.

Om Klosterlöfter[2]).

„*Hvad der læres hos os angaaende Klosterlöfterne, vil bedre forstaaes, naar man kommer ihu, i hvilken Til-*

---

[1]) „Modstanderne vide, at Troen paa Messen udgjör Nerven i deres Magt og Vælde; derfor ville de ikke höre nogen Tale derimod". repetit conf. Jvf. de schmalk. Art.: „Om det endogsaa var muligt, at man indrömmer os alle de övrige Artikler, saa kunne de dog ikke indrömme denne, saaledes som Card. Campegius sagde i Augsburg, at han för vilde lide alle Pinsler, lade sig sönderslide til Döden, end han vilde give Slip paa Messen. Og jeg (Luther) vil, med Guds Hjælp, för lade mit Legem opbrænde og gjöre til Aske, end jeg vil lade en Messetjener, han være god eller ond, stille sig lige med min Herre og Frelser eller over ham. Saaledes staae vi i al Evighed uenige og adskilte. De indsee ret vel, at Pavedömmet falder, naar Messen falder, og för de lade dette skee, ville de, om de ere i Stand dertil, heller ihjelslaae os alle".

[2]) Den tydske Text af denne Artikel saavelsom af den fölgende (om den geistlige Magt) er kort för Overleveringen omarbeidet af Melanch-

stand Klostrene have været, hvormeget der daglig er foregaaet i Klostrene tvertimod Kirkelovene. Paa Augustins Tid vare de frie Collegier; senere, med Klosterlöftets Forfald, blev der overalt föiet Löfter til, for at Tugten kunde blive gjenoprettet ligesom ved et Fængselsvæsen[1]*.*

Lidt efter lidt kom, foruden Löfterne, mange Vedtægter til; og disse Baand ere, tvertimod Kirkelovene, blevne paalagte Mange för den fastsatte Alder[2]*.*

Mange ere uforvarende komne ind paa det klosterlige Liv, idet de, omendskjöndt Alderen ikke manglede, ikke have havt den rette Dom om deres Kræfter. Og naar de saaledes vare blevne besnærede, bleve de tvungne til at blive, selv om Nogle kunde fritages ved Kirkelovenes Gunst. Det var hyppigere Tilfældet i Nonneklostrene end i Munkeklostrene, endskjöndt man burde vise Skaansel imod det svagere Kjön. Denne Strenghed har, længe för vor Tid, fremkaldt mange retskafne Mænds Bebreidelse, der saae Ynglinge og unge Piger indsættes i Klostrene for at have Livsophold. De saae, til hvilken Ulykke denne Fremgangsmaade förte, hvilke Forargelser derved foranledigedes,

---

thon (s. ovenf. S. 10), og afviger som Fölge heraf væsenligt fra den latinske Text; hvorimod den tydske Text i det mainziske Archiv-Exemplar fölger nærmere med den latinske.

[1] Det er först fra Fuldendelsen af Klosterlivets Organisation ved Benedict af Nursia (mod Midten af det 6te Aarh.), at vota solennia indförtes, der aflagdes ved Eed og Underskrift og gjaldt som ubrydelige (votum stabilitatis). S. Neander Gesch. der chr. K. II. S. 562 f.

[2] Den kanoniske Kloster-Alder er i Basilius's Regel bestemt til 16—17 Aar, i Ambrosius's til 12—14 Aar, men Terminen rykkedes altid længere tilbage. Allerede synodus Trullana (A. 692) tillod Indtrædelse i Klosteret fra det 10de Aar af. I Middelalderen stod det Forældrene frit at lade Börnene i ganske ung Alder optage i Klostrene, og hele Familier indtraadte ofte i Klosterlivet. I Trident. (sess. 25 c. 15) er det 16de Aldersaar fastsat for Aflæggelse af Klosterlöftet for begge Kjön.

hvilke Snarer derved paalagdes Samvittighederne. De besværede sig over, at Kirkelovene i en saa mislig Sag bleve aldeles overseete og tilsidesatte. Til saadanne onde Fölger kom endnu den Forestilling angaaende Löfterne, som det er vitterligt er bleven misbilliget af Munkene selv, forsaavidtsom de hörte til de forstandigere: at Löfterne skulde staae lige med Daaben, at de ved Klosterlivet erhvervede som Fortjeneste Syndernes Forladelse og Retfærdiggjörelse for Gud. Ja, de föiede til, at Klosterlivet fortjente ikke blot Retfærdiggjörelse for Gud, men meget mere, efterdi her ikke blot Evangeliets Bud bleve opfyldte, men ogsaa Evangeliets Raad[1]).

Saaledes opstod den Indbildning, at Klosterlöftet skulde være langt fortrinligere end Daaben, at Klosterlöftet skulde være mere fortjenstligt end et Liv, tilbragt i Övrighedsembede eller i præsteligt Embede eller i lignende Stilling, hvor man tjener sit Kald overeensstemmende med Guds Bud uden selvdannede Fromhedsövelser. Intet af alt dette lader sig nægte; thi det er at læse i deres egne Skrifter.

Og hvilken Forandring er ikke i senere Tider foregaaet med Klostrene? Fordum vare de Skoler, hvor der undervistes i den hellige Skrift og i andre Videnskaber,

---

[1]) Adskillelsen i den katholske Moral af præcepta og consilia stötter sig nærmest paa det apostoliske Ord i 1 Kor. 7, 25: ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι; og til denne Adskillelse stötter atter Anviisningen sig til den udsögte Hellighed, der skal medföre den egenlige Fortjenstlighed overfor Gud: Overtagelse nemlig og Udförelse af saadanne Fromhedsgjerninger, som skulle være ikke ved Bud paalagte i Evangeliet, men anbefalede dem, der föle Kald til at gjöre mere end det Befalede. Indbegrebet af Klosterlöfterne: den frivillige Armod, Kydskhed, Lydighed, indtager her den förste Plads; men Tallet foröges indtil tolv ved forskjellige andre, saasom Gavmildhed med Almisse, Undladelse af Selvhævn, Undvigelse af Leilighed til at synde o. s. v.

som ere gavnlige for Kirken, og derfra toges Præster og Biskopper. Nu forholder Sagen sig anderledes. Det gjöres ikke behov at anföre bekjendte Ting. Fordum samledes man for at lære; nu indbilder man sig, at Klosterlivet er indstiftet for at fortjene Naade og Retfærdiggjörelse; ja, det anprises som den egenlige Fuldkommenheds-Stand, og det stilles höit over alle andre Kald i Livet, som ere anordnede af Gud. ,Dette have vi, uden nogen hadefuld Overdrivelse, anfört i den Hensigt, at vore Prædikanters Lære om denne Sag maa kunne blive rigtigen forstaaet'[1]).

For det Förste — angaaende dem, der gifte sig, er det vor Lære, at det staaer alle som ikke ere skikkede til Coelibatet frit at indgaae Ægteskab, efterdi Löfter ikke kunne ophæve Guds Anordning og Bud[2]). *Men dette er Guds Bud: „formedelst Skjörlevnet have Enhver sin Hustru" (1 Kor. 7, 2). Og det er ikke dette Bud alene, men selve Naturen (creatio) og Guds Ordning, der bringer dem til Ægteskab, der ikke ere undtagne ved Guds særegne Gave, saaledes som det staaer skrevet: „Det er ikke Mennesket godt at være alene". Altsaa er det ingen Synd at efterkomme Guds Befaling og Ordning.*

Hvad Indvending kan der vel gjöres herimod? Man anslaae Löftets Forpligtelse hvor höit man vil, saa kan man dog ikke drive det dertil, at Löftet skulde kunne ophæve Guds Bud. Det er efter Kirkelovene en Regel, ,at ved ethvert Löfte den Höierestaaendes Ret er forbe-

---

1) t. T. „wie aber die Mönche diess ihr heilig Leben, da sie von rühmen, halten, wollen wir hier um Glimpfs willen fallen lassen".

2) Jvf. ovenfor S. 253, 255.

holdt'[1]*); hvor langt mindre kunne da disse Löfter have Gyldighed overfor Guds Bud?*

Dersom der ikke gaves Grunde, af hvilke den Forpligtelse, Löfterne medföre, kunde hæves, saa vilde Paverne ikke have meddeelt Dispensationer. Thi det staaer ikke til noget Menneske at ophæve en Forpligtelse, som stötter sig ligefrem paa guddommelig Ret. Men Paverne have klogelig indseet Nödvendigheden af at iagttage en vis Lemfældighed med Hensyn til denne Slags Forpligtelse; derfor haves der hyppig Exempler paa Dispensation fra Klosterlöftet. Det er en bekjendt Historie om Kongen af Arragonien, som blev taget tilbage fra Klosteret[2]*), og der haves Exempler fra vor egen Tid.*

Dernæst — med hvad Föie drive vore Modstandere saa strengelig (exaggerant) paa Löftets Forpligtelse eller Opfyldelse, paa samme Tid som de tie angaaende selve Beskaffenheden af Löftet[3]*): at det bör gaae ud paa det som er muligt (esse in re possibili), være frivilligt, aflagt af egen Drift og med velberaad Hu. Men hvorvidt en bestandig Kydskhed staaer i menneskelig Magt, er kun altfor vel bekjendt; og 'hvormange ere vel de, der have aflagt Löftet af egen Drift og med velberaad Hu?'*[4]*) Ynglinge og unge Piger overtales, 'förend de selv kunne have*

---

1) „in omni voto jus superioris excipi. t. T. „dass kein Gelübde der Oberkeit ihr Macht wehren soll". — I maintz. Ex. derimod: „dass die Gelübde auch wider des Pabsts Recht unbündig sind".

2) Don Ramiro, Sön af Kong Sancho 4 i Arragonien, var Benedicdictinermunk i Klosteret St. Pons de Tomiers i Narbonne, men ombyttede i A. 1134 Klosteret med Thronen, da Broderen Kong Alphons var död uden Arvinger.

3) t. T. „ist unbillig, dass man .. siehet nicht zuvor, ob dieses Gelübde sind oder nicht".

4) t. T. „was aus Zwang und Unverstand geschiehet, dass heisst nicht nicht freiwillig geschehen".

Begreb derom'[1]*), til at aflægge Löftet, ja tvinges stundom dertil. Derfor er der ingen Grund til at disputere saa skarpt angaaende ,Forpligtelsen, da dog alle tilstaae, at den uoverlagte Indgaaelse strider imod Löftets Natur'*[2]).

De fleste Kirkelove erklære Löfter ugyldige, der ere indgaaede för det 15de Aar, ,fordi der ikke antages tidligere at være den fornödne Modenhed til at kunne fatte Beslutning for det hele Liv'[3]). *En anden Kirkelov, som tager mere Hensyn til den menneskelige Skröbelighed, föier endnu nogle Aar til; thi den forbyder, at noget Löfte maa aflægges för det 18de Aar*[4]). *Men, hvad enten den förste eller den anden Regel fölges, vil den störste Deel have Frihed til at forlade Klostret, eftersom de Fleste have aflagt Löftet, förend de have naaet denne Alder.*

Endelig — om det endogsaa kunde dadles, at Löftet blev brudt, saa skjönnes det dog ikke, hvorledes deraf skulde fölge, at Ægteskabet bör oplöses, naar det allerede er indgaaet imellem saadanne Personer. Augustinus er af den Mening, at det ikke bör ophæves (27 qu. 1 cap. mysterium) — en Autoritet, som ikke er ringe, omendskjöndt Andre efter den Tid have været af anden Mening[5]).

---

1) t. T. „die ihr Vermögen nicht gewusst haben, auch nicht verstanden, ob solch Leben göttlich sey oder nicht".

2) t. T. „ist nicht Noth zu disputiren, ob sie binden oder nicht binden; denn, so es nicht Gelübde sind, binden sie nicht".

3) t. T. „darum dass in dem Alter auch Niemand sein Vermögen weiss".

4) dist. 28 cap. de his. Jvf. ovenf. S. 284 Anm. 2.

5) Efter Kirkelovene er Klosterlöftet ikke blot „impedimentum impediens", men „imp. dirimens" for Ægteskabet, dog ikkun da naar dette ikke er legemligt fuldbyrdet. „Det klosterlige Löfte er forskjelligt fra de hellige Kirkeembeder, eftersom det ophæver ogsaa det tidligere indgaaede Ægteskab, naar det er afsluttet, ikke fuldbyrdet (ratum non consummatum), medens Ordinations-Sacramentet blot gjör Ægteskabet ugyldigt, som bliver indgaaet senere". Devoti, inst. can. II. p.

Men, endskjöndt de Fleste synes allerede ved Guds Bud om Ægteskabet at blive frigjorte fra Klosterlöftet, saa have vi dog ogsaa andre Grunde at anföre for Löfternes Ugyldighed: efterdi nemlig enhver Gudsdyrkelse, som er anordnet af Mennesker uden Guds Bud og indstiftet i den Hensigt at fortjene Retfærdiggjörelse og Naade, er ugudelig; som Christus siger: „de dyrke mig forgjeves, ved menneskelige Bud". (Matth. 15, 9). Og Paulus lærer overalt, at Retfærdiggjörelsen ikke skal söges ved vore Iagttagelser og gudstjenstlige Skikke, som ere udtænkte af Mennesker, men at den bliver de Troende til Deel ved Troen, at de annammes i Naade af Gud for Christi Skyld.

Men det er vitterligt, at det er Munkenes Lære, at selvskabte Fromhedsövelser skulle gjöre fyldest for Synderne, erhverve Naade og Retfærdiggjörelse. ‚Hvad er dette andet end at forringe Christi Herlighed, fordunkle og fornægte Retfærdiggjörelsen'?[1]) *Heraf fölger da, at hine vedtagne Löfter ere en ugudelig Gudsdyrkelse; og de ere altsaa uden Gyldighed. Thi et ugudeligt Löfte, som er aflagt tvertimod Guds Bud, har ingen Gyldighed; thi Löftet bör ikke, som det hedder i Kirkeloven, være et Uretfærdigheds Baand*[2]).

Paulus siger (Gal. 5, 4): „I have intet med Christus at gjöre, I som ville retfærdiggjöres ved Loven; I ere faldne ud af Naaden". Altsaa — ogsaa de, som söge Retfærdiggjörelse ved Löfte, have ikke noget med Christus

---

220. See Trid. Conc. sess. 24 de matrim. can. 6. Jfr. Walter, Lehrb. d. Kirchenrechts § 240.

[1]) t. T. „was ist nun das anders, denn ihr Möncherei an Christus Statt setzen, und verleugnen die verheissene Barmherzigkeit in Christo?"

[2]) t. T. tilföier: „Darum alle Gelübde, so wider Gottes Befehl und Gebot sind, sollen billig unbündig gesprochen werden".

at gjöre, og ere faldne ud af Naaden. Thi ogsaa de, der tillægge Löfter retfærdiggjörende Kraft, tillægge deres egne Gjerninger hvad der rettelig henhörer til Christi Forherligelse[1]*.*

Men det lader sig ikke nægte, at det jo er Munkenes Lære, at de ved deres Löfter og deres Övelser blive retfærdiggjorte og erkverve Syndernes Forladelse; ja, de have opdigtet endnu urimeligere Ting, sagt, at de overlode deres Gjerningers Fortjeneste til Andre[2]*. „Dersom Nogen vilde lægge an paa en hadefuld Opdyngen af Exempler (si quis velit odiose exaggerare)*[3]*, hvor Meget lod dsr sig ikke samle, som Munkene selv vilde blues ved"*[4]*! De have tilmed indbildt Folket, at de selvgjorte Fromhedsövelser skulde udgjöre den christelige Fuldkommenheds-Stand. Mon det er andet end at tillægge Gjerningerne retfærdiggjörende Kraft? Det er ingen ringe Forargelse i Kirken, at fremstille for Folket en vis bestemt Gudsdyrkelse, udtænkt af Mennesker uden Guds Bud, og at lære, at Menneskene skulle retfær-*

---

1) I t. T. er den foregaaende Sætning udviklet med större Udförlighed; saaledes bl. A.: „sie halten ihre eigene Werk gegen Gottes Zorn und Gericht, nicht den Mittler und Versöhner Christum; darum rauben sie Christo seine Ehre und geben's ihren Orden".

2) t. T. tilföier: „machen sich also selbst zu Christo, und wollen durch ihre übrige Werk andere selig machen".

3) t. T. (mainz. Ex.): „wenn Einer dies Alles wollt unglimpflich treiben und aufmutzen".

4) Istedet herfor har t. T.: „also lehren sie vertrauen auf eigne Werk, nicht auf Christus Versöhnung. Solch Vertrauen ist öffentlich wider Gott, und ist vergeblich, wenn Gott richtet und das Evangelium erschreckt. Denn unsere Werk können nicht bestehen wider Gottes Zorn und Gericht, sondern allein also wird Gottes Zorn versöhnet, wenn wir ergreifen Gottes Verheissung in Christo zugesagt, und glauben dass uns Gott nicht von wegen unser Werk sondern aus Barmherzigkeit um Christus willen gnädig seyn wolle. Derhalben diejenige, so auf eigene Werk vertrauen, die verstossen Christum und wollen sein nicht; denn sie wollen nicht auf ihn vertrauen".

diggjöres ved en saadan Gudsdyrkelse[1]). *Thi Retfærdiggjörelse ved Troen, som först og fornemmelig bör læres i Kirken, bliver fordunklet, naar hiin vidunderlige Engledyrkelse, dette Skin af Armod, Ydmyghed og Coelibat foregjögles Menneskenes Öine.*

Desuden blive Guds Bud og den sande Gudsdyrkelse fordunklede, naar Folket hörer, at Munkene alene skulle befinde sig i Fuldkommenheds-Standen; thi den christelige Fuldkommenhed bestaaer i, oprigtigt at frygte Gud og atter at have en stærk Tro og fortröste os for Christi Skyld til, at vi have en forsonet Gud, at bede til Gud og med Sikkerhed at vente Hjælp fra ham i Alt, hvad der skal udföres efter vort Kalds Medför, og paa samme Tid at gjöre det Gode og tjene vort Kald med Nidkjærhed. Heri bestaaer den sande Fuldkommenhed og den sande Gudsdyrkelse, ikke i Coelibat, eller i Tiggerskab eller i smudsig Paaklædning'[2]). *Men af hine falske Anpriisninger af Klosterlivet henter Folket mange skadelige Fordomme. Det hörer Coelibatet anprises over al Maade, og föler derfor Samvittighedsnag over at leve i ægteskabelig Stand; det hörer, at Tiggerne alene skulle være i Besiddelse af Fuldkommenhed, og der opstaaer Samvittighedsnag ved at have Eiendom eller drive Handel; det hörer, at det ikke at hævne sig skal blot være et evangelisk Raad, og derfor frygter man i det private Liv ikke for at tage Hævn (thi det er jo et Raad, ikke et Bud); Andre mene, at alle*

---

[1]) t. T. tilföier: „das heisst ja Christum weggeworfen; denn, so sie Gottes Gesetz erfüllen und dem genug thun, bedürfen sie Christi nicht, und hat Gott nicht an ihn zu strafen und zu richten".

[2]) t. T. „in Betteln, Kappen, Gürteln und dergleichen". Mainz. Ex. „in Betteln oder in einer schwarzen oder grauen Kappen".

Övrighedsembeder og borgerlige Bestillinger skulle være usömmelige for Christne.

Der læses om Mennesker, som have forladt deres Huusstand, forladt Embede i Staten, og trukket sig tilbage i Klostrene. Dette have de kaldt at flye Verden og söge en Leveviis, som skulde være mere velbehagelig for Gud, uden at betænke, at den rette Tjeneste af Gud er at söge i de Bud, som han selv har givet, ikke i dem, der ere udtænkte af Mennesker. Den gode og fuldkomne Leveviis er den, som stötter sig til Guds Bud. ‚Herom er det fornödent at Folket paamindes'[1]).

Og för vor Tid har Gerson[2]) *yttret sig imod Munkenes Vildfarelse angaaende deres Fuldkommenhed, og han erklærer, at det paa hans Tid endnu var en ny opkommen Tale, at Klosterlivet skulde være den rette Fuldkommenheds-Stand.*

Saamange ugudelige Forestillinger ere heftede til Klosterlöfterne: at de skulle have retfærdiggjörende Kraft, at de skulle udgjöre den christelige Fuldkommenhed, at de skulle

---

[1]) t. T. „Darum fodert die hohe Nothdurft, dass rechte Prediger die Leute mit Fleiss lehren, dass christliche Vollkommenheit in Glauben und Werken von Gott geboten stehe, nicht in Möncherei und Gelübden, die Gott nicht geboten hat". — I Apologien og repetit. conf. anföres det bekjendte Sagn om Eremiten Antonius, som begjerede af Gud et Tegn paa, hvorvidt det var lykkedes ham at bringe det i den sande Fuldkommenhed, og blev henviist til en Skomager i Alexandrien som den, der stod paa lige Linie med ham. „Han forföier sig hen til Skomageren for at erkyndige sig om hans Fromhedsövelser og Naadegaver; han taler med Manden, men faaer intet andet at höre, end at han om Morgenen tidligt beder kortelig for den hele By, og iövrigt passer sin Dont. Hvoraf Antonius erkjendte, at det ikke var den Leveviis, han havde valgt, der havde Kraft til at retfærdiggjöre".

[2]) i hans Skrifter: „de consiliis evangelicis et statu perfectionis" og „de perfectione cordis".

indbefatte baade Evangeliets Bud og dets Raad, at 'de skulle före til overskydende Fortjenstlighed' (opera supererogationis)[1]. *Efterdi alt dette er falskt og uden Grund, ere Löfterne uden Gyldighed*"[2]).

* * *

Forsvaret, som i den katholske Confutation er stillet imod den protestantiske Indsigelse og Besværing, er i mærkelig Grad svagt, indskrænket til enkelte, let hensatte og löst forbundne, Sætninger.

1. „Klosterlivet er ikke et Menneskepaafund, men grundet i den h. Skrift af den Hellige Aand"; der henvises til Nasiræernes Löfter.

2. „Mange hellige Personer, som have gjort Undertegn og fört et Liv af underfuld Hellighed, have levet i disse Ordener med mange tusindegange Tusinder, og deres Regler ere mange hundrede Aar igjennem blevne antagne og opbevarede gjennem den hele christne Verden af den katholske Kirke".

3. „Klosterlöftet gaaer ikke ud paa det Umulige; thi, omendskjköndt den Vise siger: „jeg veed, at jeg ikke

---

1) t.-T. „dass sie Uebermaass Werk haben, und andern appliciren für sie genug zu thun".

2) Jvf. de kbh. Art. (23. 24): „Om Klosterlevnet og Munkelöfte troe og sige vi, at den ikke befæstes af den hellige Skrift, men deres Levnet og selvdigtede Gudstjeneste og Ceremonier, Örkeslöshed og deres meste Handel er imod Skriften. — Munkelöfte er og mod christen Frihed og lögnagtig; vare de end ellers gode for Verden, da ere de dog Gud ubehagelige, idet de ere efter Menneskenes Bud, og ingen Tjeneste er Gud taknemmelig, uden det er efter hans Befaling". Og hertil Art. 41: „Item troe og lære vi, at alle örkeslöse Munke eller hvo de ere, som karske og före ere og annammer den Almisse, fattige, saare syge og faderlöse Börn skulle have, eller löbe omkring at trygle, besvigende simpel Almue med falsk Forjæt (Löfte), da skulle sættes i Band efter Skriftens Lydelse".

kan afholde mig, naar Gud ikke giver det", saa har Christus forjættet: beder, og I skulle faae".

4. „At Munkene skulle paastaae at være i Fuldkommenheds-Standen, er aldrig bleven hört; thi de klosterlige Personer tillægge sig ikke selv Fuldkommenhed, men de ere i Stand til at opnaae Fuldkommenhed i denne Stand; deres Regler og Övelser ere Regler til at opnaae Fuldkommenhed, ikke Fuldkommenheden selv. Heller ikke bliver derved gjort noget Indgreb i Christi Ære; thi Klosterpersonerne holde Alt for Christi Æres Skyld, og for at fölge ham efter".

5. „Det er sagt i Guds Ord, at Klosterlivet, naar det holdes med tilbörlig Lydighed — og alle Klosterfolk kunne med Guds Naade holde det —, fortjener det evige Liv og endnu meget mere; thi Christus har tilsagt dem: hvo som forlader Huus eller Brödre eller Söstre ... for mit Navns Skyld, skal have hundredfold Lön, og arve det evige Liv" (Matth. 19, 29).

6. „Derfor kan det ingenlunde taales, at saadanne Löfter skulle brydes af Letfærdighed eller Kaadhed, uden al Gudsfrygt. Alt, hvad der bliver anført imod Klosterlivet, er ugudeligt. Fyrster og Stæder skulle snarere formanes til, at de hjælpe til, at Klostrene blive reformerede ved deres Foresatte, men ikke ophævede, og at Munkene blive paamindede og forbedrede istedetfor at udryddes".

I Reformatorernes Opposition imod Klosterliv og Klosterlöfter, som den findes i Confessionen og de övrige kirkelige Skrifter, er et dobbelt Synspunkt at adskille. Deels nemlig er Angrebet rettet imod Klosterlivets Udartning: „i hvilken Tilstand Klostrene have været (qvalis status fuerit monasteriorum), hvormeget

der daglig er foregaaet i Klostrene tvertimod Kirkelovene" (Conf.). Der anstilles en Sammenligning imellem Fortid og Nutid: vises, hvor ofte Klosterlöftet er bleven tilsneget og paatvunget, hvorledes Klostrene efterhaanden ere blevne fra Fristeder til Tvangsanstalter, fra virkelige Pleiesteder for Fromhed og for kirkelig Videnskab til Boliger for Dovenskab, Vellevnet, Skinhellighed: „De Gamle sögte enten ud i Örkener, som Antonius, eller oprettede skoleagtige Samlivsboliger (collegia), som Basilius, borte fra de folkerige Stæder... Nu ere Klostrene et Samliv af lærde eller ulærde Mænd, der före et mageligere Liv end andre Mennesker, for Alles Öine og midt i Menneskers Færsel; de have Forlystelser af forskjellig Art, som de eftertragte, og ganske andre Beqvemmeligheder end de övrige Mennesker, der leve i det borgerlige og huuslige Kald (repetit. conf.)[1]. Det er en Paaviisning af Misbrug, grundede deels i Klostertugtens Forfald deels i skjeve Retninger af det hele senere kirkelige Liv, som vistnok opfordrer til gjennemgribende Reform af Klostervæsenet, men — saaledes som det ogsaa bemærkes fra katholsk Side — ikke vilde begrunde en Indsigelse imod Klosterlöfter og Klosterlivet i sig selv fra christeligt Standpunkt.

Men deels og fornemmelig angribes den Forrykkelse af den sunde evangeliske Livsopfatning,

---

[1]) I Apologien er det samme Thema stærkere udfört: „Det er vitterligt, hvor meget af Hyklerie, Ægjerrighed, Pengegridskhed der findes i Klostrene, hvilken Vankundighed og Forfölgelsessyge i al deres Uvidenhed, hvilken Tomhed i deres Prædikener, hvilken Gave til at udtænke nye Midler til Berigelse ... De nyeste Klostre ernære blot en Skare af Lediggængere, som under et falsk Helligheds-Skilt fraadse af de offenlige Almisser". Apologien henviser iövrigt til Luthers Skrift „von den Klostergelübden" (XIX. S. 1808 ff. 2053 ff.)

af den sande evangeliske Livslov, som ligger til Grund for Klosterlivet: at en Udtrædelse af Livet i Verden, en Forsagelse af det personlige Kald i Livet til at arbeide med Andre og for Andre, en Afslutning af Virksomheden i en snever Kreds af eensformige Fromhedsövelser skulde være den rette Vei til Hæderlighed for Gud, Veien til en aandelig Fuldkommenhed af höiere, udsögt Art, til Erhvervelse af en overskydende Fortjenstligheds Skat. „Intet er vissere end dette, at et saadant Löfte ikke er tilladt, hvorved Den, som aflægger det, mener, at han fortjener Syndernes Forladelse for Gud og gjör fyldest for sine Synder; thi denne Méning er aabenbar Forhaanelse af Evangeliet"[1]). Herhen hörer den fortrinlige Udvikling, som Apologien giver af den sande Mening af det fra katholsk Side paaberaabte Ord i Matth. 19, 29: „Der er en dobbelt Maade et forlade Huus og Huusstand paa. Den ene er uden Kald og Befaling fra Gud; den billiger Christus ikke, . . men vi vide, at Guds Bud forbyder at forlade Hustru og Börn. Men der er en anden Forladen, som skeer efter Guds Befaling; nemlig, naar Magten eller Tyranniet vil tvinge os til at vige eller fornægte Evangeliet. Her have vi en Befaling, at vi heller skulle udholde Forurettelse, heller lade os beröve ikke blot Formue, Hustru, Börn, men Livet selv. — Ogsaa vort Legeme bör vi forlade for Evangeliets Skyld. Men det vilde være latterligt at

---

[1]) „Dersom dette — saaledes vedbliver Apologien — ikke er selve Evangeliets Stemme, ikke den evige Faders Lære, som du, der er i Faderens Skjöd, har aabenbaret for Verden, da lide vi retfærdigen. Men din Död er Vidne, din Opstandelse er Vidne, den Hellige Aand er Vidne, den hele Kirke er dit Vidne, at dette er Evangeliets sande Lære, at vi erholde Syndernes Forladelse ikke formedelst vore Fortjenester, men formedelst dig ved Troen".

mene, at det skulde være en Dyrkelse af Gud at dræbe sig selv og forlade Legemet uden Befaling fra Gud. Saaledes er det ogsaa latterligt at mene, at det skulde være en Gudsdyrkelse at forlade Eiendom, Venner, Hustru, Börn uden Guds Bud .... Lad Cynikere som Diogenes prise saadan hedensk Hellighed. Christelig Hellighed bestaaer i noget langt Höiere end i saadant Hyklerie; thi evangelisk Armod bestaaer ikke i at forlade sin Eiendom, men i ikke at være gjerrig, ikke at fortröste sig til sit Gods, saaledes som David var fattig midt i sin Rigdom og Magt. — Det er en Jammer, at saadanne pharisæiske, ja mahomedanske Stemmer skulle læses og höres i Kirken, at Evangeliet, Christi Riges Fuldkommenhed skulde bestaae i slige Daarligheder ... — Og det er Toppunktet af Ugudelighed at mene, at man saaledes skulde gjöre de ti Bud fyldest, at der skulde blive en Fortjeneste tilovers; thi disse Bud: „du skal elske Herren din Gud af dit ganske Hjerte", og videre: „du skal ikke begjere" staae som Anklagere af alle Hellige".

Det er klart, at denne evangeliske Vurdering paa den ene Side strækker sig langt videre end til det egenlige Klosterlöfte og Klosterliv. Man behöver ikke at söge ud i Örkener eller begrave sig i Klosterets Mure eller at söge Fromheds-Forvisning og Frelse i Klosterreglernes Mechanisme, for at falde ind under den Lov og Dom, der her er talt ud af Evangeliets Aand. Den gjælder den hele Mangfoldighed af Yttringer, under hvilke en munkeagtig Isolerings-Aand kommer tilsyne: enhver Voldtagen af Himmeriges Rige ved Fastklæben til Former i Ord eller Skik i den levende og levendegjörende Fromheds Sted, enhver sygelig Sky for at deeltage i fælleds Fare eller fælleds Möie og Besvær i Guds Riges

Tjeneste, og istedetfor trofast Anvendelse af Evne og Kræfter en quietistisk Hensynken i et selvbeskuende Livs fristende Hvile. Paa den anden Side er det ikke mindre klart, at denne principielle Anke og Indsigelse ikke rammer enhver Form af Klostervæsenet. Naar den katholske Verden har fredelige, indviede Mure, indenfor hvilke Mænd, der have offret Liv og Kraft i Kirkens Tjeneste, kunne drage sig tilbage i den affældige Alderdoms Dage til et velgjörende Stilleliv, eller har indbydende Stiftelser, rigt udstyrede med videnskabelige Hjælpemidler, hvor Mænd, der ved indre Kald finde sig henviste til et granskende Eneboerliv, kunne hengive sig i uforstyrret Ro til videnskabelige Sysler, og sættes i Stand til at berige Verden med benedictinske Lærdomsværker, omfattende nok til at kunne udfylde et arbeidsomt Livs Dage: da er her Tilfælde, hvor den ydre Isolerings-Foranstaltning kommer paa veldædig Maade en naturlig, allerede tilstedeværende aandelig Isolering til Hjælp. Saadanne Anstalter höre til de — ikke faa — Fortrin, som den katholske Kirke har forud för den protestantiske (i alt Fald med Undtagelse af England), som denne er bleven berövet ved en hensynslös Inddragning af Klostrenes Gods, eller dog ved en eensidig Benyttelse til praktiske og velgjörende Formaal i enkelt Retning[1]).

---

[1]) En Anvendelse i saadan videre Udstrækning findes oftere anbefalet og paaviist af Reformatorerne. I repetit. conf. hedder det: „Paa mange Steder mangle Menighederne Præster eller Præsterne Livsophold. Her burde man först komme til Hjælp med de rige Klosteres Indtægter; derefter burde man ogsaa understötte fattige Personers Studeringer, og i nogle Klostre kunne Skoler oprettes . . . Ogsaa Hospitaler kunne hjælpes derfra, hvor Fattige, som lide af langvarige Sygdomme,

XXVIII.

Om den geistlige Magt[1]).

„Der har været fört heftige Stridigheder angaaende Biskoppernes Magt, og der har været Nogle, som ved denne Leilighed have paa heel upassende Maade (incommode) sammenblandet den geistlige og den verdslige Magt (potestatem gladii)[2]). Af denne Sammenblanding er der opstaaet heftige Krige og Bevægelser, idet Paverne, stöttende sig paa Nöglemagten, ikke alene have anordnet nye Guds-

---

maae underholdes. Til saadan from Brug er i disse Lande en stor Deel af Klostrenes Indtægter bleven anvendt". De schmalk. Art. tilföie: „Anstalter til at danne Personer, skikkede til Statstyrelse eller til verdslig Bestilling i Stæder og paa Landet, ogsaa til at danne unge Piger til Huusmödre og Opdragerinder" som de, der have Krav paa at understöttes af Klostermidlerne. I sine Skrifter kommer Luther oftere tilbage til dette Forslag: at benytte Klostrene til Dannelsesanstalter, hvorfra kunde udgaae lærde Mænd eller dygtige Mænd til Kirkens og Statens Tjeneste (XIX. S. 804. XX. S. 1378); eller ogsaa han tilraader at lade Klostrenes Formue flyde ind i „en offenlig og fælleds Kasse, hvoraf der, efter christelig Kjærlighed, kunde gives og laanes til Alle, som ere fattige i Landet, de være adelige eller borgerlige, for saaledes (?) at opfylde Stifternes Testament og Villie" (X. S. 1152). Dog mangler det heller ikke paa Steder, hvor Luther, i udelukkende Betragtning af Klosterlivets Misbrug, erklærer det for „Ret og billigt at omstyrte og forstyrre alle Klostere og Stifter, med mindre man maaskee vilde lade et eller andet blive staaende, til Minde om de Synder og Grueligheder, som der have havt deres Hjem og drevet deres Spil" (II. S. 2789).

1) t. T. „Von der Bischöfe Gewalt". Ogsaa i den latinske Text nævnes „Biskopperne" flere Gange; men disse stilles sammen med „Præsterne" (episcopi seu pastores), som eenstydige Benævnelser. Jvf. schmalk. Art. (de potest. et jurisd. episc.): „Alle, ogsaa vore Modstandere, ere enige derom, at denne Magt er efter guddommelig Ret fælleds for Alle, som forestaae Menighederne, hvad enten de kaldes Præster eller Presbyterer eller Biskopper". — Om denne Artikels Omarbeidelse i den tydske Text s. ovenf. S. 10. 283 Anm. 2.

2) t. T. „haben gelehret, dass der Pabst aus Christus Befehl ein Monarch und Herr seyn soll aller weltlichen Güter, Königreich und Herrschaften, der König zu setzen und zu entsetzen Gewalt habe".

dyrkelser og betynget Samvittighederne ved Forbehold af særegne Tilfælde (reservatione casuum[1]) og voldsomme Bandlysninger[2]), men endogsaa have gjort Forsög paa at tiltage sig Ret over de verdslige Regeringer (regna mundi transferre) og betage Keiserne deres Herskermagt. Disse Misgreb have for lang Tid siden været Gjenstand for gudfrygtige og lærde Mænds Paatale i Kirken. Herved ere vore Lærere blevne nödsagede til, for at berolige Samvittighederne at fremstille Forskjellen imellem den geistlige og den verdslige Magt, og de have lært, at begge bör, paa Grund af Guds Bud, holdes höit i Agt og Ære som Guds store Velgjerninger paa Jorden.

Vor Lære gaaer ud derpaa, at Nögletjenesten eller Bi-

---

1) Efterdi Absolutionen i det katholske Bods-Sacrament bliver betegnet som en Doms-Act (actus judicialis), bliver den erklæret ikke alene for ulovlig, men ogsaa for ugyldig og uvirksom (nullius momenti), naar den af Præsten meddeles til Andre end dem, der ere underlagte hans geistlige Jurisdiction. Denne Magt bliver ved Ordinationen overdraget Præsten af Biskoppen, hos hvem Jurisdictionsmagtens Fylde over det hele Stift er beroende. „Men de hellige Fædre have fundet, at det bidrager i höi Grad til det christelige Folks Optugtelse, at visse sværere og grovere Misgjerninger ikke absolveres af enhver Præst, men alene af de överste Præster; og saaledes have Paverne, ifölge den överste Magt, som er overdraget dem i den hele Kirke, med god Grund kunnet forbeholde visse alvorligere Misgjernings-Sager til deres særlige Dom" (Trid. Conc. sess. 14 c. 7). „Dog — föies der endnu til — for at ikke ved denne Leilighed Nogen skal fortabes, er det i Guds Kirke altid bleven iagttaget, at ingen Reservation gjælder i Dödstimen (in articulo mortis), og at derfor alle Præster da kunne absolvere enhver Poenitent fra enhver Synd og enhver Straf". Conciliet anpriser Fromheden af denne Undtagelse („pie admodum"). Men, da i mange Tilfælde Dödstimen ikke kan kjendes forud med Bestemthed, og det dog maa være Dödsfarens overhængende Nærhed, der skal antages at tilföre Absolutions-Ordet en Kraft og Virksomhed, som det mangler udenfor denne, saa er det med stor Föie, at der i Conf. föres Klage over en „Besværing af Samvittighederne (conscientias oneraverunt)".

2) t. T. tilföier: „sind auch in's Fegefeuer damit gefahren".

skoppernes Magt er, ifölge Evangeliet, Magt eller Bemyndigelse fra Gud til at prædike Evangeliet, forlade og forholde Synder og forvalte Sacramenterne. Thi med denne Bemyndigelse udsender Christus Apostlene: „som Faderen har sendt mig, saaledes sender jeg eder; annammer den Hellige Aand! hvem I forlade Synderne, dem ere de forladte, og hvem I forholde dem, dem ere de forholdte"; og Mark. 16, 16: „gaaer ud og prædiker Evangeliet for al Skabningen".

Denne Magt udöves blot ved at lære eller prædike Ordet og forvalte Sacramenterne enten til Flere samlede eller til den Enkelte, i Medför af det geistlige Kald, eftersom det ikke er legemlige men aandelige Goder, der gives: den evige Retfærdighed, hellig Aand, evigt Liv. Disse Goder kunne ikke blive Nogen til Deel uden ved Ordets og Sacramentets Forvaltning, saaledes som Paulus siger: „Evangeliet er Guds Kraft til Salighed for hver Den som troer." Altsaa, da den geistlige Magt tilförer evige Goder og udöves alene ved Ordets Forvaltning[1]), saa træder den ikke i Veien for det verdslige Regimente, ligesom Syngekunsten ikke lægger den Hindring i Veien. Thi verdsligt Regimente angaaer andre Ting end Evangeliet. Övrigheden beskjermer ikke Sjelene men Legemerne og de legemlige Ting imod aabenbare Forurettelser, og tvinger Menneskene ved Sværdet og legemlige Straffe til at iagttage borgerlig Retfærdighed og Fred[2]).

---

[1]) t. T. tilföier: „ist sie fern unterschieden von weltlicher Gewalt, die leiblich Güter giebt und erhält, und wird mit leiblichem Zwang geübet, schützet den Leib, Haus und Hof".

[2]) t. T. tilföier: „das Evangelium sagt von ewigen Dingen und Gütern der Seele, und lässt die Oberkeit aüsserlich Regiment fassen und halten von Leib und leiblichen Gütern, und hat damit gar nichts zu

Derfor skal den geistlige og den verdslige Magt ikke sammenblandes. Den geistlige Magt har sin Fuldmagt til at lære Evangeliet og forvalte Sacramenterne[1]). *‚Den skal ikke gribe ind i fremmed Kald, ikke tiltage sig Magt over de verdslige Regeringer, ikke ophæve Övrighedernes Love, ikke löse fra lovlig Lydigheds-Pligt, ikke hindre Rettergang angaaende Statens Skik og Forfatning'*[2]); *saaledes som Christus siger: „mit Rige er ikke af denne Verden"; fremdeles: „hvo har sat mig til Dommer eller Voldgiftsmand over eder?" Og Paulus siger i Br. t. Philipp 3: „vort Borgerskab er i Himlen", og i 2 Kor. 10: „vore Stridsvaaben ere ikke kjödelige, men mægtige ved Gud til at nedbryde Befæstninger" o. s. v.*

Paa denne Maade holde vore Lærere begge Magters Kald og Pligt adskilt, og de gjöre det til Pligt at holde begge i Ære, og erkjende begge at være Gave og Velgjerning fra Gud"[3]).

„Dersom Biskopperne have nogen verdslig Magt (potestatem gladii), saa have de den ikke efter Evangeliets

---

thun, ohn allein das es vermahnet, das wir sollen derselbigen weltlichen Gewalt gehorsam seyn, und sollen wissen, dass der Stand Gott wohl gefalle, denn Gott habe ihn geordnet dem leiblichen Leben zu gut".

1) t. T. tilföier: „dass sich geistlich Gewalt nicht unterstehe weltlicher Aemter, als gehören die zu ihrem Amt aus Christus Befehl".

2) t. T.: „hat nicht Befehl von Christo, dass sie sich zum Herrn setze aller Güter und Königreich in der Welt, dass sie König setze oder entsetze, dass sie weltlich Recht von Zinsen oder andern weltlichen Sachen mache".

3) Jvf. de kbh. Art (36): „Ret christelige Biskopper eller Præster — som ere Alle Eet — ere intet andet end Prædikere og Tjenere i Guds rene Ord, hvilket dennem bör at udskifte og forkynde for Almuen under Sjels Fortabelse; og bör dennem ikke at befatte dennem med Verdens Handel, Bram eller Hovmod, ikke stride eller före Krigsfolk, ikke at være i Dom, Trætte eller anden slig Handel, som deres Embede intet tilhörer, men er det tvert imod".

Fuldmagt, men efter menneskelig Ret, der er forlenet dem af Konger og Keisere til den borgerlige Forvaltning af deres Gods. Og denne Bestilling er en anden end Evangeliets Forvaltning[1].

Naar der altsaa spörges om Biskoppernes Jurisdiction, da maa den verdslige Magt adskilles fra den geistlige Jurisdiction[2]. *Fremdeles — efter Evangeliet eller som man kalder det, efter guddommelig Ret tilkommer der Biskopperne som Biskopper (d. v. s. dem, til hvilke Forvaltningen af Ord og Sacramenter er betroet) ingen anden Jurisdiction end at forlade Synder, videre at paakjende angaaende Læren og forkaste den fra Evangeliet afvigende Lære, og udelukke de Ugudelige, hvis Ugudelighed er vitterlig, af det kirkelige Samfund, ikke ved Anvendelse af*

---

1) t. T. tilföier: „wie S. Paulus Handwerk sein Predigtamt nicht angehöret".

2) Ved Udviklingen af den kirkelige Magt have Reformatorerne optaget den kanoniske Rets Adskillelse af „potestas ordinis" og „potestas jurisdictionis" („placet nobis vetus partitio potestatis in p. ordinis et p. jurisdictionis". apol.) med fornöden Omdannelse af Begreberne. — I den katholske Kirke er „pot. ordinis" Evnen, der meddeles formedelst Ordinationen ved Naadegavernes Forlening, til at forvalte Sacramenterne som undervirkende Naademidler. Denne Evne kan ikke tabes, og med Hensyn til den gives der, ifölge Naadekraftens större eller ringere Udstrækning, ikkun een geistlig Klasse-Forskjel: Præst og Biskop (Denne kan alene udföre Ordinations- og Confirmations-Sacramentet). „Pot. jurisdictionis" er Beföielsen, i Henhold til det ydre Kald, til at forvalte det geistlige Embede i en vis, större eller mindre, Kreds. Herhen hörer det fuldstændige hierarchiske Klasse-System: den romerske Biskop — Patriarcher — Metropoliter — Biskopper — Prælater — Sognepræster — kirkelige Betjente. En reen geistlig Handling, Udförelse af et eller andet Sacrament er vistnok ulovlig, naar den er udfört uden Bemyndigelse, men er ligefuldt gyldig, selv om den var foretaget af en fra Embedet afsat Geistlig; hvorimod en kirkelig Jurisdictionshandling (f. Ex. Indsættelse af en Geistlig, Excommunication) er död og magteslös, naar den kirkelige Beföielses-Grændse derved er overskredet.

menneskelig Magt men ved Ordet[1]), *Her ere Menighederne nödvendigviis og ifölge guddommelig Ret dem Lydighed skyldige, efter Christi Ord: „hvo som hörer eder, hörer mig" (Luk. 10, 16). Men, naar de lære noget eller anordne noget stridende mod Evangeliet, da have Menighederne den Befaling fra Gud, som forbyder dem at adlyde: Matth. 7, 15: „vogter eder for de falske Propheter"; Gal. 1, 8: „dersom endog en Engel fra Himlen prædiker et andet Evangelium, han være en Forbandelse"; 2 Kor. 13, 8: „vi formaae intet imod Sandhed, men for Sandhed"; og fremdeles (13, 10): „os er givet Magt til Opbyggelse ikke til Nedbrydelse". Saaledes ogsaa Kirkelovene 2 qu. 7 sacerdotes og cap. oves. Og Augustinus siger imod Petilians Lære: „man skal ikke give de katholske Biskopper Medhold, naar de fare vild eller lære imod Guds kanoniske Skrifter".*

Dersom de have nogen anden Magt eller Jurisdiction til at paakjende visse Sager, saasom Ægteskabs- og Tiende-Sager, saa have de den efter menneskelig Ret[2]), *og hvor de ordenlige Dommere svigte deres Kald (cessantibus ordinariis), ere Fyrsterne pligtige til, selv imod deres Villie, at overtage Dommerkaldet for deres Undersaatter (suis subditis jus dicere) til Vedligeholdelse af Fred og Ro.*

Der spörges videre: om Biskopperne eller Præsterne

---

[1]) Jvf. schmalk. Art. (de excomm.): „Den store Band, som Paven kalder saaledes, ansee vi alene for en borgerlig Straf, der ikke vedkommer os Kirkens Tjenere. Men den mindre, som den kaldes, er en sand og christelig Band, som ikke tilsteder aabenbare og haardnakkede Syndere til Sacrament og kirkeligt Samfund, förend de forbedre sig og undgaae Misgjerninger. Og denne kirkelige Straf eller Band maa ikke sammenblandes med den borgerlige".

[2]) t. T. tilföier: „und nicht, dass Christus dieselbige Sachen zu ihrem Amt gezogen habe".

have Ret til at anordne Ceremonier i Kirken, og give Love angaaende Spiser og Faster, „forskjellige Værdigheder eller Klasser af Geistlige'[2]). *De som tilkjende Biskopperne denne Ret, paaberaabe sig det Vidnesbyrd (Joh.* **16**, **12. 13**): *„jeg har endnu meget at sige eder, men nu kunne I ikke bære det; naar han kommer den Sandheds Aand, skal han veilede eder til al Sandhed". De paaberaabe ogsaa Apostlenes Exempel, som have forbudt at nyde Blod og qvalte Dyr; de paaberaabe Sabbatens Ombytning med Söndagen, imod Dekalogus, som det synes*[2]). *Og der er ikke noget Exempel, hvorpaa der lægges stærkere Vægt end denne Forandring af Sabbaten; ‚de paastaae, at det er en stor Magthandling, at Kirken saaledes har dispenseret fra Budet i Dekalogus*[3]).

Men angaaende dette Spörgsmaal er det vor Lære, at Biskopperne — saaledes som det er viist ovenfor — ikke have Magt til at anordne noget imod Evangeliet. Det samme lære ogsaa Kirkelovene dist. **9**. *Fremdeles er det stridende mod Skriften, at anordne eller paalægge Love,*

---

1) mangler i den t. T.

2) Allerede i det 2det Aarhundrede blev Söndagen overalt helligholdt som Kirkens Festdag „paa hvilken Gud skabte Verden og vor Frelser opstod fra de Döde" (Justin. apol. I c. 67); og selve Overgangen fra Sabbaten til Herrens Dag findes omtalt hos de apostoliske Fædre: „ikke længer feirende Sabbaten, men levende efter Herrens Liv, i hvilket ogsaa vort Liv oprandt ved ham" (Ignat. ep. ad Magnes. c. 9. ogsaa Barnabas's Brev c. 15), efter Antydningerne i Skriften: Apg. 20, 7. 1 Kor. 16, 2. I den orientalske Kirke har imidlertid — uden Tvivl ved Paavirkning af de judaiserende Christne — Sabbaten beholdt sin Plads som Festdag ved Siden af Söndagen, hvorimod den vesterlandske Kirke, efter Roms Anviisning, har stillet Sabbaten som Fastedag i skarp Modsætning til Söndagens Festglæde. S. Guerike, chr. Archäol. S. 152—158.

3) t. T. „wollen dadurch beweisen, dass sie auch Macht haben Gottes Gesetz zu ändern".

for at vi ved deres Efterlevelse skulle gjöre fyldest for vore Synder eller erhverve Naade og Retfærdiggjörelse. Thi derved krænkes Æren af Christi Fortjeneste, naar vi lægge an paa at opnaae Retfærdiggjörelse ved Iagttagelse af saadanne Forskrifter. Og dog er det vitterligt, at paa Grund af denne Tro Antallet af de kirkelige Anordninger er næsten voxet i det Uendelige, medens til samme Tid Læren om Retfærdiggjörelse ved Troen har været fortrængt; bestandig flere Fester ere vedtagne, Faster ere paalagte, nye Ceremonier, nye Hyldinger af de Hellige ere anordnede, fordi man antog, at ved slige Indstiftelser skulde Naaden fortjenes. ‚Saaledes ere fordum Bodsreglerne (canones poenitentiales) tiltagne, af hvilke der endnu er Spor tilbage i de fyldestgjörende Gjerninger'[2]).

Ogsaa er det imod Guds Bud, naar de, som anordne slige Forskrifter, sætte en Synd i Nydelsen af visse Spiser, i Iagttagelsen af bestemte Dage og deslige, hvorved de lægge Lovens Trældomsbyrde paa Kirken, som om det skulde være nödvendigt, at der til at opnaae Retfærdiggjörelse findes hos Christne en Gudstjeneste i Lighed med den levitiske, hvis Anordning skulde af Gud være overdraget til

---

1) mangler i den t. T.

2) De saakaldte canones eller libri poenitentiales, som indeholde Regler og Anviisninger med Hensyn til Bodsværket i dets hele Udstrækning, henhöre til det 7de—9de Aarhundrede. Oprindeligen Arbeider af privat Charakteer, og efterhaanden overarbeidede og forögede, erholdt de tildeels ved Synodalbeslutninger kirkelig Sanction. I den græske Kirke hidrörer den ældste Poenitents-Bog fra Patriarchen Johannes Jejunator, Gregor den Stores Samtidige; i den latinske Kirke fra Erkeb. Theodor af Canterbury († 690). Oprindelsen af den romerske Kirkes liber poenitentialis er uvis; men allerede i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede haves Udtog deraf. S. Augusti, cfr. Archäol. III. S. 63—66.

Apostlene og Biskopperne. „Saaledes lære nogle Forfattere, og Paverne synes tildeels at være blevne förte vild ved Moselovens Exempel'[1]*). Herfra stamme disse byrdefulde Regler: at det skulde være Dödssynd at arbeide paa Festdage, ogsaa hvor Andre ikke forarges derved, at det skulde være Dödssynd at forsömme de kanoniske Timer*[2]*), at visse Spiser skulde besmitte Samvittigheden, at Faster skulde være Gjerninger, der forsone Gud, at en Synd i et forbeholdet Tilfælde (in casu reservato) ikke skulde kunne forlades uden hans Samtykke, af hvem Forbeholdet er taget, og det uagtet Kirkelovene selv ikke tale om Forbehold af Syndeskylden, men alene af den kirkelige Straf.*

Hvorfra have vel Biskopperne Ret til at paalægge Menighederne saadanne Bud til Besnærelse for Samvittighederne? medens Petrus forbyder at paalægge Disciplene noget Aag (Apg. 15, 10), og Paulus erklærer, at Magten er givet dem til Opbyggelse ikke til Nedbrydelse (2 Kor.

---

[1]) t. T. „dass sie Gottesdienst seyn sollten und nöthig, dass ohne sie niemand Christ seyn sollt, und dass christliche Heiligkeit ein solch äusserlich Wesen wäre".

[2]) De jödiske Bedetimer (den 3die — 6te — 9de, d. e. Kl. 9 — 12 — 3. jvf. Apg. 3, 1. 10, 9) gav tidligt i den gamle Kirke Anledning til en daglig Morgen- og Aften-Gudstjeneste, som efterhaanden fra det 4de Aarh. af udvoxede i den kirkelige Liturgie, efter Klostrenes Anviisning, til Syvtallet af horæ canonicæ (i Henhold til Ps. 119, 164: „jeg priser dig syvgange om Dagen"): matutina (ved Dagsanbrud"), h. prima, tertia, sexta, nona, vespera, completorium (cantus nocturnus). Samlingen af Bönner, Psalmer og Antiphonier, som udfylder disse Timer (officium divinum), indeholdes i Breviariet, der i sin ældste Form tillægges Gregor 7, og nu bruges i den Form, hvori det efter Trid. Conc. er approberet af Pius 5. I Almindelighed bliver dog nu Adskillelsen af de enkelte Bedetimer ikke nöie iagttaget; men de fem förste Dele af officium div. ere henlagte til Timerne mellem Morgen og Middag. S. Devoti, inst. canon. II. p. 261—270.

13, 10). Med hvad Ret altsaa foröge de Antallet af Synder ved disse Anordninger?

Men der findes klare Vidnesbyrd, som forbyde at give saadanne Anordninger til Erhvervelse af Naaden, som om de skulde være nödvendige til Frelse. Paulus siger i Br. t. Kol. (2, 16. 20 f.): „Ingen dömme eder formedelst Mad eller Drikke eller Höitid eller Nymaaner eller Sabbater!" — og videre: „dersom I ere afdöde med Christus fra Verdens Börnelærdom, hvi besværes I da ved Anordninger som de, der leve i Verden: rör ikke, smag ikke, tag ikke derpaa! hvilket Alt er til Fordærvelse, naar det bruges efter Menneskers Bud og Lærdomme, der kun have Viisdoms Skin". Ligesaa forbyder han, i Brevet til Titus, aabenbart slige Anordninger: „ikke agtende paa jödiske Fabler og Menneskers Bud, som vende sig fra Sandheden" (2, 14). Ogsaa Christus siger om dem, der paalægge saadanne Bud: „Lader dem fare, de ere blinde og Blindes Veiledere" (Matth. 15, 14), og han misbilliger en saadan Gudstjeneste: „enhver Plantning, som min himmelske Fader ikke har plantet, skal oprykkes" (Matth. 15, 13).

Dersom Biskopperne have Ret til at bebyrde Menighederne og besvære Samvittighederne med utallige Anordninger, hvorfor forbyder da Skriften saa ofte at give og at agte paa slige Bud? hvorfor kalder den dem Dæmoners Lærdomme" (1 Tim. 4, 1)? Mon den Hellige Aand for intet har mindet herom?

Saaledes fölger da, efterdi Anordninger givne som nödvendige eller med den Tanke at fortjene Naaden ere stridende mod Evangeliet, at det ikke er nogen Biskop tilladt at anordne eller paalægge saadanne Skikke. „Thi det er nödvendigt, at Læren om den christelige Frihed haandhæves i Menighederne, at Lovens Trældom ikke er nöd-

vendig til Retfærdiggjörelse'[1]*), saaledes som det er skrevet i Br. til Galaterne (5, 1): „lader eder ikke bringe under Trældoms Aag". Det er nödvendigt at holde Evangeliets förste og fornemste Lære ved Magt: at vi erholde Naaden ved Troen paa Christus uforskyldt, ikke formedelst visse Iagttagelser eller gudstjenstlige Skikke, anordnede af Mennesker.*

Hvad skulle vi altsaa dömme om Söndagen og om lignende kirkelige Skikke[2]*)? Hertil er Svaret dette: at det staaer til Biskopperne eller Præsterne at træffe Anordninger, paa det at Alt kan foregaae ordenligt i Kirken, ikke for at vi derved skulle fortjene Naaden eller gjöre fyldest for vore Synder, eller at Samvittighederne skulde forpligtes til at antage saadanne Skikke for nödvendige og mene, at det skulde være Synd at overtræde dem, naar Andre ikke tage Forargelse. Saaledes anordner Paulus (1 Kor. 11, 5. 14, 31), at Qvinderne skulle have Hovedet bedækket i Menighedens Forsamling, at de som fortolke Prophetien skulle höres i Menigheden efter en vis Orden o. s. v.*

Slige Anordninger bör Menighederne overholde for Kjærligheds og Roligheds Skyld saaledes, at ikke den Ene skal forarge den Anden, at Alt kan foregaae i Menighederne ordenligt og uden Forstyrrelse, men atter saaledes, at Samvittighederne ikke besværes, saa at de betragte Sligt som nödvendigt til Frelse, og holde enhver Overtrædelse for Synd, ogsaa naar Andre ikke forarges derved; ligesom Ingen vilde sige, at en Qvinde syndede, fordi hun viste

---

[1]) t. T. „man muss diese Lehre wissen und behalten: dass im N. T. kein solcher Gottesdienst mit gesetzter Speis' und Kleidung und dergleichen Noth ist wie im Gesetz Mosi, und dass niemand die Kirch soll beschweren und Sünde machen in solchen Stücken".

[2]) t. T. „von Feier und andern Kirchenordnungen".

sig offenligt med ubedækket Hoved, naar Andre ikke toge Forargelse deraf.

Saaledes forholder det sig med Iagttagelse af Söndagen, af Paaske- og Pintse-Festen og lignende Fester og hellige Skikke. 'Thi de fare storligen vild, som mene, at Söndagens Helligholdelse i Sabbatens Sted skulde være anordnet ved Kirkens Myndighed som nödvendig'[1]*. Skriften har ophævet Sabbaten, idet den lærer, at alle mosaiske Ceremonier kunne falde bort, efterat Evangeliet er bleven aabenbaret. Men efterdi det var nödvendigt, at en bestemt Dag blev fastsat, for at Folket kunde vide, naar man burde komme sammen, har Kirken dertil udvalgt Söndagen; 'hvad ogsaa af den Grund har fundet saameget lettere Indgang, at der her kunde haves et Exempel paa den christelige Frihed, og at det kunde blive vitterligt, at hverken Sabbatens eller nogen anden Dags Iagttagelse agtedes nödvendig'*[2]*.*

Der er bleven fört 'selsomme (prodigiosæ) Disputationer'[3]*) angaaende Forandring af Loven, angaaende den nye Lovs Ceremonier, angaaende Sabbatens Forandring, der alle have deres Grund i den falske Tro, at det skulde være nödvendigt, at der gives i Kirken en Dyrkelse i Lighed med den levitiske, og at Christus skulde have overdra-*

---

[1]) t. T. „denn die Kirch hat den Sabbath nicht verrückt oder aufgehoben, sondern Gott hat selbst gelehret, dass wir im N. T. nicht sollen verbunden seyn zum Gesetz Mosi".

[2]) t. T. „Dergleichen sind auch Fest ordiniret als Weihnacht, Ostern, Pfingsten u. s. w., daran die wunderbarlichen und heilsamen Historien zu lehren. So hilft auch bestimmte Zeit, dass man solcher grosser Ding Gedächtniss fester behält; und ist nicht die Meinung, dass solche Feier auf jüdische Weis müssen gehalten werden, als sey die Feier an ihr selbst ein nöthiger Cultus im N. T., sondern sollen um der Lehre willen gehalten werden".

[3]) t. T. „viel ungereimter Lehr".

get til Apostlene og Biskopperne at udtænke nye Ceremonier, der skulde være nödvendige til Frelse. Disse vrange Forestillinger have faaet Indgang i Kirken, da Retfærdiggjörelse ved Troen ikke blev lært med tilstrækkelig Klarhed. ‚Nogle paastaae, at Söndagens Helligholdelse vel ikke grunder sig paa guddommelig Ret, men dog paa en Ret, der er at agte som guddommelig (quasi juris divini); de give Forskrifter angaaende Festdagene, hvorvidt det skal være tilladt at arbeide paa dem[1]*). Hvad ere saadanne Disputationer andet end Snarer for Samvittighederne'?*[2]*) Thi, omendskjöndt der arbeides paa Lempninger i Henseende til disse Bud (quanquam conentur epieikizare traditiones), ‚kan der dog ikke opnaaes nogen sand Billighed'*[3]*), saalænge som Forestillingen om deres Nödvendighed bliver staaende; og denne maa nödvendigviis blive staaende, naar Retfærdiggjörelse ved Troen og den christelige Frihed bliver overseet.*

Apostlene have forbudt Nydelse af Blod (Apg. 15, 29); af hvem overholdes nu dette Forbud? Alligevel er det ingen Synd ikke at overholde det; thi Apostlene have ei engang selv havt til Hensigt at bebyrde Samvittighederne med saadan Trældom, men de have alene for en Tid givet dette

---

1) En ganske anden Betragtning af Söndagen ligger til Grund, hvor — saaledes som i den presbyterianske Kirke — de övrige christelige Fester ere bortkastede, og den hele Cultus sammentrængt til Söndagen, som Gjenstand for den strengeste, judaiserende Sabbatslovgivning. S. Gembert, die schott. Nationalkirche S. 87 f. Rudloff, Gesch. der Reform. in Schottland. I. S. 274 f.

2) t. T. „Darum hat man nöthig Ding daraus gemacht, als wollte Gott niemand ohne solche Gottesdienst zu Gnaden nehmen, und wäre christliche Heiligkeit solche äusserliche Werk' und Ceremoniæ; und sind die Gewissen also damit geängstiget worden, dass sie viel mehr mit diesen unnöthigen Dingen zu thun gehabt denn mit Gottes Geboten, wie Gerson mit klaren Worten klaget".

3) t. T. „kann dennoch das Gewissen nicht aus den Stricken kommen".

Forbud for at undgaae Forargelse. ,Thi ved denne Bestemmelse maa den blivende Aand og Mening i Evangeliet (perpetua voluntas evangelii) haves for Öie'[1]).

Der er neppe nogen Kirkelov, som bliver nöiagtigt overholdt, og med hver Dag komme mange ud af Kraft[2]), *selv hos dem, der ere de ivrigste Forsvarere af de kirkelige Anordninger. ,Og Samvittighedernes Tarv kan ikke varetages'*[3]) *uden en saadan Eftergivenhed, hvorved det erkjendes, at slige Love overholdes uden at der tillægges dem nogen Nödvendighed, og at de kunne sættes ud af Kraft uden Fare for Samvittigheden.*

Biskopperne vilde uden Vanskelighed være i Stand til at opretholde den lovmæssige Lydighed, dersom de ikke dreve paa Iagttagelse af saadanne kirkelige Forskrifter, som ikke kunne iagttages med uskadt Samvittighed[4]). *,De paabyde Coelibatet, og optage Ingen (i den geistlige Stand), uden at han aflægger Eed paa, at han ikke vil lære Evangeliets rene Lære'*[5]). *Menighederne begjere ikke, at Biskopperne skulle gjenoprette Enigheden med Opoffrelse af deres Værdighed — som det dog sömmede sig for retskafne Præster —, ,men deres Begjering gaaer alene ud derpaa,*

---

[1]) t. T. „Denn man muss gegen diesen Verbot andere Sprüch der Schrift und der Apostel Meinung halten".

[2]) t. T. tilföier: „als canones poenitentiales".

[3]) t. T. „Darum ist Noth, die Gewissen zu unterrichten, dass man Traditiones so fern halte, Aergerniss zu vermeiden".

[4]) Lignende Erklæringer — Vidnesbyrd om de sachsiske Reformatorers Agtelse for de historisk givne Samfundsformer i Kirken — findes i Apologien, og syv Aar derefter i de schmalkald. Artikler. Og endnu senere: i en af Melanchthon affattet, af Luther, Bugenhagen o. A. medunderskreven Betænkning (den saakaldte „wittenbergske Reformation, 1545), gjentages Önsket om, at Biskopperne ville vedblive deres Embede, og Tilsagn om Lydighed, naar de ville lade af at forfölge den christelige Lære og begynde at plante det rene Evangelium.

[5]) mangler i den t. T.

at saadanne uretfærdige Byrder maae eftergives, som ere nye og antagne imod den katholske Kirkes Vedtægt. Det er muligt, at en og anden Anordning fra Begyndelsen af har havt rimelig Grund (probabiles causas), men som ikke passer til senere Tider'[1]*. Ogsaa er det indlysende, at nogle ere uforvarende (errore) komne i Brug, og derfor var der nu Opfordring for den pavelige Magt til at eftergive dem, eftersom en saadan Forandring ikke vilde svække Kirkens Eenhed. Thi mange menneskelige Anordninger have undergaaet Forandring i Tidernes Löb, som Kirkelovene selv vise. Dersom det ikke kan opnaaes, at saadanne Iagttagelser eftergives, der ikke kunne overholdes uden Synd, saa paaligger det os at fölge den apostoliske Regel: at adlyde Gud mere end Mennesker.*

Petrus forbyder Biskopperne at tiltage sigt Magt og Herredömme over Menighederne. Nu handles der ikke om at tage Herredömmet fra Biskopperne, men vor Begjering er alene den, at de ville tillade Evangeliet at læres i sin Reenhed, og at de ville eftergive nogle enkelte Iagttagelser, som ikke kunne overholdes uden Synd. Dersom de ikke ville give efter i noget, saa maae de selv see til, hvorledes de ville gjöre Regnskab for Gud, idet de fremkalde Schisma i Kirken ved deres Haardnakkenhed"[2]*.*

* * *

---

[1] t. T. „aber sie sollten auch ihre Gewalt zu Besserung und nicht zu Verderbung der armen Gewissen brauchen, und rechte Lehr nicht verhindern, und unbillige Traditionen lindern und relaxiren".

[2] Man jevnföre den uforbeholdne Klage i Apologien over den katholske Geistligheds Færd: „Gid vore Modstandere ville, fra deres Side, agte paa Menighedernes og de fromme Sjeles Klagemaal! Deres Værdighed og deres Gods forsvare de drabeligen, men de forsömme deres Menigheder, bekymre sig ikke om, at Menighederne blive ret lærte og Sacramenterne ret forvaltede. Til Præsteembedet tilstede

Det er med en betydningsfuld Udvikling — af et Punkt, hvor det reformatoriske Kirkebegrebs Modsætning til det katholske træder frem i det skarpeste Lys — at Confessionen slutter: Begrændsning af Kirkens Myndighed, Betegnelse af dens Stilling overfor Staten som sideordnet Samfundsmagt.

Det er uden Tvivl i Erkjendelsen af det Frugtesløse i enhver Bestræbelse efter at see Modsætningen udjevnet paa dette Punkt, at den katholske Confutation ikke indlader sig paa nogen Deel af den meget udförlige Udvikling i Confessionen, men indskrænker sig til at nedlægge den formeligste Indsigelse mod Paastande, der fra Hierarchiets Standpunkt maatte betragtes som kirkeskjenderske. „Endskjöndt der her — hedder det — er indflettet meget i hinanden angaaende den kirkelige Magt, ogsaa med langt större Bitterhed (viel hässiger) end det var fornödent, saa maa det dog forstaaes saaledes, at de höiærværdige Biskopper og Præster og den hele Geistlighed beholder fri og uformindsket al den kirkelige Magt, som tilkommer dem efter Ret eller Sædvane. — Det er aabenbart (af Skriften — der anföres 2 Kor. 10, 2. 8. 1 Kor. 4, 21. 1 Tim.

---

de Enhversomhelst uden Forskjel. Dernæst paalægge de utaalelige Byrder, som om de fandt Behag i Andres Fordærvelse, og deres egne Anordninger fordre de strengere overholdte end Evangeliet. I de vigtigste og vanskeligste Stridspörgsmaal, om hvilke det stakkels Folk önsker Belæring, for at det kan have noget Bestemt at fölge, give de ingen Veiledning, men overlade Sjelene til pinende Tvivl. De gjöre ikke andet end kalde til Vaaben. I soleklare Ting give de Love skrevne med Blod, som true med de forfærdeligste Straffe, naar de ikke ville handle aabenlyst imod Guds Befalinger. Her burde det eder at see de Ynkværdiges Taarer, höre saamange Retskafnes ynkelige Klager. Men Gud seer og hörer dem visselig, og til ham skulle I aflægge Regnskab for eders Forvaltning".

5, 19), at Biskopperne have ikke alene Myndighed i det guddommelige Ords Embede, men ogsaa Magt til at regere, tvinge og straffe, paa det at de maae kunne före deres Undersaatter til den evige Salighed; men til Regeringsmagten hörer Magt til at dömme, beslutte og anordne, hvad dertil er tjenligt og nyttigt. Derfor er det alt tomt og ugyldigt, hvad der er bleven yttret imod Præsternes og Kirkernes Immunitet, og man skal befale alle Undersaatter i det romerske Rige, at de ikke, tvertimod de af Riget givne Privilegier, drage de geistlige Personer for verdslig Domstol". Til Bestyrkelse paaberaabes Constantin den Stores Vægring ved at dömme de nicænske Biskopper i verdslige Sager: „thi, sagde han, I ere Guder og af Gud i Sandhed satte over os; gaaer hen og afgjörer Sagen imellem eder selv! thi det sömmer sig ikke, at vi skulle dömme Guder"[1]). Fremdeles er det „ikke christelig Frihed, men gruelig og afskyelig Formastelse, som kan afstedkomme det farligste og fordærveligste Oprör", at ville fritage for Efterlevelse af de kirkelige Anordninger. Som Exempler anföres — Forpligtelsen til at afholde sig fra Kjödspise i Fasten, at iagttage horæ canonicæ, at söge Skriftestolen ved Paasketid. —

Som ledende Hovedgrundsætninger i Confessionen og de övrige reformatoriske Kirkeskrifter angaaende den kirkelige Magt, dens Natur, dens Berettigelse og dens Begrændsning, træde fölgende frem:

1. Der er en væsenlig Forskjel imellem den verdslige og den kirkelige Magt, hvilke derfor ikke

---

[1]) Jvf. Neander's Gesch. der chr. Kirche. II. S. 282.

bör sammenblandes („discrimen ecclesiasticæ potestatis et potestatis gladii — non commiscendæ sunt potestates ecclesiastica et civilis"), og ikke kunne sammenblandes, uden at derved den störste og farligste Forvirring afstedkommes („maxima bella, maximi motus")[1]. Der henvises til Hierarchiets Overgreb i det verdslige Regimentes, Kongers og Keiseres Rettigheder. Forsaavidt altsaa som verdslig Magt er forenet med den geistlige (saaledes som hos den romerske Biskop og de geistlige Churfyrster tilforn i det romerske Rige), er den det geistlige Embede som saadant uvedkommende *og* hviler alene paa menneskelig Bemyndigelse (jure humano). Hertil hörer ogsaa den dömmende Myndighed ved Sager af blandet Natur, saasom Ægteskabs- og Tiende-Sager[2].

2. Den egenlige geistlige Magt (potestas ordinis) er indskrænket til Forvaltning af Ordet og Sacramenterne. Denne Myndighed stötter sig paa Guds Ord (jure divino); den angaaer reen aandelige Goder („justitia æterna, spiritus sanctus, vita æterna"), væsenlig forskjellig fra den, der er Gjenstand for den borgerlige Bestyrelse, og Sammenstöd imellem begges Virksomhed kan derfor kun finde Sted ved Overgreb fra den ene eller den anden Side.

3. Til det geistlige Embede hörer fremdeles en

---

[1]) Jvf. Luther's Skrift: „Unterricht dass geisstlich und weltliche Regiment recht unterschieden werden solle" (A. 1523). Walch. X. S. 426—479.

[2]) Jvf. Schmalk. Art. de pot. episc.: „en Jurisdiction i de Sager, som efter pavelig Ret höre hen til forum ecclesiasticum, saaledes som navnlig Ægteskabs-Sager, have Biskopperne kun bragt til sig ved menneskelig Anordning; — den verdslige Övrighed er skyldig at paadömme Ægskabssager, især hvor Biskopperne dömme urettelig eller ere efterladne".

styrende Myndighed (potestas jurisdictionis): til at bedömme en Læres Christelighed, dens Overeensstemmelse eller Uovereensstemmelse med Evangeliet, til at udelukke dem, der give offenlig Forargelse, af det kirkelige Samfund og atter optage de Bodfærdige[1]), også til at træffe Anordninger for den kirkelige Cultus og det kirkelige Liv („liceat episcopis seu pastoribus facere ordinationes, ut res ordine gerantur in ecclesia").

4. Denne Myndighed er begrændset ifölge sit Udspring: „de (Biskopper eller Præster) have ingen despotisk Magt, d. v. s. ubunden ved bestemt Lov, heller ikke en kongelig Magt, d. v. s. som staaer over Loven; men de have en bestemt Fuldmagt, et bestemt Guds-Ord, som de skulle lære, og efter hvilket de skulle udöve deres Jurisdiction" (Apol.). De have altsaa „ikke Magt til at anordne noget imod Evangeliet".

5. Den er fremdeles indskrænket med Hensyn til Anvendelsen. Det er ikke en Magt med ubetinget befalende og fordrende Myndighed; thi der kan ikke tillægges Iagttagelsen af slige Anordninger for det ydre Liv nogen absolut Nödvendighed, som om Efterlevelsen skulde være Betingelse for det evige Liv

---

[1]) I lignende Udtryk bliver denne disciplinaire Myndighed betegnet i de regensburgske Artikler (forfattede af Melanchthon og overgivne til Keiseren 1541, corp. reform. IV. p. 366). Men i et samtidigt Skrift „de abusibus eccl. emendandis", forfattet efter Keiserens Opfordring i Regensburg, udtaler M. sig nærmere om Fremgangsmaaden: „Dog staaer det ikke til Præsten alene at tage Beslutning om Excommunication uden et Udvalg af Dommere eller uden Tilkaldelse af anseete Mænd i Menigheden. Thi disse Domme kaldes Kirkens Domme, og derfor maae Flere have Deel deri, saaledes som Paulus anordner: Tyrannie er en Fjende af Kirken. Derfor maa ethvert Skin af Tyrannie undgaaes i Kirkens Domme" (sammest. S. 548).

eller Middel til Forsoning og Fyldestgjörelse; men den christelige Frihedslov tilsteder alene en Efterlevelse for den kirkelige Ordens og almindelige Opbyggelses Skyld: og forsaavidt bör vistnok Menighederne vise de Geistliges Anordning Lydighed („necessario et jure divino debent iis ecclesiæ præstare obedientiam").

6. Endelig skal denne Bestyrelses Myndighed ikke være anlagt paa at fremtvinge og tilbageskræmme, men paa at virke ved Ordets overbevisende og straffende Magt til Bodfærdighed og frivillig Underkastelse: „sine vi humana sed verbo".

Disse Grundsætninger træde frem — vistnok kun i deres yderste Omrids, men dog i klare og sikkre Træk; og i en Verden, hvor der hverken var at frygte for Misgreb eller for Overgreb, kunde hermed Alt være i önskelig Orden. Men ved Misbrug af de forskjelligartede Interesser og derved foranledigede Sammenstöd af de forskjellige Magter mangler kun altfor meget Regelen til indbyrdes Afgrændsning, Udjevning og Afgjörelse; og dog er i Confessionen selv Uundgaaeligheden af saadanne Collisionstilfælde antydet.

Dette gjælder, for det Förste, Forholdet imellem Læreembedet og Geistligheden paa den ene og Menighederne paa den anden Side. Der er i Confessionen haandhævet for Geistligheden Plads som veiledende og anordnende i Det, der vedkommer Kirkens offenlige Liv; denne Plads er naturligen grundet i den særegne Stilling til det guddommelige Ord, som dets Forkynder, Tolk og Anvender; og Menighederne tilholdes derfor at fölge deres Biskoppers eller Præsters Anordning. Men der tilföies udtrykkeligt, at denne Lydigheds-Forpligtelse bortfalder, „naar de lære eller anordne

noget imod Evangeliet". Allerede her altsaa möder en Forvikling: naar den Myndighed, der ordenligviis har Krav paa at skulle adlydes, antages — det være med Ret eller med Uret — at overskride sin Bemyndigelse, og der opstaaer Spörgsmaal og Tvivl, om en paagjældende Lære eller Anordning finder Medhold eller Modsigelse i Evangeliet. Det kan, ifölge den evangeliske, ved Reformationen gjenoplivede kirkelige Idee, ikke være underkastet Tvivl, at jo den sidste Afgjörelse i saadant Tilfælde — hvilken efter det hierarchiske System maa hentes fra Hierarchiets Höidepunkt, Kirkens geistlige Overhoved — her bliver at söge i Menighedernes, Landskirkens Heelhed, paa hvis Vegne den bestyrende Myndighed föres af Kirkens indviede Tjenere. Men, da der herved ikke kan tænkes paa en masseagtig Behandling, en Afgjörelse ved en blot overveiende Fleerhed af Stemmer, saa er det en kirkelig Organisation, dér bliver det förste Fornödne, hvorved Forhandling og Afgjörelse kan blive foretaget af betroede Mænd, som ved frie Valg, under betryggende Former, ere udkaarede til at repræsentere Menighederne. Allerede her peger altsaa Confessionen til en saadan Udformning af Kirkesamfundet; den er den nödvendige Forudsætning, for at Kirken ikke i Tilfælde som de anförte skal være given til Priis for anarchisk Splid og Oplösning eller for Mishandling af raa Vilkaarlighed[1]).

---

[1]) Paa Grundtræk til en kirkelig Forfatning mangler det ikke i flere senere Skrifter af Melanchthon. Saaledes i en Betænkning 1537: „Eftersom det ikke altid er klart, hvilke Meninger der ere bespottelige eller ugudelige, bör en Kjendelse angaaende Læren gaae forud; denne tilkommer ikke Övrigheden alene, men Kirken d. e. ikke blot Presbyterne, men ogsaa Lægmænd, som ere skik-

Endnu misligere stiller Forholdet sig imellem Kirken og Staten. Vistnok — dersom dette Forhold, med Hensyn til Gjenstanden for og Beskaffenheden af begges Virksomked, virkelig kunde sammenstilles med Forholdet imellem „Sjel og Legem" eller imellem „Syngekunsten og Statstyrelsen", da vilde en Regel saa simpel som den: at begge, som hinanden uvedkommende, skulle holde sig hver paa sine Enemærker, kunne være tilstrækkelig. Men, er der Sandhed i den Forestillig, hvorpaa Reformatorerne lægge saa stor Vægt, at Staten bör op-

---

kede til at dömme; — thi et saadant Tyrannie maa ikke opreises i Kirken, at Lægfolk skulde samtykke i og ubetinget bifalde Alt hvad Biskopperne beslutte. — I Stridigheder angaaende Læren skulle Biskopperne ikke dömme alene, men dertil skikkede Mænd skulle udvælges af hele Kirkens Legeme" (corp. reform. III. p. 468 - 69. 472). Ligesaa i det senere melanchthonske Skrift „de abusibus eccl. emendandis" (1541): „det er nödvendigt, at der i Kirken er nogle duelige Styrere i Henseende til Lære og Anordning, at der afsiges Dom angaaende Ægteskabs-Stridigheder og Skilsmisser, at den i Evangeliet foreskrevne Excommunication haandhæves .. Dersom der nu findes lærde og velövede Mænd i Collegierne, er det simpleste at tage disse Dommere derfra; men der maa tilföies nogle anseete, ærbare og lærde Lægfolk". (corp. reform. IV. p. 547). Herimod kan nu vistnok paavises Yttringer af anden Klang, der synes at ville före Geistligheden tilbage i en hierarchisk Stilling. I „den wittenbergske Reformation" (1545) hedder det: „de Personer, der ere kaldede til Prædikeembede og Forvaltning af Sacramenterne, og saaledes udföre det guddommelige Ord, lære Evangeliet rettelig og uddele Sacramenterne efter gudgommelig Befaling, hvad enten de hedde Biskopper, Præster, Sjelesörgere eller Pastores, skylder man efter Guds Befaling Lydighed i alle de Sager, som Evangeliet byder eller forbyder, under Straf af evig Fordömmelse, efter det Ord: hvo som hörer eder, hörer mig; hvo som ringeagter eder, ringeagter mig". Men den independentistiske Retning, hvormed Reformatorerne havde fra först af at kæmpe, forklarer tilstrækkeligt, at de nu og da kunde blive förte ud over Linien i den modsatte Retning. Og heller ikke kan det i det anförte Sted oversees, at det egenlig er Evangeliets Lov, som Lydigheds-Indskærpelsen gjælder („i alle de Sager, som Evang. byder eller forbyder").

fattes og agtes som „Anordning af Gud", der som saadan har en aandelig Charakteer, en religiös Side tilfælleds med Kirken[1]), og ikke kan miskjende sin Trang til en fuldere og bestemtere religiös Indvirkning, saaledes som den kun kan udgaae fra Kirken, og er det vist, at Kirken fra sin Side, som synligt Samfund i en menneskelig Verden, forudsætter og behöver lignende Midler og Foranstaltninger som Staten for at see sin Virksomhed understöttet og betrygget, hvorved den da finder sig henviist til Staten som Kirkens „Hospitium": saa er det aabenbart, at en indbyrdes Afgrændsning ikke kan undværes, naar Sammenstöd og Rivninger skulle undgaaes, der blive lige fordærvelige for begge Parter. Ogsaa her standse vi ved Trangen til en organiseret Forfatning, hvorved ikke blot de indre kirkelige Forhold, men ogsaa de ydre til Statsmagten ere ordnede efter begges velforstaaede Tarv.

Men til Lösning af denne kirkelige Hovedopgave give den lutherske Kirkes Reformations-Skrifter kun sparsomme Bidrag. Det er, fra een Side betragtet, en storartet Rolighed, hvormed de see hen til det mislige Client-Forhold, i hvilket Kirken var traadt til Herremagten i Staten, efterat Hierarchiets Modvægt var faldet bort, hvormed de udmale den Overlast, den verdslige Magt har maattet friste af Kirkestaten (den i Kirken opgaaende Stat), medens de synes at oversee den tunge Gjengjeldelse, der i Statskirken (den i Staten opgaaende Kirke) vilde komme over Christi aandelige Rige. Med den smukke Betragtning af „Staterne som Kirkens Fostermödre, der yde Kirken og de fromme Studier Ly",

[1]) See ovenf. S. 206—7.

af Regeringsmagten, hvis „höieste Omsorg bör være at agte og fastholde den sande Lære og værne om Menighederne", af Regenterne som „Kirkens ypperste Medlemmer, der have at paasee, at Kirkens Domme komme rettelig til Udförelse"[1]), kunde man kun i meget sangvinsk Stemning vente at række ud i det kirkelige Liv[2]). Hvor bittre Erfaringer af denne Art var det ikke allerede forbeholdt Luther at gjöre![3]) Han klager snart over „de verdslige Herrer, der ville lære og mestre Christus, hvorledes han skal före sin Kirke og sit aandelige Regimente, ville regere aandeligt over Sjelene, före

---

[1]) repetit. conf. de magistr. polit. Jvf. Melanchthon (corp. reform. IV. p. 569): „Det er tilvisse önskeligt, at nogle gudfrygtige og ypperlige Konger og Fyrster yde Kirkerne Hjælp og bevare Evangeliets rene Lære. Og dette er Regenternes fornemste Hverv. Thi da den borgerlige Stat er indstiftet af Gud, sömmer det sig i höieste Grad, at Stater og Riger yde Kirkerne Ly (hospitium)".

[2]) Det maa indrömmes, at allerede Reformatorerne selv undertiden have stillet Kirken med Hensyn til dens indre Anliggender i en meget mislig Afhængigheds-Stilling til den verdslige Magt. Saaledes Melanchthon i Anh. til de Schmalk. Art. „de potest. et prim. papæ": „Kirkens ypperste Medlemmer, Konger og Fyrster, skulle sörge for Kirken, og drage Omsorg for, at Vildfarelser ryddes af Veien og Samvittighederne helbredes". Endnu misligere hedder det i conf. variata (de conjug. sacerdot.): „ogsaa de fromme Fyrster og fornemmelig Keiseren paaligger det at forstaae Evangeliet i dets Reenhed, bedömme Lærdommene, vaage over at ugudelige Meninger ikke enten antages eller vinde Fodfæste, undersöge den sande Lære" o. s. v. (det samme Hverv som i denne Artikel (i Begyndelsen) er overdraget til „episcopi seu pastores"), — og i en Betænkning af Melanchthon (1537): „Övrigheden, som förer Sværdet, bör ogsaa hindre Kjetterie d. e. ugudelige Lærdomme, og straffe Kjetterne d. e. Ophavsmændene til de ugudelige Lærdomme" (corp. reform. III. p. 470).

[3]) „Satan bliver ved at være Satan; under Paven indblandede han Kirken i Staten; men i vor Tid vil han blande Staten ind i Kirken". Luther's Briefe, de Wette V. S. 596.

det geistlige Regimente og regere Prædikestol og Kirke"[1]), snart over Menigheder, som stillede sig over Lærer og Sjelesörger, og sögte at fordrive Præsterne ved Sult og Nöd[2]), snart ogsaa over „falske Præster og oprörske Aander, som, ikke i Guds Navn, ville lære, hvorledes det verdslige Regimente skal ordnes"[3]). Vi have i disse Træk forbilledlige Omrids af de Svingninger, der drage sig igjennem Livshistorien af vor Kirke[4]). Det er ikke uden

---

[1]) Walch. V. S. 1249 f. VII. S. 1744. X. S 451. 457. — „Gud den almægtige har gjort vore Fyrster gale, saa at de mene, de kunne gjöre og befale deres Undersaatter hvadsomhelst de ville.., derhos formaste sig til at sætte sig paa Guds Stol, mestre Samvittighederne og Troen, og före den Hellige Aand i Skole efter deres forrykte Hjerne. — Det er en naragtig Ting, naar man befaler, at man skal troe Kirken, Fædrene, Concilierne, omendskjöndt der ikke er noget Guds-Ord at paavise ... Men langt naragtigere er det, naar man siger: Konger, Fyrster og Mængden troer saa eller saa. Kjære, vi ere ikke döbte paa Konger og Fyrster eller paa Mængden, men paa Christus og Gud selv, og vi hedde heller ikke Konger, Fyrster eller Mængde, men vi hedde Christne" (X. S. 428. 453).

[2]) „Kirken bliver plaget og betrængt og maa lide Nöd; de fromme gudfrygtige Præster maae lide Hunger med Kone og Börn; eller, naar de have noget, er Menneskenes Misundelse og Ondskab saa stor, at de tragte efter at fratage og beröve dem det med Ret og Uret paa hvad Maade som helst; ... thi Bönder og Borgere ere ikke saameget værd, at de skulde have milde Hænder til at nære og vedligeholde Kirke- og Skolevæsen; men hvad de give dertil, er ligesom et Rov, som Gud har taget og revet ud af Ulvens Svælg og Lövens Klöer". — „Og ogsaa blandt Adelen findes der dem, som foregive, at man i Fremtiden hverken behöver Præster eller Prædikanter, at man har det i Bögerne og deraf kan lære sig det selv; derfor lade de ganske roligt Præstegaarde forfalde og blive öde, og Præster og Prædikanter paa ynkelig Maade lide Nöd" (Walch, II. S. 925. X. S. 28. 1896—97.

[3]) Walch, V. S. 1250.

[4]) Jvf. Rudelbach, den evang. Kirkeforfatnings Oprindelse og Princip, S. 49—80, sammenholdt med Engelstoft's Oplysninger om de sachsiske Reformatorers Grundsætninger m. H. t. Kirkens Adskillelse fra Staten (nyt theol. Tidskr. I. S. 189—290). Fremdeles: C. Rothe: de rette Grundlag for den chr. Kirkeforfatning (Tidskr.

Grund, naar den lutherske Statskirke bliver fra katholsk Side medynksomt betragtet som Trælqvinde uden egen Ret og selvstændigt Krav, som Værktöi for politiske Beregninger og Magthaveres Luner; men den lutherske Kirke har, som Modstykke, ogsaa Perioder at fremvise af hierarchisk Terrorisme, hvor Troesedicters Aag, understöttet af alle Forkjettrelsens og Fordömmelsens Vaaben, har tynget haardt paa de ved Reformationen frigjorte Menigheder. Og atter er Udfrielsen af dette Tyrannie, det verdslige som det geistlige, bleven sögt ad revolutionair Vei, ved letfærdig Sönderrivelse af Samfunds-Baandet, ved Udskillen i separatistiske Partier, der sædvanligen blive Hjemsted snart for sygelige Aands-Udsvævelser, snart for independentistisk Oplösning. Det er saaledes Tilstande af den forskjelligste Art, af Cæsareopapisme, af Hierarchie, af Anarchie, imellem hvilke den lutherske Kirkes Liv har svævet; og i de Forhandlinger, som senere nu og da have fundet Sted angaaende en — hidtil forgjeves efterstræbt — kirkelig Reorganisation træder en mærkelig Usikkerhed frem, selv i Henseende til Grundprinciperne og deres Anvendelse, en tröstesløs Famlen i de forskjelligste Retninger, — Phænomener, der alle pege hen til Det, der har været og er vedblevet at være det svage Punkt i det lutherske Reformationsværk. Gaae vi tilbage til det överste Princip for Kirkestyrelsen, da kan dette i sit Udspring ikke være forskjelligt i den katholske og den protestantiske Kirke: det Princip, at det i Christi Rige ikke er Mennesker, men Christus selv, som er Herren, som regerer ved sit Ord og sin Aand.

f. udenl. theol. Litt. XIV. S. 481—536); Nippe: Presbyterialforfatfatningen (sammest. XVIII. S. 220—258). Richter, Gesch. der evang. Kirchenverfassung. S. 51—82.

Men det fælleds Princip förer til höist forskjelligt Resultat ifölge den forskjellige Stilling, hvori de tvende Kirker sætte sig til Christus og det guddommelige Ord. I den katholske Kirke er dette Forhold et Umiddelbarheds-Forhold. Kirken er, i Kraft af Traditioner og Inspirationer, selv traadt i Christi Sted, og Kirkestyrelsens Opgave er löst til den fuldeste Tilfredsstillelse, idet Naadegavernes Fylde antages at være saaledes sammentrængt i Episkopatets Hoved, at Christus selv höres talende og anordnende igjennem hans Mund. Istedetfor denne historisk givne Autoritet og den hele Trinfölge af Organer staaer i den protestantiske Kirke Guds-Ordet selv med sin oplysende og veiledende Kraft under Styrelse af den af Herren forjættede Sandheds-Aand[1]). Men, ligesom den protestantiske Kirke stræber at komme det guddommelige Ord imöde ved at tilföre det menneskelige Organer, forberedte og uddannede til dets rette og frugtbare Forkyndelse, saaledes maae Veiene ogsaa banes og beredes ved Organisering af de kirkelige Samfundsformer, beregnet derpaa, at Ordet maa i Virkeligheden

[1]) Jvf. Schmalk. Art. (de papatu): „Kirken kan aldrig styres og opholdes bedre, end naar vi alle leve under det ene Hoved, som er Christus, og alle Biskopper, lige i Embedstilling, om de end ere forskjellige i Gaver, ere forenede med störste Aarvaagenhed i Lærens, Troens, Bönnens, Sacramenternes og Kjærlighedsgjerningernes Forening". — Saaledes har ogsaa Möhler paa sin Viis opfattet det protestantiske Kirkeprincips Forskjellighed fra det katholske: „Luther har rigtigt indseet Nödvendigheden af, at en fra Gud umiddelbart udgaaende Aabenbaring ogsaa kræver en guddommelig grundet Kirke, og den christelige Tro en höiere Garanti end en blot menneskelig; men hans Feil er den, at han ikke grundigt overveiede, hvad det vil sige, at den umiddelbare Aabenbaring i Christus er en ydre; thi ellers vilde han have begrebet, at den guddommelig grundede Kirke maa være en synlig Kirke, stiftet af det synlig aabenbarede Guds Ord, og at Garantien for Troen nærmest maa være synlig" (Symbolik, S. 325).

kunne udöve sin lovgivende og dömmende Myndighed i det kirkelige Livs Forhold. En saadan Samfundsorden, beregnet paa at tilveiebringe et villigt og beqvemt Organ for det guddommelige Ord selv som Lov og som Evangelium, paa at yde en Betryggelse af evangelisk Sandhed og evangelisk Frihed imod fordærvelige Yderligheder i modsat Retning, er Formaal for det kirkelige Forfatningsværk. Indtil dette er opnaaet, staaer Reformationsværket som ufuldendt Halvhed: en Kirke-Theorie uden tilsvarende Livsform.

Efterskrift.

„Disse ere de fornemste Artikler, som kunne antages at afgive Gjenstand for Strid. Thi, omendskjöndt der kunde være Tale om flere Misbrug, saa have vi dog, for at undgaae Vidtlöftighed, indskrænket os til de vigtigste, hvoraf det Övrige lettelig kan bedömmes. Der har været fört heftig Klage over Afladshandelen, over Valfarter, over Misbrug af Excommunicationen; Sognene ere blevne paa mangfoldig Maade plagede af Afladskræmmere (stationarii)[1]*; der har været evindelige Stridigheder imellem*

[1]) saaledes benævnede, fordi de droge omkring og opsloge deres Stader (toge Station) snart paa eet snart paa et andet Sted. S. den tydske Nations Gravamina paa Rigsdagen i Worms. „Det er heller ikke nogen ringe Besværing for den menige, fattige Mand, at nogle letfærdige Stationerere, som kalde sig den H. Aands, St. Antonius's, St. Valentin's og Andres Sendebud, aarlig drage omkring i Stæder, Flekker og Landsbyer, skille Folk, som vitterligt er, ved deres Penge, og fortære dem i Synd og Skjendsel; — ogsaa paa uchristelig og forargelig Maade ængste de stakkels eenfoldige Mennesker, som ikke ville give noget, med den Helliges Straf og Plage, hvis Sendebud de kalde sig, og derved bevæge dem til at give; og

Sognepræsterne og Munkene angaaende Skriftemaal, Begravelser, Leilighedstaler og utallige andre Ting. Deslige Ting have vi forbigaaet, for at Det, der i denne Sag er det Vigtigste, lettere maa kunne forstaaes ved at fremsættes i Korthed. Og der er her intet yttret eller samlet til Nogens Fornærmelse. Alene det er anfört, som det syntes nödvendigt at anföre, for at man kan overbevises om, at der i Lære og Kirkeskikke ikke er vedtaget noget hos os stridende imod Skriften eller den katholske Kirke[1]*; thi det er aabenbart, at vi paa det samvittighedsfuldeste have vogtet os for, at ikke nye og ugudelige Lærdomme skulle faae Indgang i vore Menigheder*[2]).

---

dette indvillige Biskopperne i". (Walch. XV: S. 2078). Den samme Klage gjentages i de paa Rigsdagen i Nürnberg 1522 fremlagte Besværingspunkter over „Stationerere, som Landet igjennem drive deres Indsamlinger, og ved Udskrivninger og Betlen og Prædiken om Straf og Plage skille Folk ved mange Penge, idet de love stor Indulgents og Aflad; hvad ikke er andet end Beskatning og Bedrageri, som gaaer ud over den stakkels eenfoldige Menigmand" (sammest. S. 2563).

1) Angaaende en lignende Yttring om Overeensstemmelse med „den katholske Kirke" s. ovenf. S. 236—37.

2) Fölgende Yttringer af Efterskriften i Apologien fortjene at tilföies her: „Omendskjöndt det ikke kan være andet, saaledes som Verden er, end at der ogsaa i denne kirkelige Adskillelse er forefaldet Forargelser ved Formastelighed af ubesindige Personer — thi Djævelen anstifter slig Forargelse til Evangeliets Skade —, saa ere dog alle disse ikke at agte for noget imod den hellige Tröst, som denne Lære har fört med sig: at vi for Christi Skyld, uden vor Fortjeneste, have Syndernes Forladelse og en naadig Gud, fremdeles at det ikke er Gudstjeneste at forlade verdsligt Kald og Övrighed, men at saadant Kald behager Gud, og er ret hellig Gjerning og Gudstjeneste. — Vi haabe, at alle Gudfrygtige noksom ville see i dette vort Skrift, at vor Lære er christelig, tröstelig og velgjörende for alle Fromme. Derfor bede vi Gud, at han vil give Naade til, at hans hellige Evangelium bliver kjendt og æret hos Alle, til hans Priis, til Fred, Enighed og Salighed for os Alle, og vi tilbyde os herved, om det gjöres behov, at give videre Forklaring om alle Artikler".

Disse foranförte Artikler have vi önsket at fremlægge i Henhold til Eders keiserlige Majestæts Edict, for at i dem vor Bekjendelse og Hovedsummen af vore Prædikanters Lære kan ligge for Dagen. Dersom der skulde savnes noget i denne Bekjendelse, ere vi rede til, med Guds Bistand at fremlægge en yderligere Oplysning i Medhold af den hellige Skrift.

Eders keiserlige Majestæts
troe Undersaatter

Johannes, Hertug af Sachsen, Churfyrste.
Georg, Markgreve af Brandenburg.
Ernst, Hertug af Lüneburg.
Philip, Landgreve af Hessen.
Johan Frederik, Hertug af Sachsen[1]*).*
Frantz, Hertug af Lüneburg[1]*).*
Volfgang, Fyrste af Anhalt.
Senat og Magistrat i Nürnberg.
Senat i Reutlingen."

---

[1]) Disse to Underskrifter mangle i corpus brandenburg. og i Concordiebogen, hvisText stammer fra det maintziske Archiv-Exemplar (see S. 45 f). Men i det haandskrevne Exemplar fattes aldeles Underskrifter; de som findes i den trykteText, ere tilföiede uden kritisk Hjemmel, og Udeladelsen af de tvende Navne er reen Vilkaarlighed, sandsynligviis foranlediget ved den Betragtning, at de tvende Fyrster ikke vare regerende Landsfyrster. Authentien af deres Navne i Underskriften er baade ved Archiv-Haandskrifterne og ved Samtidiges, navnlig Luthers og J. Jonas's, Vidnesbyrd stillet udenfor Tvivl. S. Weber, krit. Gesch. der augsb. Conf. S. 269—300. Förstemann, Urkundenbuch, I.S. 441. 559.